

BESTSELLER INTERNAȚIONAL

RUTGER BREGMAN

„MAI RADICAL POLITIC DECÂT MALCOLM GLADWELL.”
- NEW YORK TIMES

SĂPTĂMÎNA
DE LUCRU
DE 15 ORE

UTOPIE PENTRU REALIȘTI

CUM PUTEM CONSTRUI
LUMEA IDEALĂ

VENIT DE BAZĂ
UNIVERSAL

„O LECTURĂ AMUZANTĂ
ȘI O GURĂ DE AER
PROASPĂT.”
- ROLLING STONE

GRANIȚE
DEȘCHISE

LITERA

BESTSELLER INTERNAȚIONAL

RUTGER BREGMAN

„MAI RADICAL POLITIC DECÂT MALCOLM GLADWELL.”
- NEW YORK TIMES

SĂPTĂMÎNA
DE LUCRU
DE 15 ORE

UTOPIE PENTRU REALIȘTI

CUM PUTEM CONSTRUI
LUMEA IDEALĂ

VENIT DE BAZĂ
UNIVERSAL

„O LECTURĂ AMUZANTĂ
ȘI O GURĂ DE AER
PROASPĂT.”
- ROLLING STONE

GRANIȚE
DESCHISE

LITERA

BESTSELLER INTERNAȚIONAL

RUTGER BREGMAN

„MAI RADICAL POLITIC DECÂT MALCOLM GLADWELL.”
- NEW YORK TIMES

SĂPTĂMÎNA
DE LUCRU
DE 15 ORE

UTOPIE PENTRU REALISTI

CUM PUTEM CONSTRUI
LUMEA IDEALĂ

VENIT DE BAZĂ
UNIVERSAL

„O LECTURĂ AMUZANTĂ
ȘI O GURĂ DE AER
PROASPĂT”
- ROLLING STONE

GRANIȚE
DESCHISE

LITERA

1. Revenirea Utopiei

2. De ce ar trebui să dăm bani nemunți tuturor

3. Sfârșitul sărăciei

4. Bizara poveste a președintelui Nixon și a proiectului său de lege privind venitul de bază

5. Cifre noi pentru o nouă eră

6. O săptămână de lucru de 15 ore

7. De ce nu e rentabil să fii bancher

8. Cursa împotriva mașinii

9. Dincolo de porțile Tărâmului Abundenței

10. Cum schimbă ideile lumea

[EPILOG](#)

[Note](#)

[Mulțumiri](#)

[Notă privind traducătoarea în limba engleză](#)

RUTGER BREGMAN
UTOPIE PENTRU REALIȘTI

Rutger Bregman este unul dintre cei mai importanți tineri gânditori din Europa. Acesta a publicat patru cărți de istorie, filosofie și economie. Cartea sa Istoria progresului a câștigat Premiul Belgian Liberales pentru cea mai bună carte de non-ficțiune în 2013, Bregman fiind nominalizat de două ori pentru pretigiosul Premiu al Presei Europene pentru activitatea sa jurnalistică de la The Correspondent. Ediția olandeză a cărții Utopie pentru realiști a devenit bestseller național și a declanșat o mișcare a venitului de bază care a apărut pe prima pagină a ziarelor internaționale. Scrierile sale au fost prezentate în Washington Post, The Guardian și la BBC.

RUTGER BREGMAN

UTOPIE PENTRU REALIȘTI

**CUM PUTEM CONSTRUI
LUMEA IDEALĂ**

Traducere din limba engleză
MONICA PÎRVULESCU

LITERA
București
2020

Utopia for Realists

Copyright © 2016 Rutger Bregman

Toate drepturile rezervate, inclusiv acela de reproducere în întregime sau parțial, în orice formă.

Cartea a luat naștere în The Correspondent, your antidote to the daily news grind

www.correspondent.com

Infografice de Momkai

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372;
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

Utopie pentru realiști

Rutger Bregman

Copyright © 2020 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:

Monica Pîrvulescu

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactori: Aloma Ciomâzgă-Mărgărit, Georgiana Harghel

Corector: Olimpia Băloi

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare și prepress: Mihai Suciu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

bREgman, rutger

Utopie pentru realiști / Rutger Bregman;

trad. din lb. engleză de Monica Pîrvulescu – București: Litera, 2020

ISBN 978-606-33-4803-7

ISBN EPUB 978-606-33-6438-9

I. Pîrvulescu, Monica (trad.)

304.9

O hartă a lumii care nu cuprinde Utopia nu merită nici cea mai mică atenție, pentru că omite tocmai singura țară în care debarcă întotdeauna Omenirea. Și când debarcă acolo, Omenirea se uită în larg și, când vede o țară mai bună, ridică ancora. Progresul este realizarea Utopiilor.

Oscar Wilde (1854–1900)

1. Revenirea Utopiei

Să începem cu o scurtă lecție de istorie:

În trecut, totul era mai rău.

În circa 99% din cursul istoriei mondiale, 99% din omenire a fost săracă, flămândă, murdară, speriată, proastă, bolnavă și urâtă. Nu mai departe decât în secolul al XVII-lea, filosoful francez Blaise Pascal (1623–1662) descria viața ca fiind o uriașă vale a plângerii. „Omenirea este extraordinară”, scria acesta, „pentru că știe că este jalnică.” În Marea Britanie, colegul său filosof Thomas Hobbes (1588–1679) împărtășea părerea potrivit căreia viața omenească era pur și simplu „singuratică, săracă, neplăcută, necivilizată și scurtă“.

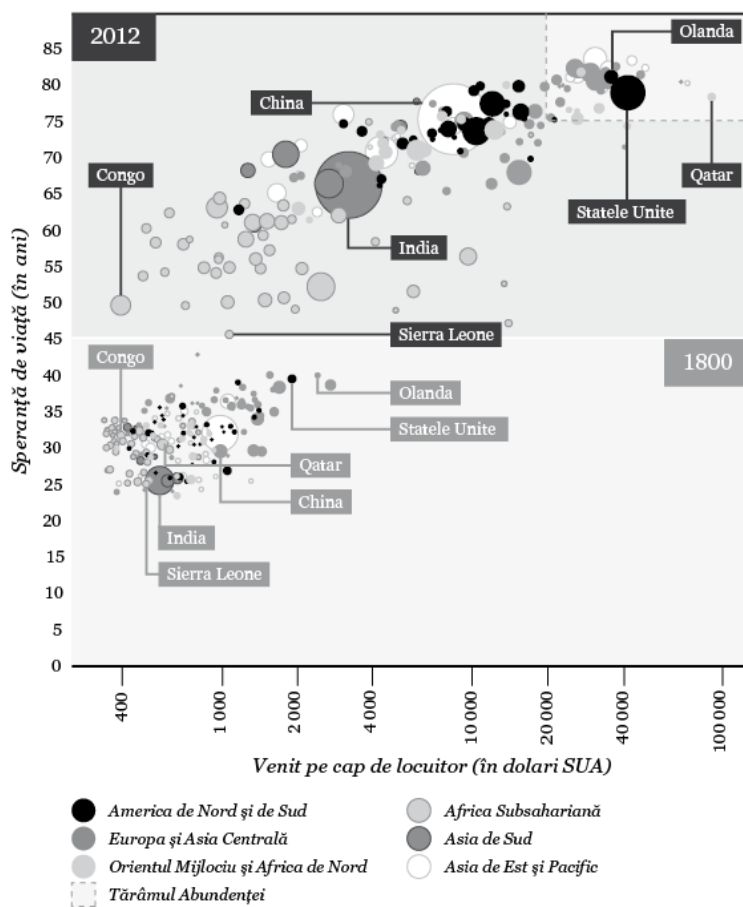
Însă toate acestea s-au schimbat în ultimii 200 de ani. În doar o fracțiune din timpul pe care specia noastră l-a petrecut pe această planetă, miliarde dintre noi au devenit brusc bogați, bine hrăniți, curați, în siguranță, isteți, sănătoși și uneori chiar și frumoși. În timp ce 84% din populația planetei trăia încă într-o sărăcie lucie în 1820, până în 1981 procentul respectiv a scăzut până la 44%, iar în prezent, după numai câteva decenii, a ajuns sub 10%.¹

Dacă această tendință va continua, sărăcia extremă care a caracterizat viața atât de multă vreme va fi eradicată în curând, o dată pentru totdeauna. Chiar și cei pe care îi considerăm încă săraci se bucură de o prosperitate fără precedent în istoria mondială. În Olanda, țara în care locuiesc eu, un om al străzii care beneficiază în ziua de azi de asistență socială are mai mulți bani de cheltuială decât avea un olandez de rând din 1950 și de patru ori mai mult decât aveau oamenii în glorioasa Epocă de Aur a Olandei, când această țară încă stăpânea șapte mări.²

Vreme de secole timpul parcă a stat în loc. Evident că s-au întâmplat multe lucruri care au umplut cărțile de istorie, însă viața nu prea s-a îmbunătățit.

Dacă am pune un țaran italian din anul 1300 într-o mașină a timpului și l-am duce în Toscana anilor 1870, acesta nu ar observa mari diferențe.

FIGURA 1 Două secole de progres uimitor

Aceasta este o diagramă care are nevoie de puțin timp pentru a fi aprofundată. Fiecare cerc reprezintă o țară. Cu cât cercul este mai mare, cu atât populația este mai numeroasă. În secțiunea de jos, țările sunt prezentate în anul 1800; iar în cea de sus, aceleași țări în 2012. În 1800 speranța de viață chiar și în cele mai bogate țări (de exemplu, Olanda, Statele Unite) era mai scăzută decât cea din țara cu cea mai scăzută valoare la sănătate (Sierra Leone) în 2012. Cu alte cuvinte: în 1800, toate țările erau sărace atât din punct de vedere financiar, cât și al sănătății, în timp ce astăzi, până și Africa Subsahariană depășește țările cele mai prospere din 1800 (chiar dacă veniturile din Congo nu s-au schimbat aproape deloc în ultimii 200 de ani). Într-adevăr, tot mai multe țări ajung

pe „Tărâmul Abundenței“, din dreapta sus a diagramei, în care venitul mediu depășește în prezent 20 000 de dolari și speranța de viață este de peste 75 de ani.

Sursa: Gapminder.org

Istoricii estimează că venitul mediu anual în Italia din jurul anului 1300 era de circa 1 600 de dolari. După vreo 600 de ani – după Columb, Galileo, Newton, Revoluția științifică, Reformă și Iluminism, după inventarea prafului de pușcă, a tiparniței și a motorului cu abur – acesta era... tot de 1 600 de dolari.³ După 600 de ani de civilizație, italianul de rând rămăsese cam tot unde fusese dintotdeauna.

Abia în jurul anului 1880, cam în perioada în care Alexander Graham Bell a inventat telefonul, Thomas Edison și-a brevetat becul, Carl Benz se juca cu prima sa mașină, iar Josephine Cochrane cocheta cu ceea ce poate că a fost cea mai strălucită idee a tuturor timpurilor – mașina de spălat vase –, țăranul nostru italian a fost luat pe sus și purtat pe drumul progresului. Și ce incitantă a fost călătoria! Ultimele două secole au cunoscut o creștere explozivă atât din punct de vedere al populației, cât și al prosperității la nivel mondial. Venitul pe cap de locuitor este acum de zece ori mai mare decât era în 1850. Italienii sunt în medie de 15 ori mai înstăriți decât erau în anul 1880. Și economia mondială? Aceasta este astăzi de 250 de ori mai dezvoltată decât era înaintea Revoluției industriale – când aproape toată lumea era încă săracă, flămândă, murdară, speriată, proastă, bolnavă și urâtă.

Utopia medievală

Trecutul a fost cu siguranță dur, de aceea pare cât se poate de firesc că oamenii au visat la o zi în care situația avea să se îmbunătățească.

Unul dintre visurile cele mai arzătoare era tărâmul unde curgea lapte și miere, cunoscut drept „Țara unde umblă câinii cu covrigi în coadă“. Ca să ajungi acolo trebuia să mănânci trei mii de budincă de orez. Dar merita efortul, pentru că odată ajuns în țara unde umblă câinii cu covrigi în coadă, descopereai un ținut în care râurile erau pline de vin, pe deasupra zburau găște la cuptor, în copaci creșteau clătite, iar din cer ploua cu plăcinte fierbinți și cu alte produse de patiserie. Țăranul, meșteșugarul și preotul stăteau cu toții întinși la soare relaxați.

Aici, pe Tărâmul Abundenței, lumea nu se certa niciodată. Dimpotrivă, toți se distrau, dansau, beau și se culcau cu cine poșteau.

„Pentru oamenii din Evul Mediu“, scrie istoricul olandez Herman Pleij, „Europa Occidentală de astăzi ar semăna foarte mult cu o țară unde curge numai lapte și miere. Ai fast-fooduri deschise nonstop, 7 zile din 7, aer condiționat, amor liber, venituri nemuncite și chirurgie plastică prin care îți prelungești tinerețea.“⁴ În prezent există mai mulți oameni care suferă de obezitate decât de foamete.⁵ În Europa Occidentală, rata criminalității este, în medie, de 40 de ori mai scăzută decât era în Evul Mediu, iar dacă ai cetățenia potrivită, beneficiezi de un sistem de protecție socială de-a dreptul impresionant.⁶

Poate că asta este, de fapt, problema noastră cea mai mare: în zilele noastre, vechiul vis medieval al utopiei rămâne fără conținut. Sigur că ne-ar plăcea puțin mai mult consum, puțin mai multă siguranță, dar efecte adverse precum poluarea, obezitatea și Big Brother se arată la orizont tot mai amenințătoare. Pentru visătorul medieval, Tărâmul Abundenței era un paradis imaginar – „O evadare din suferința pământească“, după cum spunea Herman Pleij. Dar dacă ar fi să îl punem pe țăranul italian de la 1300 să descrie lumea noastră modernă, fără îndoială că s-ar gândi imediat la țara unde câinii umblă cu covrigi în coadă.

De fapt, trăim vremurile în care se împlinesc profețiile biblice. Ceea ce ar fi părut adevărate minuni în Evul Mediu sunt acum lucruri absolut banale: orbii își recapătă vederea, ologii încep să meargă, iar morții revin la viață. Să luăm Argus II, de exemplu, un implant în creier prin care persoanele cu probleme oculare genetice își pot recăpăta vederea. Sau Rewalk, o pereche

de picioare artificiale care îi ajută pe paraplegici să meargă din nou. Sau Rheobatrachus, o specie de broaște care a dispărut în 1983, dar care, datorită oamenilor de știință australieni, a fost aproape la propriu readusă la viață cu ajutorul unor fragmente de ADN. Lupul marsupial este următorul pe lista de dorințe a echipei de cercetare care lucrează la amplul „proiect Lazarus“ (denumit astfel după numele personajului readus la viață în povestirea din Noul Testament).

Între timp, povestirile științifico-fantastice devin povestiri adevărate. Circulă deja pe drumuri primele mașini fără șoferi. Există deja imprimante 3D care produc întregi structuri embrionare, iar oameni cu cipuri implantate în creier dirijează brațe artificiale cu ajutorul minții. Un alt fapt este că, din 1980, prețul unui watt de energie solară a scăzut cu 99% – și nu, procentul nu este o greșeală de ortografie. Cu puțin noroc, imprimantele 3D și panourile solare pot transforma idealurile lui Karl Marx (toate mijloacele de producție să fie controlate de mase) în realitate, fără să fie nevoie de vreo revoluție sângeroasă.

Multă vreme, Tărâmul Abundenței a fost rezervat unei mici elite din înstăritul Occident. Vremurile acelea însă au apus. De când China s-a îndreptat spre capitalism, 700 de milioane de chinezi au scăpat de sărăcie.⁷ Și Africa se leapădă rapid de reputația sa de a fi definită de dezastrul economic; în prezent, acest continent găzduiește șase din cele zece economii cu cea mai rapidă dezvoltare.⁸ Până în anul 2013, șase din cele șapte miliarde de locuitori de pe glob dețineau telefoane mobile. (Prin comparație, numai 4,5 miliarde aveau toaletă.)⁹ Iar între 1994 și 2014, numărul celor cu acces la internet a sărit de la 0,4% la 40,4%.¹⁰

De asemenea, în ceea ce privește sănătatea – poate cea mai mare promisiune a Tărâmului Abundenței –, progresul modern a depășit cele mai îndrăznețe fantezii ale strămoșilor noștri. În vreme ce țările bogate trebuie să se mulțumească doar cu adăugarea unui weekend la media de viață, continentul african câștigă patru zile pe săptămână.¹¹ La nivel mondial, speranța de viață a crescut de la 64 de ani în 1990, la 70, în 2012¹² – mai mult decât dublu față de cât era în 1900.

Și tot mai puțini oameni suferă de foame. Pe acest Tărâm al Abundenței poate că nu există rațe la cuptor zburătoare, însă numărul persoanelor care suferă de malnutriție a scăzut cu mai mult de o treime din 1990 până în prezent. Segmentul populației care supraviețuiește consumând sub 2 000 de calorii pe zi a scăzut de la 51% în 1965 la 3% în 2005.¹³ Peste 2,1 miliarde de oameni au obținut acces la apă potabilă între 1990 și 2012. În aceeași perioadă a scăzut cu o treime numărul copiilor cu întârzieri de creștere, iar mortalitatea infantilă a scăzut cu un uimitor 41%, în vreme ce decesele la naștere s-au redus la jumătate.

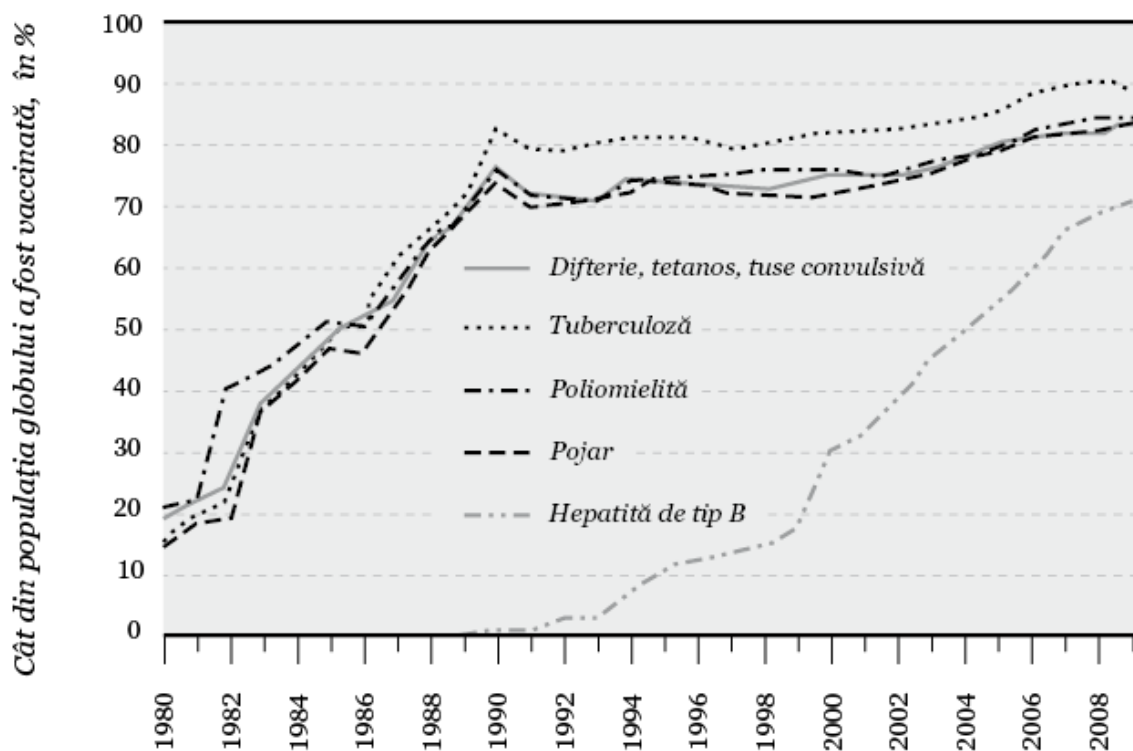
Și bolile? Inamicul în masă numărul unu de-a lungul istoriei, temuta variolă, a fost eradicată. Poliomielite a fost aproape complet înlăturată, făcând cu 99% mai puține victime în 2003 față de 1988. Între timp, tot mai mulți copii sunt vaccinați împotriva bolilor cândva frecvente. Rata de vaccinare la nivel mondial pentru pojar, de exemplu, a sărit de la 16% în 1980 la 85% astăzi, în timp ce numărul deceselor a scăzut cu mai mult de trei pătrimi între 2000 și 2014. Din 1990, rata mortalității provocate de TBC aproape s-a înjumătățit. Din 2000 numărul persoanelor care au murit de malarie s-a redus cu un sfert și la fel și numărul deceselor de SIDA față de 2005.

Unele cifre par prea frumoase ca să fie adevărate. De exemplu, în urmă cu 50 de ani, unul din cinci copii murea înainte de a împlini cinci ani. Astăzi? Unul din 20. În 1836, cel mai bogat om din lume, un anume Nathan Meyer Rothschild, a murit din cauza unei simple lipse de antibiotice. În ultimele decenii, vaccinuri foarte ieftine împotriva pojarului, a tetanosului, a tusei convulsive, a difteriei și a poliomielitei au salvat mai multe vieți într-un an decât ar fi salvat pacea mondială în secolul XX.¹⁴

Evident că au mai rămas maladii de învins – cancerul, de pildă – dar facem progrese și în această direcție. În 2013, prestigioasa publicație Science anunța descoperirea unei modalități de utilizare a sistemului imunitar pentru a combate tumorile, laudând-o ca fiind realizarea anului. În același an s-a înregistrat și primul succes de clonare a celulelor stem, o realizare promițătoare pentru tratarea bolilor mitocondriale, inclusiv a unei forme de diabet.

Unii oameni de știință susțin chiar că s-a născut deja prima persoană care va trăi 1 000 de ani.¹⁵

FIGURA 2 Victoria vaccinurilor

Sursa: Organizația Mondială a Sănătății

Și, în tot acest timp, devenim tot mai deștepți. În 1962, nu mai puțin de 41% dintre copii nu mergeau la școală, spre deosebire de 10% astăzi.¹⁶ În cele mai multe țări, IQ-ul mediu a crescut cu trei până la cinci puncte, din zece în zece ani, mai ales datorită îmbunătățirii nutriției și a educației. Poate că așa se explică și cum am devenit cu mult mai civilizați, ultimul deceniu fiind cel mai pașnic din istoria mondială. Potrivit Institutului de Cercetare pentru Pace de la Oslo, numărul pagubelor anuale de război a scăzut cu 90% din 1946. Frecvența omuciderilor, a tâlhăriilor și a altor forme de infracționalitate este și ea în scădere.

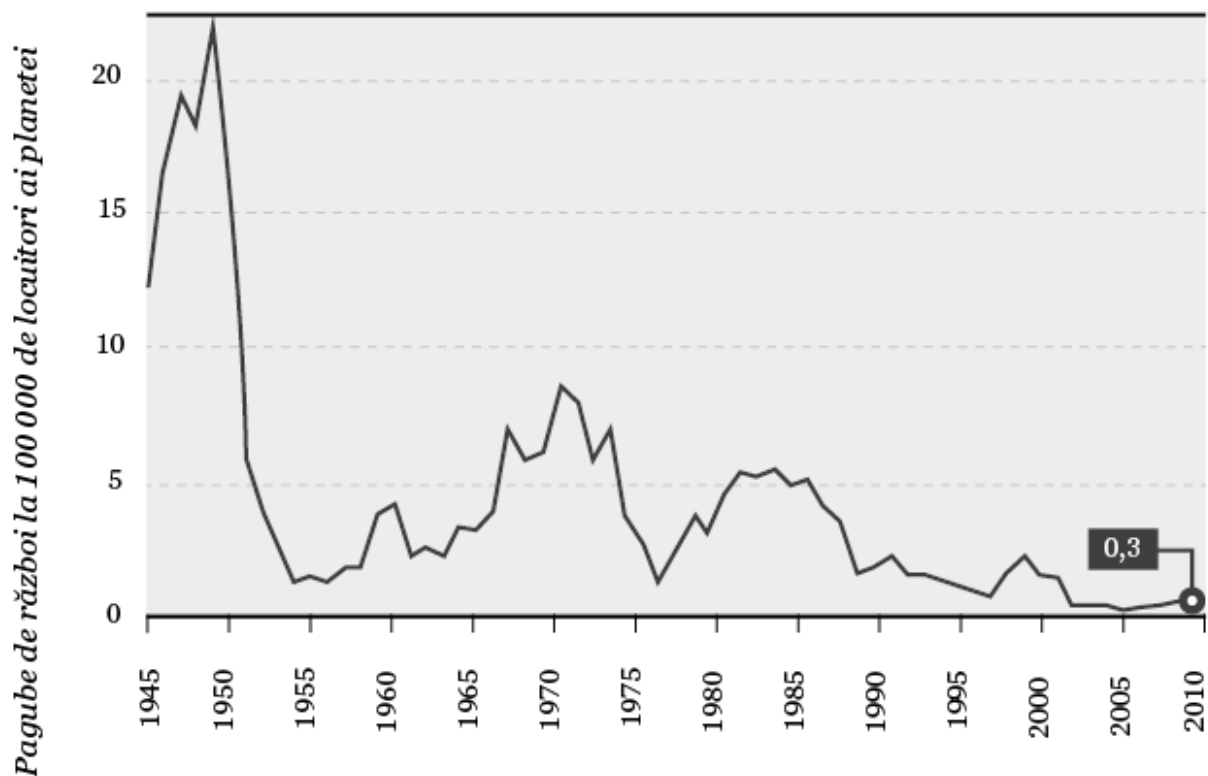
„Lumea bogată vede tot mai puține fărădelegi“, informa săptămânalul The Economist nu cu mult timp în urmă. „Există în continuare infractori, dar aceștia sunt tot mai puțini și tot mai în vârstă.“¹⁷

Un paradis sumbru

Bine ați venit, cu alte cuvinte, pe Tărâmul Abundenței.

Tărâmul unui trai bun, unde toată lumea este bogată, în siguranță și sănătoasă. Unde ne lipsește un singur lucru: un motiv ca să ne dăm jos din pat dimineața. Pentru că, la drept vorbind, nu poți să îmbunătățești paradisul. Încă din anul 1989, filosoful american Francis Fukuyama remarca faptul că am ajuns într-o epocă în care viața s-a redus la „calcul economic, la rezolvarea interminabilă a cererilor complicate ale consumatorilor“.¹⁸

FIGURA 3 Războaiele sunt în scădere

Sursa: Institutul de Cercetare pentru Pace de la Oslo

Să mai adăugăm un procent la puterea noastră de cumpărare sau să mai radem vreo două de la emisiile de dioxid de carbon; poate un nou gadget – cam până acolo ajunge perspectiva noastră actuală. Trăim într-o epocă de belșug și supraabundență, dar cât de sumbră este aceasta. Nu există „nici artă, nici filosofie“, spune Fukuyama. Tot ce ne-a mai rămas de făcut este „să avem grijă la nesfârșit de muzeul istoriei omenirii“.

După cum scria Oscar Wilde, odată ajunși pe Tărâmul Abundenței, ar trebui să ne îndreptăm din nou privirile spre cele mai îndepărtate orizonturi și să ridicăm din nou ancora. „Progresul este realizarea Utopiilor“, scria acesta. Însă orizonturile îndepărtate rămân goale. Tărâmul Abundenței este învăluit în ceață. Tocmai când ar trebui să ridicăm pe umeri sarcina istorică de a da sens acestei existențe bogate, sigure și sănătoase, noi am îngropat utopia. Nu avem nici un vis nou cu care să o înlocuim pentru că nu ne putem

imagina o lume mai bună decât cea pe care o avem deja. De fapt, majoritatea celor din țările bogate se așteaptă să o ducă mai rău copiii decât părinții lor.¹⁹

Însă adevărata criză a vremurilor noastre, a generației mele, nu este faptul că nu avem o viață bună și nici măcar că s-ar putea să ne descurcăm mai greu în viitor.

Nu, adevărata criză constă în faptul că nu ne putem gândi la un plan mai bun.

Planul

Scopul cărții de față nu este acela de a prezice viitorul.

Este acela de a debloca viitorul. De a ne deschide larg ferestrele minții. Evident că întotdeauna utopiile reflectă mai degrabă perioada în care acestea sunt create decât ceea ce urmează să se întâmple de fapt. Utopicul Tărâm al Abundenței ne prezintă cum era viața în Evul Mediu. Sinistră. Sau mai degrabă ne arată faptul că viața a fost aproape întotdeauna sinistră. La urma urmei, fiecare cultură are propria variantă de Tărâm al Abundenței.²⁰

Dorințele simple dau naștere unor utopii simple. Dacă ți-e foame, visezi la o masă îmbelșugată. Dacă ți-e frig, visezi la un foc plăcut. Dacă te năpădesc bolile, visezi la tinerețe fără bătrânețe. Toate aceste dorințe se regăsesc în vechile utopii, concepute pe vremea când viața încă era primejdioasă, necivilizată și scurtă. „Pământul nu a produs nimic de temut, nici o boală“, visa poetul grec Telecide în secolul al V-lea î.Hr., iar dacă îți doreai ceva, lucrul respectiv pur și simplu ar fi apărut. „În albia fiecărui pârâu curgea vin... Peștele îți venea direct acasă, se frigea la grătar și ți se pune singur pe masă.“²¹

Însă, înainte de a continua, să vorbim mai întâi despre două tipuri de gândire utopică.²² Primul tip este cel mai cunoscut, utopia planului. Mari

gânditori, precum Karl Popper și Hannah Arendt și chiar un întreg curent filosofic, postmodernismul, au încercat să pună bazele acestui tip de utopie. Și au reușit în mare parte; ei au avut ultimul cuvânt de spus cu privire la paradisul planificat.

În locul idealurilor abstracte, planurile cuprind reguli imuabile și de necontestat. Poetul italian Tommaso Campanella, în Orașul soarelui (1602), ne oferă un astfel de exemplu. În utopia acestuia, sau mai degrabă în antiutopia sa, proprietatea privată este interzisă cu strictețe, toată lumea este obligată să iubească pe toată lumea, iar cearta se pedepsește cu moartea. Viața privată este controlată de stat, inclusiv procrearea. De exemplu, oamenii deștepți au voie să se culce doar cu proști, iar grașii – doar cu slabi. Se depun toate eforturile pentru a se crea o medie convenabilă. În plus, fiecare persoană este controlată printr-o vastă rețea de informatori. Dacă cineva încalcă legea, păcătosul este muștrat verbal până este convins de propria răutate și solicită de bună voie să fie lovit cu pietre de către ceilalți.

Privind retrospectiv, cine citește astăzi cartea lui Campanella va observa aluzii înspăimântătoare la fascism, stalinism și genocid.

Întrebările potrivite

Mai există însă o cale a gândirii utopice, una care aproape că a fost uitată. Dacă planul este ca o poză de bună calitate, atunci acest tip de utopie este doar un vag contur. Acesta nu oferă soluții, ci doar indicii. În loc să ne bage cu sila în cămăși de forță, ne inspiră să ne schimbăm. Și înțelege faptul că, după cum spunea Voltaire, perfecțiunea este dușmanul lucrului bun. După cum remarcă un filosof american, „orice gânditor utopic serios se va simți prost la ideea unui plan”.²³

În această stare de spirit și-a scris filosoful britanic Thomas Morus cartea despre utopie (și a și inventat termenul). În loc să aplice în mod neîndurător un plan, utopia acestuia reprezintă mai mult decât orice o acuzație la adresa

unei aristocrații lacome care dorea tot mai mult lux în vreme ce oamenii de rând trăiau într-o sărăcie lucie.

Morus a înțeles că este periculos să iei prea în serios utopiile. „Trebuie să fim în stare să credem cu pasiune și totodată să fim capabili să vedem absurditatea propriilor convingeri și să râdem de ele“, observă filosoful și expertul de marcă în utopii Lyman Tower Sargent. La fel ca umorul și satira, utopiile deschid ferestrele minții. Iar acest lucru este esențial. Pe măsură ce oamenii și societățile îmbătrânesc treptat, aceștia se obișnuiesc cu situația de fapt, în care libertatea se poate transforma în închisoare, iar adevărul – în minciună. Convingerea modernă – sau, mai rău, convingerea că nu mai avem în ce să credem – ne face orbi la miopia și nedreptatea care încă ne înconjoară zi de zi.

Ca să vă dau câteva exemple: De ce lucrăm tot mai mult din anii 1980 încoace deși suntem mai bogați ca oricând? Și de ce milioane de oameni încă trăiesc în sărăcie când suntem mai mult decât bogați ca să punem capăt sărăciei o dată pentru totdeauna? Și de ce peste 60% din veniturile noastre diferă în funcție de țara în care întâmplător ne-am născut?²⁴

Utopiile nu ne oferă un răspuns de-a gata, cu atât mai puțin soluții. Totuși, pun întrebările potrivite.

Distrugerea marelui discurs

În ziua de astăzi, lucru destul de trist, nici nu începem bine să visăm că suntem imediat treziți. A devenit deja un clișeu faptul că visele se transformă cumva în coșmaruri. Utopiile favorizează discordia, violența, chiar genocidul. În cele din urmă, utopiile se transformă în antiutopii; de fapt, utopiile sunt antiutopii. „Progresul omenesc este un mit“, potrivit altui clișeu. Și totuși am reușit să construim noi înșine un paradis medieval.

Este adevărat că istoria este plină de forme înfricoșătoare de utopism – fascism, comunism, nazism – după cum toate religiile au dat naștere unor

secte fanatice. Dar dacă un fanatic religios incită la violență, trebuie să excludem automat întreaga religie respectivă? Deci, de ce am exclude utopismul? Ar trebui să încetăm de tot să mai visăm?

Nu, desigur că nu. Or exact asta se întâmplă. Optimismul și pesimismul au devenit sinonime cu încrederea consumatorului sau cu lipsa acesteia. Ideile radicale legate de o altfel de lume au ajuns aproape de neimaginat. Așteptările legate de ceea ce am putea deveni ca societate s-au deteriorat în mod dramatic, lăsându-ne cu adevărul rece și dur că fără utopii nu ne rămâne decât tehnocrație. Politica s-a redus la rezolvarea problemelor. Electoratul oscilează de colo-colo nu pentru că ar fi atât de diferite partidele între ele, ci pentru că de-abia le poți deosebi unul de altul, iar ceea ce deosebește dreapta de stânga este un procent sau două din impozitul pe venit.²⁵

Vedem acest lucru în jurnalism, care prezintă politica ca pe un joc în care miza nu o reprezintă idealurile, ci carierele. Îl vedem și în mediul academic, unde toată lumea este prea ocupată cu scrisul ca să mai citească, prea ocupată cu publicatul ca să mai dezbată. De fapt, universitățile din secolul XXI seamănă tot mai mult cu fabrici, la fel ca și spitalele, școlile și rețelele noastre de televiziune. Tot ce contează este realizarea normei. Fie că este vorba despre dezvoltarea economică, despre rata de audiență, despre publicații – încet și sigur cantitatea ia locul calității.

Iar ceea ce dirijează tot acest mecanism este o forță numită uneori „liberalism“, o ideologie care a rămas tot mai goală de conținut. Ceea ce contează în ziua de azi este „să fii tu însuți“ și „să faci ce vrei“. Poate că libertatea este idealul nostru suprem, însă libertatea noastră este o libertate goală. Teama noastră de a face morală sub orice formă a transformat moralitatea într-un tabu în debaterile publice. Arena publică ar trebui să fie de fapt „neutră“ – deși n-a fost niciodată în trecut atât de paternalistă. La orice colț de stradă suntem momiți să ne îmbătăm, să ne ghiftuim, să împrumutăm, să cumpărăm, să ne spetim muncind, să ne stresăm și să înșelăm. Indiferent de ce ne spunem în sinea noastră cu privire la libertatea de exprimare, valorile noastre sunt suspect de asemănătoare celor promovate agresiv tocmai de companiile care își permit să plătească publicitate la ore de maximă audiență.²⁶ Dacă un partid politic sau o sectă

religioasă ar avea fie și numai o mică parte din influența pe care industria publicității o are asupra noastră și a copiilor noștri am fi oripilați. Dar pentru că este vorba despre piață, rămânem „neutri”.²⁷

Tot ce îi mai rămâne de făcut guvernului este să peticească viața din prezent. Dacă nu te încadrezi în tiparul unui cetățean docil și mulțumit, puterea va fi bucuroasă să pună biciul pe tine ca să îți revii. Ce metode preferă? Controlul, supravegherea și represiunea.

Între timp, statul înstărit își concentrează tot mai puțin atenția pe cauzele nemulțumirii noastre și tot mai mult pe simptomele acesteia. Ne ducem la doctor când suntem bolnavi, la psiholog când suntem triști, la nutriționist când suntem supraponderali, la închisoare când suntem condamnați și la consilierul vocațional când ne pierdem slujba. Toate aceste servicii costă sume uriașe de bani, însă nu prea dau rezultate. În Statele Unite, unde costurile pentru serviciile medicale sunt cele mai ridicate de pe planetă, speranța de viață pentru mulți este, de fapt, în scădere.

Totodată, interesele de piață și comerciale domnesc în voie. Industria alimentară ne pune la dispoziție niște gunoaie ieftine pline de sare, zahăr și grăsimi, grăbindu-ne vizita la doctor și la nutriționist. Tehnologiile tot mai avansate duc la desființarea tot mai multor locuri de muncă, trimițându-ne iar la consilierul vocațional. Iar industria publicitară ne încurajează să cheltuim banii pe care nu îi avem pe lucruri inutile ca să îi impresionăm pe niște oameni pe care nu îi putem suferi.²⁸ După aceea putem să ne ducem să plângem pe umărul psihologului nostru.

Aceasta este antiutopia în care trăim astăzi.

Generația răsfățată

Nu este vorba – și nu știu cum să subliniez cât mai mult acest lucru – că nu ne este bine. Nici vorbă! Din contră, copiii din ziua de azi cu greu fac față poverii răsfățului. Potrivit lui Jean Twenge, psiholog la Universitatea de

Stat din San Diego, care a realizat un studiu amănunțit cu privire la atitudinea tinerilor din prezent și din trecut, a avut loc o creștere bruscă a încrederii în sine din anii 1980 încoace. Tânăra generație se consideră mai deșteaptă, mai responsabilă și mai atrăgătoare ca oricând.

„Tuturor copiilor din această generație li s-a spus: «Poți să devii orice vrei. Ești deosebit»“, explică Twenge.²⁹ Am fost crescuți servindu-ni-se mereu narcisism pe pâine, însă de cum suntem lăsați să plecăm în lumea largă și plină de oportunități nelimitate, tot mai mulți dintre noi se lovesc și clachează. Lumea, după câte se pare, este rece și dură, plină de concurență și șomaj. Nu este Disneyland-ul în care îți pui o dorință și vezi apoi cum ți se îndeplinesc toate visurile, ci o cursă continuă de care nu poți să acuzi pe nimeni altcineva decât pe tine însuși dacă nu îi faci față.

Nu este deloc de mirare că narcisismul ascunde o imensă incertitudine. Twenge a mai descoperit că, în ultimele decenii, am devenit cu toții mai speriați. Comparând 269 de studii realizate între 1952 și 1993, ea ajunge la concluzia că un copil obișnuit din America de Nord de la începutul anilor 1990 era mai nervos decât pacienții din clinicile de psihiatrie de la începutul anilor 1950.³⁰ Potrivit Organizației Mondiale a Sănătății, depresia a devenit cea mai gravă problemă de sănătate din rândul adolescenților și va deveni cauza numărul unu de îmbolnăvire la nivel mondial până în anul 2030.³¹

Este un cerc vicios. Niciodată până acum nu s-au dus atâția tineri la psihiatru. Și consumăm mai multe antidepresive decât oricând. Iar și iar dăm vina pe individ pentru problemele colective precum șomajul, nemulțumirile și criza economică. Dacă succesul este o chestiune de alegere, atunci același lucru este valabil și pentru eșec. Te-au dat afară? Ar fi trebuit să muncești mai mult. Te-ai îmbolnăvit? Probabil că nu ai avut un mod de viață sănătos. Ești nefericit? Ia o pastilă.

În anii 1950 doar 12% dintre tineri erau de acord cu afirmația „Sunt o persoană deosebită“. Astăzi sunt de acord cu aceasta 80%,³² când, în realitate, semănăm tot mai mult unii cu alții. Citim cu toții aceleași bestselleruri, ne uităm la aceleași seriale de succes și alergăm purtând aceiași pantofi de sport. În timp ce bunicii noștri respectau încă regulile impuse de familie, de biserică și de patrie, noi suntem încorsetați de presă, de marketing și de statul paternalist. Însă chiar dacă semănăm tot mai mult,

am depășit epoca marilor colectivități. A scăzut interesul pentru apartenența la o biserică sau la un sindicat, iar linia de demarcație dintre dreapta și stânga nu mai are o semnificație prea mare. Nu ne interesează decât să „rezolvăm probleme“, de parcă am putea să lăsăm politica pe mâna consultanților în afaceri.

Desigur că există unii care încearcă să reînvie vechea credință în progres. Vă miră faptul că modelul cultural al generației mele este Expertul, ale cărui aplicații și gadgeturi reprezintă speranța de dezvoltare economică? „Cei mai deștepți din generația mea se gândesc cum să îi facă pe oameni să dea click pe reclame“, se plângea recent un matematician de la Facebook.³³

Să ne înțelegem: Capitalismul ne-a deschis porțile către Tărâmul Abundenței, însă capitalismul nu poate de unul singur să îl și întrețină. Prin progres se înțelege de-acum prosperitate economică, însă secolul XXI ne va provoca să descoperim noi modalități de a ne îmbunătăți calitatea vieții. Și în timp ce tinerii din Occident au crescut în mare parte într-o perioadă de tehnocrație apolitică, va trebui să ne întoarcem la politică pentru a descoperi o nouă utopie.

În acest sens, mă simt încurajat de nemulțumirea noastră, pentru că nemulțumirea este opusul indiferenței. Răspândita nostalgie, regretul față de un trecut care nu a existat în realitate, sugerează faptul că încă avem idealuri, chiar dacă le-am îngropat de vii.

Adevăratul progres începe cu ceva pe care nici o economie bazată pe informații nu îl poate produce: cunoașterea a ceea ce înseamnă să trăiești bine. Trebuie să facem ceea ce promovau în urmă cu 100 de ani John Stuart Mill, Bertrand Russell și John Maynard Keynes: „să punem obiectivele mai presus de mijloace și să preferăm lucrul bun celui util“. ³⁴ Trebuie să ne îndreptăm mintea spre viitor. Să încetăm să ne irosim nemulțumirea prin voturi și presa plină de interminabile vești proaste. Să ne gândim ce altceva putem să facem și să înființăm noi colectivități. Să depășim acest spirit restricționist al epocii și să recunoaștem idealismul care ne unește.

Poate că atunci o să putem și să privim dincolo de propria ogradă înspre lumea largă. O să vedem astfel că vechiul progres își vede în continuare vesel de drum. O să vedem că trăim într-o perioadă minunată, o perioadă în

care foametea și războaiele dispar, iar bunăstarea și speranța de viață cresc. Dar o să vedem și câte ne-au mai rămas nouă – celor mai bogați 10%, 5% sau 1% – de făcut.

Revenirea Utopiei

A venit momentul să ne întoarcem la gândirea utopică.

Avem nevoie de o nouă stea călăuzitoare, o hartă nouă a lumii care cuprinde din nou un continent îndepărtat, nemarcat pe hartă – „Utopia“. Nu mă refer la planurile rigide pe care fanaticii utopici încearcă să ni le bage pe gât cu teocrațiile lor sau cu planurile lor cincinale – aceștia nu fac decât să supună oameni adevărați unor visuri arzătoare. Gândiți-vă așa: Cuvântul utopie înseamnă atât „loc bun“, cât și „nici un loc“. Avem nevoie de orizonturi alternative care să ne aprindă imaginația. Și chiar mă refer la orizonturi, la plural; până la urmă, utopiile opuse sunt sângele dătător de viață al democrației.

Ca întotdeauna, utopia noastră va fi mică la început. Bazele a ceea ce numim astăzi civilizație au fost puse cu mult timp în urmă de visători care și-au urmat proprii conducători. Călugărul spaniol Bartolomé de Las Casas (1484–1566) a militat pentru egalitatea dintre coloniști și locuitorii nativi din America Latină și a încercat să întemeieze o colonie în care toată lumea să trăiască bine. Industriașul Robert Owen (1771–1858) a promovat emanciparea muncitorilor britanici și a condus cu succes o fabrică de bumbac la care angajații erau plătiți corect, iar pedepsele corporale erau interzise. Iar filosoful John Stuart Mill (1806–1873) credea chiar că femeile și bărbații sunt egali. (Asta probabil și pentru că soția sa i-a scris jumătate din operă.)

Cu toate acestea, un lucru este sigur: Dacă nu ar fi existat toți cei care au visat cu ochii deschiși de-a lungul timpului, am fi cu toții în continuare săraci, flămânzi, murdari, speriați, proști, bolnavi și urâți. Fără utopie suntem pierduți. Nu că ar fi rău în prezent; dimpotrivă. Însă este sumbru,

dacă nu sperăm la ceva mai bun. „Omul are nevoie, ca să fie fericit, nu numai să se bucure de una și de alta, ci și de speranță și de inițiativă și de schimbare“, scria odată filosoful Bertrand Russell.³⁵ Acesta continua în altă parte: „Nu trebuie să ne dorim o Utopie completă, ci o lume în care imaginația și speranța sunt vii și active“.³⁶

***Banii sunt mai buni decât sărăcia,
fie și numai din punct de vedere financiar.***

Woody Allen (n. 1935)

2. De ce ar trebui să dăm bani nemuniciți tuturor

Londra, mai 2009 – Se desfășoară un experiment. Subiecții: 13 oameni fără adăpost. Sunt veterani ai locuitului pe stradă. Unii dorm pe caldarâmul rece din Square Mile, centrul financiar al Europei, de aproape 40 de ani. Dacă punem la socoteală cheltuielile poliției, cheltuielile judiciare și ale serviciilor sociale, aceste 13 probleme au produs o factură de 400 000 de lire sterline (650 000 de dolari) sau chiar mai mult.¹ Pe an.

Presiunea exercitată asupra serviciilor municipale și a organizațiilor caritabile este prea mare ca lucrurile să continue așa. Astfel Broadway, o organizație de ajutorare cu sediul la Londra, ia o decizie radicală: De acum înainte cei 13 trântori perfecți ai orașului vor beneficia de un tratament de celebrități. A venit momentul să își ia adio de la ajutoarele zilnice în cupoane, cantina săracilor și adăposturi. Vor primi un colac de salvare consistent și neașteptat.

De acum înainte acești oameni ai străzii vor primi bani nemuniciți.

Mai exact, primesc 3 000 lire de cheltuială și nu trebuie să facă nimic în schimbul acestei sume.² Sunt liberi să o cheltuiască după voia inimii. Pot decide să apeleze la un consultant dacă doresc – sau să nu apeleze. Nu au nici un fel de obligații, nici un fel de probleme care să îi frământeze.³

Sunt întrebați un singur lucru: ce credeți voi că vă trebuie?

Lecții de grădinărit

„Nu mă așteptam la cine știe ce“, avea să își amintească mai târziu un asistent social.⁴ Dar s-a dovedit că oamenii străzii aveau dorințe neobișnuit

de modeste. Un telefon, un dicționar, un aparat auditiv – fiecare avea idei diferite legate de propriile nevoi. De fapt, majoritatea au fost foarte economi. După un an, au cheltuit în medie 800 de lire sterline.

Să îl luăm pe Simon, de exemplu, care fusese dependent de heroină vreme de 20 de ani. Banii i-au schimbat viața. Simon s-a lăsat de droguri și s-a apucat de lecții de grădinărit. „Dintr-un anumit motiv, pentru prima dată în viață, mi-am găsit echilibrul“, avea să spună el mai târziu. „Încep să mă îngrijesc, să mă spăl și să mă bărbieresc. Mă gândesc acum să mă întorc acasă. Am doi copii.“

După un an de la începerea experimentului, șapte dintre cei 13 oameni ai străzii aveau un acoperiș deasupra capului. Alți doi se pregăteau să se mute în propriile apartamente. Toți 13 făcuseră pași importanți spre solvabilitate și dezvoltare personală. Urmau cursuri, învățau să gătească, urmau tratamente de dezintoxicare, își vizitau familiile și își făceau planuri de viitor.

„Le dă putere oamenilor“, a spus unul dintre asistenții sociali referindu-se la bugetul personalizat. „Le dă puterea de a alege. Cred că poate duce la mari schimbări.“ După decenii întregi de tras, de împins, de răsfăț, de pedepse, de condamnare și de protejare fără rezultate, nouă cunoscuți vagabonzi au fost adunați de pe străzi în cele din urmă. Costul? În jur de 50 000 de lire pe an, în care sunt incluse salariile asistenților sociali. Cu alte cuvinte, nu numai că proiectul respectiv a ajutat 13 persoane, ci a și redus costurile în mod considerabil.⁵ Chiar și publicația Economist a trebuit să conchidă că „cel mai eficient mod de a cheltui bani cu oamenii fără adăpost este să le dai lor banii“. ⁶

Datele vorbesc de la sine

Oamenii săraci nu se pricep la bani. Acesta pare să fie sentimentul predominant, aproape un truism. De altfel, dacă s-ar fi priceput la bani, de ce ar mai fi săraci, la urma urmei? Presupunem că aceștia i-ar cheltui pe fast

food și pe băuturi răcoritoare în loc de pește proaspăt și cărți. Deci, ca să îi „ajutăm“, am elaborat 1 000 de programe ingenioase de asistență, maldăre de hârtoage, cu sisteme de înregistrare și cu o armată de inspectori, toate acestea pornind de la principiul biblic potrivit căruia „cei care nu vor să muncească nu vor avea de mâncare“ (2 Tesaloniceni 3:10). În ultimii ani, asistența guvernamentală se axează tot mai mult pe asigurarea de locuri de muncă, beneficiarii asistenței trebuind să-și caute de lucru, să participe la programe de revenire pe posturi și să facă în mod obligatoriu muncă „voluntară“. Mult trâmbițat ca fiind o trecere „de la asistență socială la planuri guvernamentale de beneficii“, mesajul de bază este clar: Banii nemunciți îi fac pe oameni leneși.

Doar că, potrivit dovezilor, nu îi fac.

Vi-l prezint pe Bernard Omondi. Mulți ani acesta a câștigat 2 dolari pe zi muncind la o carieră de piatră dintr-o zonă săracă a Kenyei de vest. Într-o dimineață, acesta a primit un mesaj destul de ciudat. „Când am văzut mesajul, am sărit în sus“, avea să își amintească Bernard mai târziu. Cineva tocmai îi transferase în contul bancar suma de 500 de dolari. Pentru Bernard aceasta reprezenta salariul pe aproape 3 ani.

Câteva luni mai târziu un ziarist de la New York Times a venit în vizită în satul lui Bernard. Parcă toată populația câștigase la loto: satul era plin de numerar. Totuși nimeni nu făcea risipă de bani. Dimpotrivă, aceștia își reparaseră casele și își deschiseseră mici afaceri. Bernard și-a investit banii într-o motocicletă Bajaj Boxer nou-nouță cumpărată din India și făcea 6–9 dolari pe zi transportând oameni. Veniturile i-au crescut de peste trei ori.

„În acest mod, alegerea le este încredințată săracilor“, spune Michael Faye, fondatorul lui GiveDirectly, organizația care i-a făcut cadoul neașteptat lui Bernard. „Și adevărul este că nu cred că înțeleg suficient de bine care sunt nevoile oamenilor nevoiași.“⁷ Faye nu le dă oamenilor pește și nici nu îi învață să pescuiască. Le dă acestora bani convinși fiind că adevărații specialiști în nevoile săracilor sunt săracii înșiși. Când l-am întrebat de ce sunt atât de puține filmulețe sau poze pline de entuziasm pe website-ul organizației GiveDirectly, Faye mi-a explicat că nu vrea să facă apel la emoțiile oamenilor. „Datele noastre vorbesc de la sine.“

Are dreptate: Potrivit unui studiu realizat de Institutul Tehnologic din Massachusetts, ajutoarele acordate de GiveDirectly conduc la creșterea durabilă a veniturilor (până la 38% față de cele de dinaintea infuziei) și facilitează, de asemenea, achizițiile imobiliare și deținerea de animale de fermă (până la 58%), reducând numărul de zile în care copiii suferă de foame cu 42%. În plus, 93% din fiecare sumă donată ajunge direct în mâinile destinatarilor.⁸ La scurt timp după ce i s-au prezentat cifrele de la GiveDirectly, Google a donat 2,5 milioane de dolari.⁹

Însă nu numai Bernard și consătenii lui au avut noroc. În anul 2008, guvernul ugandez a hotărât să dea aproape 400 de dolari la circa 12 000 de persoane cu vârste cuprinse între 16 și 35 de ani. Banii s-au dat aproape necondiționat; singurul lucru care li s-a cerut în schimb a fost să depună câte un plan de afaceri. După cinci ani, efectele erau uluitoare. După ce au investit în propria educație și în afaceri, veniturile beneficiarilor au crescut cu aproape 50%. Iar șansele acestora de angajare cu peste 60%.¹⁰

În cadrul unui alt program ugandez s-au distribuit câte 150 de dolari la peste 1 800 de femei sărace, rezultatele fiind asemănătoare: veniturile acestora au crescut cu aproape 100%. Femeile care au primit sprijin de la o organizație caritabilă (costul: 350 de dolari) au beneficiat puțin mai mult de acesta, însă cercetătorii au calculat ulterior că ar fi fost mai eficient dacă s-ar fi cumulat donația de la organizația caritabilă cu ajutorul de la stat.¹¹ După cum s-a concluzionat pe scurt în raport, rezultatele indică „o schimbare uriașă în programele de combatere a sărăciei în Africa și la nivel mondial”.¹²

O revoluție sudică

Studii realizate peste tot în lume ne oferă dovezi pozitive: banii nemunși dau rezultate.

Deja cercetările demonstrează corelația dintre banii donați necondiționat și reducerea infracționalității, a mortalității infantile, a malnutriției, a

numărului de sarcini în rândul adolescentelor și a chiulului, precum și rezultate școlare mai bune, dezvoltare economică și egalitatea dintre sexe.¹³ „Principalul motiv pentru care săracii sunt săraci este pentru că nu au suficienți bani“, scrie economistul Charles Kenny, „și nu ar trebui să ne mire foarte tare faptul că dacă le dăm bani problema scade considerabil.“¹⁴

În cartea Dați-le pur și simplu bani săracilor (2010), studenții de la Universitatea din Manchester furnizează nenumărate exemple de cazuri în care donațiile în numerar însoțite de puține condiții sau făcute necondiționat au dat rezultate. În Namibia, cifrele privind malnutriția au scăzut vizibil (de la 42% la 10%), la fel și chiulul de la școală (de la 40% la aproape zero) și rata infrafracționalității (cu 42%). În Malawi, prezența la școală în rândul fetelor și a femeilor a sărit la 40%, fie că banii le-au fost dați în mod condiționat, fie necondiționat. În repetate rânduri, cel mai mult au de profitat copiii. Aceștia suferă mai puțin de foame, boli, cresc mai înalți, au rezultate mai bune la școală și au șanse mai scăzute să fie puși la muncă.¹⁵

Din Brazilia până în India, din Mexic până în Africa de Sud, programele prin care se donează numerar sunt tot mai la modă în țările nedezvoltate. Când Națiunile Unite și-au formulat Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului în anul 2000, aceste programe erau de neimaginat. Cu toate acestea, în anul 2010 prin ele erau deja ajutate 110 milioane de familii din 45 de țări.

Revenind la Universitatea din Manchester, cercetătorii au constatat următoarele avantaje ale acestor programe: (1) gospodăriile utilizează banii în scopuri bune, (2) scade sărăcia, (3) pot apărea diverse avantaje pe termen lung pentru venituri, sănătate și veniturile impozabile și (4) programele au costuri mai scăzute decât alternativele la acestea.¹⁶ Deci de ce să trimitem niște tipi albi, plini de pretenții materiale, în SUV-uri, când putem pur și simplu să dăm salariile acestora la săraci? Cu atât mai mult cu cât în acest fel sunt scoși din ecuație funcționarii cu degete lipicioase. În plus, banii donați ung roțile întregii economii: Oamenii cumpără mai mult și astfel crește numărul locurilor de muncă și cresc veniturile.

Nenumărate organizații de ajutorare și guverne sunt convinse că știu ce le trebuie săracilor, investind astfel în școli, panouri solare sau turme de

animale. Și, lucru garantat, mai bine o vacă decât nici o vacă. Dar cu ce preț? Un studiu efectuat în Rwanda a demonstrat că donarea unei vaci implică cheltuieli de circa 3 000 de dolari (inclusiv un atelier de învățat să mulgi). Pentru un rwandez această sumă reprezintă salariul pe cinci ani.¹⁷ Sau hai să luăm ghiveciul de cursuri care le sunt oferite săracilor: repetate studii au demonstrat faptul că acestea costă mult, dar dau rezultate foarte scăzute, indiferent dacă scopul este învățatul pescuitului, al cititului sau al administrării unei afaceri.¹⁸ „Sărăcia este esențial legată de lipsa de bani. Nu înseamnă prostie“, subliniază economistul Joseph Hanlon. „Nu poți să te pui pe picioare dacă nu ai picioare.“¹⁹

Partea bună legată de bani este faptul că oamenii pot cumpăra cu ei lucruri folositoare, nu lucruri despre care autonumiții specialiști cred că ar avea nevoie. Și, după cum se și întâmplă, există o categorie de produse pe care săracii nu își dau banii primiți cadou, și anume alcoolul și tutunul. De fapt, dintr-un amplu studiu realizat de Banca Mondială, rezultă că în 82% dintre cazurile analizate din Africa, America Latină și Asia, consumul de alcool și tutun de fapt a scăzut.²⁰

Dar mai este ceva și mai ciudat. În Liberia s-a efectuat un experiment ca să se vadă ce se întâmplă dacă îi dai 200 de dolari celui mai șmecher dintre săraci. Au fost adunați din cartierele sărace alcoolici, drogați și infractori mărunți. După trei ani, pe ce credeți că au cheltuit banii? Pe mâncare, haine, medicamente și mici afaceri. „Dacă oamenii aceștia nu au risipit banii“, se întreba unul dintre cercetători, „atunci cine altcineva ar face-o?“²¹

Însă ni se servește iar și iar argumentul „săracilor puturoși“. Această insistență i-a determinat pe oamenii de știință să analizeze dacă argumentul este adevărat. Cu numai câțiva ani în urmă, prestigioasa publicație medicală Lancet și-a prezentat concluziile: Dacă săracii primesc bani în mod necondiționat aceștia au, de fapt, tendința să muncească mai mult.²² În raportul final al experimentului namibian, un episcop a prezentat această frumoasă explicație: „Citiți cu atenție în Ieșirea 16“, scrie acesta, „cum poporul Israelului în lungul său drum de eliberare din sclavie a primit mana cerească. Însă“, continuă el, „aceasta nu i-a făcut pe oameni mai leneși; dimpotrivă, le-a dat posibilitatea să își continue drumul...“²³

Utopia

Bani nemunți: o noțiune care a mai fost sugerată de unii dintre cei mai importanți gânditori ai lumii. Thomas Morus visa la asta în cartea sa Utopia din 1516. Aveau să îl urmeze nenumărați economiști și filosofi – printre care și câștigători ai Premiului Nobel.²⁴ Susținătorii ideii au fost persoane cu toate tipurile de orientări politice, inclusiv fondatorii politicii neolibérale, Friedrich Hayek și Milton Friedman.²⁵ Iar în Articolul 25 din Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948) ni se promite că într-o bună zi ideea va deveni realitate.

Un venit de bază universal.

Și nu doar vreme de câțiva ani sau numai în țările în curs de dezvoltare sau numai pentru săraci, ci exact cum scrie pe ambalaj: bani nemunți pentru toată lumea. Nu ca favoare, ci de drept. Puteți să numiți asta „calea capitalistă către comunism”.²⁶ O sumă lunară, suficientă pentru a supraviețui fără a fi nevoie să ridici nici măcar un deget. Singura condiție, ca să spunem așa, este „să ai puls”.²⁷ Fără inspectori care să te verifice dacă ai cheltuit banii chibzuit, fără să te întrebe nimeni dacă ți se cuvin cu adevărat sau nu. Gata cu programele speciale de ajutorare și de asistență; cel mult un venit suplimentar pentru pensionari, șomeri și pentru cei cu incapacitate de muncă.

Venit de bază: o idee care de-acum trebuie pusă în practică.

Mincome, Canada

Într-o mansardă dintr-un depozit din Winnipeg (Canada) zac în jur de 2 000 de cutii peste care se așterne praful. Cutiile sunt pline cu informații – schițe, tabele, rapoarte, chestionare – legate de unul dintre cele mai fascinante experimente sociale realizate în perioada postbelică.

Mincome.

Evelyn Forget, profesoară la Universitatea din Manitoba, a aflat prima dată despre arhivă în anul 2004. A încercat din răspuțeri să dea de ea vreme de cinci ani până când, în 2009, a descoperit cutiile respective la Arhivele Naționale. „[Arhivarii] tocmai se întrebau dacă, de fapt, n-ar putea să le arunce la gunoi pentru că ocupau prea mult spațiu și nu păreau să prezinte interes pentru nimeni“, avea să își amintească ea mai târziu.²⁸

Când a intrat prima dată în mansardă, lui Forget nu îi venea să își creadă ochilor. Găsise un adevărat tezaur de informații despre transpunerea în viața reală a visului lui Thomas Morus din urmă cu cinci secole.

La unul dintre cele aproape 1 000 de chestionare împachetate acolo răspunseseră Hugh și Doreen Henderson. Cu 35 de ani înainte, când începuse experimentul, el era paznic la un liceu, iar ea – casnică și avea grijă de cei doi copii ai lor. Familiei Henderson nu îi mergea prea bine. Doreen se ocupa de grădinărit și creștea găini ca să poată asigura hrana familiei. Trăgeau cât mai mult de fiecare dolar.

Asta până când, într-o zi oarecare, la ușa lor au apărut doi tipi bine îmbrăcați. „Am completat niște formulare, voiau să vadă ce venituri aveam“, își amintea Doreen.²⁹ Și apoi, cât ai bate din palme, problemele financiare ale familiei Henderson au dispărut. Hugh și Doreen au fost incluși în Mincome – primul experiment social la scară largă din Canada și cel mai amplu experiment privind venitul de bază realizat vreodată la nivel mondial.

În martie 1973, guvernatorul provinciei a alocat pentru proiect 83 de milioane de dolari în dolari SUA de azi.³⁰ A ales ca loc de desfășurare pentru proiect orașelul Dauphin, de 13 000 de locuitori, din nord-vestul Winnipegului. Se garanta întregii populații din Dauphin un venit de bază, asigurându-se astfel că nimeni nu avea să ajungă sub limita de sărăcie. În

realitate, asta însemna că 30% din locuitorii oraşului – în total 1 000 de familii – primeau prin poştă câte un cec în fiecare lună. O familie din patru primea o sumă care acum ar fi în jur de 19 000 de dolari pe an, fără să i se pună nici o întrebare.

Când s-a lansat experimentul, o armată de cercetători a venit în oraş. Economişti urmăreau dacă locuitorii oraşului munceau mai puţin, sociologii veneau ca să analizeze efectele produse asupra familiei, iar antropologii se ascundeau în rândul comunităţii ca să observe nemijlocit reacţia localnicilor.

Timp de patru ani lucrurile au mers bine, dar alegerile au încurcat treaba. A venit la putere un guvern conservator. Noul guvern canadian nu credea în respectivul experiment costisitor, la care guvernul statului contribuia cu trei sferturi din sumă. Când a fost clar că noul guvern nu avea să mai finanţeze nici măcar o analiză a rezultatelor experimentului, cercetătorii au hotărât să îşi adune dosarele în circa 2 000 de cutii.

La Dauphin decepţia a fost uriaşă. La lansarea sa în 1974, Mincome fusese considerat drept un program-pilot care avea să fie implementat ulterior în toată ţara. Acum părea sortit uitării. „Autorităţile guvernamentale care se opuneau [proiectului Mincome] nu doreau să mai cheltuiască bani ca să analizeze informaţiile şi să vadă ceea ce credeau deja: că nu a mers bine“, povestea unul dintre cercetători. „Iar cei care susţineau proiectului Mincome erau îngrijoraţi pentru că dacă s-ar fi analizat datele şi rezultatele nu ar fi fost favorabile atunci însemna că s-ar fi cheltuit alte milioane de dolari pe analize şi ar fi fost şi mai jenaţi.“³¹

Când profesorul Forget a auzit prima dată despre Mincome, nimeni nu ştia nici măcar care erau, de fapt, rezultatele experimentului. Printr-o coincidenţă, programul de asistenţă medicală al Canadei a fost introdus cam în aceeaşi perioadă, în 1970. Arhivele Asigurărilor de sănătate i-au pus la dispoziţie lui Forget o mulţime de date prin care putea compara Dauphin cu oraşele învecinate şi alte grupuri monitorizate. Timp de trei ani aceasta a supus datele la numeroase analize statistice. Indiferent de modalitatea folosită, rezultatele erau de fiecare dată aceleaşi.

Mincome avusese un succes răsunător.

De la experiment la lege

„Din punct de vedere politic exista teama că dacă începi să garantezi un venit anual oamenii nu o să mai lucreze și o să își întemeieze familii numeroase“, spune Forget.³²

Însă, în realitate, s-a întâmplat exact opusul. Tinerii se căsătoreau mai târziu, iar numărul nașterilor a scăzut. S-au îmbunătățit simțitor rezultatele la învățătură: „grupul Mincome“ învăța mai mult și mai repede. În fine, numărul total de ore de lucru a scăzut cu numai 1% în rândul bărbaților, cu 3% în rândul femeilor căsătorite și cu 5% în rândul femeilor necăsătorite. Bărbații care își întrețineau familiile munceau aproape la fel, iar femeile devenite mame de curând foloseau ajutorul financiar ca să își mai ia câteva luni de concediu de maternitate, în timp ce studenții rămâneau mai mult la studii.³³

Însă constatarea cea mai remarcabilă făcută de Forget a fost faptul că scăzuse numărul internărilor în spital cu 8,5%. Având în vedere volumul cheltuielilor de la bugetul public legate de sănătate din țările dezvoltate, acest fapt a avut implicații financiare uriașe. După câțiva ani de la debutul experimentului a scăzut violența domestică, la fel și problemele de sănătate mintală. Programul Mincome făcuse întregul oraș mai sănătos. Forget nu putea nici măcar să își imagineze care ar fi fost efectele asigurării unui venit de bază asupra generației următoare, atât din punct de vedere al câștigurilor, cât și al sănătății.

Dauphin – orașul care nu cunoștea sărăcia – a reprezentat doar unul dintre cele cinci experimente privind venitul garantat din America de Nord. Toate celelalte patru s-au desfășurat în SUA. Puțină lume știe că SUA au fost cât pe ce să realizeze o rețea de asigurări sociale cel puțin la fel de dezvoltată ca aceea din majoritatea țărilor din Europa Occidentală. Când președintele Lyndon B. Johnson a declarat „război împotriva sărăciei“ în 1964, și

democrației, și republicanii s-au mobilizat ca să susțină reformele fundamentale de ajutoare sociale.

Însă, mai întâi, trebuia să se facă niște teste. S-au cheltuit zeci de milioane de dolari pentru asigurarea venitului de bază pentru peste 8 500 de americani din New Jersey, Pennsylvania, Iowa, Carolina de Nord, Indiana, Seattle și Denver în cadrul primelor experimente sociale pe scară largă menite să distingă grupurile experimentale de cele de control. Cercetătorii își propuneau să răspundă la trei întrebări: (1) Dacă ar primi un venit garantat, lumea ar munci cu mult mai puțin? (2) Ar costa prea mult programul? (3) S-ar dovedi nefezabil din punct de vedere politic?

Răspunsurile au fost: nu, nu și da.

În toate cazurile numărul orelor de lucru a scăzut puțin. Nu se justifică să vorbim despre „lene“ potrivit constatărilor noastre“, a spus analistul-șef al datelor din cadrul experimentului de la Denver. „Nu este nici pe departe vorba despre abandonul în masă pe care îl prevesteau profeții eșecului.“ Reducerea muncii plătite a fost în medie de 9% pe familie și în toate statele cei care au lucrat mai puțin au fost tinerii cu vârste în jur de 20 de ani și femeile care aveau copii mici.³⁴

Din cercetările ulterioare a rezultat că până și procentul de 9% fusese probabil exagerat. În studiul inițial, acesta s-a calculat pe baza venitului autodeclarat, dar când datele au fost comparate cu cele din evidențele oficiale, s-a dovedit că multe venituri nu fuseseră declarate. După rectificarea acestei inadvertențe, cercetătorii au constatat că, de fapt, nu scăzuse aproape deloc numărul orelor lucrate.³⁵

„Scăderile numărului orelor lucrate s-au compensat, cu siguranță, într-o anumită măsură cu alte activități folositoare, precum căutarea de slujbe mai bune sau munca la domiciliu“, se remarcă într-un raport final din cadrul experimentului din Seattle. De exemplu, o mamă care își abandonase studiile a lucrat mai puțin ca să obțină o diplomă de licență în psihologie și să lucreze ca cercetător. O altă femeie a făcut cursuri de actorie; soțul acesteia s-a apucat să compună muzică. „Acum suntem artiști independenți financiar, având propriile venituri“, le-a spus aceasta cercetătorilor.³⁶ În rândul tinerilor care au participat la experiment, aproape toate orele

neremunerate au fost investite în educație. Printre subiecții din New Jersey numărul de absolvenți de liceu a crescut cu 30%.³⁷

Și astfel, în revoluționarul an 1968, când au ieșit în stradă tineri demonstranți din întreaga lume, cinci economiști de renume – John Kenneth Galbraith, Harold Watts, James Tobin, Paul Samuelson și Robert Lampman – i-au adresat Congresului o scrisoare deschisă. „Patria nu își va fi făcut datoria până când nu le va fi asigurat tuturor conaționalilor un venit cel puțin egal cu limita oficial recunoscută a sărăciei“, spuneau aceștia într-un articol publicat pe prima pagină a ziarului New York Times. Potrivit economiștilor, costurile erau „considerabile, dar se încadrau în capacitatea economică și fiscală națională“.³⁸

Scrisoarea a fost semnată de 1 200 de economiști.

Iar apelul lor nu a rămas fără răspuns. În luna august din anul următor, președintele Nixon a prezentat un proiect de lege prin care se asigura un venit de bază modest, proiect pe care l-a descris drept „cea mai importantă contribuție la legislația socială din istoria noastră națională“. Potrivit lui Nixon, copiii din generația exploziei demografice aveau să realizeze două lucruri considerate imposibile de către generațiile anterioare. Pe lângă zborul omului pe lună (fapt petrecut cu o lună înainte), acea generație avea să elimine, în sfârșit, sărăcia.

Potrivit unui sondaj realizat de Casa Albă, 90% dintre ziare au primit cu entuziasm proiectul.³⁹ Chicago Sun-Times l-a numit „Un uriaș salt înainte“, iar Los Angeles Times – „Un nou proiect îndrăzneț“.⁴⁰ Consiliul Național al Bisericii a fost în favoarea proiectului, la fel și sindicatele și chiar și sectorul corporatist.⁴¹ La Casa Albă a sosit o telegramă în care scria: „Doi republicani din partea superioară a clasei mijlocii, care urmează să contribuie la finanțarea proiectului, vă spun bravo“.⁴² Comentatorii repetau în stânga și-n dreapta citatul lui Victor Hugo: „Nu e nimic pe lume mai puternic decât o idee căreia i-a venit vremea să se împlinească“.

Se părea că venise cu adevărat vremea venitului de bază.

„ÎN CONGRES SE VOTEAZĂ PLANUL DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ...
O LUPTĂ CÂȘTIGATĂ ÎN CADRUL CRUCIADEI PENTRU

REFORMĂ“, titra New York Times în data de 16 aprilie 1970. Cu 243 de voturi pentru și 155 împotriva, Planul de Asistență Socială (PAS) al lui Nixon a fost aprobat cu o majoritate covârșitoare. Mulți dintre comentatori se așteptau ca planul să fie votat și de Senat cu o majoritate chiar mai mare decât în Camera Reprezentanților. Însă în cadrul Comisiei de Finanțe a Senatului au apărut îndoieli. „Acest proiect de lege reprezintă cea mai vastă, scumpă și cuprinzătoare lege privind asistența socială concepută vreodată“, a spus un senator republican.⁴³ Democrații au fost însă cei mai înrâncenați. Aceștia considerau că PAS nu oferea suficient și insistau să se asigure un venit de bază și mai mare.⁴⁴ După ce luni de zile a fost discutat când în Senat, când la Casa Albă, proiectul a fost abandonat în cele din urmă.

Anul următor Nixon a prezentat în cadrul Congresului o propunere ușor modificată. Din nou proiectul de lege a fost aprobat de Casa Albă, de data aceasta în cadrul unui pachet mai amplu de reforme. 288 au votat pentru și 132 – împotriva. În discursul său din 1971 privind Starea Națiunii, Nixon și-a prezentat planul de „a pune bazele venitului tuturor familiilor cu copii din America“ drept „cea mai importantă normă legală“ din programul său.⁴⁵

Însă proiectul a fost din nou respins de Senat.

Abia în 1978 planul privind venitul de bază a fost abandonat definitiv în urma unei descoperiri fatale făcute cu ocazia publicării rezultatelor finale ale experimentului de la Seattle. O anumită constatare a atras atenția tuturor: numărul divorțurilor crescuse cu peste 50%. Această cifră statistică a eclipsat repede toate celelalte rezultate, cum ar fi rezultatele la învățătură și îmbunătățirea stării de sănătate. Era evident că un venit de bază le dădea femeilor prea multă independență.

Zece ani mai târziu, când au fost reanalizate datele respective s-a dovedit că se strecurase o eroare statistică; de fapt, nu crescuse deloc numărul divorțurilor.⁴⁶

Zadarnic, periculos și pervers

„Se poate! Cum să învingem sărăcia din America până în 1976“, scria plin de încredere în 1967 scriitorul James Tobin, câștigător al Premiului Nobel. Pe vremea aceea aproape 80% dintre americani susțineau ideea unui venit de bază garantat.⁴⁷ După mai mulți ani, Ronald Reagan avea să spună în batjocură celebrele cuvinte: „În anii 1960 am luptat împotriva sărăciei, iar sărăcia a învins“.

Momentele de răscruce ale civilizației au întotdeauna la început un iz de utopie. Potrivit renumitului economist Albert Hirschman, într-o primă fază utopiile sunt criticate după trei criterii: zădărnicie (nu se poate), pericol (riscul e prea mare) și perversitate (va degenera în antiutopie). Însă tot Hirschman scria că aproape imediat ce devin realitate utopiile încep să fie considerate ceva cât se poate de obișnuit.

Nu cu foarte mult timp în urmă democrația încă mai era considerată drept o minunată utopie. Multe minți luminate, de la filosoful Platon (427–347 î.Hr.) până la omul de stat Edmund Burke (1729–1797), avertizau că democrația este zadarnică (masele erau prea proaste ca să o gestioneze), periculoasă (guvernarea majorității echivala cu jocul cu focul) și perversă („interesul general“ avea să fie corupt în scurt timp de interesele câtorva generali șireți sau ale altora). Comparați asta cu argumentele împotriva venitului de bază. Acesta este considerat zadarnic pentru că nu ni-l putem permite, periculos pentru că oamenii s-ar lăsa de muncă și pervers pentru că în cele din urmă o minoritate va trebui să muncească și mai din greu ca să susțină majoritatea.

Dar... stați o clipă.

Zadarnic? Pentru prima dată în istorie suntem, de fapt, suficient de bogați ca să asigurăm un venit de bază considerabil. Putem să scăpăm de toate tâmpeniile birocratice menite să îi silească pe beneficiarii de asistență socială să accepte cu orice preț slujbe neeficiente și, în plus, putem să susținem finanțarea noului sistem simplificat descotorosind-ne de labirintul de reduceri și de scutiri de impozite. Fondurile necesare suplimentare pot proveni din impozitarea bunurilor, a deșeurilor, a materiilor prime și a consumului.

Să ne uităm la cifre. Eradicarea sărăciei în SUA ar costa numai 175 de miliarde de dolari, mai puțin de 1% din PIB.⁴⁸ Asta înseamnă în jur de un sfert din cheltuielile militare ale SUA. Învingerea sărăciei ar fi o adevărată victorie în comparație cu războaiele din Afghanistan și Irak, care, potrivit unui studiu efectuat la Harvard, ar fi avut costuri uluitoare în jur de 4–6 trilioane de dolari.⁴⁹ De fapt, toate țările dezvoltate din lume au avut posibilitatea de a eradica sărăcia cu mulți ani în urmă.⁵⁰

Însă dacă un sistem îi ajută exclusiv pe săraci, acesta va mări diferențele dintre săraci și restul societății. „O politică dedicată săracilor este o politică sărăcăcioasă“, observa Richard Titmuss, marele teoretician care a studiat sistemele de ajutor social gratuit. Cei de stânga au un reflex adânc înrădăcinat de a aservi toate planurile, creditele și veniturile în plus. Problema este că această tendință nu este eficientă.

Într-un cunoscut articol publicat la sfârșitul anilor 1990, doi sociologi suedezi demonstrează că statele cu cele mai universale programe de guvernare au avut cele mai bune rezultate legate de reducerea sărăciei.⁵¹ În principiu, oamenii sunt mai dispuși să fie solidari dacă prin asta au ceva de câștigat ei înșiși. Cu cât avem mai mult de câștigat de pe urma sistemului de asistență socială gratuită noi înșine, familiile noastre și prietenii noștri, cu atât suntem mai dispuși să contribuim la el.⁵² Așadar, în mod logic, un venit de bază universal și necondiționat s-ar bucura și de o susținere mai amplă. La urma urmei, cu toții avem de câștigat.⁵³

Periculos? Desigur că unii vor decide să muncească mai puțin, dar tocmai asta-i și ideea. Câțiva artiști și scriitori („toți cei pe care societatea îi disprețuiește cât sunt în viață și îi apreciază după ce mor“ – Bertrand Russell) ar putea chiar să nu mai muncească deloc pe bani. Există extrem de multe dovezi potrivit cărora mare majoritate a oamenilor vor, de fapt, să muncească fie că trebuie, fie că nu.⁵⁴ De fapt, lipsa unui loc de muncă ne face profund nefericiți.⁵⁵

Unul dintre avantajele venitului de bază este faptul că acesta i-ar scăpa pe săraci de capcana asistenței sociale și i-ar motiva să își caute slujbe remunerate care le-ar oferi șansa reală de dezvoltare și de promovare. Atâta timp cât venitul de bază este necondiționat și nici nu încetează să se acorde,

nici nu se reduce în caz de angajare pe un post remunerat, condițiile de trai ale acestora nu pot decât să se îmbunătățească.

Pervers? Din contră, tocmai sistemul de asistență socială a degenerat într-un monstru pervers de control și de umilire. Autoritățile îi urmăresc pe beneficiarii de asistență socială pe Facebook ca să vadă dacă aceștia își cheltuiesc banii în mod înțelept – și vai de capul celor care îndrăznesc să facă muncă voluntară fără aprobare. Este nevoie de o armată de lucrători de asistență socială care să îi îndrume pe oameni prin jungla de proceduri privind eligibilitatea, depunerea de cereri, aprobarea și reangajarea. Și apoi se mobilizează o grămadă de inspectori ca să analizeze documentele.

Sistemul de asistență socială, care ar trebui să le dea oamenilor un sentiment de siguranță și de mândrie, a degenerat într-un sistem de suspiciune și de rușine. Este un pact grotesc între dreapta și stânga. „Dreapta politică se teme că lumea nu o să mai muncească“, se plânge doamna profesor Forget din Canada, „iar stânga nu are încredere că lumea o să facă alegeri corecte.“⁵⁶ Un sistem cu un venit de bază ar fi un compromis mai bun. În ceea ce privește redistribuția, acesta ar îndeplini condițiile de corectitudine ale celor de stânga; iar în ceea ce privește regimul de amestec și umilire, acesta le-ar da celor de dreapta un guvern mai restrâns ca oricând.

Să vorbim altfel, să gândim altfel

S-a mai spus asta.

Avem pe cap un sistem de asistență socială din vremuri apuse, când familiile erau întreținute financiar în majoritate de către bărbați, iar lumea lucra o viață întreagă la aceeași firmă. Sistemul de pensii și regulile de protecție socială sunt în continuare în acord cu cei suficient de norocoși să aibă o slujbă stabilă, asistența publică pornește de la ideea greșită că putem conta pe faptul că economia ne va asigura suficiente locuri de muncă, iar

avantajele asigurărilor sociale constituie adesea nu o trambulină, ci o capcană.

Nu a existat niciodată un moment mai potrivit pentru introducerea venitului de bază universal și necondiționat. Priviți în jur. O mai mare flexibilitate la locul de muncă implică și necesitatea creării unei mai mari siguranțe. Globalizarea erodează salariile clasei mijlocii. Prăpastia tot mai adâncă dintre cei care au și cei care nu au o diplomă de licență conduce la necesitatea de a le da o mână de ajutor celor nelicențiați. Iar crearea de roboți din ce în ce mai inteligenți ar putea conduce la pierderea locurilor de muncă și de către cei cu licență.

În ultimele decenii, clasa mijlocie și-a menținut puterea de cumpărare afundându-se tot mai adânc în datorii. Dar acest model nu este viabil, după cum știm de-acum. Vechea vorbă „cei care nu vor să muncească nu o să aibă ce mânca“ este acum folosită abuziv pentru a legitima inegalitatea.

Să nu mă înțelegeți greșit, dar capitalismul este un minunat motor al prosperității. „A făcut minuni mai mari decât piramidele egiptene, apeductele romane și catedralele gotice“, după cum scriau Karl Marx și Friederich Engels în Manifestul comunist. Dar tocmai pentru că acum suntem mai bogați ca oricând putem să facem următorul pas în istoria progresului: să le dăm tuturor oamenilor siguranța unui venit de bază. Asta ar fi trebuit să încerce să realizeze capitalismul de la bun început. Luați-o drept un câștig al progresului, posibil datorită sângelui, a sudorii și a lacrimilor generațiilor trecute. La urma urmei doar o parte din avuția noastră se datorează propriilor noastre eforturi. Noi, locuitorii Tărâmului Abundenței, suntem bogați datorită instituțiilor, a cunoștințelor și a capitalului social acumulat pentru noi de către antecesorii noștri. Această avuție ne aparține tuturor. Iar un venit de bază ne permite să o împărțim.

Desigur că asta nu înseamnă că ar trebuie să implementăm acest vis în mod necugetat. Ar fi dezastruos. Utopiile încep cu puțin, prin experimente care schimbă lumea încet-încet. Asta s-a întâmplat pe străzile Londrei în urmă cu doar câțiva ani, când 13 oameni ai străzii au primit câte 3 000 de lire, fără să li se pună nici un fel de întrebări. După spusele unuia dintre angajații organizației finanțatoare, „Este cât se poate de greu să ne schimbăm pur și simplu peste noapte modul în care vedem această problemă. Aceste

programe-pilot ne permit să vorbim altfel, să gândim altfel, să punem problema altfel...”

Și exact așa începe progresul.

Deci avem inspectori de inspectori și oameni care creează condițiile pentru ca inspectorii să îi inspecteze pe inspectori. Adevărata treabă a oamenilor ar trebui să fie să se ducă din nou la școală și să se gândească la ce se gândeau înainte de a veni cineva ca să le spună că trebuie să își câștige cumva existența.

Richard Buckminster Fuller (1895–1983)

3. Sfârșitul sărăciei

Pe 13 noiembrie 1997 s-a deschis un nou cazinou chiar în sudul Munților Great Smoky din Carolina de Nord. În pofida vremii neprielnice, la intrarea acestuia s-a format o coadă lungă și, cum oamenii tot veneau cu sutele, șeful cazinoului a început să sfătuiască lumea să stea acasă.

Nu era de mirare că evenimentul stârnise un interes atât de mare. La urma urmei în acea zi nu se deschidea vreun simplu local de jocuri de noroc al vreunui mafirot. Harrah's Cherokee era și încă este un imens cazino de lux care îi aparține și este condus de Grupul Estic al Indienilor Cherokee, inaugurarea acestuia marcând sfârșitul unei lupte decisive. Un șef de trib chiar prezisese că „jocurile de noroc au să îi ducă pe indienii Cherokee la pierzanie”¹, iar guvernatorul statului Carolina de Nord a încercat să blocheze proiectul cu orice ocazie.

La scurt timp de la inaugurare era clar faptul că suprafața de 10 000 de metri pătrați dedicată jocurilor de noroc, cele trei turnuri ale hotelului cu peste 1 000 de camere și apartamente, nenumăratele etaje, restaurantele, piscina și centrul sportiv din cadrul cazinoului nu aveau să aducă pierzanie, ci scăpare. Iar cazinoul nu urma să conducă la crimă organizată. Nici pe departe: Profitul său – care a ajuns la 150 de milioane de dolari în 2004 și a crescut până la 400 de milioane de dolari în 2010² – i-a permis tribului să construiască o școală nouă, un spital nou și o stație nouă de pompieri. Însă partea leului din câștiguri a ajuns direct în buzunarele a 8 000 de bărbați, femei și copii din tribul Cherokee din Grupul Estic. De la suma inițială de 500 de dolari pe an, câștigurile acestora de pe urma cazinoului au crescut ajungând repede la 6 000 de dolari în 2001, reprezentând între un sfert și o treime din venitul mediu al fiecărei familii.³

Ca o coincidență, o profesoară de la Universitatea Duke, pe nume Jane Costello, realizase un studiu cu privire la sănătatea mintală a tinerilor din sudul Munților Great Smoky începând cu anul 1993. În fiecare an, cei 1 420 de copii implicați în studiul său erau supuși unui control psihiatric.

Rezultatele cumulative ale acestora demonstraseră deja faptul că aceia care creșteau în sărăcie erau mai predispuși să aibă probleme comportamentale decât ceilalți copii. Însă acest fapt nu reprezenta chiar o noutate. Înainte de asta, un alt om de știință, Edward Jarvis, făcuse corelații între sărăcie și bolile mintale în renumita sa lucrare Raport cu privire la nebunie, publicată în 1855.

Dar nu se găsisese încă răspunsul la întrebarea: Care era cauza și care efectul? În perioada în care își efectua Costello cercetarea, era tot mai populară tendința de a considera că problemele mintale sunt determinate de factori genetici specifici. Dacă natura era cauza principală, atunci o pungă cu bani pe an ar fi ajutat la tratarea simptomelor, dar ar fi însemnat ignorarea bolii. Dacă însă, pe de altă parte, problemele psihiatrice ale oamenilor nu reprezentau cauza, ci efectul sărăciei, atunci cei 6 000 de dolari ar fi făcut minuni. Inaugurarea cazinoului, după cum și-a dat seama Costello, reprezenta o unică ocazie pentru a elucida această problemă de vreme ce un sfert dintre copiii implicați în cercetarea sa aparțineau tribului Cherokee, iar jumătate trăiau sub limita sărăciei.

Imediat după deschiderea cazinoului, Costello a început deja să observe progrese uriașe pentru subiecții săi. Problemele comportamentale din rândul copiilor care au scăpat de sărăcie au scăzut cu 40%, aceștia situându-se acum la același nivel cu copiii de vârsta lor care nu cunoscuseră niciodată lipsurile. Infracționalitatea juvenilă din rândul indienilor Cherokee a scăzut și ea, precum și consumul de droguri și consumul de alcool, iar rezultatele lor la învățătură s-au îmbunătățit simțitor.⁴ La școală copiii Cherokee erau la același nivel cu participanții la studiu care nu făceau parte din trib.

La zece ani de la deschiderea cazinoului, constatările lui Costello demonstrau faptul că, cu cât scăpau mai devreme copiii de sărăcie, cu atât sănătatea lor mintală era mai bună. Costello a constatat o „scădere dramatică” a comportamentului infracțional la grupa cu vârsta cea mai mică. De fapt, copiii Cherokee din cadrul studiului său se purtau mai frumos decât grupul de control.

Când a văzut rezultatele, Costello a avut o primă reacție de neîncredere. „Ne așteptăm ca intervențiile sociale să aibă efecte relativ reduse”, avea să spună ea mai târziu. „Însă aceasta a avut efecte destul de mari.”⁵ Potrivit calculelor

doamnei profesor Costello, cei 4 000 de dolari în plus pe an au condus la adăugarea unui an de educație la persoanele cu vârste de până la 21 de ani și la scăderea cu 22% a șanselor de a avea un cazier judiciar la vârsta de 16 ani.⁶

Însă cel mai mare progres a constat în ajutarea părinților să fie mai buni ca... părinți. Înainte de inaugurarea cazinoului părinții munceau din greu toată vara, însă adesea nu aveau de lucru și erau foarte stresați pe timpul iernii. Venitul suplimentar le-a permis familiilor Cherokee să pună bani deoparte și să își achite facturile în avans. Părinții care au scăpat de sărăcie au ajuns să declare că au mai mult timp la dispoziție ca să stea cu propriii copii.

Asta nu înseamnă că munceau mai puțin, a constatat Costello. Și mamele, și tații munceau la fel de multe ore ca înainte de deschiderea cazinoului. Mai mult ca orice, spune o membră a tribului pe nume Vickie L. Bradley, banii au contribuit la reducerea presiunii pe care o resimțeau familiile și astfel energia pe care înainte o consumau făcându-și probleme legate de lipsa banilor le rămânea acum pentru copiii lor. Iar asta „îi ajută pe părinți să fie mai buni“, explică Bradley.⁷

Care este atunci cauza problemelor mintale din rândul săracilor? Natura sau cultura? Ambele, a fost concluzia lui Costello, pentru că stresul sărăciei le supune pe persoanele predispuse genetic la boală sau la tulburări unui risc ridicat.⁸ Însă din studiul respectiv mai rezultă un aspect și mai important.

Nu putem face nimic în privința genelor. Dar în privința sărăciei putem.

De ce fac prostii oamenii săraci

O lume fără sărăcie – este probabil cea mai veche utopie din lume. Dar cei care iau în serios acest vis trebuie inevitabil să găsească răspunsul la câteva întrebări dificile. De ce săracii sunt mai predispuși să comită infracțiuni? De ce sunt mai predispuși la obezitate? De ce consumă mai mult alcool și mai multe droguri? Pe scurt, de ce săracii iau atâtea decizii proaste?

Dur? Poate, dar uitați-vă la statistici: săracii se împrumută mai des, economisesc mai puțin, fumează mai mult, fac mai puțin sport, beau mai mult și mănâncă mai puțin sănătos. Dacă le oferi săracilor cursuri gratuite despre gestionarea banilor vor fi ultimii care să se înscrie. Când răspund la anunțuri pentru locuri de muncă, săracii, de obicei, scriu cele mai proaste scrisori de intenție și se prezintă la interviuri în ținutele cel mai puțin profesioniste.

Prim-ministrul britanic Margaret Thatcher a numit odată sărăcia un „defect de personalitate”.⁹ Deși alți politicieni nu ar merge chiar atât de departe, nu este izolată opinia potrivit căreia soluția se află în mâinile fiecăruia. Din Australia, până în Anglia și Suedia și în Statele Unite există încetățenită ideea că sărăcia este ceva ce fiecare trebuie să depășească de unul singur. Desigur, statul îi poate impulsiona pe oameni în direcția corectă prin diverse stimulente – prin politici de promovare a conștientizării situației, prin penalități și, mai presus de orice, prin educație. De fapt, dacă există un glonț de argint în lupta împotriva sărăciei, acesta este considerat a fi diploma de absolvire a liceului (sau, chiar mai bine, diploma de licență).

Dar asta-i tot?

Dacă în realitate săracii nu sunt în stare să se descurce singuri? Dacă toate stimulentele, toate informațiile și educația sunt în zadar? Și dacă toate stimulentele bine intenționate nu fac altceva decât să înrăutățească situația?

Puterea contextului

Toate aceste întrebări sunt dure, însă nu și le pune un oarecare, ci Eldar Shafir, psiholog de la Universitatea Princeton. Acesta și Sendhil Mullainathan, economist de la Harvard, și-au publicat de curând noua teorie asupra sărăciei.¹⁰ Ideea principală? Contextul este stupid.

Shafir nu are aspirații prea modeste. Dorește nici mai mult, nici mai puțin decât să înființeze un nou domeniu științific: știința insuficienței. Dar nu

avem deja așa ceva? Economia? „Auzim adesea asta“, a râs Shafir când m-am întâlnit cu el la un hotel din Amsterdam. „Dar pe mine mă interesează psihologia insuficienței, în privința căreia, în mod surprinzător, s-au făcut puține cercetări.“

Pentru economiști totul se învâрте în jurul insuficienței – la urma urmei chiar și cei mai mari cheltuitori nu pot cumpăra totul. Însă percepția insuficienței nu este peste tot la fel. O agendă goală este percepută diferit față de o zi de lucru foarte încărcată. Și acesta nu este un mic sentiment nevinovat. Lipsa afectează mintea. Oamenii se comportă diferit când percep un lucru ca fiind insuficient.

Nu contează despre ce anume este vorba; fie că este vorba despre prea puțin timp, prea puțini bani, prieteni, mâncare – toate conduc la o „mentalitate a insuficienței“. Iar acest lucru prezintă anumite avantaje. Persoanele care trăiesc cu senzația de lipsă sunt bune la rezolvarea problemelor pe termen scurt. Oamenii săraci au o capacitate incredibilă – pe termen scurt – de a o scoate la capăt, după cum directorii generali epuizați își găsesc puterea de a încheia o tranzacție.

Nu poți să-ți iei concediu de la sărăcie

Cu toate astea, dezavantajele unei „mentalități a insuficienței“ sunt mai mari decât avantajele. Lipsa reduce concentrarea la nevoia imediată, la întâlnirea care urmează să înceapă în cinci minute sau la facturile care trebuie plătite până mâine. Perspectiva pe termen lung iese din calcul. „Lipsa te consumă“, explică Shafir. „Ești mai puțin în stare să te concentrezi asupra altor lucruri care sunt la fel de importante pentru tine.“

Să o comparăm cu un computer nou care derulează simultan zece programe complexe. Merge din ce în ce mai încet, dă erori și în cele din urmă se blochează – nu din cauză că este un computer prost, ci pentru că are prea multe de făcut în același timp. Oamenii săraci au o problemă similară. Nu

iau decizii proaste pentru că sunt proști, ci pentru că trăiesc în niște condiții în care oricine ar lua decizii proaste.

Întrebări precum Ce avem la cină? și Cum am să mă descurc până la sfârșitul săptămânii? solicită o energie uriașă. „Banda de frecvență mintală“, după cum o numesc Shafir și Mullainathan. „Dacă vrei să îi înțelegi pe săraci, imaginează-te cu mintea în altă parte“, scriu aceștia. „E greu să te autocontrolezi. Ești abătut și te enervezi ușor. Iar asta se întâmplă în fiecare zi.“ Așa conduce lipsa – fie de timp, fie de bani – la decizii mai puțin înțelepte.

Există însă o deosebire esențială între oamenii foarte ocupați și cei care trăiesc în sărăcie: Nu poți să-ți iei concediu de la sărăcie.

Două experimente

Deci, concret, cât de prost te face sărăcia?

„Rezultatele noastre arată cu între 13 și 14 puncte de IQ“, spune Shafir. „Este comparabil cu pierderea unei nopți de somn sau cu efectele alcoolismului.“ De remarcat este faptul că am fi putut descoperi toate acestea în urmă cu 30 de ani. Shafir și Mullainathan nu se bazau pe nimic complicat precum scanările cerebrale. „Economistii studiază sărăcia de ani de zile, iar psihologii studiază limitările cognitive de ani de zile“, explică Shafir. „Noi doar am pus datele cap la cap.“

Totul a început cu câțiva ani în urmă, cu o serie de experimente desfășurate într-un mall american obișnuit. Erau opriți cumpărătorii și întrebați ce ar face dacă ar trebui să își dea mașinile la reparat. Unora li se spunea că reparația avea să îi coste 150 de dolari, altora – 1 500 de dolari. Doreau să plătească pe loc, să facă un împrumut, să facă muncă suplimentară sau să amâne reparația? În timp ce se gândeau ce să facă, cumpărătorii au fost supuși unei serii de teste cognitive. În cazul reparațiilor mai ieftine, oamenii cu venituri scăzute au avut un punctaj aproape egal cu cei cu venituri mari. Dar, în cazul

reparațiilor de 1 500 de dolari, cei nevoiași au obținut un rezultat mult mai scăzut. Simplul fapt că se gândeau la o mare problemă financiară le-a afectat abilitatea cognitivă.

Shafir și colegii săi cercetători au corectat toți posibili factori din cadrul studiului de la mall, însă nu au reușit să lămurească un factor: Bogații și săracii întrebați nu erau aceleași persoane. Ideal ar fi fost să poată repeta studiul cu aceiași subiecți o dată când erau săraci și o dată când erau bogați.

Shafir a găsit ce căuta la o distanță de circa 12 800 de kilometri, în districtele Vilupuram și Tiruvannamalai din India rurală. Condițiile erau perfecte; ca un făcut, fermierii din zonă care cultivă trestie de zahăr adună 60% din venitul anual o dată, imediat după strânsul recoltei. Asta înseamnă că sunt bogați o parte din an și săraci în restul anului. Deci cum s-au descurcat în cadrul experimentului? În perioada când erau mai săraci, rezultatele lor la testele cognitive au fost considerabil mai proaste, nu pentru că deveniseră cumva mai proști – erau, la urma urmei, aceiași fermieri indieni care cultivau trestie de zahăr – ci, pur și simplu, din cauză că le era afectată capacitatea mintală.

Capacitatea mintală internă brută

„Combaterea sărăciei prezintă avantaje uriașe, pe care nu le-am văzut până acum“, subliniază Shafir. De fapt, propune acesta, pe lângă măsurarea produsului intern brut, poate că ar trebui să începem să calculăm și capacitatea mintală internă brută. O capacitate mintală sporită echivalează cu o mai bună creștere a copiilor, o sănătate mai bună, angajați mai eficienți – și așa mai departe. „Combaterea insuficienței poate conduce chiar la reducerea costurilor“, își imaginează Shafir.

Și exact asta s-a întâmplat în sudul Munților Great Smoky. Potrivit calculelor lui Randall Akee, economist la Universitatea din Los Angeles, veniturile de la cazinou care au fost împărțite copiilor Cherokee au contribuit la reducerea cheltuielilor. Potrivit estimărilor sale ample, eradicarea sărăciei a furnizat de

fapt mai mulți bani decât totalul profitului cazinoului prin reducerea infracționalității, a folosirii centrelor de îngrijire și a repetenței.¹¹

Extrapolăți acum aceste efecte la nivelul societății în ansamblu. Potrivit unui studiu britanic, costurile legate de sărăcie în rândurile copiilor din Anglia ating 29 de miliarde de lire (44 de miliarde de dolari) pe an.¹² Potrivit cercetătorilor, banii investiți într-o politică de eradicare a sărăciei „s-ar recupera de la sine”.¹³

În SUA, unde mai mult de un copil din cinci cresc în sărăcie, nenumărate studii au demonstrat deja că, de fapt, măsurile de combatere a sărăciei au și funcția de instrument de reducere a cheltuielilor.¹⁴ Greg Duncan, profesor la Universitatea din California, a calculat că salvarea de la sărăcie a unei familii americane costă în jur de 4 500 de dolari pe an – mai puțin decât veniturile de la cazinou ale indienilor Cherokee. În final, profitul unei asemenea investiții pentru fiecare copil în parte ar reprezenta:

- cu 12,5% mai multe ore lucrate
- 3 000 de dolari economisiți anual din asigurările sociale
- 50 000–100 000 de dolari de venituri suplimentare pe viață
- 10 000–20 000 de dolari de venituri suplimentare din impozite

Profesorul Duncan a concluzionat că banii investiți pentru combaterea sărăciei „se recuperează de la sine înainte de ajungerea la vârsta mijlocie a copiilor săraci”.¹⁵

Cu siguranță că este nevoie de un program complex ca să rezolvăm o problemă atât de complexă. Într-un studiu efectuat în 2013 se estima că cheltuielile legate de sărăcia infantilă din SUA ajungeau la 500 de miliarde de dolari pe an. Copiii care cresc în sărăcie studiază cu doi ani mai puțin decât ceilalți, muncesc cu 450 de ore mai puțin pe an și prezintă un risc triplu de îmbolnăvire față de copiii crescuți în cadrul familiilor înstărite.

Investițiile în educație nu îi ajută prea mult pe copiii aceștia, spun cercetătorii.¹⁶ Ei trebuie să depășească mai întâi pragul sărăciei.

O meta-analiză recentă a 201 de studii legate de eficiența educației financiare a ajuns la o concluzie similară: Nu ajută la nimic acest tip de educație.¹⁷ Asta nu înseamnă că nimeni nu învață nimic – săracii pot deveni mai înțelepți, cu siguranță. Însă nu este suficient. „Este ca și cum înveți pe cineva să înoate și apoi îl arunci în mare pe furtună“, se plânge profesorul Shafir.

Educarea oamenilor nu este, cu siguranță, complet inutilă, însă aceasta îi poate ajuta să își gestioneze capacitatea mintală, așa încărcată cum este de probleme precum imposibila mlaștină birocratică a sistemului de ajutor social. Vă puteți imagina că toate regulile și formalitățile sunt menite să îi descurajeze pe cei care nu sunt cu adevărat strâmtorați. Dar, de fapt, efectul este exact opus: este cel mai puțin probabil ca tocmai săracii – cei a căror capacitate mintală este deja supraîncărcată, care au mai mare nevoie decât oricine – să îi ceară ajutor Unchiului Sam.

Prin urmare, o gamă largă de programe nu este folosită tocmai de către persoanele cărora le este destinată. „Unele burse sunt solicitate de numai 30% dintre persoanele care îndeplinesc condițiile“, spune Shafir, „în ciuda faptului că repetate studii au demonstrat faptul că o asemenea bursă, de mii de dolari, le-ar putea schimba viața.“ Un economist spune despre astfel de burse: de vreme ce este logic să solicite burse, exact asta vor face elevii săraci. Însă aceasta nu se întâmplă în realitate. Roadele burselor nu încap în viziunea îngustă a mentalității insuficienței.

Bani nemuncați

Deci, ce e de făcut?

Shafir și Mullainathan au câteva posibile soluții în mână: studenții nevoiași să fie ajutați la îndeplinirea tuturor formalităților financiare, de

exemplu, sau să li se aducă aminte oamenilor când să își ia medicamentele cu ajutorul unor cutii de medicamente dotate cu luminițe care se aprind la momentul potrivit. Acest tip de soluții se numește „ghiont“. Ghionturile sunt foarte populare în rândul politicianilor de pe Tărâmul modern al Abundenței, în principal pentru că nu costă aproape nimic.

Însă, sincer vorbind, cu ce schimbă un ghiont lucrurile? Ghiontul ilustrează perfect o epocă în care lumea politică este preocupată în principal de combaterea simptomelor. Ghionturile ar putea să facă sărăcia infimitezimal mai suportabilă, însă când privești lucrurile în ansamblu vezi că nu rezolvă chiar nimic. Revenind la comparația noastră cu calculatoarele, îl întreb pe Shafir: De ce vă tot pierdeți timpul reparând software-ul când ați putea să rezolvați foarte simplu problema instalând memorie suplimentară?

Shafir îmi răspunde cu o privire goală: „Ah! Vrei să zici să le dăm mai mulți bani? Sigur, ar fi minunat“, râde el. „Însă, ținând cont de constrângerile evidente... tipul de politică de stânga pe care o aveți voi aici, la Amsterdam, nici măcar nu există în Statele Unite.“

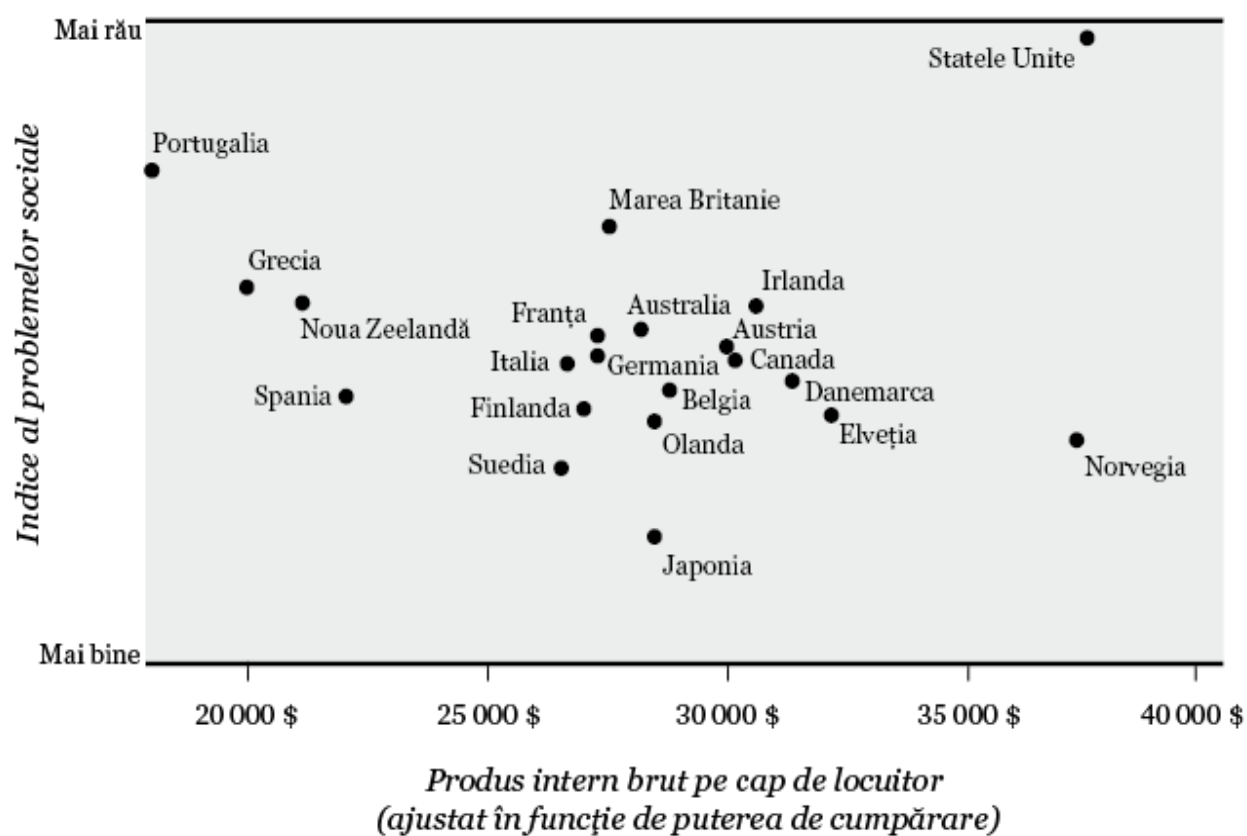
Cu toate acestea, nu sunt suficienți doar banii; mai este problema distribuirii lor. „Insuficiența este o noțiune relativă“, spune Shafir. „Aceasta poate proveni din lipsa veniturilor, dar în egală măsură din așteptări exagerate.“ E cu adevărat simplu: Dacă îți dorești mai mulți bani, timp, prieteni sau mâncare, probabil că ai să ai o senzație de lipsă. Iar ceea ce îți dorești are legătură în mare măsură cu ceea ce au cei din jurul tău. După spusele lui Shafir, „Inegalitatea crescândă din lumea occidentală reprezintă un mare obstacol în această privință“. Dacă mulți își cumpără ultimul model de smartphone, atunci vrei și tu unul. Atâta vreme cât crește inegalitatea, capacitatea mintală internă brută o să continue să scadă.

Blestemul inegalității

Dar parcă banii ar trebui să fie cheia către o viață fericită și sănătoasă, nu-i așa?

Da. Cu toate acestea, dacă vorbim la nivel național, e valabil doar într-o anumită măsură. Până la un prag de circa 5 000 de dolari pe an pe cap de locuitor, speranța de viață crește mai mult sau mai puțin în mod automat.¹⁸ Însă din momentul în care există mâncare suficientă pe masă, un acoperiș solid deasupra capului și apă curentă potabilă, creșterea economică nu mai reprezintă o garanție de bunăstare. De la acest punct încolo egalitatea este un factor de predicție mult mai precis.

FIGURA 4

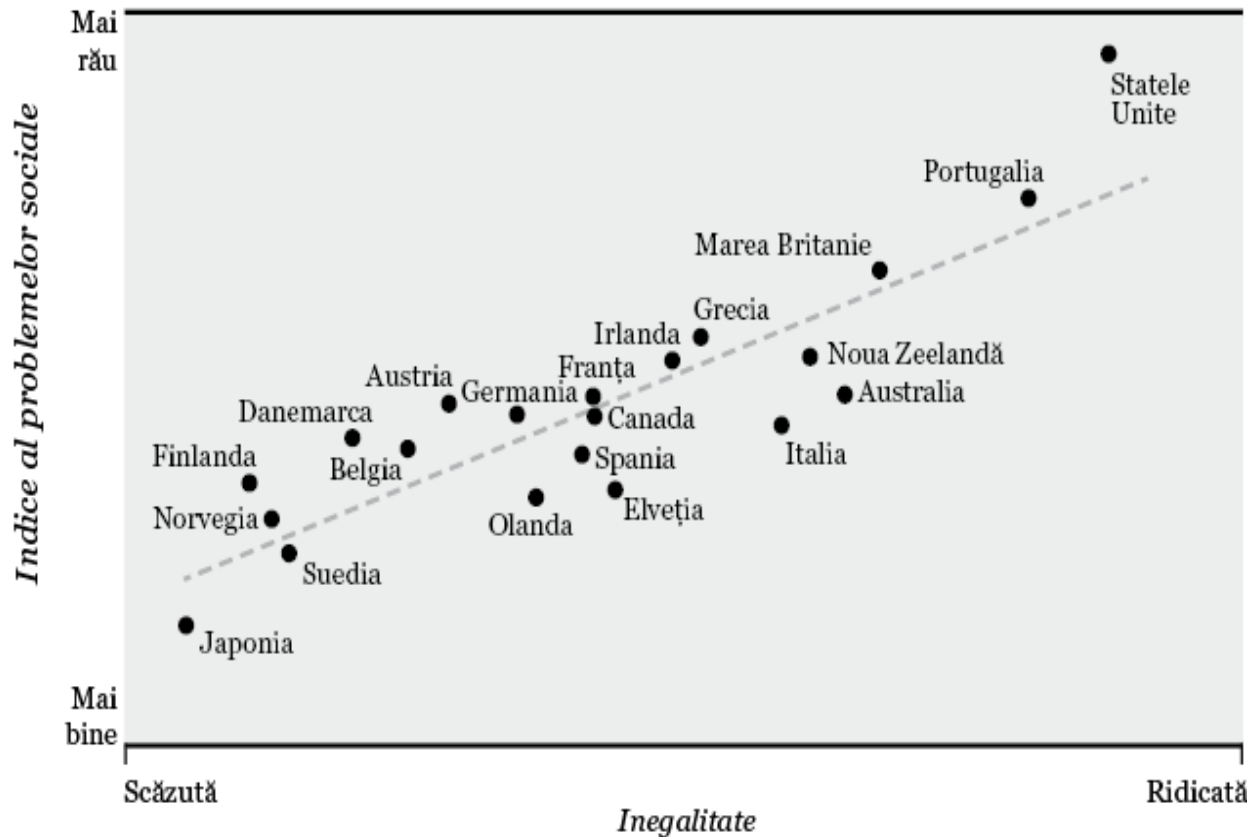
Indicele problemelor sociale (aici pe axa verticală) cuprinde speranța de viață, mortalitatea infantilă, infracționalitatea, numărul de deținuți, sarcinile în rândul adolescentelor, încrederea socială, obezitatea, excesul de droguri și de alcool, precum și raportul dintre mobilitatea și imobilitatea sociale.

Sursa: Wilkinson și Pickett

Să luăm diagrama de alături. Pe axa verticală avem indicii problemelor sociale; pe axa orizontală sunt PIB-urile pe cap de locuitor ale țărilor. Se pare că nu există absolut nici o corelație între cele două variabile. Mai mult decât atât, cea mai bogată superputere din lume (SUA) se situează la același nivel cu o țară care are mai puțin de jumătate din PIB-ul său pe cap de locuitor (Portugalia) având cea mai mare incidență a problemelor sociale.

„Dezvoltarea economică a contribuit cât se poate de mult la îmbunătățirea condițiilor materiale din țările dezvoltate“, concluzionează cercetătorul britanic Richard Wilkinson. „Cu cât capeți mai mult din ceva, orice primești în plus... contribuie tot mai puțin la starea ta de bine.“¹⁹ Cu toate acestea, graficul se schimbă cu totul dacă înlocuim venitul de pe axa orizontală cu inegalitatea veniturilor. Brusc avem o imagine clară, SUA și Portugalia fiind foarte aproape una de alta în colțul din dreapta sus.

FIGURA 5

Inegalitatea (aici pe axa orizontală) reprezintă diferența dintre cei mai bogați și cei mai săraci 20% din fiecare țară.

Sursa: Wilkinson și Pickett

Indiferent dacă te uiți la cazurile de depresie, de epuizare, de exces de droguri, la ponderea ridicată de abandon școlar, la obezitate, copii nefericiți, prezență scăzută la vot sau la neîncrederea socială și politică, dovezile indică în toate cazurile același vinovat: inegalitatea.²⁰

Dar stai un pic. De ce ar avea vreo importanță faptul că unii sunt putred de bogați, de vreme ce chiar și cei care o duc cel mai greu au un trai mai bun decât regii din urmă cu câteva secole?

Are o mare importanță. Pentru că este vorba despre sărăcie relativă. Oricât s-ar îmbogăți o țară, întotdeauna inegalitatea îi strică ploile. Este cu totul altfel să fii sărac într-o țară bogată decât să fi fost sărac cu două secole în urmă, când aproape toată lumea peste tot era săracă lipită pământului.

Să luăm ca exemplu atitudinea intimidantă (bullying-ul). În țările cu mari diferențe de avere există mai multe cazuri de atitudine intimidantă din cauză că există diferențe mai mari de condiție socială. Sau, potrivit expresiei lui Wilkinson, „efectele psiho-sociale” constau în faptul că persoanele care trăiesc în cadrul societăților cu inegalități consumă mai mult timp făcându-și probleme legate de modul în care îi văd ceilalți. Acest lucru scade calitatea relațiilor (ceea ce se manifestă printr-o neîncredere față de străini și un stres legat de condiția socială, de exemplu). Stresul rezultat constituie, la rândul său, un factor important de îmbolnăvire și de probleme cronice de sănătate.

Bun, dar n-ar trebui să ne preocupe mai degrabă egalitatea de șanse decât egalitatea de avere?

Adevărul este că ambele contează și că aceste două forme de inegalitate sunt complexe. Uitați-vă la statisticile la nivel mondial: cu cât este mai mare inegalitatea, cu atât scade mobilitatea socială. La drept vorbind, nu există aproape nici o țară în lume în care împlinirea „visului american” să fie mai puțin posibilă decât în SUA. Cine își dorește să se îmbogățească pornind de la zero ar face mai bine să își încerce norocul în Suedia, unde oamenii care se nasc în sărăcie încă mai pot spera la un viitor mai bun.²¹

Nu mă înțelegeți greșit – inegalitatea nu este singura cauză a problemei. Este un factor structural care contribuie la agravarea multor probleme sociale și este legată într-un mod complex de o serie de alți factori. Și, de fapt, societatea nu poate să funcționeze fără un anumit grad de inegalitate. Este nevoie în continuare de stimulente ca lumea să muncească, să își dea silința și să progreseze, iar banii sunt un stimul foarte eficient. Nimeni nu-și dorește să trăiască într-o societate în care cizmarul câștigă cât medicul. Sau, mai bine zis, nimeni care trăiește într-un asemenea loc nu vrea să riște să se îmbolnăvească.

Cu toate acestea, în aproape toate țările dezvoltate din ziua de azi inegalitatea depășește cu mult ceea ce am considera în mod rezonabil de

dorit. De curând Fondul Monetar Internațional a publicat un raport din care rezultă că o inegalitate prea mare chiar blochează dezvoltarea economică.²² Probabil că cea mai fascinantă constatare este însă faptul că până și bogații au de suferit când inegalitatea devine prea mare. Și aceștia devin mai predispuși la depresie, la suspiciuni și la numeroase alte probleme sociale.²³

„Inegalitatea veniturilor“, spun doi oameni de știință de marcă, care se ocupă de studiul a 24 de țări dezvoltate, „ne face pe toți mai nemulțumiți de propriile vieți, chiar dacă o ducem relativ bine.“²⁴

Pe vremea când sărăcia era încă ceva normal

Nu este ceva inevitabil.

Desigur că, în urmă cu 2 000 de ani, Iisus din Nazaret a spus că întotdeauna vor exista săraci printre noi.²⁵ Însă pe vremea aceea practic toate locurile de muncă erau în agricultură. Pur și simplu, economia nu producea suficient pentru a le permite tuturor să ducă o viață confortabilă. Și astfel, la jumătatea secolului al XVIII-lea, sărăcia era doar un simplu fapt cotidian. „Săracii sunt ca umbrele dintr-un tablou: conferă un contrast necesar“, scria eseistul francez Philippe Hecquet (1661–1737). Potrivit scriitorului englez Arthur Young (1741–1820), „prost să fii să nu știi că trebuie să menținem clasele de jos sărace, altfel acestea nu o să fie niciodată harnice“.²⁶

Istoricii numesc acest raționament „mercantilism“ – noțiunea potrivit căreia ceea ce pentru cineva este o pierdere pentru altcineva reprezintă un câștig. Primii economiști moderni credeau că țările pot prospera numai pe seama celorlalte țări; că important este să aibă exporturi considerabile. În timpul războaielor napoleoniene, această modalitate de gândire a condus la anumite situații absurde. Anglia nu avea nici o problemă să trimită mâncare Franței, de exemplu, dar interzisese exporturile de aur pentru că politicienilor britanici le intrase în cap ideea că fără lingouri de aur dușmanul va ajunge mai repede să moară de foame.

Dacă este să îi cerem sfatul unui mercantilist, acesta s-ar gândi la reducerea salariilor – cu cât mai mici, cu atât mai bine. Forța de muncă ieftină îți dezvoltă latura competitivă și duce la creșterea exporturilor. Potrivit spuselor renumitului economist Bernard de Mandeville (1670–1733), „este evident că într-o națiune liberă în care nu au ce căuta sclavii, cea mai sigură avuție o reprezintă multitudinea de săraci muncitori”.²⁷

Nici că putea să se înșele mai tare Mandeville. Până acum am văzut că banii la bani trag, fie că la nivel personal, fie la nivel de țări. Henry Ford știa asta și de aceea le-a mărit considerabil salariile angajaților săi în 1914; cum altfel ar fi putut să își permită aceștia mașinile lui? „Sărăcia este un mare dușman al fericirii umane; distruge sigur libertatea și face imposibile anumite virtuți, iar pe altele extrem de dificile“, spunea eseistul britanic Samuel Johnson în 1782.²⁸ Spre deosebire de mulți dintre contemporanii săi, acesta înțelegea că sărăcia nu înseamnă lipsă de caracter. Este o lipsă de bani.

Un acoperiș deasupra capului

Lloyd Pendleton, directorul Grupului Operativ pentru Oamenii Străzii din Utah, a avut o sclipire la începutul anilor 2000. Problema lipsei locuințelor scăpase de sub control în întreg statul, mii de oameni dormind pe sub poduri, în parcuri și pe străzile din orașele din Utah. Poliția și serviciile de asistență socială nu mai făceau față, iar Pendleton se săturase. Și avea un plan.

În 2005, în Utah, s-a declanșat un război împotriva lipsei de locuințe, însă nu unul obișnuit, cu pistoale cu electroșocuri și spray-uri cu piper, ci prin tăierea răului de la rădăcină. Scopul? Strângerea de pe străzi a tuturor oamenilor fără adăpost. Strategia? Apartamente gratuite. Pendleton a început cu cei mai mizerabili 17 oameni ai străzii pe care i-a putut găsi. După doi ani, când toți aveau de-acum o locuință, a extins treptat programul. Caziere judiciare, dependențe fără speranță de scăpare, datorii tot mai mari – nimic din toate astea nu conta. În Utah, a avea un acoperiș deasupra capului devenise un drept.

Programul s-a bucurat de un succes răsunător. În vreme ce în statul vecin, Wyoming, numărul oamenilor care locuiau pe străzi a crescut cu 213%, Utah a cunoscut o scădere cu 74% a lipsei cronice de locuințe. Și toate acestea într-un stat ultraconservator. Partida de Ceai a durat mulți ani în Utah, iar Lloyd Pendleton nu are tocmai vederi de stânga. „Am fost crescut la o fermă, unde înveți să muncești din greu“, își amintește el. „Înainte le spuneam oamenilor străzii să își caute de lucru, pentru că eu consideram că numai de asta aveau nevoie.“²⁹

Fostul director și-a schimbat modul de gândire după ce a auzit următoarea poveste financiară la o conferință. S-a dovedit că pentru bugetul de stat era un chilipir să dea locuințe gratuite. Economiiștii guvernamentali au calculat că pentru un om al străzii guvernul plătea 16 670 de dolari pe an (pe servicii de asistență socială, poliție, tribunale etc.). Un apartament plus un consultant de specialitate, în schimb, costau modesta sumă de 11 000 de dolari.³⁰

Cifrele sunt clare. Astăzi statul Utah este pe cale de a eradica lipsa cronică de locuințe, devenind astfel primul stat din SUA care a rezolvat această problemă. Și totodată economisește o avere.

Despre cum s-a pierdut o cauză bună

La fel ca și sărăcia, rezolvarea problemei lipsei de locuințe este mai bună decât simpla gestionare a acesteia.³¹ Principiul „mai întâi locuința“, după cum se numește această strategie, a făcut înconjurul planetei. În anul 2005, oricine se plimba prin centrul orașelor Amsterdam și Rotterdam sigur vedea oameni care dormeau pe stradă. Oamenii străzii constituiau o problemă mai ales în zonele gărilor și chiar o problemă foarte costisitoare. În consecință, în timp ce Lloyd Pendleton își pune în practică planul în statul Utah, asistenții sociali, autoritățile și politicienii din principalele orașe olandeze s-au reunit ca să stabilească cum să abordeze această problemă în Olanda. Au întocmit un plan de acțiune.

Bugetul: 217 milioane de dolari.

Scopul: să îi adune de pe străzi pe toți cei fără locuințe.

Locul: inițial Amsterdam, Rotterdam, Haga și Utrecht, apoi la nivel național.

Strategia: consilierea și – cât se poate de sigur – acordarea de locuințe gratuite pentru toți.

Durata: februarie 2006–februarie 2014.

Planul a fost încununat de un succes de necontestat. După numai doi ani, problema vagabondajului din marile orașe a scăzut cu 65%. Consumul de droguri a scăzut la jumătate. Până la data de 1 octombrie 2008, prin intermediul programului au fost adunați de pe străzi aproape 6 500 de oameni ai străzii.³² Și, ca o cireasă pe tort, beneficiile financiare pentru societate s-au dovedit a fi de două ori mai mari decât investiția inițială.³³

A urmat criza economică. Nu după mult timp, s-au redus bugetele și a crescut numărul de evacuări. În decembrie 2013, cu trei luni înainte de termenul de finalizare a planului de acțiune, statistica olandeză a transmis un comunicat de presă sumbru. La nivel național lipsa locuințelor se afla la cote maxime. În marile orașe din țară se aflau acum mai mulți oameni ai străzii decât la data la care fusese lansat programul.³⁴ Iar problema aceasta costa o grămadă de bani.

Cât anume? În 2011, ministrul olandez al sănătății a dispus efectuarea unui studiu pentru rezolvarea problemei. În raportul întocmit în urma studiului au fost prezentate comparativ cheltuielile și avantajele ajutoarelor acordate oamenilor străzii (inclusiv locuințe gratuite, programe de asistență, heroină gratuită și servicii de prevenție), iar concluzia raportului era că investiția în oamenii străzii oferă cele mai bune rezultate dintre variantele disponibile. Fiecare euro investit în combaterea și prevenirea lipsei de locuințe în Olanda atrage economisirea dublă sau triplă a cheltuielilor cu serviciile sociale, poliție și a cheltuielilor judiciare.³⁵

„Acordarea de ajutoare este mai bună și mai puțin costisitoare decât traiul pe străzi“, au concluzionat cercetătorii. În plus, calculele acestora au ținut cont numai de sumele economisite de stat, dar este evident că eliminarea

problemei lipsei de locuințe prezintă avantaje și pentru afacerile și locuitorii orașului.

Pe scurt, ajutoarele acordate oamenilor străzii reprezintă o politică de tip câștig-câștig-câștig-câștig.

O lecție bună

Există multe probleme pe seama cărora se pot certa înflăcărat politicienii, însă lipsa de locuințe nu ar trebui să se numere printre acestea. Este o problemă care poate fi rezolvată. În plus, rezolvând-o devin, de fapt, disponibile fonduri suplimentare. Dacă ești sărac, nu banii sunt problema ta principală. Dacă nu ai unde locui, principala ta problemă este să ai un acoperiș deasupra capului. Și, pentru că veni vorba, în Europa numărul caselor nelocuite este de două ori mai mare decât numărul oamenilor străzii.³⁶ În SUA proporția este de cinci case nelocuite la o persoană fără locuință.³⁷

Este regretabil faptul că, în loc să încercăm să vindecăm boala, preferăm în continuare să combatem simptomele, poliția vânându-i pe vagabonzi, doctorii tratându-i pe oamenii străzii pentru ca apoi aceștia să se întoarcă pe străzi, iar asistenții sociali aplicând soluții superficiale la răni supurânde. Un fost director din statul Utah a dovedit că mai există o cale. Lloyd Pendleton și-a canalizat deja eforturile încercând să convingă statul Wyoming să înceapă să le găsească locuințe oamenilor străzii. „Aceștia sunt frații și surorile mele“, a spus el la o întâlnire din Casper, Wyoming. „Când suferă, suferim cu toții, ca o adevărată comunitate. Suntem cu toții legați între noi.“³⁸

Dacă mesajul acesta nu este suficient ca să vă trezească simțul moral, gândiți-vă la conotațiile sale financiare. Pentru că fie că vorbim despre pierde-vară olandezi, despre cultivatorii indieni de trestie de zahăr sau despre copiii Cherokee, combaterea sărăciei ne face bine nu numai la

conștiință, ci și la buzunare. După cum remarcă profesorul Costello:
„Societatea are de învățat o lecție foarte prețioasă”.³⁹

Cine nu își amintește trecutul este condamnat să îl repete.

George Santayana (1863–1952)

4. Bizara poveste a președintelui Nixon și a proiectului său de lege privind venitul de bază

Istoria nu este o știință care ne învață lecții simple și ușor de pus în aplicare în viața de zi cu zi. Desigur că dacă reflectăm asupra trecutului ne este mai ușor să ne vedem în ansamblu eforturile și frământările, de la robinetele stricate la datoriile naționale. La urma urmei, în trecut aproape totul era mai rău. Dar acum, când lumea se schimbă mai repede ca oricând, și trecutul ni se pare mai îndepărtat ca oricând. Pe zi ce trece se lărgeste distanța dintre noi și o lume străină – o lume pe care nu prea o înțelegem. „Trecutul este o țară străină“, scria odată un romancier, „acolo lucrurile se fac altfel.“¹

Chiar și așa stând lucrurile, cred că istoricii ne pot oferi mai mult decât imaginea suferințelor noastre prezente. Țara străină pe care o numim trecut ne permite, de asemenea, să privim dincolo de orizonturile a ceea ce este, să vedem ce ar putea să fie. De ce să emitem teorii despre un venit de bază necondiționat când putem să reconstituim evoluția și căderea reale ale acestuia din anii 1970?

Fie că suntem în căutare de visuri noi, fie că redescoperim visuri vechi, nu putem să progresăm fără să privim în urmă. Numai acolo abstractul devine concret, numai acolo putem să înțelegem că trăim deja pe Tărâmul Abundenței. Trecutul ne învață o lecție simplă, dar esențială: Lucrurile pot sta altfel. Modul în care este organizată lumea noastră nu este consecința vreunei evoluții axiomatice. Statu-quo-ul nostru actual ar putea, pur și simplu, să fie rezultatul unor banale, dar hotărâtoare meandre ale istoriei.

Istoricii nu cred în legi dure și rapide aplicabile ale progresului sau ale economiei; lumea nu este condusă de puteri abstracte, ci de către oameni care își stabilesc propria traiectorie. În consecință, trecutul nu numai că așază lucrurile în perspectivă, ci ne și galvanizează imaginația.

Stafia din Speedhamland

Dacă există o poveste menită să demonstreze faptul că lucrurile ar putea sta altfel și că sărăcia nu este un rău necesar, aceasta este povestea din Speedhamland, Anglia.

Era vara anului 1969, sfârșitul deceniului care ne-a adus curentul flower power și Woodstock-ul, rock'n'roll-ul și Vietnamul, pe Martin Luther King și feminismul. Era o perioadă în care totul părea posibil, până și un președinte care să consolideze sistemul de ajutor social.

Richard Nixon nu era candidatul cu cele mai mari șanse să urmeze vechiul vis utopic al lui Thomas Morus, dar uneori istoria are un ciudat simț al umorului. Omul care a fost nevoit să își dea demisia în urma Scandalului Watergate din 1974 fusese cât pe ce să implementeze, în 1969, venitul necondiționat pentru toate familiile nevoiașе. Asta ar fi însemnat un progres uriaș în lupta împotriva sărăciei, garantând fiecărei familii cu patru membri 1 600 de dolari pe an, echivalentul a circa 10 000 de dolari în 2016.

Cineva a început să înțeleagă unde duce această poveste – către un viitor în care banii aveau să fie considerați drept un drept de bază. Martin Anderson era consilier al președintelui și s-a opus cu vehemență planului. Anderson o admira foarte mult pe o scriitoare pe nume Ayn Rand, a cărei utopie se învârtea în jurul pieței libere, iar noțiunea de venit de bază era în contradicție cu idealurile de guvern restrâns și de responsabilitate individuală la care aceasta ținea.

Așa că a declanșat ofensiva.

Chiar în ziua în care Nixon urma să își anunțe planul, Anderson i-a prezentat un raport. În cursul săptămânilor care au urmat, documentul respectiv de șase pagini, un studiu de caz privind ceva ce se întâmplase în Anglia cu 150 de ani înainte, a făcut ceva de neimaginat: L-a făcut pe Nixon să se răzgândească și astfel s-a schimbat cursul istoriei.

Studiul se intitula „Scurta istorie a unui «Sistem de asigurări sociale pentru familii»“ și conținea aproape în întregime fragmente din cartea clasică a sociologului Karl Polanyi Marea transformare (1944). În capitolul al șaptelea, Polanyi descrie unul dintre primele sisteme de asigurări sociale din lume, cunoscut sub numele de sistemul Speenhamland, din Anglia începutului secolului al XIX-lea. Sistemul respectiv se aseamăna suspect de mult cu venitul de bază.

Modul în care critica Polanyi sistemul respectiv era necruțător. Nu numai că acesta îi determina pe săraci să fie și mai leneși, prin scăderea eficienței și a salariilor acestora, ci amenința însăși fundația capitalismului. „A adus tot atâta inovație socială și economică cât «dreptul la viață»“, scria Polanyi, „și până la abrogarea sa în 1834, pur și simplu a împiedicat crearea unei piețe a muncii competitive.“ În cele din urmă, Speenhamland a condus la „sărăcirea maselor“, care, potrivit lui Polanyi, „erau cât pe ce să își piardă forma umană“. Venitul de bază ar fi introdus nu o bază, susținea el, ci un tavan.

În introducerea raportului prezentat lui Nixon era un citat care îi aparține scriitorului hispano-american George Santayana: „Cei care nu își amintesc trecutul sunt condamnați să îl repete“.²

Președintele a fost uluit. Și-a chemat consilieri apropiați și le-a ordonat să afle totul despre ce se întâmplase în Anglia cu un secol și jumătate înainte. Aceștia i-au arătat primele constatări legate de programele-pilot din Seattle și Denver, unde în mod clar lumea nu începuse să muncească mai puțin. În plus, au subliniat aceștia, Speenhamland semăna mai degrabă cu haosul de cheltuieli cu asigurările sociale pe care Nixon îl moștenise și care îi ținea, de fapt, blocați pe oameni în cercul vicios al sărăciei.

Doi dintre consilierii-șefi ai lui Nixon, sociologul și ulterior senatorul Daniel Moynihan și economistul Milton Friedman, susțineau că exista deja dreptul la un venit, chiar dacă era „un drept pe care însă societatea a reușit să îl stigmatizeze“.³ Potrivit opiniei lui Friedman, sărăcia înseamnă să fii lipsit de bani. Nici mai mult, nici mai puțin.

Însă Speenhamland a așternut o umbră care s-a întins până mult după vara anului 1969. Președintele și-a schimbat abordarea și și-a ales un discurs

nou. În vreme ce planul său privind venitul de bază nu conținea inițial nici o prevedere prin care oamenii erau obligați să muncească, acum începuse să sublinieze importanța muncii profitabile. Și în vreme ce dezbaterile privind venitul de bază sub președintele Johnson începuse pe când experții atrăgeau atenția asupra faptului că șomajul se permanentiza, Nixon vorbea acum despre șomaj ca și cum ar fi fost o „alegere“. Regreta faptul că trebuia să se ajungă la implicarea guvernului, chiar dacă, potrivit propriului său plan, urmau să primească asistență financiară alți circa 13 milioane de americani (90% din aceștia fiind nevoiași care munceau).

„Nixon îi propunea publicului american un alt gen de norme sociale“, scria istoricul Brian Steensland, „însă nu le-a oferit americanilor cadrul conceptual prin intermediul căruia să le înțeleagă.“⁴ Într-adevăr, Nixon și-a înmuiat ideile progresiste într-un discurs conservator.

Ce făcea președintele? am putea să ne întrebăm.

O scurtă anecdotă ne oferă explicația. În anul acela, pe 7 august, Nixon i-a spus lui Moybihan că citea biografiile prim-ministrului Benjamin Disraeli și a omului de stat lord Randolph Churchill (tatăl lui Winston). „Simpatizantii Tory și politicile liberale“, a observat Nixon, „au schimbat lumea.“⁵ Președintele dorea să schimbe istoria. Se considera înzestrat cu șansa istorică de a înlătura vechiul sistem, de a salva milioane de muncitori săraci și de a câștiga o victorie hotărâtoare în războiul împotriva sărăciei. Pe scurt, Nixon considera venitul de bază ca fiind căsătoria cea mai potrivită dintre politica conservatoare și cea progresistă.

Nu trebuia decât să convingă Camera Reprezentanților și Senatul. Ca să îi liniștească pe colegii republicani și să potolească temerile legate de cazul Speenhamland, Nixon a hotărât să adauge o prevedere în proiectul său de lege. Persoanele care beneficiau de venituri de bază și care nu aveau un loc de muncă trebuiau să se înregistreze la Departamentul Muncii. Nimeni de la Casa Albă nu se aștepta ca prevederea respectivă să aibă vreun efect. „Nu mă interesează câtuși de puțin condiția angajării“, a spus Nixon în spatele ușilor închise. „Asta este prețul în schimbul căruia primesc 1 600 de dolari.“⁶

A doua zi președintele și-a prezentat proiectul în cadrul unui discurs televizat. Dacă trebuia ca „asigurările sociale” să fie ambalate ca fiind „probleme legate de muncă” în scopul aprobării acestora de către Congres, atunci așa să fie. Ceea ce nu anticipase Nixon a fost faptul că discursul său legat de combaterea lenei în rândul săracilor și al șomerilor avea, în cele din urmă, să întoarcă țara împotriva venitului de bază și a sistemului de asigurări sociale în ansamblu.⁷ Președintele conservator care visa să rămână în istorie drept lider progresist a ratat ocazia unică de a elimina un stereotip adânc înrădăcinat din Anglia secolului al XIX-lea: mitul săracilor puturoși.

Ca să spulberăm acest mit trebuie să punem o simplă întrebare istorică: Ce s-a întâmplat, de fapt, la Speenhamland?

Ironia istoriei

Să ne întoarcem în anul 1795.

Revoluția franceză începuse de șase ani să își transmită undele de șoc pe tot continentul european. Și în Anglia nemulțumirea socială atinsese punctul de fierbere. Cu numai doi ani înainte, un tânăr general pe nume Napoleon Bonaparte îi învinsese pe englezi la asediul Toulonului din sudul Franței. Ca și cum asta nu ar fi ajuns, țara suferise încă un an din cauza recoltelor proaste fără speranța importurilor de grâu de pe continent. Odată cu creșterea prețului grâului, amenințarea revoluției devenea tot mai iminentă pe țărmurile britanice.

Într-un district din sudul Angliei lumea și-a dat seama că represiunea și propaganda nu mai puteau să țină piept valului de nemulțumire. Pe 6 mai 1795, magistrații din Speenhamland s-au reunit la hanul din satul Speen și au căzut de acord să schimbe radical asistența acordată săracilor. Concret, veniturile „tuturor persoanelor sărace și harnice și ale familiilor acestora” aveau să fie completate până la nivelul subzistenței, la o sumă echivalentă cu prețul pâinii și care urma să fie plătită fiecărui membru de familie.⁸ Cu cât era mai mare familia, cu atât sumele erau mai mari.

Acesta nu era primul program de ajutoare publice, nici măcar primul din Anglia. În timpul domniei reginei Elisabeta I (1558–1603), prin Legea săracilor fuseseră introduse două tipuri de ajutoare – unul destinat săracilor (bătrâni, copii și handicapați) și altul destinat celor care trebuiau trimiși la muncă. Cei din prima categorie erau plasați în azile pentru săraci. Cei din a doua erau scoși la licitație și achiziționați de moșieri, iar autoritățile locale le completau salariile până la o anumită sumă minimă. Sistemul Speenhamland a pus capăt acestei diferențieri, exact după cum avea să își dorească Nixon după 150 de ani. De atunci nevoiașii au fost, pur și simplu, nevoiași, iar toată lumea care avea nevoie avea dreptul la ajutor.

Sistemul a prins foarte repede în sudul Angliei. Prim-ministrul William Pitt cel Tânăr a încercat chiar să îl legifereze la nivel internațional. Se părea că se bucura de mare succes: foametea și greutățile s-au redus și, ceea ce este mai important, revolta a fost înăbușită încă din fașă. Însă în aceeași perioadă unii au început să pună la îndoială înțelepciunea deciziei de a-i ajuta pe săraci. În lucrarea sa Disertație despre legile săracilor, din 1786, cu aproape un deceniu înainte de Speenhamland, vicarul Joseph Townsend avertizase deja că „numai foamea poate să îi împingă și să îi determine să muncească; însă în legi se prevede că nimeni nu o să sufere de foame”. Un alt cleric, Thomas Malthus, a dezvoltat ideile lui Townsend. În vara anului 1798, în ajunul Revoluției industriale, acesta descria „marea greutate” a drumului spre progres, „care mie mi se pare insurmontabilă”. Acesta pornea de la o dublă premisă: (1) Oamenii au nevoie de mâncare ca să supraviețuiască, și (2) Pasiunea dintre sexe nu poate fi eradicată.

Concluzia sa? Creșterea demografică va depăși mereu producția alimentară. Potrivit piosului Malthus, abstenența sexuală era singurul lucru care putea să îi împiedice pe cei Patru Călăreți ai Apocalipsei să vină ca să răspândească război, foamete, boli și moarte. Malthus chiar era convins că Anglia se afla la un pas de Moartea neagră (ciuma) care ucisese jumătate din populația sa în 1349–1353.⁹

Oricum, consecințele ajutorării săracilor aveau să fie teribile. Sistemul Speenhamland nu făcea decât să îi încurajeze pe oameni să se căsătorească și să procreeze cât mai repede și mai mult posibil. Unul dintre prietenii apropiați ai lui Malthus, economistul David Ricardo, considera că venitul

de bază îi tenta și să lucreze mai puțin, ceea ce avea să conducă la o scădere și mai mare a producției alimentare și la aprinderea flăcării unei revoluții în stil francez pe pământ englez.¹⁰

La sfârșitul verii anului 1830, a izbucnit așteptata răscoală. Strigând „Pâine sau sânge!“, mii de muncitori agricoli din toată țara au distrus mașinile de recoltat ale moșierilor și au cerut un salariu de supraviețuire. Autoritățile au ripostat dur, arestând, încarcerând și deportând 2 000 de răsculați și condamnându-i pe alții la moarte.

La Londra, autoritățile guvernamentale au înțeles că trebuie să acționeze. A fost lansat un studiu cu privire la condițiile de muncă din agricultură, la sărăcia din mediul rural și la însuși sistemul Speenhamland. În primăvara anului 1832 s-a realizat cel mai amplu studiu guvernamental de până atunci, autorii acestuia punând întrebări la sute de persoane și adunând o grămadă de informații care au fost incluse în final într-un raport de 13 000 de pagini. Însă concluzia putea fi formulată într-o singură propoziție: Speenhamland reprezentase un dezastru.

Cercetătorii care au realizat studiul Comisiei Regale au dat vina pe venitul de bază pentru explozia demografică, reducerile salariale, comportamentul imoral sporit... de fapt, pentru totala decădere a clasei muncitoare engleze. Din fericire însă, imediat ce s-ar fi abrogat venitul de bază, scriau aceștia, atunci:

- Săracii aveau să devină din nou harnici.
- Aceștia ar fi dobândit „obiceiuri frugale“.
- „Cererile de muncă“ s-ar fi înmulțit.
- Salariile săracilor „ar fi crescut per ansamblu“.
- Ar fi contractat mai puține „căsătorii imprudente și nepotrivite“.
- Li „s-ar fi îmbunătățit cu totul situația morală și socială“.¹¹

Larg răspândit și aprobat, Raportul Comisiei Regale a fost considerat vreme îndelungată drept o sursă de căpătâi pentru noile științe sociale, fiind prima dată când statul colectase în mod sistematic informații pentru a le folosi la luarea unei decizii complexe.

Chiar și Karl Marx l-a folosit ca bază pentru condamnarea sistemului Speenhamland în capodopera sa *Das Kapital* (1867), 30 de ani mai târziu. Ajutorarea săracilor, spunea acesta, era o strategie folosită de angajatori ca să mențină salariile cât mai scăzute posibil aruncând răspunderea pe umerii guvernului. La fel ca și prietenul său Friedrich Engels, Marx a considerat vechile legi ale săracilor drept o relicvă a unui trecut feudal. Era nevoie de o revoluție pentru eliberarea proletariatului din cătușele sărăciei, nu de un venit de bază.

Cei care criticau sistemul Speenhamland au căpătat tot mai mulți adepți, toată lumea și de stânga, și de dreapta calificându-l drept eșec istoric. După jumătatea secolului XX, gânditori eminenți precum Jeremy Bentham, Alexis de Tocqueville, John Stuart Mill, Friedrich Hayek, și, mai ales, Karl Polanyi aveau să îl critice.¹² Speenhamland a fost un exemplu ca la carte al unui program guvernamental care, cu cele mai bune intenții, a pavat drumul spre iad.

După 150 de ani

Însă povestea nu se încheie aici.

Istoricii din anii 1960 și 1970 au analizat din nou Raportul Comisiei Regale cu privire la Speenhamland și au descoperit că o mare parte din textul acestuia fusese scrisă înainte de culegerea datelor. Numai 10% dintre chestionarele distribuite fuseseră completate. Mai mult decât atât, întrebările sugerau răspunsurile, răspunsurile posibile fiind formulate dinainte. Și aproape nici una dintre persoanele chestionate nu beneficia, de

fapt, de programul respectiv. Dovezile, așa cum au fost prezentate, proveneau în mare parte de la elita locală, mai ales de la cler, a cărui opinie generală era că săracii deveneau din ce în ce mai răi și mai leneși.

Raportul Comisiei Regale, în mare parte născocit, a stat la baza unei noi și draconice Legi a săracilor. Se spunea chiar că secretarul Comisiei, Edwin Chadwick, avea „în minte proiectul” dinainte de începerea cercetării, dar că fusese destul de viclean cât să își procure mai întâi niște dovezi concrete. În plus, Chadwick era înzestrat cu „admirabila capacitate” de a face rost de martori oculari dispuși să spună ce dorea el, exact ca „un bucătar francez care poate să facă o tocăniță excelentă dintr-o pereche de pantofi”, potrivit unui alt membru al Comisiei.¹³

Cercetătorii nu și-au bătut capul să analizeze informațiile, chiar dacă au întocmit „o structură complicată de anexe menite să dea mai multă greutate «constatărilor» lor”, remarcă doi cercetători moderni.¹⁴ Abordarea lor nici că ar fi putut să fie mai diferită de experimentele efectuate în Canada și SUA în anii 1960 și 1970 (vezi Capitolul 2). Experimentele respective fuseseră deschizătoare de drumuri și meticuloase, însă nu au avut aproape nici un efect, în timp ce Raportul Comisiei Regale s-a bazat pe informații false, însă a reușit să îi schimbe direcția de acțiune președintelui Nixon după 150 de ani.

Potrivit unui studiu mai recent, sistemul Speenhamland a avut, de fapt, rezultate bune. Malthus nu a avut dreptate în privința exploziei demografice, care fusese provocată în principal de nevoia crescândă de muncă prestată de minori. Pe vremea aceea, copiii erau ca niște pușculițe mobile, iar câștigurile lor – un fel de plan de pensie pentru părinții lor. Chiar și în prezent, după ce oamenii scapă de sărăcie, rata nașterilor scade și oamenii găsesc alte modalități ca să investească în propriul viitor.¹⁵

Și analiza lui Ricardo era greșită. Nu exista nici o capcană a sărăciei în sistemul Speenhamland, iar salariații aveau voie să își păstreze ajutoarele – cel puțin parțial – chiar dacă le creșteau veniturile.¹⁶ Astfel, venitul de bază nu a dus la sărăcie, ci a fost implementat tocmai în districtele în care suferința era mai acută.¹⁷ Iar revoltele rurale fuseseră de fapt provocate de

decizia din 1819 de revenire la etalonul de aur antebelic luată, în mod întâmplător, la sfatul lui David Ricardo.¹⁸

Și Marx și Engels au fost induși în eroare. În ciuda concurenței dintre latifundiari, care încercau să atragă forță de muncă decentă, salariile, pur și simplu, nu puteau fi reduse. În plus, potrivit cercetărilor istorice moderne, sistemul Speenhamland era mai redus decât se crezuse. Locuitorii satelor în care nu fusese implementat sistemul suferiseră în aceeași măsură de pe urma dificultăților revenirii la etalonul de aur, ale apariției industriei în nord și ale inventării treierătorii. Treierătoarele, care chiar ajutau la separarea grâului de pleavă, au distrus mii de locuri de muncă dintr-odată, ducând la scăderea salariilor și la creșterea cheltuielilor cu ajutoarele acordate săracilor.

În acest timp, producția agricolă a continuat să crească în mod constant, mărindu-se cu o treime între 1790 și 1830.¹⁹ Exista mai multă mâncare ca oricând, însă scădea partea din populația engleză care și-o putea permite. Și asta nu pentru că lumea era leneșă, ci pentru că pierdea cursa împotriva mașinii.

Un sistem odios

În 1834, s-a desființat pentru totdeauna sistemul Speenhamland. Răscoala din 1830, care s-ar fi declanșat mai devreme dacă nu ar fi existat venitul de bază, a pecetluit soarta primei inițiative de donații în bani, săracii fiind acuzați de propria sărăcie. În timp ce Anglia cheltuiuse înainte 2% din venitul național pentru ajutorarea săracilor, după 1834 cifra a scăzut la doar 1%.²⁰

Noua Lege a săracilor a introdus poate cea mai odioasă formă de „asistență publică” pe care a cunoscut-o vreodată lumea. Crezând că azilele de săraci erau singurul leac eficient împotriva trândăviei și a depravării, Comisia Regală i-a silit pe săraci să presteze o muncă de sclavi, de la spartul pietrei până la acționarea cu picioarele a benzii rulante. Iar săracii flămânzeau tot

mai mult. În orașul Andover, locatarii azilului recurgeau la rosul oaselor pe care trebuia să le toace pentru fertilizare.

Când ajungeau la azil, soții erau despărțiți unul de altul, iar copiii luați de lângă părinți, după care nu se mai întâlneau niciodată. Femeile erau înfometate ca măsură de precauție împotriva sarcinilor. Charles Dickens a devenit faimos pentru descrierea condiției săracilor de pe vremea sa. „Vă rog, domnule, mai vreau“, spune Oliver Twist într-un azil al săracilor în care băieții primeau trei porții de fiertură pe zi, două cepe pe săptămână și o felie subțire de pâine duminică. Fără să îi ajute câtuși de puțin pe săraci, tocmai fantoma azilului de săraci le permitea angajatorilor să păstreze salariile la un nivel derizoriu.

Între timp, mitul programului Speenhamland juca un rol-cheie pentru propagarea ideii de piață liberă și care se reglează de la sine. Potrivit a doi istorici contemporani, acesta a contribuit la „acoperirea primului eșec politic important din cadrul noii științe a economiei politice”.²¹ Abia după Marea Criză a devenit clar cât de mioapă fusese obsesia lui Ricardo legată de etalonul de aur. În cele din urmă, piața perfectă care se reglează de la sine s-a dovedit a fi o iluzie.

Sistemul Speenhamland a fost, dimpotrivă, un mijloc eficient de abordare a problemei sărăciei. Într-o lume care se schimba extrem de repede, sistemul a oferit siguranță. „Neavând nici pe departe un efect inhibitor, acesta a contribuit probabil la dezvoltarea economică“, era concluzia unui studiu întocmit ulterior.²² Simon Szreter, istoric de la Universitatea Cambridge, susține chiar că legislația de combatere a sărăciei a jucat un rol determinant în dezvoltarea Angliei ca putere mondială. Potrivit lui Szreter, prin susținerea asigurării de venituri și a mobilității muncitorilor, fosta Lege a săracilor și sistemul Speenhamland au făcut industria agricolă engleză cea mai eficientă din lume.²³

Un mit dăunător

Din când în când politicienii sunt acuzați că nu dau importanță trecutului. În cazul de față, însă, probabil că Nixon îi dădea prea multă. Chiar și după un secol și jumătate de la raportul fatal, mitul Speenhamland este încă bine-sănătos. Când proiectul de lege al lui Nixon a fost respins de Parlament, gânditorii conservatori au început să dezaprobe cu vehemență sistemul asigurărilor sociale, folosind în acest sens tocmai argumentele eronate utilizate în 1834.

Argumentele respective s-au regăsit în mega-bestsellerul lui George Gilder, *Bogăție și sărăcie (Wealth and Poverty)*, din 1981, lucrare care avea să îl facă pe acesta autorul cel mai citat de către Reagan și în care sărăcia este caracterizată drept o problemă morală înrădăcinată în lene și vicii. Și argumentele au apărut din nou după câțiva ani în influenta carte Teren pierdut (*Losing Ground*), în care sociologul conservator Charles Murray a reciclat mitul Speenhamland.²⁴ Ajutorul din partea statului, scria acesta, nu făcea decât să submineze moravurile sexuale și etica muncii săracilor.

Acestea aminteau de Townsend și Malthus, însă, după cum corect remarcă un istoric, „oriunde trăiesc săraci ai să găsești și ne-săraci care emit teorii despre inferioritatea culturală și disfuncționalitatea acestora”.²⁵ Chiar și fostul consilier al lui Nixon, Daniel Moynihan, a încetat să creadă în venitul de bază când s-a crezut inițial că rata divorțurilor crescuse pe parcursul programului-pilot de la Seattle, concluzie care ulterior se dovedise eronată din cauza unei greșeli matematice.²⁶ La fel a făcut și președintele Carter, deși cochetase la un moment dat cu ideea.

Adeptul loial al lui Ayn Rand, Martin Anderson, a simțit gustul victoriei. „Reformarea radicală a sistemului de asigurări sociale este un vis irealizabil”, scria triumfător în *New York Times*.²⁷ Venise vremea să eliminăm vechiul sistem de asigurări sociale, după cum se întâmplase anterior cu Legea engleză a săracilor din 1834. În 1996, președintele democrat Bill Clinton a pus în sfârșit punct „sistemului de asigurări sociale așa cum îl știam”. Pentru prima dată de la aprobarea Legii privind asigurările sociale din 1935, asistența pentru săraci era considerată din nou drept favor în loc de drept. „Responsabilitatea personală” a devenit noua expresie la modă. Perfectibilitatea societății a fost înlocuită cu perfectibilitatea personală, ilustrată prin alocarea sumei de 250 de milioane

de dolari pentru „training de castitate“ pentru mamele necăsătorite.²⁸ Reverendul Malthus ar fi fost sigur de acord cu asta.

Printre puținele voci discordante s-a numărat și Daniel Moynihan – nu din cauză că sistemul fusese atât de bun, ci pentru că era mai bun decât nimic.²⁹ Lăsând la o parte îndoielile sale anterioare, Moynihan a prezis că sărăcia infantilă avea să escaladeze dacă sistemul de asigurări sociale urma să se găurească și mai mult. „Ar trebui să le fie rușine“, a spus el despre guvernul Clinton. „Istoria îi va face de răs.“³⁰ Între timp sărăcia infantilă din SUA a ajuns din nou la nivelul său din 1964, când au început Războiul împotriva sărăciei și cariera lui Moynihan.

Lecțiile istoriei

Însă lucrurile ar putea sta altfel.

Istoricul Brian Steensland de la Universitatea Princeton a reconstituit cu meticulozitate creșterea și scăderea venitului de bază în SUA și subliniază că, dacă s-ar fi pus în aplicare proiectul lui Nixon, acesta ar fi produs efecte uriașe. Programele de asistență publică nu ar mai fi fost considerate drept simple stimulente pentru oportuniștii puturoși. Nu ar mai fi existat distincția dintre săraci „care merită“ și cei „care nu merită“.

Avându-și originile în Legea săracilor din epoca elizabetană, această distincție istorică este și în ziua de azi unul dintre principalele obstacole în calea unei lumi fără sărăcie. Venitul minim ar putea schimba acest lucru furnizând un venit minim garantat pentru toți.³¹ Dacă Statele Unite, cea mai bogată națiune din lume, ar fi ales această cale, este puțin probabil că nu i-ar fi urmat exemplul și alte țări.

Însă istoria a luat o altă întorsătură. Argumentele folosite odinioară pentru susținerea venitului de bază (vechiul sistem era inefficient, scump, degradant) au ajuns să fie folosite împotriva sistemului de asigurări sociale

în ansamblu. Umbra sistemului Speenhamland și discursul eronat al lui Nixon au stat la baza reducerilor aplicate de Reagan și Clinton.³²

În ziua de azi ideea venitului de bază pentru toți americanii este, potrivit exprimării lui Steendland, „de neconceput“, la fel cum erau în trecut „dreptul de vot al femeilor și drepturile egale pentru minoritățile rasiale“.³³ Este greu de imaginat că vom reuși să ne descotorosim de teoria potrivit căreia dacă vrei bani trebuie să muncești pentru ei. Faptul că atât de recent un președinte atât de conservator ca Richard Nixon s-a gândit să introducă un venit de bază pare să se fi șters din memoria colectivă.

Statul care supraveghează

Potrivit unuia dintre cei mai mari autori ai secolului XX, „mai întâi descoperi josnicia sărăciei“. George Orwell știa, pentru că a cunoscut personal ce înseamnă sărăcia. În memoriile sale *Fluierând a pagubă* prin Paris și Londra (1933), acesta scrie: „Credeai că o să fie destul de simplu; este însă îngrozitor de complicat. Credeai că o să fie cumplit; este, pur și simplu, sordid și plictisitor.“

Orwell își amintește că stătea în pat zile întregi pentru că realmente nu avea nici un motiv să se scoale. Esența sărăciei, spune el, constă în faptul că „anihilează viitorul“. Nu-ți rămâne decât să supraviețuiești aici și acum. De asemenea, se minunează „cum de oamenii se consideră îndreptățiți să îți țină prelegeri și să se roage pentru tine când îți scad veniturile sub anumit nivel“.

Vorbele sale sunt cu totul de actualitate. În ultimele decenii statele noastre cu sisteme de asigurare seamănă tot mai mult cu niște state care supraveghează. Folosind tactici de tip Big Brother, Marele Guvern ne transformă într-o Mare Societate. În ultimul timp, națiunile dezvoltate depun eforturi sporite pentru acest tip de politică de „activare“ pentru șomeri, politică cuprinzând o întreagă gamă de la ateliere despre cum să faci cerere pentru un loc de muncă până la căratul gunoiului în ture și de la

psihoterapie prin discuții până la pregătire pentru a folosi LinkedIn-ul. Chiar dacă sunt zece candidați pentru fiecare loc de muncă, problema este atribuită în mod constant nu cererii, ci ofertei. Adică șomerilor, care nu și-au dezvoltat „calitățile de angajare” sau, pur și simplu, nu s-au străduit suficient de mult.

De remarcat este faptul că economiștii au criticat de la început această industrie a șomajului.³⁴ Unele programe de pregătire pentru revenirea în câmpul muncii chiar prelungesc perioada de șomaj,³⁵ iar lucrătorii angajați ca să îi ajute pe solicitanții de ajutor să își găsească slujbe costă adesea mai mult decât ajutoarele de șomaj. La o privire mai atentă, costurile de supraveghere ale statului sunt și mai mari. La urma urmei, când îți petreci o săptămână de lucru participând la niște ateliere fără sens sau ca să execuți niște sarcini stupide implicit îți rămâne mai puțin timp ca să te ocupi de copii, de educație și ca să îți cauți o slujbă adevărată.³⁶

Imaginați-vă asta: o mamă cu doi copii care beneficiază de asistență socială rămâne fără ajutor pentru că nu și-a dezvoltat suficient calitățile necesare angajării. Guvernul economisește astfel vreo 2 000 de dolari, însă adesea este mai mare costul ascuns al faptului că, în consecință, copiii vor crește săraci, că se vor hrăni prost, că vor avea rezultate proaste la învățătură și că există șanse mai mari ca aceștia să fie certați cu legea.

De fapt, criticile conservatoare la adresa statelor-dădace pun degetul pe rană. Actualul talmeș-balmeș birocratic ține lumea blocată în birocrație. De fapt cauzează dependență. În vreme ce se așteaptă ca salariații să își demonstreze punctele forte, serviciile sociale se așteaptă ca solicitanții de ajutoare să își dovedească punctele slabe; să dovedească iar și iar că o boală provoacă destulă suferință, că o depresie este destul de sumbră și că șansele de a fi angajați sunt suficient de scăzute. În caz contrar ți se taie ajutoarele. Formulare, interviuri, controale, contestații, evaluări, consultații și apoi alte formulare – fiecare solicitare de asistență are propria procedură înjositoare și costisitoare. Aceasta calcă în picioare intimitatea și încrederea în sine într-un mod de neconceput pentru cineva din afara sistemului de asistență. „Creează o ceață nocivă de suspiciuni.”³⁷

Acesta nu este o luptă împotriva sărăciei; este un război împotriva săracilor. Nu există o cale mai sigură prin care să faci din cei care se află pe treapta de jos a societății – inclusiv genii precum Orwell – o armată de puturoși frustrați și chiar agresivi și paraziti. Sunt antrenați pentru așa ceva. Dacă noi, capitaliștii, avem ceva în comun cu vechii comuniști, aceasta este obsesia patologică față de munca profitabilă. Exact cum magazinele din era sovietică angajau „trei funcționari ca să vândă o bucată de carne“, noi îi vom face pe solicitanții de ajutor să execute sarcini absurde, chiar dacă asta ne va duce la sapă de lemn.³⁸

Fie că suntem capitaliști, fie că suntem comuniști, totul se reduce la distincția absurdă dintre două categorii de săraci și la concepția greșită pe care aproape că am reușit să o spulberăm cu circa 40 de ani în urmă – aberația potrivit căreia o viață fără sărăcie este un privilegiu pentru care trebuie să muncești, și nu un drept care ni se cuvine tuturor.

Produsul național brut... măsoară tot... cu excepția a ceea ce face viața să merite să fie trăită.

Robert F. Kennedy (1925–1968)

5. Cifre noi pentru o nouă eră

A început în jurul orei trei fără un sfert după-amiaza – cu trepidații la circa zece kilometri sub pământ cum nu se mai resimțiseră de jumătate de secol și mai bine. La o distanță de 9,5 kilometri seismologii au început să o ia razna consemnând o magnitudine de 9 grade pe scara Richter. În mai puțin de jumătate de oră, coasta Japoniei a fost lovită de primele valuri, acestea atingând înălțimi de șase, 12 și chiar de 18 metri. La un interval de numai câteva ore o suprafață de circa 240 de kilometri pătrați de teren a fost îngropată în noroi, dărâmături și apă.

Aproape 20 000 de oameni au murit.

„ECONOMIA JAPONIEI ESTE ÎN CĂDERE LIBERĂ“, se proclama într-un titlu din The Guardian imediat după dezastru.¹ Câteva luni mai târziu, Banca Mondială a estimat pagubele la 235 de miliarde de dolari, echivalentul întregului PIB al Greciei. Cutremurul de la Sendai de pe 11 martie 2011 a rămas în istorie drept cel mai păgubitor dezastru din toate timpurile.

Însă povestea nu se încheie aici. Într-o apariție televizată din ziua dezastrului, economistul american Larry Summers a spus, în mod ironic, că această tragedie avea să contribuie la dezvoltarea economiei japoneze. Desigur că pe termen scurt urma să scadă producția, dar după vreo două luni eforturile de revenire aveau să conducă la creșterea cererii, a numărului locurilor de muncă și a consumului.

Iar Larry Summers avea dreptate.

După o ușoară scădere în 2011, în anul următor s-a înregistrat o creștere economică națională de 2%, iar cifrele pe 2013 au fost chiar și mai bune. Japonia resimțea efectele unei legi economice de durată potrivit căreia toate dezastrele au o parte bună – cel puțin pentru PIB.

Același lucru s-a întâmplat cu Marea Criză. Statele Unite au început să depășească cu adevărat criza abia când s-a declanșat cea mai mare catastrofă a secolului trecut: al Doilea Război Mondial. Să luăm ca exemplu inundațiile care au ucis aproape 2 000 de oameni chiar în țara mea, în Olanda, în 1953. Reconstrucția de după dezastru a impulsionat foarte mult economia olandeză. După prăbușirea industriei naționale la începutul anilor 1950, inundarea a mari suprafețe din sud-vest a condus la o creștere anuală de la 2% la 8%. „Ne-am ridicat din mocirlă prin propriile eforturi“, a rezumat un istoric cele întâmplate.²

Ceea ce se vede

Deci ar trebui să ne bucurăm de dezastrele meteorologice? Să distrugem cartiere întregi? Să aruncăm în aer fabrici? Ar fi un antidot minunat la șomaj și ar face minuni pentru economie.

Însă, înainte de a ne bucura prea tare, nu toată lumea ar fi de acord cu acest mod de gândire. În 1850, filosoful Frédéric Bastiat a scris un eseu intitulat „Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas“, ceea ce înseamnă cu aproximație „Ceea ce se vede și ceea ce nu se vede“.³ Dintr-un anumit punct de vedere, spune el, pare o idee bună să spargi un geam. „Închipuiește-ți că te costă șase franci ca să repari paguba. Și închipuiește-ți că asta generează un câștig comercial de șase franci – mărturisesc că e de necontestat acest mod de a gândi. Vine geamgiul, își face treaba și încasează bucuroș șase franci...“ Ce qu'on voit.

Însă, după cum și-a dat seama Bastiat, această teorie nu ia în considerație ceea ce nu vedem. Imaginează-ți (din nou) faptul că Biroul Procurorului General a raportat că activitatea stradală a crescut cu 15%. Este cât se poate de firesc să vrei să știi ce fel de activitate. Grătare cu vecinii sau nudism în public? Muzicanți stradali sau tâlhării stradale? Chioșcuri de vândut limonadă sau geamuri sparte? De ce natură este această activitate?

Exact asta nu măsoară unitatea sfântă de măsură a progresului societății moderne, produsul intern brut. Ce qu'on ne voit pas.

Ceea ce nu se vede

Produsul intern brut. Deci, ce este de fapt?

Ei bine, e simplu, spui: PIB-ul reprezintă totalitatea bunurilor și a serviciilor pe care le produce o țară, în funcție de fluctuațiile sezoniere, inflație și probabil puterea de cumpărare.

La care Bastiat ți-ar răspunde: Ți-a scăpat din vedere o mare parte din realitate. Munca în folosul comunității, aerul curat, băuturile oferite gratuit – nimic din toate astea nu duc câtuși de puțin la creșterea PIB-ului. Dacă o femeie de afaceri se mărită cu omul care îi face curățenie, PIB-ul scade în momentul în care soțiorul său nu mai muncește pe salariu, ci face curat în casă pe gratis. Sau să luăm Wikipedia. Fiind realizată ca urmare a investiții de timp și mai puțin de bani, aceasta a condamnat la uitare vechea Encyclopedia Britannica – și a dus astfel la scăderea PIB-ului cu câteva puncte.

Unele țări țin cont de o valoare estimativă a economiilor lor subterane. PIB-ul Greciei a crescut cu 25% când statisticienii au pătruns în piața neagră a țării în 2006, de exemplu, ceea ce a ajutat guvernul să elimine câteva împrumuturi substanțiale cu puțin înainte de izbucnirea crizei datoriilor din Europa. Italia a început să includă piața neagră în 1987, ceea ce a crescut economia sa cu 20% peste noapte. „Italianii au fost cuprinși de un val de euforie“, scria New York Times, „după ce economiștii și-au recalculat statisticile ținând cont pentru prima dată de formidabila economie a țării, care era plină de evazioniști fiscali și de muncitori ilegali.”⁴

Ca să nu mai vorbim despre toată munca neplătită care nu este nici măcar considerată muncă la negru, de la voluntariat la îngrijirea copiilor și menaj, care împreună reprezintă mai mult de jumătate din toată munca noastră.

Desigur că putem să angajăm oameni care să facă curățenie sau să aibă grijă de copii, caz în care munca lor ar fi inclusă în PIB, însă tot ne-ar rămâne multe să facem singuri. Dacă am adăuga toată această muncă neplătită, economia ar avea o creștere între 37% (Ungaria) și 74% (Marea Britanie).⁵ Cu toate astea, după cum remarcă economista Diane Coyle, „în general, companiile care realizează statistici oficiale nu și-au bătut niciodată capul cu acest tip de muncă – probabil pentru că este prestată în principal de către femei”.⁶

Și, pentru că a venit vorba, numai Danemarca a încercat vreodată să măsoare valoarea alăptatului și să o includă în PIB. Și nu este o sumă derizorie: în SUA contribuția potențială a laptelui de mamă a fost estimată la valoarea incredibilă de 110 miliarde de dolari pe an⁷ – cam de mărimea bugetului militar al Chinei.⁸

De asemenea, PIB-ul nu prea reflectă progresul tehnologic. Computerele, aparatele de fotografiat și telefoanele noastre sunt mai inteligente, mai rapide și mai șic ca oricând, dar totodată mai ieftine și astfel nu prea intră în calcul.⁹ În vreme ce în urmă cu 30 de ani încă mai trebuia să scoatem din buzunar 300 000 de dolari pentru un singur gigabit de spațiu, astăzi acesta nu costă mai nimic.¹⁰ Astfel de progrese tehnologice uluitoare reprezintă mărunțiș pentru PIB. Produsele gratuite pot conduce chiar la reducerea economiei (cum ar fi serviciul telefonic Skype, care costă companiile de telecomunicații o avere). În ziua de azi un african obișnuit care are un telefon mobil are acces la mai multe informații decât președintele Clinton în anii 1990, dar cu toate astea partea din economie care privește sectorul informatic nu a crescut în ultimii 25 de ani, dinainte să avem internet.¹¹

Pe lângă faptul că nu ia în calcul multe lucruri bune, PIB-ul profită de pe urma tuturor formelor de suferință umană. Blocaj în trafic, consum de droguri, adulter? Mine de aur pentru benzinării, centrele de recuperare și avocații specializați în divorțuri. Dacă ai fi PIB, cetățeanul ideal pentru tine ar fi un cartofor împătimit care suferă de cancer și care trece printr-un divorț amânat la nesfârșit și de care încearcă să uite înghițind Prozac cu pumnul și care se entuziasmează de Black Friday. Poluarea mediului are chiar un rol dublu: o firmă se îmbogățește făcând economii în timp ce alta este plătită să strângă gunoiul. Spre deosebire de asta, un copac bătrân de secole nu intră în calcul până nu este tăiat și vândut drept cherestea.¹²

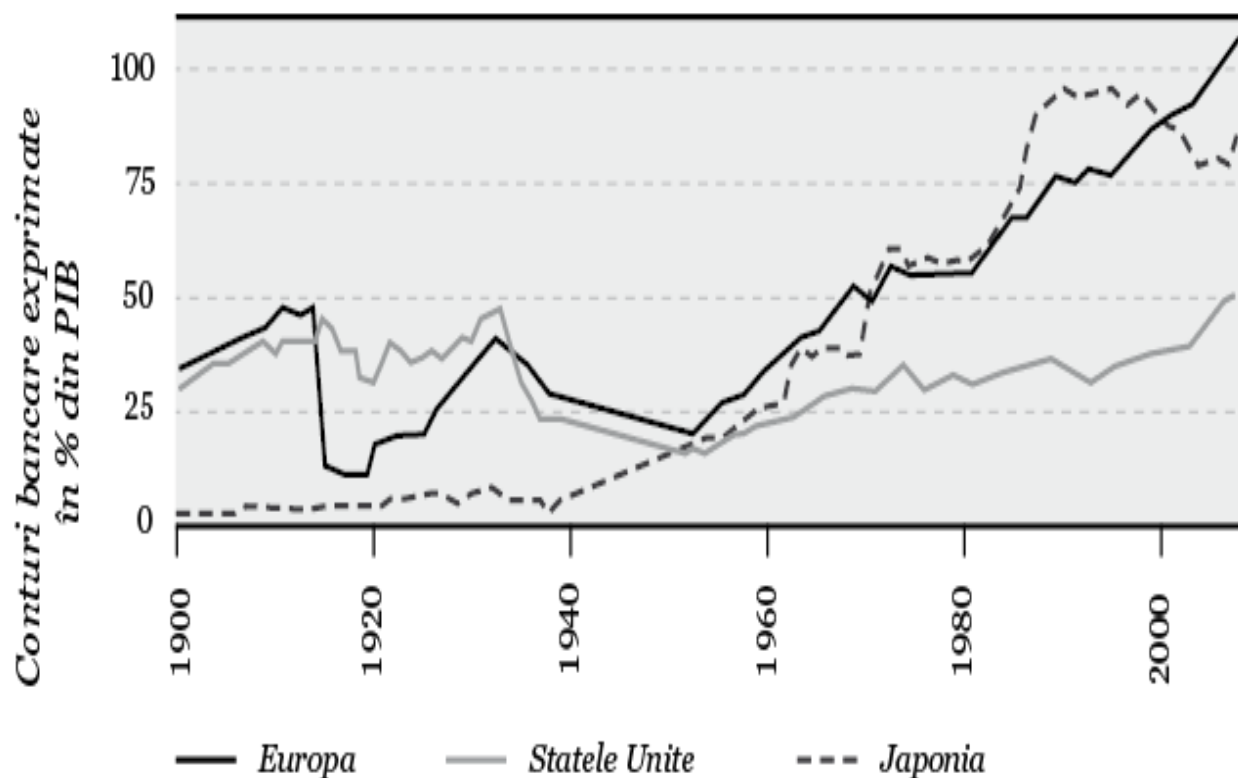
Bolile mintale, obezitatea, poluarea, infracționalitatea – din punctul de vedere al PIB-ului, cu cât mai multe, cu atât mai bine. De aceea țara cu cel mai mare PIB pe cap de locuitor, Statele Unite, ocupă primul loc la problemele sociale. „Potrivit criteriilor PIB-ului“, spune Jonathan Rowe, „cele mai sărace familii din America sunt cele care trăiesc, de fapt, ca familii normale – care își gătesc singure mâncarea, ies la plimbare după cină și vorbesc unii cu alții în loc să își lase copiii undeva în oraș în seama culturii comerciale.“¹³

PIB-ul nu ține cont nici de inegalitate, care crește tot mai mult în majoritatea țărilor dezvoltate, și nici de datorii, care fac atractiv traiul pe credit. În ultimul trimestru al anului 2008, când era cât pe ce să aibă loc o implozie a sistemului financiar mondial, băncile britanice se dezvoltau mai repede ca oricând. Ca parte din PIB, acestea reprezentau în punctul culminant al crizei 9% din economia engleză, aproape cât întreaga industrie prelucrătoare. Și asta dacă ne gândim că în anii 1950 contribuția lor era practic zero.

În anii 1970, statisticienii au decis că este o idee bună să măsoare „productivitatea“ băncilor în funcție de comportamentul acestora față de asumarea de riscuri. Cu cât sunt mai mari riscurile asumate, cu atât felia acestora din PIB este mai mare.¹⁴ Așa că nu este de mirare că băncile și-au înmulțit împrumuturile, încurajate fiind de politicieni convinși că proporția sectorului financiar este sigur la fel de valoroasă ca întreaga industrie prelucrătoare. „Dacă am exclude din PIB sectorul bancar, în loc să îl includem“, scria de curând Financial Times, „suntem îndreptățiți să credem că nu ar fi avut loc criza economică.“¹⁵

Directorul general care vânează ipoteci și derivatele acestora ca să sugă prime de milioane contribuie în prezent mai mult la PIB decât o școală plină cu profesori și o fabrică plină de ingineri. Trăim într-o lume în care se pare că, potrivit regulii de bază, cu cât ai o ocupație mai importantă (curățenie, creșterea copiilor, educație), cu atât valorezi mai puțin în PIB. După cum spunea laureatul Nobel James Tobin în 1984, „ne irosim tot mai multe resurse, inclusiv crema tinerilor noștri, pe activități financiare care nu au legătură cu producția de bunuri și servicii, pe activități care generează mari recompense personale, disproporționale cu productivitatea lor socială“.¹⁶

FIGURA 6 Dezvoltarea sectorului bancar

Graficul de față ilustrează împrumuturile acordate familiilor și organizațiilor din afara sectorului financiar. „Europa” înseamnă media următoarelor țări: Danemarca, Anglia, Franța, Germania, Italia, Olanda, Spania și Suedia.

Sursa: Schularick și Taylor (2012)

Fiecare eră cu cifrele ei

Să nu mă înțelegeți greșit – în multe țări dezvoltarea economică, belșugul și sănătatea încă merg mână în mână. Acestea sunt locuri în care continuă să fie nevoie să se umple stomacuri și să se construiască locuințe. Găsirea de

obiective superioare dezvoltării este privilegiul celor bogați. Însă pentru majoritatea populației planetei, banii sunt pe primul loc. „Există o singură clasă socială care se gândește la bani mai mult decât bogații“, spunea Oscar Wilde, „și anume săracii.“¹⁷

Cu toate acestea, pe Tărâmul Abundenței ne aflăm la capătul unui drum istoric îndelungat. De mai bine de 30 de ani dezvoltarea nu ne face să o ducem mai bine, ci în multe cazuri dimpotrivă. Dacă dorim să avem o calitate mai bună a vieții, va trebui să facem un prim pas în căutarea de noi mijloace și de unități de măsură alternative.

Ideea că PIB-ul încă ne ajută la corecta măsurare a sistemului de asigurări sociale este unul dintre cele mai răspândite mituri ale tuturor timpurilor. Până și politicienii care se ceartă pe toate subiectele sunt întotdeauna de acord cu faptul că PIB-ul trebuie să crească. Creșterea este bună. Este bună pentru locurile de muncă, este bună pentru puterea de cumpărare și este bună pentru propriul nostru stat, care are astfel mai mulți bani de cheltuit.

Jurnalismul modern s-ar duce de răpă fără PIB, folosind cele mai recente cifre privind creșterea națională ca un fel de bilet la raportul guvernului. Un PIB în scădere indică recesiune, iar, dacă scade simțitor, înseamnă depresiune. De fapt, PIB-ul le oferă ziariștilor cam tot ce își pot dori: cifre clare, publicate în mod regulat, precum și ocazia de a-i cita pe experți. Cel mai important este faptul că PIB-ul oferă un punct clar de referință. Își face treaba guvernul? Unde ne situăm ca țară? Ni s-a îmbunătățit cât de cât viața? Nu vă faceți probleme, avem ultimele cifre legate de PIB și ele ne vor spune tot ce trebuie să știm.

Ținând cont de obsesia pe care o avem azi, ne vine greu să credem că numai cu 80 de ani în urmă PIB-ul nici măcar nu exista.

Desigur că a existat de mult dorința de a măsura averea, încă din epoca perucilor pudrate. Economiiștii de pe vremea aceea, care erau cunoscuți ca „fiziocrați“, credeau că toată bogăția provine din pământ. Astfel, aceștia erau preocupați în principal de producția recoltelor. Englezul William Petty a fost primul care, în 1665, a prezentat o evaluare a ceea ce a numit „venit național“. Obiectivul său era acela de a afla ce venituri putea să obțină Anglia din impozite și, prin extensie, cât timp își mai permitea să continue

războiul împotriva Olandei. Spre deosebire de fiziocrați, Petty considera că adevărata avuție provenea nu din pământ, ci din salarii. Astfel, credea el, trebuia să se impoziteze mai mult salariile. (Întâmplarea face că Petty era un moșier bogat.)

O definiție diferită a venitului național a fost avansată de către politicianul britanic Charles Davenant, care a dezvăluit de la început despre ce era vorba, intitulându-și eseul din 1695 „Despre modul și mijloacele de finanțare a războiului“. Astfel de evaluări i-au creat Angliei un avantaj considerabil în competiția sa cu Franța. În schimb, regele francez a trebuit să aștepte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea ca să primească și el niște statistici economice rezonabile. În 1781, ministrul de finanțe Jacques Necker i-a depus *Compte rendu au roi*, adică „Raport financiar pentru rege“ lui Ludovic al XVI-lea, care se afla deja la un pas de faliment. Deși documentul respectiv l-a ajutat de rege să mai ia câteva împrumuturi, era prea târziu ca să împiedice Revoluția din 1789.

De fapt, nu a fost niciodată stabilită semnificația termenului „venit național“, aceasta variind în funcție de ultimele curente intelectuale și de imperativele momentului. Fiecare epocă are propriile idei deosebite cu privire la ce înseamnă avuția unei țări. Să îl luăm pe Adam Smith, tatăl economiei moderne, care considera că avuția națiunilor nu avea la bază numai agricultura, ci și prelucrarea. Din contră, susține Smith, întreaga economie a serviciilor – un sector care cuprinde totul, de la artiști la avocați și reprezintă circa două treimi din economia modernă – „nu are nici o contribuție“.¹⁸

Cu toate acestea, pe măsură ce circuitul financiar a trecut de la țărani la fabrici și apoi de la liniile de producție la clădirile de birouri, cifrele menite să înregistreze toată această avuție au ținut pasul cu ele. Prima persoană care a susținut că ceea ce contează nu este tipul, ci prețul produselor a fost economistul Alfred Marshall (1842–1924). Potrivit etalonului lui Marshall, un film cu Paris Hilton, o oră de Jersey Shore și o sticlă de Bud Light Lime pot contribui la dezvoltarea economiei unei țări atâta timp cât se plătește un preț pentru ele.

Însă cu numai 80 de ani în urmă părea a fi o misiune imposibilă când președintele SUA Herbert Hoover a fost însărcinat să depășească Marea Criză cu numai câteva cifre amestecate, de la valoarea acțiunilor, la prețul

oțelului și până la volumul transportului rutier. Chiar și cea mai importantă unitate de măsură a sa – „indicele de furnal” – era doar puțin mai mult decât un artificiu greoi prin care se încerca să se illustreze nivelurile de producție din industria siderurgică.

Dacă l-ai fi întrebat pe Hoover cum merge „economia”, s-ar fi uitat încurcat la tine. Nu numai pentru că nu se afla printre cifrele pe care le deținea, ci pentru nu avea nici cea mai vagă idee despre ceea ce înțelegem noi în epoca modernă prin cuvântul „economie”. „Economia” nu este tocmai un lucru, la urma urmei – este o idee, iar această idee rămânea încă să fie inventată.

În 1931, Congresul i-a convocat pe cei mai de seamă statisticieni și s-a constatat că erau incapabili să răspundă până și la cele mai elementare întrebări legate de situația țării. Era evident faptul că lucrurile nu mergeau deloc bine, însă ultimele cifre sigure pe care le aveau datau din 1929. Era clar că oamenii străzii se înmulțeau și că firmele dădeau faliment pe capete, însă nimeni nu știa cât de mare era problema.

Cu câteva luni înainte, președintele Hoover însărcinase o serie de funcționari ai Departamentului Comerțului din toată țara să raporteze care era situația. Aceștia i-au furnizat mai mult date amuzante care corespundeau cu propria lui convingere că redresarea economică era la un pas. Însă Congresul nu a fost convins de dovezi. Astfel, acesta l-a însărcinat în 1923 pe tânărul profesor rus de geniu, pe nume Simon Kuznets, să răspundă la o întrebare simplă: Cât de mult putem să producem?

În următorii câțiva ani, Kuznets a pus bazele a ceea ce avea să devină ulterior PIB. Calculele sale inițiale au provocat un val de entuziasm, iar raportul pe care l-a prezentat Congresului a devenit bestseller național (contribuind dintr-odată el însuși la PIB cu 20 de cenți per exemplar). În curând s-a ajuns să nu mai poți să dai drumul la radio fără să auzi vorbindu-se despre „venitul național” colo sau despre „economie” dincolo.

Este greu să exagerăm importanța PIB-ului. Chiar și bomba atomică pălește prin comparație cu el, potrivit anumitor istorici. PIB-ul, după cum s-a dovedit, a fost o excelentă unitate de măsură pentru puterea unei națiuni pe vremea războiului. „Numai cei care s-au implicat personal la mobilizarea economică în Primul Război Mondial puteau să-și dea seama în câte feluri și

cât de mult au contribuit la eforturile din cel de-al Doilea Război Mondial evaluările venitului național pe 20 de ani clasificat în câteva moduri diferite“, scria imediat după război Wesley Mitchell, directorul de cercetare economică al Biroului Național al SUA.¹⁹

Cifrele concrete pot răsturna până și balanța dintre viață și moarte. În eseul său din 1940 „Cum să plătim pentru război“, Keynes se plângea de statisticile britanice neuniforme. La fel după cum lui Hitler îi lipseau cifrele necesare ca să repună pe picioare economia germană. Abia în 1944, când rușii se apropiau amenințător de Frontul de est și Aliații debarcau în vest, economia germană a ajuns să aibă producția cea mai mare.²⁰

Însă înainte de asta a ieșit deja învingător PIB-ul american – a cărui măsurare i-a adus până la urmă lui Kuznets Premiul Nobel.

Cea mai bună unitate de măsură

Din rămășițele crizei și ale războiului s-a născut PIB-ul drept cea mai bună unitate de măsură a progresului – globul de cristal al națiunilor, cifra care le eclipsează pe toate celelalte. Și de această dată menirea sa nu era aceea de a sprijini eforturile de război, ci de a ancora societatea de consum. „După cum satelitul din spațiu poate să urmărească vremea de pe întregul continent, la fel și PIB-ul poate să ne dea o imagine de ansamblu a stării economiei“, scria economistul Paul Samuelson în manualul său devenit bestseller Economia. „Fără dimensiuni ale ansamblurilor economice precum PIB-ul, decidenții politici ar naufragia într-o mare de date neorganizate“, continua el. „PIB-ul și datele recente sunt ca niște faruri care îi ajută pe factorii de decizie politică să conducă înainte economia spre principalele obiective economice.“²¹

La începutul secolului XX, guvernul SUA a angajat în total un singur economist; mai exact, un „ornitolog economic“, a cărui misiune era studiul păsărilor. După mai puțin de 40 de ani, Oficiul Național de Cercetare Economică a angajat circa 5 000 de economiști, în sensul în care folosim

astăzi termenul. Printre aceștia se numărau Simon Kuznets și Milton Friedman, care s-au dovedit a fi cei mai importanți gânditori ai secolului.²² Economiștii din întreaga lume au început să joace un rol decisiv în politică. Cei mai mulți studiau în Statele Unite, leagănul PIB-ului, unde specialiștii urmăreau un nou gen științific de economie care se învârtea în jurul modelelor, al ecuațiilor și al numerelor. Multe, multe numere.

Aceasta era o formă cu totul diferită de economie față de ceea ce studiaseră la școală John Maynard Keynes și Friedrich Hayek. Când vorbeau despre „economie“, oamenii de la 1900 se refereau în general la „societate“. Însă anii 1950 au adus o generație nouă de tehnocrați care au inventat un obiectiv cu totul nou: să facă „economia“ să „crească“. Mai important decât atât, aceștia credeau că știu cum să îl atingă.

Înainte de inventarea PIB-ului, economiștii erau rar citați în presă, însă, în anii de după al Doilea Război Mondial, aceștia au devenit o prezență permanentă în ziare. Ei au reușit să facă o șmecherie pe care nu o realizase nimeni altcineva: să gestioneze realitatea și să prezică viitorul. Economia era din ce în ce mai mult considerată drept o mașină cu manete pe care politicienii le puteau trage ca să promoveze „dezvoltarea“. În anul 1949 inventatorul și economistul Bill Phillips chiar a construit o mașină adevărată din containere și țevi de plastic care reprezenta economia și care pompa apă de jur împrejur, ceea ce simboliza fluxul federal de venituri.

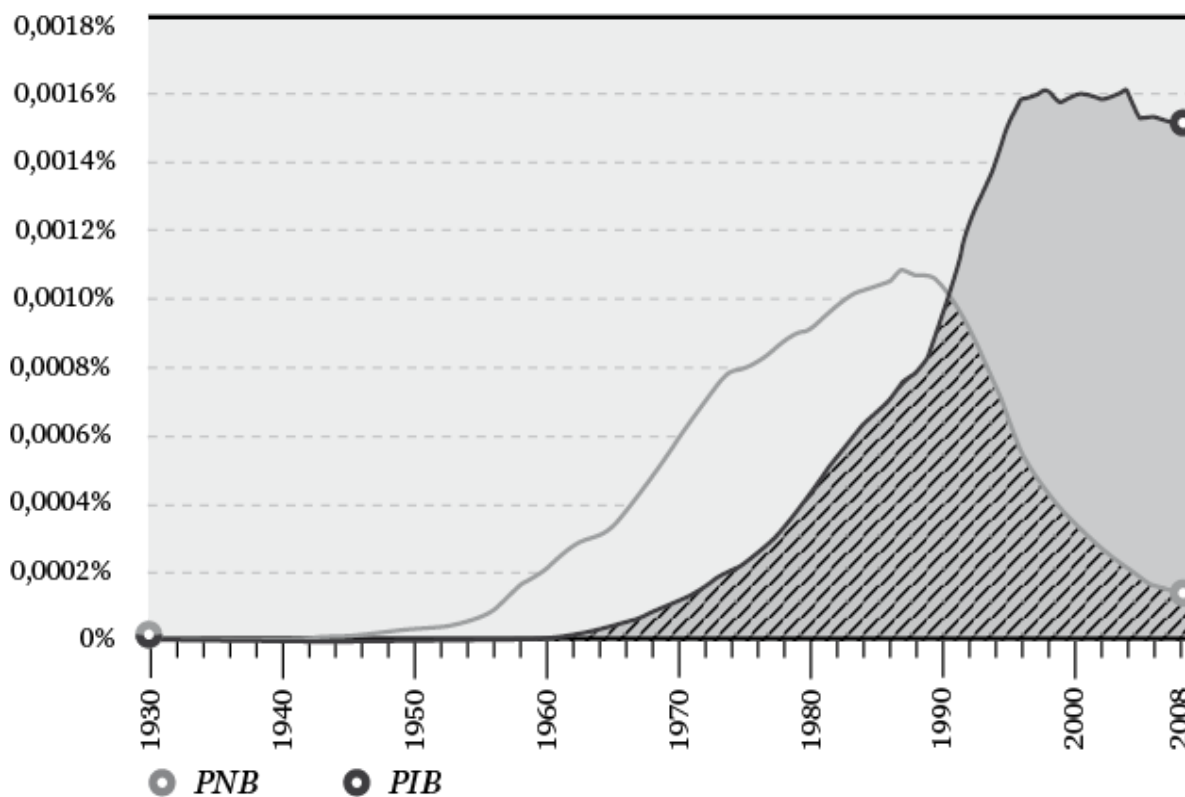
După cum explică un istoric, „primul lucru pe care îl faci în anii 1950 și 1960 dacă ești o națiune tânără este să înființezi o companie aeriană, să creezi o armată națională și să începi să-ți măsoari PIB-ul“. ²³ Însă ultimul punct de pe listă a devenit din ce în ce mai complicat. Când Națiunile Unite au publicat primul regulament de calculare a PIB-ului în 1953, acesta avea în total 50 de pagini. Ultima ediție, apărută în 2008, cuprinde 722 de pagini. Deși este o cifră vehiculată de mass media, puțini sunt cei care înțeleg cu adevărat cum se calculează PIB-ul. Chiar și mulți economiști nu au nici cea mai vagă idee.²⁴

La calcularea PIB-ului trebuie puse cap la cap numeroase date concrete și trebuie să se facă sute de alegeri total subiective cu privire la ce se ia în calcul și ce nu. În ciuda acestei metodologii, PIB-ul nu este niciodată prezentat ca fiind altceva decât pură știință, ale cărei variațiuni conduc la

realegerea sau la anihilarea politică. Însă această aparentă precizie este iluzorie. PIB-ul nu este un obiect clar definit care abia așteaptă să fie „măsurat“. A măsura PIB-ul echivalează cu a măsura o idee.

O idee grozavă, la drept vorbind. Este de necontestat faptul că PIB-ul s-a dovedit foarte util în timpul războiului, când dușmanul se afla la ușă și întreaga existență a țării depindea de producție, de fabricarea a cât mai multor tancuri, avioane, bombe și grenade cu putință. În timpul războiului este cât se poate de firesc să împrumuți de la viitor. În timpul războiului este normal să poluezi mediul și să te îndatorezi. Poate fi chiar de preferat să îți neglijezi familia, să îți pui copiii să lucreze la o linie de producție, să îți sacrifici timpul liber și să uiți de orice face viața să merite să fie trăită.

FIGURA 7 Frecvența termenilor PNB și PIB în cărțile publicate în engleză, 1930–2008

Inițial, măsura cea mai des folosită era produsul național brut (PNB), însă din anii 1990 acesta a fost depășit de PIB. PNB-ul adună la un loc toate activitățile economice ale unei țări (inclusiv activitățile din străinătate), în vreme de PIB-ul reunește toate activitățile din interiorul granițelor (inclusiv cele ale întreprinderilor străine). În majoritatea statelor, diferența dintre PNB și PIB nu depășește niciodată câteva procente.

Sursa: Google Ngram

Într-adevăr, în timpul războiului, nu există nici o măsură mai utilă decât PIB-ul.

Alternative

Ideea, desigur, este că s-a terminat războiul. Etalonul nostru de progres a fost conceput pentru o altă epocă, cu alte probleme. Statisticile noastre nu mai ilustrează forma economiei noastre. Iar asta are consecințe. Fiecare epocă are propriile nevoi. În secolul al XVIII-lea acestea erau legate de volumul recoltei. În secolul al XIX-lea – de lungimea rețelei de cale ferată, de numărul fabricilor și de volumul exploatărilor de cărbuni. Iar în secolul XX – de producția de masă industrială din interiorul granițelor unei națiuni-stat.

Însă, în ziua de astăzi, nu mai este posibil să ne exprimăm prosperitatea în simpli dolari, lire sau euro. De la asistența medicală la educație, de la jurnalism la finanțe, suntem încă axați pe „eficiență” și „profit”, de parcă societatea n-ar fi decât o mare linie de producție. Dar tocmai într-o economie bazată pe servicii nu dau rezultate simplele obiective cantitative. „Produsul intern brut.... măsoară tot... cu excepția lucrurilor care fac viața să merite să fie trăită”, spunea Robert Kennedy.²⁵

A venit vremea să creăm un nou set de cifre.

Încă din anul 1972, al Patrulea Rege Dragon al Bhutanului a propus să se treacă la măsurarea „fericirii naționale brute“, de vreme ce PIB-ul nu ținea cont de aspecte vitale ale culturii și ale bunăstării (începând cu cunoașterea cântecelor și a dansurilor tradiționale). Însă fericirea pare să fie o calitate la fel de unidimensională și arbitrară ca PIB-ul când vine vorba despre măsurarea ei; la urma urmei, ai putea să fii fericit numai și numai pentru că ești beat criță – ce qu'on ne voit pas. Iar obstacolele, durerea și tristețea nu fac și ele parte dintr-o viață plină? Este, după cum a spus odată filosoful John Stuart Mill, „mai bine să fii Socrate nemulțumit decât un prost mulțumit“.²⁶

Mai mult decât atât, chiar avem nevoie de o doză bună de iritare, frustrare și nemulțumire care să ne împingă înainte. Dacă Tărâmul Abundenței este un loc unde toată lumea este fericită, atunci este totodată un loc cufundat în apatie. Dacă femeile nu ar fi protestat niciodată, nu ar fi căpătat niciodată drept de vot; dacă afro-americanii nu s-ar fi răsculat, probabil că ar mai fi în vigoare legile Jim Crow (din perioada 1876–1964, care aveau caracter rasist, fiind îndreptate mai ales împotriva afro-americanilor din SUA). Dacă preferăm să ne liniștim suferințele axându-ne pe fericirea națională brută, asta ar duce la sfârșitul progresului. „Nemulțumirea“, spunea Oscar Wilde, „este primul pas către progres al omului sau al națiunii.“²⁷

Deci, ce alte opțiuni avem? Doi candidați ar fi Indicatorul Progresului Real (IPR) și Indicele Bunăstării Economice Sustenabile (IBES), care iau în calcul și poluarea, infraționalitatea, inegalitatea și voluntariatul. În Europa Occidentală, IPR-ul a crescut mult mai încet decât PIB-ul, iar în SUA chiar a scăzut față de anii 1970. Sau ce-ar fi să folosim Indicele Planetei Fericite, un clasament care ține cont de criterii ecologice și în care majoritatea țărilor dezvoltate se situează undeva pe la mijloc în timp ce SUA atâră undeva aproape de sfârșit?

Însă până și calculele astea mă pun pe gânduri.

Bhutanul conduce în propriul său index, care într-un mod convenabil uită să ia în calcul dictatura Regelui Dragon și epurarea etnică a populației lhotshampa. Germania de Est comunistă avea un „produs social brut“ care creștea an de an în ciuda marilor rele sociale, ecologice și economice provocate de regim. La fel, deși IPR și IBES chiar îndreaptă unele neajunsuri

ale PIB-ului, acestea ignoră cu desăvârșire uriașul progres tehnologic din ultimele decenii. Ambii indicatori dovedesc că lucrurile nu merg bine în lume – dar tocmai în scopul acesta au fost concepute.

De fapt, simplele clasamente adesea mai mult ascund decât divulgă. Poate că este demn de aplauze un scor ridicat potrivit Indicelui Dezvoltării Umane al ONU sau potrivit Indicelui unui vieți mai bune al OCDE, dar nu și dacă nu știm ce măsoară acestea. Cert este faptul că, cu cât o țară se îmbogățește mai mult, cu atât este mai greu să își măsoare bogăția. În mod paradoxal, trăim într-o epocă a informațiilor în care cheltuim tot mai mult pe activități despre care avem puține informații certe.

Secretul guvernului lărgit

Totul începe de la Mozart.

Când geniul muzical a compus Cvartetul de coarde în sol major (KV 387) în anul 1782, era nevoie de patru persoane ca să interpreteze piesa. Acum, după 250 de ani, tot de patru persoane este nevoie.²⁸ Dacă încercați să creșteți capacitatea de producție a viorii dumneavoastră, nu puteți decât să cântați mai repede. Cu alte cuvinte, unele lucruri în viață, precum muzica, nu se schimbă în ciuda tuturor încercărilor de a le eficientiza. În timp ce putem produce aparate de făcut cafea tot mai rapide și mai ieftine, violonistul nu poate să cânte mai repede fără să strice melodia.

În cursa noastră împotriva aparatelor, este cât se poate de logic ca de acum încolo să consumăm mai puțin timp cu produsele care pot fi făcute cu ușurință mai eficiente și mai mult cu serviciile care necesită o muncă intensă și cu activități plăcute precum arta, asistența medicală, educația și siguranța. Nu întâmplător țările care au punctaj ridicat la bunăstare, precum Danemarca, Suedia și Finlanda, au un sector public dezvoltat. Guvernele acestora subvenționează domenii în care nu poate crește productivitatea. Spre deosebire de fabricarea unui frigider sau a unei mașini, lecțiile de

istorie și controalele medicale pur și simplu nu pot fi făcute „mai eficiente“.²⁹

Efectul firesc este că guvernul înfulecă o bucată tot mai mare din plăcinta economică. Constatat inițial de economistul William Baumol în anii 1960, acest fenomen, cunoscut în prezent ca „boala costurilor lui Baumol“, constă practic în faptul că prețurile din sectoarele care necesită muncă intensă, precum asistența medicală și educația, cresc mai repede decât prețurile din sectoarele în care cea mai mare parte din muncă poate fi automatizată la scară largă.

Dar stați un pic.

Nu ar trebui să considerăm asta drept o binecuvântare și nu o boală? La urma urmei, cu cât sunt mai eficiente fabricile și computerele noastre, cu atât mai puțin eficiente trebuie să fie asistența noastră medicală și educația; cu alte cuvinte, cu atât ne rămâne mai mult timp ca să avem grijă de bătrâni și de infirmi și să ne organizăm educația într-un mod mult mai personal. Ceea ce este nemaipomenit, nu-i așa? Potrivit lui Baumol, impedimentul principal al alocării resurselor noastre în astfel de scopuri nobile este „iluzia că nu ni le putem permite“.

Ca mai toate iluziile, aceasta este destul de persistentă. Când ești obsedat de eficiență și de productivitate, este greu să vezi adevărata valoare a educației și a sănătății. Tocmai de aceea mulți politicieni și contribuabili în egală măsură văd numai costurile. Nu își dau seama că, cu cât o țară devine mai bogată, cu atât ar trebui să cheltuiască mai mult cu profesorii și doctorii. În loc să considere aceste creșteri drept o binecuvântare, ele sunt privite drept o boală.

Însă, cu excepția cazului în care dorim să ne gestionăm școlile și spitalele ca pe niște fabrici, putem să fim siguri că, în cursa împotriva aparaturii, costurile cu asistența medicală și educația vor crește tot mai mult. Totodată, produse precum frigidererele și mașinile au ajuns prea ieftine. A ne uita numai la prețul unui produs înseamnă să ignorăm o mare parte a costurilor. De fapt, un grup de experți din Marea Britanie a estimat că pentru fiecare liră sterlină câștigată de directorii de publicitate, aceștia consumă echivalentul a șapte lire sub formă de stres, supraconsum, poluare și datorii; dimpotrivă, fiecare

liră plătită unui gunoier creează echivalentul a 12 lire în materie de sănătate și durabilitate.³⁰

În vreme ce serviciile din domeniul public aduc adesea o mulțime de avantaje ascunse, sectorul privat este plin de costuri ascunse. „Ne putem permite să plătim mai mult pentru serviciile de care avem nevoie – mai ales asistența medicală și educația“, scrie Baumol. „Ceea ce poate că nu ne putem permite sunt efectele scăderii prețurilor.“

Puteți să contraziceți asta cu argumentul că asemenea „externalități“ nu pot fi cuantificate, pur și simplu, pentru că asta implică prea multe presupuneri subiective, dar tocmai asta este problema. „Valoarea“ și „productivitatea“ nu pot fi exprimate în cifre obiective, chiar dacă susținem contrariul. „Avem un număr mare de absolvenți, deci oferim o educație bună“ – „Doctorii noștri sunt dedicați și eficienți, deci furnizăm servicii medicale bune“ – „Avem o rată mare de publicare, deci suntem o universitate excelentă“ – „Avem o audiență foarte mare, deci producem programe bune de televiziune“ – „Economia se dezvoltă, deci țara noastră o duce bine...“

Obiectivele societății noastre axate pe prestare sunt la fel de absurde ca planurile cincinale ale fostei URSS. A ne întemeia sistemul politic pe cifre legate de producție este ca și cum ne-am transforma traiul bun într-o fișă de calcul. După cum spune scriitorul Kevin Kelly, „Productivitatea este pentru roboți. Oamenii se pricep foarte bine să își piardă timpul, să experimenteze, să se joace, să creeze și să exploreze.“³¹ A guverna pe baza cifrelor este ultima soluție pentru o țară care nu mai știe ce vrea, o țară fără nici o viziune utopică.

Un tablou de bord pentru progres

„Există trei tipuri de minciuni: minciuni, minciuni sfruntate și statistici“, se spune că ar fi zis în glumă prim-ministrul britanic Benjamin Disraeli. Cu toate acestea, cred cu tărie în vechiul principiu iluminist potrivit căruia hotărârile necesită o bază de informații și cifre de încredere.

PIB-ul a fost inventat într-o perioadă de profundă criză și a contribuit la rezolvarea unor probleme mari din anii 1930. În condițiile în care noi ne confruntăm cu propriile crize de șomaj, recesiune economică și schimbări climatice, va trebui să căutăm o nouă formulă. Ne trebuie un „tablou de bord“ complet cu o serie de indicatori care să ne arate lucrurile care fac viața să merite să fie trăită – bani și dezvoltare, desigur, dar și servicii comunitare, locuri de muncă, cunoștințe, coeziune socială. Și, desigur, cel mai deficitar lucru dintre toate: timpul.

„Dar un asemenea tablou de bord nu poate fi obiectiv“, ați putea riposta. Adevărat. Însă nu există nici o unitate de măsură neutră. În spatele oricărei statistici există o anumită serie de presupuneri și de idei preconcepate. Mai mult, cifrele respective – și presupunerile lor – ne îndrumă acțiunile. Acest lucru este valabil în privința PIB-ului, dar și a indicilor Dezvoltării Umane și a Planetei Fericite. Și tocmai pentru că trebuie să ne schimbăm modul de a acționa avem nevoie de noi cifre care să ne îndrume.

Simon Kuznets ne-a avertizat despre asta în urmă cu opt ani. „Bunăstarea unei națiuni... nu poate fi dedusă din măsurarea venitului național“, raporta acesta în fața Congresului. „Măsurătorile venitului național sunt supuse acestui tip de iluzie și abuzului aferent, mai ales pentru că se ocupă de chestiuni care constituie motiv de conflict între grupuri sociale concurente pentru care eficiența argumentației depinde de simplificarea excesivă.“³²

Inventatorul PIB-ului ne-a avertizat asupra pericolului de a include în calcule cheltuieli militare, de publicitate și din sectorul financiar,³³ însă nimeni nu l-a ascultat. După al Doilea Război Mondial, Kuznets a devenit tot mai îngrijorat de monstrul pe care îl crease. „Trebuie să nu uităm să facem distincția între cantitatea și calitatea dezvoltării“, scria el în 1962, „între costuri și venituri și între termen scurt și termen lung. Obiectivele legate de o creștere mai mare ar trebui să precizeze o creștere mai mare a ce și pentru ce.“³⁴

Acum trebuie să regândim toate aceste probleme vechi. Ce este creșterea? Ce este progresul? Sau, și mai important, ce face viața să merite să fie trăită?

A fi în stare să îți umpli timpul liber în mod inteligent este ultimul produs al civilizației.

Bertrand Russell (1872–1970)

6. O săptămână de lucru de 15 ore

Dacă l-ați fi întrebat pe cel mai mare economist al secolului XX care va fi cea mai mare problemă a secolului XXI, ar răspunde fără ezitare.

Timpul liber.

În vara anului 1930, chiar când Marea Criză căpăta avânt, economistul britanic John Maynard Keynes a ținut o prelegere ciudată la Madrid. Deja le aruncase câtorva dintre studenții săi de la Harvard niște idei inedite și a hotărât să le facă publice într-un scurs discurs intitulat „Posibilități economice pentru nepoții noștri”¹.

Cu alte cuvinte, pentru noi.

La momentul vizitei sale, Madridul era un adevărat haos. Șomajul scăpase de sub control, fascismul câștiga teren, iar Uniunea Sovietică își recruta de zor susținători. După câțiva ani avea să izbucnească un război civil devastator. Atunci cum putea să fie timpul liber cea mai mare problemă? În vara aceea, Keynes parcă aterizase de pe altă planetă. „Suferim chiar în momentul de față de pe urma unei crize urâte de pesimism economic”, scria el. „Auzim frecvent lumea spunând că s-a terminat epoca de mare progres economic care a caracterizat secolul al XIX-lea...” Și pe bună dreptate. Sărăcia era de nestăpânit, tensiunile internaționale creșteau și avea să fie nevoie de mașina morții adusă de al Doilea Război Mondial ca să resusciteze industria globală.

În timp ce vorbea într-un oraș aflat în pragul dezastrului, economistul britanic a riscat să facă o predicție illogică. Până în anul 2030, a spus Keynes, omenirea va ajunge să se confrunte cu cea mai mare problemă pe care a avut-o vreodată: ce să facă cu o grămadă de timp liber. Cu excepția cazului în care politicienii ar face „greșeli dezastruoase” (austeritate în cursul unei crize economice, de exemplu), acesta a anticipat că, într-un secol, standardul de viață occidental avea să fie de patru ori mai ridicat decât cel din 1930.

Concluzia? În 2030 vom lucra doar 15 ore pe săptămână.

Un viitor plin de timp liber

Keynes nu a fost nici primul, nici ultimul care a prevestit un viitor plin de timp liber. Cu un secol și jumătate înainte, Părintele Fondator al Americii, Benjamin Franklin, prezisese deja că s-ar putea să fie suficientă o zi de lucru de patru ore. Dincolo de asta, viața avea să fie plină de „timp liber și plăcere“. În mod asemănător, Karl Marx aștepta cu nerăbdare ziua în care toată lumea va avea timp „să vâneze dimineața, să pescuiască după-amiaza, să crească vite seara, să critice după cină.... fără să devină vreodată vânător, pescar, fermier sau critic“.

Cam în aceeași perioadă, părintele liberalismului clasic, filosoful britanic John Stuart Mill, susținea faptul că cea mai bună întrebuintă a unei avuții mai mari este timpul liber. Mill era împotriva „propovăduirii muncii“ susținute de marele său adversar Thomas Carlyle (care, întâmplător, a fost și un mare susținător al sclaviei), căreia îi adăuga propria „propovăduire a timpului liber“. Potrivit lui Mill, ar trebui să folosim tehnologia ca să reducem cât mai mult posibil săptămâna de lucru. „Ar trebui să avem cât mai mult loc pentru toate genurile de cultură mintală și de progres moral și social“, scria el, „cât mai mult loc ca să dezvoltăm Arta de a trăi.“²

Însă Revoluția industrială, care a stimulat explozivă dezvoltare economică din secolul al XIX-lea, a atras după sine exact opusul timpului liber. În timp ce un țăran englez din jurul anului 1300 trebuia să muncească 1 500 de ore pe an ca să își câștige existența, un lucrător de fabrică de pe vremea lui Mill trebuia să muncească dublu doar ca să supraviețuiască. În orașe precum Manchester norma era de o săptămână de muncă de 70 de ore – fără vacanțe, fără weekenduri – chiar și pentru copii. „La ce le trebuie săracilor vacanțe?“ se întreba o ducesă engleză de la sfârșitul secolului al XIX-lea. „Trebuie să muncească!“³ Prea mult timp liber era pur și simplu o invitație să te tragă în piept.

Cu toate acestea, din jurul anului 1850 o parte din prosperitatea produsă de Revoluția industrială a început să fie resimțită și în rândul claselor de jos. Iar banii înseamnă timp. În 1855, zidarii din Melbourne (Australia) au fost primii cărora li s-a asigurat un program de opt ore pe zi. Până la sfârșitul secolului, săptămânile de lucru din unele țări au ajuns să aibă sub 60 de ore. Dramaturgul George Bernard Shaw, câștigător al Premiului Nobel, a prezis în 1900 că, în acest ritm, muncitorii din anul 2000 aveau să lucreze doar două ore pe zi.

După cum era firesc, angajatorii s-au opus. Când, în 1926, 32 de importanți oameni de afaceri americani au fost întrebați ce părere au despre reducerea săptămânii de lucru, doi dintre ei au considerat că era o idee bună. După părerea celorlalți 30, mai mult timp liber putea să conducă numai la creșterea infracționalității, la datorii și la degenerare.⁴ Însă nimeni altul decât Henry Ford – titanul industriei, fondatorul Companiei Ford Motors și inventatorul Modelului-T –, în același an, avea să fie primul care să implementeze săptămâna de lucru de cinci zile.

Lumea a zis că e nebun. După care toți i-au urmat exemplul.

Capitalist până în măduva oaselor și geniul din spatele liniei de producție, Henry Ford descoperise faptul că, de fapt, săptămâna mai scurtă de lucru conducea la creșterea productivității în rândul angajaților săi. Timpul liber, a constatat el, era „o chestiune obiectivă de afaceri”.⁵ Un muncitor odihnit era un muncitor mai eficient. Și, în plus, un muncitor care trudea de dimineață până seara la fabrică, fără să aibă timp liber să facă excursii sau călătorii cu mașina, nu avea să îi cumpere niciodată mașinile. După cum i-a declarat Ford unui ziarist, „A venit vremea să scăpăm de ideea că timpul liber reprezintă pentru muncitori fie «timp pierdut», fie un privilegiu de clasă”.⁶

Într-un deceniu s-au dat pe brazdă și scepticii. Asociația Națională a Producătorilor, care cu 20 de ani înainte avertizase că reducerea săptămânii de lucru ar fi distrus economia, promova acum cu mândrie faptul că SUA aveau cea mai scurtă săptămână de lucru. În orele libere proaspăt dobândite muncitorii aveau, în curând, să își conducă mașinile Ford și să treacă pe lângă panourile publicitare care proclamau: „Nu există drum mai bun decât drumul american”.⁷

„Cursa operatorilor de mașini“

Potrivit tuturor dovezilor, se părea că mințile cele mai luminate, de la Marx la Mill, la Keynes, la Ford au avut dreptate.

În 1933, Senatul SUA a aprobat o lege privind săptămâna de lucru de 30 de ore. Deși respectivul proiect de lege a zăcut în Camera Reprezentanților la presiunea industriașilor, reducerea săptămânii de lucru a rămas în continuare o prioritate în agenda sindicatelor. În 1938, a fost, în sfârșit, votată legea privind săptămâna de lucru de cinci zile. În anul următor, în topurile muzicale a ajuns cântecul folk „Big Rock Candy Mountain“, care vorbește despre o utopie în care „găinile fac ouă fierte moi“, țigările cresc în copaci, iar „nenorocitul care a inventat“ munca este spânzurat de cel mai înalt copac.

După al Doilea Război Mondial, timpul liber a continuat să câștige teren. În 1956, vicepreședintele Richard Nixon le-a promis americanilor că aveau să muncească numai patru zile pe săptămână „în viitorul nu foarte îndepărtat“. Țara ajunsese pe o „culme a prosperității“, iar acesta considera că era inevitabilă reducerea săptămânii de lucru.⁸ În scurt timp, toată munca urma să fie efectuată de mașini. Asta ar fi creat „timp din abundență pentru recreere“, spunea cu entuziasm profesorul englez, „prin cufundarea în imaginație, în artă, teatru, dans și într-o sută de alte moduri de depășire a constrângerilor vieții de zi cu zi“.⁹

Predicția îndrăzneță a lui Keynes devenise un truism. La jumătatea anilor 1960, o comisie din cadrul Senatului preconiza că, până în anul 2000, săptămâna de lucru avea să ajungă de numai 14 ore, fiind cel puțin șapte săptămâni libere pe an. Corporația RAND, formată din experți cu influență, a prezis un viitor în care doar 2% din populație va putea produce tot ce îi trebuie societății.¹⁰ Munca avea să fie în curând rezervată elitei.

În vara anului 1964, ziarul New York Times l-a rugat pe marele autor SF Isaac Asimov să facă o mică predicție a viitorului.¹¹ Cum avea să fie lumea peste 50 de ani? În unele privințe Asimov a fost precaut: roboții anului 2014

„nu vor fi nici ceva obișnuit, nici foarte buni“. Însă în alte privințe avea așteptări foarte mari. Mașinile aveau să circule prin aer și urmau să fie construite orașe întregi sub apă.

Un singur lucru îl îngrijora, de fapt: răspândirea plictiselii. Omenirea, scria el, avea să devină „în mare măsură o cursă de operatori de mașini“, și asta avea să aibă „efecte grave la nivel mintal, emoțional și social“. Psihiatria urma să fie cea mai dezvoltată specialitate medicală în 2014 din cauză că milioane de oameni se vor fi rătăcit pe marea unui „timp liber forțat“. „Munca“, spunea el, avea să devină „cel mai glorios cuvânt din dicționar.“

După evoluția lucrurilor în anii 1960, tot mai mulți gânditori au început să își exprime îngrijorarea. Omul de știință din domeniul politic Sebastian de Grazia, laureat al Premiului Pulitzer, a declarat pentru Associated Press: „Există motive de îngrijorare... că timpul liber, timpul liber acordat cu forța, va atrage după sine ticăitul neliniștit al indolenței, al imoralității și al creșterii violenței individuale“. Iar, în 1974, Departamentul de Interne al SUA a tras semnalul de alarmă declarând că: „Timpul liber, considerat de mulți ca fiind esența paradisiului, ar putea să devină cea mai complexă problemă a viitorului“. ¹²

În ciuda acestor îngrijorări, nu prea existau îndoieli legate de direcția în care se va îndrepta istoria. În jurul anului 1970, sociologii discutau cu încredere despre iminentul „sfârșit al muncii“. Omenirea era în pragul unei adevărate revoluții a timpului liber.

George și Jane

Vi-i prezint pe George și pe Jane Jetson. Sunt un cuplu de oameni cinstiți care locuiesc împreună cu cei doi copii ai lor într-un apartament spațios din Orbit City. El lucrează ca „operator PC“ la o mare companie, iar ea este o casnică americană tipică. George este bântuit de coșmaruri legate de munca sa. Și pe bună dreptate. Trebuie să apese un singur buton din când în când,

iar șeful lui, domnul Spacely – scund, rotofei și cu o mustață impresionantă – este un tiran.

„Ieri am muncit două ore întregi!” se plânge George după al nu știu câtelea coșmar. Soția sa, Jane, este scandalizată. „Ei, ce își închipue Spacely că conduce? O fabrică în care sunt exploatați oamenii?!”¹³

Săptămâna medie de lucru în Orbit City este de nouă ore. Din păcate, asta se întâmplă numai la televizor, în singura operă importantă a futurismului secolului XX, Familia Jetson.¹⁴ Serialul a avut premiera în anul 1962, iar acțiunea sa avea loc în anul 2062; de fapt, este Familia Flintstone, dar în viitor. Fiind transmis în reluare la nesfârșit, câteva generații au crescut cu Familia Jetson.

După 50 de ani, se pare că multe dintre predicțiile legate de anul 2062 făcute de autorii filmului s-au adevărat deja. Un robot care face curățenie? Există. Paturi pentru bronzat? Există deja. Ecrane tactile? Avem. Telefoane cu imagine? Ceva frecvent. Însă, în alte privințe, suntem încă departe de Orbit City. Când o să își ia zborul mașinile acelea zburătoare? Și nici nu există semne privind trotuarele alea mobile.

Însă cea mai dezamăgitoare nereușită? Durata timpului liber.

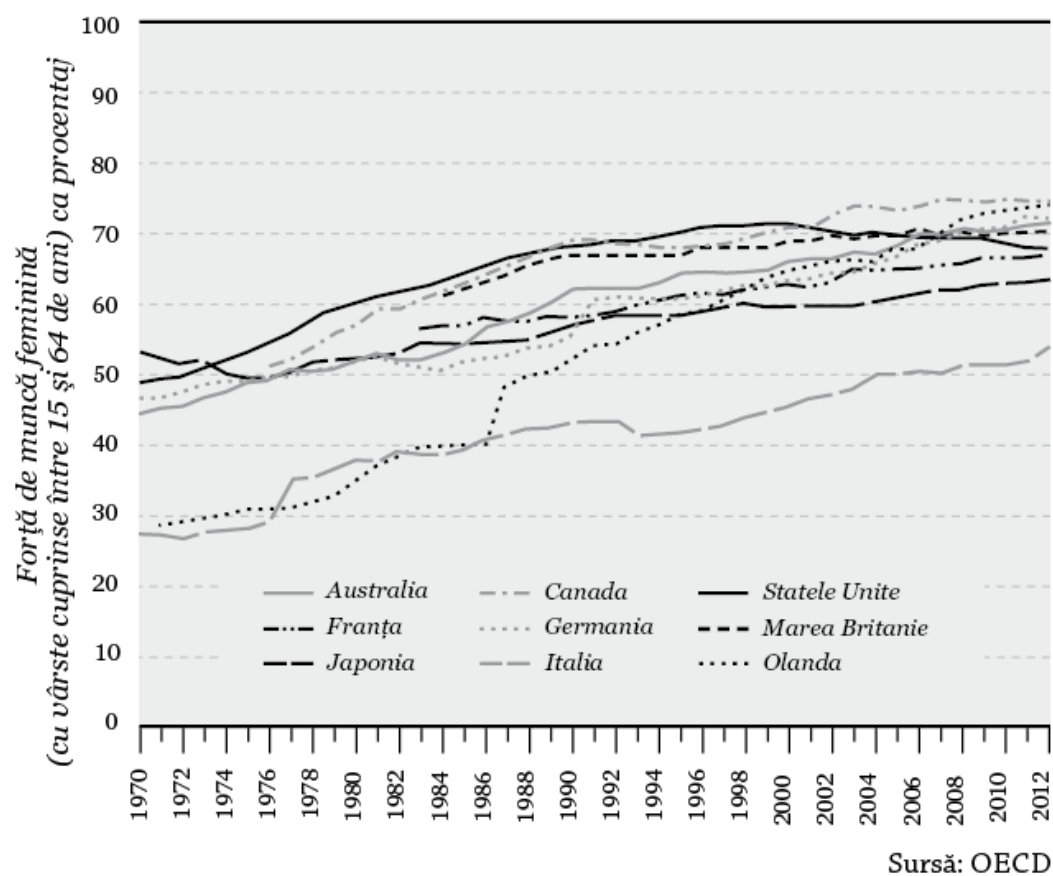
Visul uitat

În anii 1980, reducerea săptămânii de lucru a stagnat în mod inuman. Dezvoltarea economică nu s-a tradus în mai mult timp liber, ci în mai multă muncă. În țări precum Australia, Austria, Norvegia, Spania și Anglia săptămâna de lucru a încetat de tot să mai scadă.¹⁵ În SUA chiar a crescut. După 70 de ani de când se votase legea privind săptămâna de lucru de 40 de ore, trei sferturi din forța de muncă muncea mai mult de 40 de ore pe săptămână.¹⁶

Însă asta nu este tot. Chiar și în țările în care a existat o reducere a săptămânii individuale de lucru, familiile au devenit din ce în ce mai presate de lipsa timpului. De ce? Aceasta avea de-a face cu cel mai important eveniment al ultimelor decenii: revoluția feministă.

Futuriștii nu o anticipaseră. La urma urmei, Jane Jetson a anului 2062 continua să fie o casnică supusă. În 1967, în Wall Street Journal, se prezicea faptul că disponibilitatea roboților avea să le permită celor din secolul XXI să petreacă mai multe ore relaxându-se pe canapea împreună cu soțiile lor.¹⁷ Nimeni nu s-ar fi așteptat ca, în ianuarie 2010, pentru prima dată de când bărbații fuseseră recrutați ca să lupte în cel de-al Doilea Război Mondial, majoritatea forței de muncă a SUA să fie formată din femei.

FIGURA 7 Femei salariate, 1970–2012

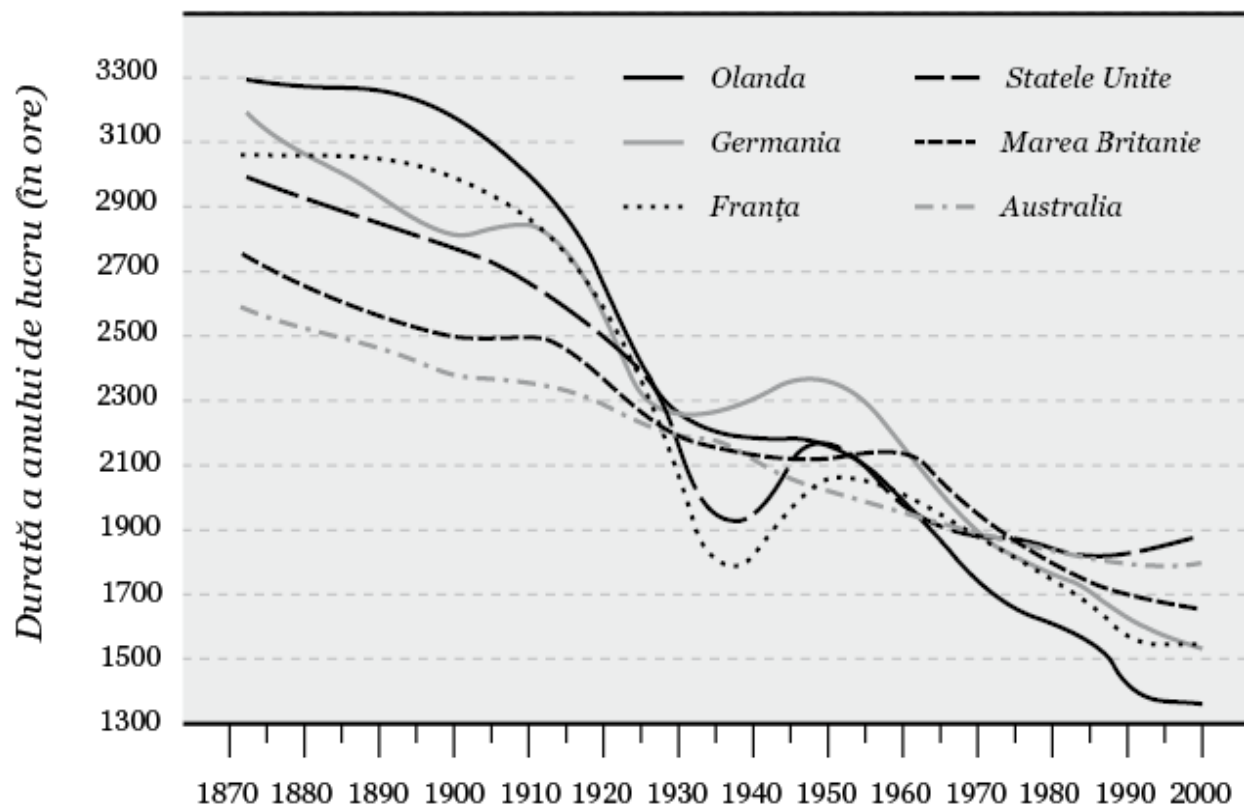
În vreme ce acestea contribuiau la veniturile familiei cu numai 2–6% în anul 1970, acum această cifră a depășit deja 40%.¹⁸

Ritmul cu care a avut loc această revoluție este amețitor. Dacă includem munca neplătită, femeile din Europa și din America de Nord lucrează mai mult decât bărbații.¹⁹ „Bunica nu avea drept de vot, mama nu avea pilula contraceptivă, iar eu nu am timp“, după cum a rezumat totul o actriță olandeză de comedie.²⁰

De vreme ce femeile au luat cu asalt piața muncii, bărbații ar fi trebuit să înceapă să muncească mai puțin (și să gătească, să facă curat și să aibă grijă de familie mai mult).

Însă nu s-a întâmplat așa ceva. În vreme ce cuplurile lucrau împreună în total cinci sau șase zile pe săptămână în anii 1950, astăzi totalul se apropie de șapte sau opt. Totodată, obligațiile părintești devin o ocupație din ce în ce mai solicitantă. Potrivit unor studii, în toate țările părinții dedică tot mai mult timp copiilor lor.²¹ În SUA, mamele care lucrează petrec în ziua de astăzi chiar mai mult timp cu copiii lor decât mămicile casnice din anii 1970.²²

FIGURA 9 **Lucrăm din ce în ce mai puțin (până în 1980)**

Numărul orelor de muncă pe an pe cap de locuitor a scăzut simțitor din secolul al XIX-lea. Însă, după 1970, cifrele sunt înșelătoare, pentru că tot mai multe femei au intrat în câmpul muncii. Drept urmare, familiile devin din ce în ce mai presate de lipsa timpului, chiar dacă numărul orelor lucrate de fiecare salariat în parte continua să scadă în unele țări.

Sursa: Organizația Internațională a Muncii

Chiar și cetățenii olandezi – națiunea cu cea mai scurtă săptămână de lucru din lume – au resimțit presiunea constant crescândă a muncii, a orelor suplimentare, a obligațiilor casnice și a educației față de anii 1980. În 1985 aceste activități le luau 43,6 de ore pe săptămână; până în 2005 – 48,6 de

ore.²³ Trei sferturi din forța de muncă olandeză se simte copleșită de presiunea timpului, un sfert realizează frecvent ore suplimentare, iar unul din opt manifestă simptome de epuizare.²⁴

Mai mult decât atât, este tot mai greu de separat munca de timpul liber. Potrivit unui studiu efectuat la Harvard Business School, datorită tehnologiei moderne, directorii și specialiștii din Europa, Asia și America de Nord petrec acum între 80 și 90 de ore pe săptămână „fie lucrând, fie supraveghind munca și rămânând disponibili”.²⁵ Și potrivit unui studiu coreean, smartphone-ul îl determină pe angajatul de nivel mediu să lucreze cu 11 ore în plus pe săptămână.²⁶

Se poate spune că nu s-au îndeplinit întocmai predicțiile minților luminate. De fapt, nici pe departe. Poate că Asimov a avut dreptate că, până în 2014, „munca” avea să devină cel mai slăvit cuvânt din dicționar, însă din cu totul alt motiv. Nu ne plictisim de moarte; muncim până la moarte. Armata de psihologi și psihiatri nu se luptă cu răspândirea plictiselii, ci cu o epidemie de stres.

Am depășit de mult termenul pentru îndeplinirea profeției lui Keynes. În jurul anului 2000, țări precum Franța, Olanda și Statele Unite erau deja de cinci ori mai bogate decât în 1930.²⁷ Cu toate acestea, nu timpul liber și plictiseala sunt marile noastre probleme de astăzi, ci stresul și nesiguranța.

Capitalismul fulgilor de porumb

Este locul „în care banii au fost înlocuiți cu un trai bun”, scria un poet medieval într-o descriere entuziastă a Țării de Basm, miticul Tărâm al Abundenței, „iar cel care doarme cel mai mult câștigă cel mai bine”.²⁸ În Țara de Basm anul este format dintr-o serie nesfârșită de vacanțe: câte patru zile de Paște, de Rusalii, de Sfântul Ion și de Crăciun. Cine vrea să muncească este închis într-o pivniță subterană. Până și murmurarea cuvântului „muncă” reprezintă o infracțiune gravă.

În mod ironic, oamenii din Evul Mediu erau mai aproape decât suntem noi astăzi de lenea plină de satisfacții a Tărâmului Abundenței. În jurul anului 1300, calendarul era încă plin de concedii și de zile libere. Juliet Schor, istoric și economist de la Harvard, a estimat faptul că zilele libere reprezentau o treime din an. În Spania acestea totalizau cinci luni, iar în Franța – aproape șase. Majoritatea țăranilor nu munceau mai mult decât era necesar ca să își câștige existența. „Ritmul vieții era lent“, scrie Schor. „Poate că strămoșii noștri nu erau bogați, însă aveau mult timp liber.“²⁹

Deci, unde s-a dus tot timpul acela?

De fapt, este cât se poate de simplu. Timpul înseamnă bani. Dezvoltarea economică poate să atragă fie mai mult timp liber, fie mai mult consum. Din 1850 și până în 1980 am avut parte de amândouă, însă de atunci a crescut în principal consumul. Chiar și acolo unde veniturile reale au rămas aceleași și a explodat inegalitatea, nebunia consumului a continuat, însă pe datorie.

Și tocmai acesta a reprezentat argumentul principal adus împotriva reducerii săptămânii de lucru: nu ne-o putem permite. Este o idee bună să avem mai mult timp liber, dar ne costă prea mult. Dacă am munci cu toții mai puțin, ne-ar scădea simțitor standardul de viață. Iar sistemul asigurărilor sociale s-ar prăbuși.

Dar așa o fi?

La începutul secolului XX, Henry Ford a efectuat o serie de experimente care au demonstrat că lucrătorii de la fabrica sa au fost cei mai eficienți când au muncit 40 de ore pe săptămână. Când au muncit cu 20 de ore mai mult, au fost mai eficienți timp de patru săptămâni, după care le-a scăzut eficiența.

Unii au mers și mai departe cu interpretarea acestui experiment. Pe 1 decembrie 1930, pe când Marea Criză făcea ravagii, magnatul fulgilor de porumb W.K. Kellogg s-a hotărât să introducă ziua de lucru de șase ore la fabrica sa de la Battle Creek, din Michigan. A fost un succes de necontestat: Kellogg a reușit să mai angajeze 300 de lucrători și să reducă rata accidentelor cu 41%. În plus, angajații săi au devenit vizibil mai eficienți. „În cazul nostru nu este o simplă teorie“, declara Kellogg cu mândrie pentru un ziar local. „Costul unitar de producție a scăzut atât de mult încât ne

permitted să plătim pentru șase ore la fel de mult cât plăteam înainte pentru opt.”³⁰

Pentru Kellogg, la fel ca și pentru Ford, o săptămână redusă de lucru însemna, pur și simplu, o afacere bună.³¹ Însă pentru cei care locuiau la Battle Creek, însemna mai mult decât atât. Pentru prima dată, scria un ziar local, aceștia aveau „cu adevărat timp liber”.³² Părinții puteau să își facă timp pentru copiii lor. Aveau mai mult timp pentru citit, grădinărit și pentru sporturi. Dintr-odată, bisericile și centrele comunitare erau pline ochi de cetățeni care acum aveau timp pentru o viață civică.³³

După aproape jumătate de secol, prim-ministrul britanic Edward Heath a descoperit și el avantajele capitalismului fulgilor de porumb, însă într-un mod nepotrivit. La sfârșitul anului 1973, acesta nu mai știa ce să facă. Inflația atinge cifre record și cheltuielile bugetare creșteau tot mai mult, în timp ce sindicatele erau absolut hotărâte să nu ajungă la vreun compromis. Și, de parcă nu erau suficiente toate astea, minerii se hotărâseră să intre în grevă. Rămânând cu rezerve reduse de energie, britanicii și-au închis centralele și și-au pus pe ei puloverele cele mai groase. A venit luna decembrie și nici măcar nu s-au aprins luminițele din bradul de Crăciun din Piața Trafalgar.

Heath a decis să ia măsuri radicale. Pe 1 ianuarie 1974, a impus săptămâna de lucru de trei zile. Angajatorii nu aveau voie să folosească curent electric mai mult de trei zile până aveau să fie completate rezervele de energie electrică. Magnații oțelului au prezis că producția industrială avea să scadă cu 50%. Miniștrii se temeau de o catastrofă. Când s-a reintrodus săptămâna de cinci zile, în martie 1974, autoritățile au început să calculeze valoarea totală a pierderilor producției. Nu le-a venit să își creadă ochilor: totalul era de 6%.³⁴

Ceea ce au descoperit Ford, Kellogg și Heath este faptul că eficiența nu are legătură cu programul lung de lucru. În anii 1980, angajații firmei Apple purtau tricouri pe care scria: „Muncesc 90 de ore pe săptămână și îmi place la nebunie!” Ulterior, specialiștii în productivitate au calculat că dacă aceștia ar fi muncit jumătate din numărul de ore atunci poate că lumea s-ar fi bucurat de inovatorul computer Macintosh cu un an mai devreme.³⁵

Potrivit multor indicatori, într-o economie modernă a informațiilor, chiar și 40 de ore sunt prea multe. Studiile dovedesc că o persoană care își folosește în mod regulat calitățile creative poate, în medie, să fie eficient cel mult șase ore pe zi.³⁶ Nu întâmplător țările cele mai bogate din lume, care au o mare clasă creatoare și populații foarte educate, sunt totodată cele care și-au redus cel mai mult săptămânile de lucru.

O soluție pentru (aproape) toate problemele

De curând, un prieten m-a întrebat: Ce rezolvăm, de fapt, dacă muncim mai puțin?

Aș schimba întrebarea astfel: Ce nu rezolvăm dacă muncim mai puțin?

Stresul? Numeroase studii au demonstrat faptul că persoanele care lucrează mai puțin sunt mai mulțumite de propriile vieți.³⁷ Printr-un recent sondaj de opinie realizat în rândul femeilor care lucrează, cercetătorii germani au reușit chiar să măsoare „ziua perfectă”. Cele mai multe minute (106) ar fi dedicate „relațiilor intime”. Un punctaj ridicat au obținut și „socializarea” (82), „relaxarea” (78) și „mâncatul” (75). La sfârșitul listei s-au aflat „îngrijirea copiilor” (46), „munca” (36) și „deplasarea” (33). Cercetătorii au remarcat sec faptul că „pentru a spori bunăstarea este posibil ca munca și consumul (care cresc PIB-ul) să joace un rol mai puțin important în activitățile zilnice ale oamenilor față de acum”.³⁸

Schimbările climaterice? Reducerea săptămânii de lucru la nivel mondial ar putea conduce la reducerea la jumătate a dioxidului de carbon emis în acest secol.³⁹ Țările în care săptămâna de lucru este mai scurtă au mai puține probleme ecologice.⁴⁰ Ca să consumăm mai puțin trebuie mai întâi să muncim mai puțin – sau, și mai bine, să ne consumăm averea sub formă de timp liber.

Accidentele? Munca suplimentară ucide.⁴¹ Programul prelungit poate duce la greșeli: un chirurg obosit este mai predispus la boroboațe, iar soldatul care nu se odihnește este mai predispus să rateze ținta. În cazuri de la Cernobîl și până la naveta spațială Challenger, se dovedește adesea că directorii surmenați au jucat un rol mortal în dezastre. Nu întâmplător sectorul financiar, care a provocat cel mai mare dezastru din ultimul deceniu, este, pur și simplu, copleșit de munca suplimentară.

Șomajul? Evident că nu poți să tai în bucăți un post. Piața muncii nu este un joc cu scaune muzicale în care oricine încape pe orice scaun și nu trebuie decât să împărțim locurile. Cu toate astea, cercetătorii de la Organizația Internațională a Muncii au ajuns la concluzia că împărțirea sarcinilor unui post între angajați – doi angajați cu program parțial de lucru împărțind volumul de muncă alocat în mod normal unui singur angajat cu program întreg – a contribuit semnificativ la rezolvarea ultimei crize.⁴² Mai ales în perioade de criză economică, caracterizate prin șomaj în creștere și prin faptul că producția depășește cererea, împărțirea sarcinilor postului poate ajuta la atenuarea efectelor șocului.⁴³

Emanciparea femeilor? Țările în care săptămâna de lucru este redusă ocupă în mod constant primele locuri în clasamentele privind egalitatea între sexe. Problema principală constă în realizarea unei distribuiri echitabile a muncii. Până când nu vor contribui și bărbații la gătit, curățenie și la alte treburi casnice, femeile nu vor avea libertatea să participe cu adevărat la celelalte activități economice. Cu alte cuvinte, emanciparea femeilor este problema bărbaților. Însă aceste schimbări nu depind numai de alegerile fiecărui bărbat în parte, ci un rol important în această privință îl joacă legislația. Nicăieri nu este mai mică diferența de program dintre bărbați și femei ca în Suedia, o țară care are un sistem cu adevărat decent legat de concediul de îngrijire a copilului și paternitate.

Iar concediul de paternitate joacă, în mod special, un rol determinant: bărbații care stau acasă câteva săptămâni după nașterea unui copil dedică mai mult timp soțiilor, copiilor lor și bucătăriei decât cei care nu stau. În plus, efectele durează – sunteți gata să auziți? – tot restul vieții acestora. O cercetare realizată în Norvegia a demonstrat că există cu 50% mai multe

șanse ca bărbații care își iau concediu de paternitate să își ajute ulterior soțiile la spălatul rufelor.⁴⁴ Un studiu canadian demonstrează faptul că aceștia vor dedica mai mult timp treburilor gospodărești și îngrijirii copiilor.⁴⁵ Concediul de paternitate reprezintă un cal troian care are șanse reale să schimbe rezultatele luptei pentru egalitatea dintre sexe.⁴⁶

Îmbătrânirea populației? Un procent tot mai mare din populația mai în vârstă dorește să continue să lucreze după împlinirea vârstei de pensionare. Însă, în vreme ce persoanele în jur de 30 de ani nu mai fac față muncii, obligațiilor familiale și ipotecilor, persoanele în vârstă cu greu reușesc să se angajeze, chiar dacă munca are efecte excelente asupra sănătății acestora. Deci, pe lângă distribuția mai echitabilă a locurilor de muncă între sexe ar trebui să avem grijă și de distribuția acestora între generații. Lucrătorii tineri care intră acum pe piața muncii ar putea foarte bine să continue să lucreze până la 80 de ani. În schimb, ar putea să nu muncească 40 de ore, ci poate 30 sau chiar 20 pe săptămână. „Am asistat în secolul XX la o redistribuție a avuției“, a remarcat un demograf de marcă. „Cred că, în secolul acesta, marea redistribuție va avea loc la nivelul orelor de lucru.“⁴⁷

Inegalitatea? Țările cu cele mai mari diferențe de avere sunt exact cele cu cele mai lungi săptămâni de lucru. În timp ce săracii muncesc tot mai multe ore ca să supraviețuiască, bogații consideră că îi „costă tot mai mult“ să își ia liber pe măsură ce le tot cresc remunerațiile pe oră.

În secolul al XIX-lea era firesc ca bogații să refuze, pur și simplu, să își suflece mânecile și să se pună pe treabă. Munca era pentru țărani. Cu cât muncea cineva mai mult, cu atât era mai sărac. De atunci, obiceiurile sociale s-au schimbat. În ziua de azi munca excesivă și tensiunea sunt simboluri ale unui anumit rang social. A te plânge că muncești prea mult ascunde, de fapt, dorința de a arăta cât ești de important și de interesant. Timpul liber echivalează mai degrabă cu șomaj și lene, mai ales în țările în care diferențele de avere sunt foarte mari.

Durerile de creștere

Cu aproape 100 de ani în urmă, vechiul nostru prieten John Maynard Keynes a mai făcut o predicție scandaloasă. Keynes a observat că marele crah al bursei de valori din 1929 nu a afectat întreaga economie mondială.

Producătorii au reușit să livreze aceeași cantitate de produse ca și cu un an înainte; numai cererea pentru anumite produse scăzuse. „Suferim, însă nu de reumatismul vârstei a treia“, scria Keynes, „ci de durerile creșterii cauzate de schimbări foarte rapide.“

După mai mult de 80 de ani ne confruntăm cu aceeași problemă. Nu pentru că suntem săraci. Ci pentru că, pur și simplu, nu există suficiente slujbe plătite pentru toată lumea. Și, de fapt, asta este o veste bună.

Asta înseamnă că putem să începem să ne pregătim pentru ceea ce s-ar putea dovedi a fi cea mai mare provocare de până acum: să umplem o adevărată mare de timp liber. Evident că săptămâna de lucru de 15 ore rămâne o utopie îndepărtată. Până în 2030, prezicea Keynes, economiștii vor ajunge să joace doar un rol secund, „cam ca dentiștii“. Însă acest vis pare acum mai îndepărtat decât oricând. Economiștii domină arenele mass-media și ale politicii. Iar visul unei săptămâni mai scurte de lucru s-a spulberat și el. Aproape nici un politician nu mai dorește să îl împlinească, chiar dacă stresul și șomajul au atins cote record.

Însă Keynes nu era nebun. Pe vremea sa, săptămânile de lucru chiar se micșorau, iar el, pur și simplu, a extrapolat în viitor această tendință care începuse prin anii 1850. „Bineînțeles că se va întâmpla treptat“, a precizat acesta, „nu ca o catastrofă.“ Imaginați-vă că revoluția timpului liber ar câștiga din nou teren în secolul nostru. Chiar în condiții de dezvoltare economică redusă, noi, locuitorii Tărâmului Abundenței, am putea lucra mai puțin de 15 ore pe săptămână înainte de 2050 și să câștigăm aceeași sumă ca în 2000.⁴⁸

Dacă putem să realizăm, într-adevăr, acest lucru, ar trebui să începem să ne pregătim de pe acum.

Strategia națională

În primul rând, trebuie să ne întrebăm: Asta vrem cu adevărat?

După câte se pare, sondajele de opinie ne-au pus deja această întrebare. Răspunsul nostru este: Da, foarte mult. Chiar suntem gata să cedăm din prețioasa noastră putere de cumpărare ca să câpătăm mai mult timp liber.⁴⁹ Merită însă să menționăm faptul că nu mai există o linie clară de demarcație între muncă și timp liber în ultima vreme. Adesea munca este considerată a fi un fel de hobby sau chiar elementul definitoriu al identității noastre. În cartea sa clasică Teoria clasei de lux (1899), sociologul Thorstein Veblen încă mai descria timpul liber ca fiind emblema elitei. Însă lucrurile care erau considerate pe atunci drept plăceri (arta, sportul, știința, sănătatea, filantropia) sunt acum considerate drept muncă.

Este clar că Tărâmul nostru modern al Abundenței include încă multe slujbe prost plătite și jalnice. Iar locurile de muncă bine plătite sunt adesea considerate ca nefiind foarte utile. Însă scopul nostru nu este să pledăm pentru eliminarea săptămânii de lucru. Dimpotrivă. A venit vremea ca femeile, săracii și bătrânii să aibă posibilitatea de a munci mai mult, nu mai puțin. Munca stabilă și de valoare joacă un rol important într-o viață bine trăită.⁵⁰ În același sens, timpul liber nedorit – concedierea – este catastrofal. Psihologii au demonstrat faptul că șomajul prelungit are efecte mai grave asupra bunăstării decât divorțul sau pierderea unei persoane dragi.⁵¹ Timpul vindecă orice rană, mai puțin șomajul. Deoarece, cu cât stai mai mult pe tușă, cu atât te afunzi mai mult.

Însă oricât de importantă ar fi munca în viața noastră, oamenii de peste tot, din Japonia și până în SUA, tânjesc după o săptămână mai scurtă de lucru.⁵² Când oamenii de știință americani i-au întrebat pe salariați dacă preferă să primească în plus salariul pe două săptămâni sau două săptămâni libere, un număr dublu de persoane a ales mai mult timp liber. Iar când cercetătorii britanici i-au întrebat pe salariați dacă preferă să câștige la loto sau să muncească mai puțin, la fel, de două ori mai mulți au ales a doua variantă.⁵³

Toate dovezile conduc la concluzia că avem nevoie de o doză considerabilă de șomaj. Munca redusă lasă loc pentru alte lucruri care sunt la fel de importante pentru noi, precum familia, implicarea în activitățile sociale și

recreerea. Nu întâmplător, țările cu cele mai scurte săptămâni de lucru au și cel mai mare număr de voluntari și cea mai mare contribuție socială.

Iar acum, odată ce știm că vrem să lucrăm mai puțin, a doua întrebare este: Cum putem să facem acest lucru?

Nu putem așa, brusc, să trecem la săptămâna de lucru de 20 sau de 30 de ore. Reducerea muncii trebuie să fie reintrodusă ca ideal politic. Apoi putem să reducem săptămâna de lucru pas cu pas, cedând bani în schimbul timpului, investind mai mulți bani în educație și elaborând un sistem de pensii mai flexibil și reglementări bune privind concediul de paternitate și îngrijirea copilului.

Totul începe de la schimbarea stimulentei. În prezent este mai ieftin pentru angajatori să aibă o persoană angajată cu normă întreagă decât să angajeze două cu program parțial.⁵⁴ Asta pentru că multe cheltuieli legate de muncă, precum indemnizațiile de sănătate, se plătesc pentru fiecare salariat în parte, nu pe oră.⁵⁵ Și tot din acest motiv nu putem să decidem de capul nostru să începem să lucrăm mai puțin. Dacă am face-o, am risca să ne pierdem poziția socială, să ratăm anumite ocazii de angajare și, mai ales, am putea chiar să ne pierdem de tot slujbele. Iar salariații stau cu ochii unii pe alții: Cine a stat cel mai mult la birou? Cine a facturat cele mai multe ore? La sfârșitul programului, în cele mai multe companii vom găsi angajați epuizați care stau la birourile lor uitându-se fără țință pe profilurile unor necunoscuți de pe Facebook și așteptând să plece primul coleg.⁵⁶

Ca să întrerupem acest cerc vicios este nevoie să acționăm colectiv – la nivelul companiilor sau, și mai bine, la nivelul țărilor.⁵⁷

Munca este refugiul celor care nu au nimic mai bun de făcut.

Oscar Wilde (1854–1900)

7. De ce nu e rentabil să fii bancher

O ceață densă învăluie Parcul Primăriei la răsăritul soarelui, în ziua de 2 februarie 1968.¹ 7 000 de lucrători de la salubritate din New York s-au adunat având o dispoziție de revoltă. Purtătorul de cuvânt al sindicatului, John DeLury, se adresează mulțimii de pe un camion. Când acesta anunță că primarul refuză să mai facă orice fel de concesi, furia mulțimii amenință să depășească orice limită. Când încep să fie aruncate primele ouă stricate, lui DeLury îi este clar că a trecut vremea compromisului. A venit momentul să o ia pe calea ilegală, calea interzisă lucrătorilor din salubritate pentru simplul motiv că slujbele sunt prea importante pentru aceștia.

A venit vremea să intre în grevă.

A doua zi, gunoaiele rămân neadunate în Marele Măr. Aproape toate echipajele de gunoieri din oraș au rămas la casele lor. „N-am avut niciodată prestigiu, ceea ce nu m-a deranjat până acum“, este citat un gunoier de un ziar local. „Însă acum mă deranjează. Lumea ne tratează ca pe niște gunoaie.“

Când, două zile mai târziu, primarul iese ca să verifice care este situația, orașul este deja până la genunchi în gunoaie și continuă să se adauge câte 10 000 de tone în fiecare zi. O duhoare pestilențială începe să se răspândească pe străzile orașului și chiar și în cele mai elegante zone din oraș au fost văzuți șobolani. Într-un interval de numai câteva zile unul dintre cele mai emblematice orașe din lume a început să arate ca o mahala. Și, pentru prima dată de la epidemia de poliomielită din 1931, autoritățile municipale declară stare de urgență.

Însă primarul tot nu reacționează. Are de partea sa presa, care descrie greviștii drept niște narcisiști hrăpăreți. Abia după o săptămână începe să devină clar un lucru: de fapt, gunoierii vor învinge. „Orașul New York este neputincios în fața lor“, declară disperați editorii de la New York Times. „Acest mare oraș trebuie fie să cedeze, fie să se lase îngropat în gunoi.“

După nouă zile de la începerea grevei, când s-au adunat 100 000 de tone de gunoi, lucrătorii de la salubritate înving. „Morala acestui ultim pas al New York-ului către haos“, avea să scrie revista Time, este „că merită să faci grevă.“²

Bogați fără cel mai mic efort

Se poate, însă asta nu se întâmplă în toate profesiile.

Închipuiți-vă, de exemplu, ce s-ar întâmpla dacă mâine ar intra în grevă toți cei 100 000 de lobbyiști din Washington.³ Sau dacă toți contabilii care se ocupă de declarațiile fiscale din Manhattan ar decide să nu mai lucreze. Este puțin probabil ca într-un asemenea caz primarul să declare stare de urgență. De fapt, este puțin probabil că vreunul dintre scenariile menționate ar provoca daune mari. Cel mai probabil nici nu s-ar menționa la știri o grevă, să zicem, a consultanților din mass-media sau telemarketing sau a brokerilor care fac tranzacții cu frecvență ridicată.

Însă, în ceea ce îi privește pe gunoieri, lucrurile stau cu totul altfel. Munca acestora ne este indispensabilă, indiferent din ce punct de vedere am privi lucrurile. Iar crudul adevăr stă în faptul că tot mai multe persoane fac munci de care ne-am putea lipsi. Dacă acestea ar înceta brusc să mai lucreze, lumea nu ar fi nici mai săracă, nici mai urâtă și nici mai rea în vreun alt fel. Să-i luăm ca exemplu pe abili comercianți de pe Wall Street care își umplu buzunarele pe seama unui nou fond de pensii. Să-i luăm ca exemplu pe avocații șireți care pot amâna un proces la nesfârșit. Sau pe creatorii geniali de reclame care pot compune sloganul anului eliminând imediat concurența.

În loc să creeze bani, aceste ocupații mai mult învârt banii.

Bineînțeles, nu există o linie clară de demarcație între cine creează bani și cine îi învârte. Mulți le fac pe amândouă. Fără îndoială că sectorul financiar poate contribui la bunăstarea noastră și că pe parcurs unge roțile altor sectoare. Băncile pot contribui la împărțirea riscurilor și la susținerea celor

care au idei geniale. Însă, în ziua de astăzi, băncile s-au dezvoltat atât de mult încât nu fac decât să plimbe banii de colo-colo sau chiar să îi cheltuie. În loc să mărească plăcinta, dezvoltarea explozivă a sectorului bancar a mărit porția pe care și-o servește singură.⁴

Sau să luăm profesia de avocat, de exemplu. Se înțelege de la sine că statul de drept este necesar pentru prosperitatea unei țări. Însă acum, când SUA au de 17 ori mai mulți avocați decât Japonia, asta înseamnă că statul de drept american este de 17 ori mai eficient?⁵ Sau că americanii sunt de 17 ori mai protejați? Nici vorbă. Unele firme de avocatură și-au făcut chiar un obicei din a achiziționa brevete de invenție pentru anumite produse pe care nu au nici cea mai mică intenție să le producă, pur și simplu, ca să dea lumea în judecată pentru încălcarea drepturilor de proprietate intelectuală.

În mod ciudat, exact aceste profesii care plimbă banii de colo-colo – fără să creeze aproape nici o valoare palpabilă – aduc cele mai bune salarii. Este o stare de fapt fascinantă și paradoxală. Cum este posibil ca toți cei care aduc prosperitate – profesorii, polițiștii, asistentele medicale – să fie atât de prost plătiți, în timp ce plimbătorii de bani neimportanti, inutili și chiar distructivi o duc atât de bine?

Pe vremea când lenea era un drept din naștere

Poate că istoria va reuși să elucideze această dilemă.

Până în urmă cu câteva secole aproape toată lumea lucra în agricultură. Acest lucru le permitea aristocraților înstăriți să aibă timp să tragă mîța de coadă, să trăiască din propriile bunuri și să poarte războaie – toate fiind preocupări care nu creează bani ci, în cel mai bun caz, îi plimbă de colo-colo sau, în cel mai rău caz, îi cheltuie. Toți nobilii cu sânge albastru erau mândri de modul lor de viață, care le conferea puținilor fericiți dreptul ereditar de a-și umple buzunarele pe seama altora. Munca? Era doar pentru țărani.

Pe atunci, înainte de Revoluția industrială, o grevă a țăranilor ar fi paralizat întreaga economie. În ziua de astăzi, toate graficele, inclusiv cele circulare, și diagramele demonstrează că lucrurile s-au schimbat. Ca parte din economie, agricultura pare neimportantă. De fapt, sectorul financiar al SUA este de șapte ori mai important decât sectorul agricol.

Așadar, asta înseamnă că dacă ar intra în grevă fermierii am fi mai puțin afectați decât dacă bancherii ar organiza un boicot? (Nu, ba dimpotrivă.) Și, în plus, în realitate nu a luat avânt producția agricolă în ultimele decenii? (Sigur că da.) Atunci fermierii nu câștigă mai mult ca oricând? (Din păcate, nu.)

Vedeți voi, în economia de piață lucrurile funcționează exact pe dos. Cu cât producția este mai mare, cu atât prețurile scad. Și tocmai asta-i buba. În ultimele decenii, producția de mâncare a atins cote uriașe. În 2010, vacile din America produceau de două ori mai mult lapte decât în 1970.⁶ În aceeași perioadă s-a dublat și producția de grâu, iar cea de roșii s-a triplat. Cu cât merge mai bine agricultura, cu atât suntem mai puțin dispuși să plătim pentru ea. În ziua de azi mâncarea pe care o consumăm este ridicol de ieftină.

Asta înseamnă progresul economic. Cu cât au devenit mai eficiente fermele și fabricile noastre, cu atât reprezintă o cotă mai mică din economie. Și cu cât au devenit mai eficiente agricultura și producția de bunuri, cu atât acestea angajează mai puțină lume. Totodată, această schimbare a condus la mai multe locuri de muncă în sectorul serviciilor. Însă, înainte de a ne putea găsi o slujbă în această nouă lume plină de consultanți, contabili, programatori, brokeri și avocați, a trebuit să obținem mai întâi calificarea necesară.

Această schimbare a produs venituri uriașe.

Însă, în mod ironic, a și creat un sistem în care un număr tot mai mare de oameni pot câștiga bani fără să contribuie cu nici o valoare palpabilă la societate. E un fel de paradox al progresului: aici, pe Tărâmul Abundenței, cu cât devenim mai bogați și mai inteligenți, cu atât suntem mai ușor de înlocuit.

Greva bancherilor

„ÎNCHIDEREA BĂNCILOR“

Pe 4 mai 1970, apărea acest anunț în Irish Independent. După negocieri prelungite, dar fără rezultat, cu privire la salariile care nu ținuseră pasul cu inflația, angajații Băncii Irlandei s-au hotărât să intre în grevă.

Peste noapte, au fost blocate 85% din rezervele țării. Cum, potrivit tuturor indiciilor, se părea că greva avea să dureze destul de mult, firmele din întreaga Irlandă au început să își facă rezerve de bani gheață. După două săptămâni de grevă, în Irish Times se anunța că jumătate dintre cei 7 000 de bancheri din țară își rezervaseră deja bilete de avion către Londra ca să își caute alte locuri de muncă.

La început, cercetătorii au prezis că viața în Irlanda se va bloca. Mai întâi, se vor termina rezervele de lichidități, apoi comerțul va stagna, iar în final șomajul va exploda. „Imaginați-vă că toate venele din corp vi s-ar usca și s-ar sfărâma“, descria un economist teama care se răspândise, „și așa ați putea să începeți să înțelegeți cum au perceput economiștii închiderea băncilor.“⁷ La începutul verii anului 1970, Irlanda se aștepta la ce era mai rău.

După aceea s-a întâmplat ceva ciudat. Sau, mai exact, nu s-a întâmplat mai nimic.

În iulie, ziarul Times de la Londra anunța că „cifrele și tendințele analizate indică faptul că disputa nu a avut efecte negative asupra economiei până în prezent“. După câteva luni, Banca Centrală a Irlandei a întocmit un bilanț final. „Economia irlandeză a continuat să funcționeze pentru o perioadă destul de lungă chiar dacă principalele sale bănci de clearing erau închise“, se concluziona. În plus, economia a continuat să se dezvolte.

În cele din urmă, greva a durat șase luni încheiate – de 20 de ori mai mult decât greva lucrătorilor din salubritate de la New York. Însă, în timp ce

peste ocean se declarase starea de urgență după numai șase zile, Irlanda continua să fie tot mai puternică după șase luni fără bancheri. „Principalul motiv pentru care nu pot să îmi amintesc prea multe despre greva bancară“, relatează un ziarist irlandez în 2013, „este faptul că nu a avut un impact simțitor asupra vieții de zi cu zi.“⁸

Dar ce s-au făcut fără bancheri în privința banilor?

Ceva destul de simplu: irlandezii au început să își emită proprii bani. După închiderea băncilor, aceștia au continuat să își completeze unii altora cecuri, la fel ca și înainte, cu singura diferență că cecurile nu mai puteau fi încasate la bancă. În schimb, un alt intermediar de lichidități – barul irlandez – și-a asumat rolul de a umple golul produs. Pe vremea aceea, irlandezii treceau pe la bar de cel puțin trei ori pe săptămână, așa că toată lumea – și mai ales barmanul – știa cât se poate de bine cine era de încredere. „Directorii acestor magazine și localuri publice dețin foarte multe informații despre clienții lor“, explică economistul Antoin Murphy. „La urma urmei, când îi servești cuiva băutură mulți ani nu se poate să nu afli câte ceva despre resursele sale financiare.“⁹

În foarte scurt timp, lumea a creat un sistem monetar complet descentralizat în cadrul căruia cele 11 000 de baruri din țară au fost puncte-cheie, iar pura încredere – mecanismul său de bază. Până la redeschiderea, în cele din urmă, a băncilor în noiembrie, irlandezii imprimaseră incredibilă sumă de 5 miliarde de lire în bancnote făcute în casă. Unele cecuri fuseseră emise de companii, altele erau mâzgălite pe spatele cutiilor de țigări sau chiar pe hârtie igienică. Potrivit istoricilor, motivul pentru care au reușit irlandezii să se descurce atât de bine fără bănci a fost coeziunea socială.

Deci n-a existat nici o problemă?

Nu, bineînțeles că au existat probleme. De exemplu, tipul care a cumpărat un cal de curse pe datorie și care și-a plătit apoi datoria cu banii pe care i-a câștigat când i-a ieșit calul câștigător – practic, a riscat pe banii altuia.¹⁰ Seamănă îngrozitor de tare cu ceea ce fac acum băncile, dar atunci s-a întâmplat la o scară redusă. Și, în timpul grevei, companiile irlandeze au întâmpinat dificultăți și mai mari ca să dobândească capitalul necesar pentru investiții mari. Într-adevăr, simplul fapt că lumea a început să facă tranzacții

bancare de casă demonstrează cât se poate de clar faptul că nu se puteau descurca fără un anumit fel de sector financiar.

Însă au reușit foarte bine să se descurce fără toate zorzoanele, fără toate speculațiile riscante, fără zgârie-norii sclipitori și fără primele uriașe plătite din buzunarele contribuabililor. „Poate, zic poate“, își dă cu părerea scriitorul și economistul Umair Haque, „băncile au mai mare nevoie de oameni decât au oamenii de bănci.“¹¹

O altă formă de impozitare

Ce mare diferență față de cealaltă grevă care avusese loc cu doi ani înainte la o distanță de 4 600 de kilometri! În timp ce newyorkezii au asistat cu disperare la transformarea orașului lor într-un morman de gunoi, irlandezii au devenit propriii bancheri. În timp ce New York-ul se aștepta să se prăbușească după numai șase zile, în Irlanda lucrurile mergeau ca pe roate chiar și după șase luni.

Să lămurim însă un lucru. Nu este deloc ușor să creezi valoare din nimic. Este nevoie de talent, ambiție și inteligență. Iar lumea bancară este plină de minți luminate. „Geniul marilor investitori speculativi constă în faptul că aceștia văd ceea ce alții nu văd sau văd înaintea celorlalți“, explică economistul Roger Bootle. „Asta este o adevărată calitate. Dar tot o calitate este să poți să stai în vârful degetelor, într-un picior, în timp ce ții un ceainic pe cap fără să îl verși.“¹²

Cu alte cuvinte, faptul că un lucru este dificil, nu înseamnă că este și valoros.

În ultimele decenii aceste minți istețe au născocit tot felul de produse financiare complexe care nu creează prosperitate, ci o distrug. Aceste produse sunt, în esență, precum un impozit asupra restului populației. Cine credeți că plătește pentru toate acele costume făcute la comandă, pentru vilele spațioase și pentru iahturile luxoase? Dacă nu generează bancherii

înșiși valoare suplimentară, atunci aceasta trebuie să provină de altundeva sau de la altcineva. Nu numai guvernul redistribuie averea. Și sectorul financiar o face, însă fără să aibă un mandat acordat democratic.

Ideea principală este că averea poate să fie concentrată undeva, fără ca asta să însemne că acolo a fost creată. Acest lucru este la fel de valabil pentru moșierul feudal pe cât este de valabil pentru directorul executiv de la Goldman Sachs. Singura diferență constă în faptul că uneori bancherii au un lapsus de moment și își închipuie că ei sunt marii creatori ai acestei averi. Moșierul care trăia cu mândrie din munca țăranilor săi nu suferea de asemenea halucinații.

Slujbe de rahat

Și când te gândești că situația ar fi putut fi cu totul alta.

După cum probabil vă amintiți, economistul John Maynard Keynes prezicea că, până în anul 2030, vom munci cu toții doar 15 ore pe săptămână.¹³ Că o să ne dea banii afară din casă și că o să plătim sume considerabile din propriile averi ca să avem timp liber.

În realitate, nu s-a întâmplat nici pe departe așa ceva. Suntem cu mult mai prosperi, însă nu se poate spune că ne scaldăm într-o mare de timp liber. Dimpotrivă. Muncim cu toții mai mult decât oricând. În capitolul anterior povesteam cum ne-am sacrificat timpul liber pe altarul consumerismului. Keynes sigur nu se aștepta la așa ceva.

Însă o piesă din puzzle tot nu se potrivește. Majoritatea oamenilor nu joacă nici un rol în producția de carcase de iPhone de toate culorile, de șampoane exotice din extracte de plante sau de frappuccino cu gust de biscuiți din cafea mocha. Dependența noastră de consum este creată în mare parte de roboți și de sclavi salariați din lumea a treia. Și chiar dacă capacitatea de producție agricolă și de fabricație a crescut în mod exponențial în ultimele decenii, numărul locurilor de muncă din aceste ramuri a scăzut simțitor. Deci, chiar

este adevărat că stilul nostru epuizant de viață provine doar dintr-un consumerism scăpat de sub control?

David Graeber, antropolog la Facultatea de Economie de la Londra, crede că se întâmplă altceva. Cu câțiva ani în urmă acesta scria o lucrare fascinantă în care dădea vina nu pe lucrurile pe care le cumpărăm, ci pe munca pe care o prestăm. Lucrarea este intitulată, pe bună dreptate, „Despre fenomenul slujbelor de rahat”.¹⁴

Potrivit analizei lui Graeber, nenumărate persoane își petrec viața având slujbe pe care le consideră inutile, precum televânzător, director de resurse umane, strateg de social media, consultant de relații cu publicul și o grămadă de alte funcții administrative din spitale, universități și instituții publice. „Slujbe de rahat”, le numește Graeber. Sunt acele slujbe despre care chiar și cei care le fac recunosc că sunt, în esență, inutile.

Când am scris prima dată un articol despre acest fenomen, s-a dezlănțuit un mic potop de confesiuni. „Eu personal aș fi preferat să fac ceva care este cu adevărat de folos”, mi-a răspuns un agent de bursă, „dar nu aș fi făcut față reducerii venitului.” Acesta mi-a povestit și despre „extraordinar de talentatul său fost coleg de clasă care avea doctorat în fizică”, care crea tehnici de detectare a cancerului și care „câștigă cu mult mai puțin decât mine încât te apucă groaza”. Însă bineînțeles că faptul că, întâmplător, munca ta are o valoare uriașă pentru societate și implică mult talent, inteligență și perseverență nu înseamnă automat că o să-ți și aducă mulți bani.

Sau invers. Este întâmplător faptul că proliferarea slujbelor de rahat bine plătite a coincis cu o explozie uriașă în educația universitară și o economie care se învâрте în jurul cunoașterii? După cum spuneam, nu este ușor să faci bani fără să creezi nimic de valoare. În primul rând, trebuie să ții minte un jargon care sună foarte bombastic, dar care nu înseamnă nimic. (Esențial pentru reuniunile strategice transectoriale cu omologi, în care se discută despre co-crearea de valori suplimentare în cadrul societății interrelaționate.) Aproape oricine poate să adune gunoiul, însă o carieră în domeniul bancar este apanajul exclusiv al celor aleși.

Într-o lume care se îmbogățește tot mai mult, în care vacile produc mai mult lapte, iar roboții fac tot mai multe produse, avem mai mult timp pentru prieteni, familie, activități în folosul comunității, știință, artă, sport și toate celelalte lucruri care fac viața să merite să fie trăită. Însă rămâne loc și pentru tot mai mult rahat. Cât timp suntem în continuare obsedați de muncă, muncă și iar muncă (chiar dacă activitățile utile sunt tot mai automatizate sau subcontractate), va crește tot mai mult numărul slujbelor inutile. La fel ca și numărul directorilor din țările dezvoltate, care a crescut în ultimii 30 de ani fără să ne aducă nici un ban în plus. Dimpotrivă, studiile demonstrează că țările cu mai mulți directori sunt, de fapt, mai puțin eficiente și inovatoare.¹⁵ Într-un studiu efectuat de Harvard Business Review asupra a 12 000 de profesioniști, jumătate dintre cei chestionați au spus că slujba lor nu are „nici un sens și nici o importanță“, în timp ce un număr egal nu se poate regăsi în misiunea companiei la care lucrează.¹⁶ Un alt chestionar recent a arătat faptul că 37% dintre angajații britanici consideră că au slujbe de rahat.¹⁷

În nici un caz nu sunt inutile toate aceste slujbe din domeniul serviciilor – nici vorbă. Dacă luăm, de exemplu, domeniul sănătății, al educației, al pompierilor și al poliției, vom găsi mulți oameni care se duc acasă în fiecare seară conștienți fiind că, în ciuda salariilor modeste, au contribuit la binele omenirii. „Este ca și cum li se spune“, scrie Graeber, «Aveți slujbe adevărate! Și pe lângă asta mai aveți tupeul să vreți pensii și asigurări de sănătate rezonabile?»“

Cealaltă cale

Ceea ce face toată această poveste șocantă este faptul că acțiunea are loc într-un sistem capitalist, un sistem fondat pe valori capitaliste, precum eficiență și productivitate. În timp ce politicienii subliniază la nesfârșit nevoia de reducere a numărului membrilor guvernului, aceștia nu spun mai nimic despre slujbele de rahat al căror număr este în creștere. Acest fapt conduce la situații în care, pe de o parte, guvernele reduc numărul de

posturi utile din domenii precum sănătate, educație și infrastructură – ceea ce conduce la șomaj – în timp ce, pe de altă parte, investesc milioane în traininguri și în monitorizarea șomerilor, domeniu a cărui eficiență s-a dovedit de mult timp redusă.¹⁸

Piața modernă nu dă doi bani nici pe utilitate, calitate sau inovație. Nu contează cu adevărat decât profitul. Uneori asta duce la contribuții minunate, alteori – nu. De la televânzători la consultanți fiscali, există o logică solidă pentru crearea de tot mai multe slujbe de rahat: poți să faci avere fără să produci vreodată ceva.

Astfel stând lucrurile, inegalitatea nu face decât să exacerbeze problema. Cu cât se adună mai multă avere acolo sus, cu atât sunt mai căutați avocații pe probleme de afaceri, lobbyiștii și afaceriștii HFT (high-frequency trading, adică trading cu frecvență ridicată). Cererea nu apare de nicăieri, la urma urmei; este rezultatul unor negocieri continue, în funcție de legile și de instituțiile unei țări și, bineînțeles, de cei care țin sforile traistei cu bani.

Poate că este și acesta un indiciu al faptului că inovațiile din ultimii 30 de ani – o perioadă marcată de inegalitate crescândă – nu au răspuns așteptărilor avute. „Ne doream mașini zburătoare, însă ne-am ales cu 140 de caractere“, glumește Peter Thiel, autointitulat intelectual care locuiește în Silicon Valley.¹⁹ În timp ce perioada postbelică ne-a adus invenții fabuloase precum mașina de spălat, frigiderul, naveta spațială și pilula contraceptivă, în ultimul timp nu asistăm decât la mici îmbunătățiri ale aceluiași telefon pe care l-am cumpărat în urmă cu doi ani.

De fapt, devine din ce în ce mai profitabil să nu inovăm. Imaginați-vă numai cât am pierdut în materie de progres din cauză că mii de minți luminate își irosesc timpul visând la produse financiare ultracomPLICATE, care sunt, în ultimă instanță, distructive. Sau își petrec cei mai buni ani din viață reproducând aceleași medicamente într-un mod infinitezimal diferit, doar cât să le asigure obținerea unui nou brevet de către un avocat isteț pentru ca apoi un departament isteț de relații cu publicul să poată lansa o campanie de piață nou-nouță pentru respectivul medicament nu chiar atât de nou.

Imaginați-vă cum ar fi dacă tot acest talent, în loc să fie investit în plimbarea banilor de colo-colo, ar fi investit în crearea de bani. Cine știe, poate că am avea deja mașini cu propulsie, orașe subacvatice sau am fi găsit deja tratamentul împotriva cancerului.

Cu mult timp în urmă, Friederich Engels scria despre „falsa conștientizare” căreia îi căzuse victimă clasa muncitoare de pe vremea sa – „proletariatul”. Potrivit lui Engels, muncitorul din secolul al XIX-lea nu s-a răsculat împotriva elitelor moșierești pentru că viziunea îi era întunecată de religie sau de naționalism. Poate că societatea de astăzi este angrenată într-o rutină similară, doar că de data asta la nivel înalt. Poate că unii dintre oamenii aceștia au viziunea întunecată de toate zerourile de pe statele lor de plată, de primele grase și de schemele comode de pensionare. Poate că un portofel umflat atrage aceeași percepție falsă: convingerea că produci ceva de valoare pentru simplul fapt că ai venituri atât de mari.

Indiferent de situație, nu este nevoie ca lucrurile să stea așa cum stau. Economia noastră, impozitele și universitățile noastre pot fi toate reinventate ca să facă să merite inovația și creativitatea adevărate. „Nu este nevoie să așteptăm răbdători să aibă loc o transformare culturală lentă”, declara în urmă cu mai bine de 20 de ani economistul nonconformist William Baumol.²⁰ Nu este nevoie să așteptăm până când nu o să mai renteze pariurile cu banii altora, până când lucrătorii din salubritate, polițiștii și asistentele o să câștige salarii decente și până când geniile matematice vor reîncepe să viseze să construiască colonii pe Marte în loc să își deschidă propriile fonduri de investiții.

Putem să ne îndreptăm către o altă lume și putem începe, cum se întâmplă adesea în asemenea cazuri, cu impozitele. Chiar și utopiile au nevoie de clauze referitoare la impozitare. De exemplu, am putea să începem cu un impozit de tranzacționare care să domnească în industria financiară. În 1970, acțiunile americane încă erau deținute în medie pe o perioadă de cinci ani; după 40 de ani, termenul este de numai cinci zile.²¹ Dacă am adopta un impozit de tranzacționare – prin care ar trebui să plătești o taxă de fiecare dată când cumperi sau vinzi o acțiune – afaceriștii aceia de HFT care nu au aproape nici o contribuție la valoarea socială nu ar mai câștiga de pe urma vânzării și a cumpărării într-o secundă de active financiare. De fapt, am

economisi din cheltuielile frivole care ajută și sprijină sectorul financiar. Să luăm ca exemplu cablul de fibră optică folosit pentru a grăbi transmisiile dintre piețele financiare de la Londra și New York în 2012. Prețul: 300 de milioane de dolari. Timpul câștigat: 5,2 milisecunde uriașe.

Însă, vorbind mai la obiect, aceste impozite ne-ar face pe toți mai bogați. Nu numai că ne-ar da tuturor o bucată mai mare de plăcintă, ci toată plăcinta ar fi mai mare. Atunci tinerii geniali care se îndreaptă spre Wall Street ar putea să fie din nou profesori, inventatori și ingineri.

În ultimele decenii însă s-a întâmplat exact pe dos. Potrivit unui studiu efectuat la Harvard, reducerile de impozite din epoca lui Reagan au condus la o schimbare în masă de carieră în rândul minților celor mai luminate, de la profesori și ingineri la bancheri și contabili. În timp ce, în anul 1970, de două ori mai mulți absolvenți de la Harvard de sex masculin încă mai preferau cercetarea domeniului bancar, după 20 de ani balanța înclina exact în partea opusă, o dată și jumătate mai mulți absolvenți fiind angajați în domeniul financiar.

Drept urmare, suntem cu toții mai săraci. Pentru fiecare dolar pe care îl câștigă o bancă, se pierde echivalentul a circa 60 de cenți altundeva în lanțul economic. În schimb, pentru fiecare dolar pe care îl câștigă un cercetător, se pompează înapoi în economie cel puțin cinci dolari – și adesea mult mai mult.²² Potrivit jargonului științific de la Harvard, mărirea impozitelor pentru cei cu veniturile cele mai mari ar contribui „la redistribuirea persoanelor talentate din profesii care provoacă externalizări negative în profesii care conduc la externalizări pozitive“.

Cu alte cuvinte, mărirea impozitelor i-ar determina pe oameni să presteze munci mai folositoare.

Supraveghetori de tendințe

Dacă ar fi să alegem un loc de unde ar trebui să înceapă căutarea unei lumi mai bune acela ar trebui să fie sala de clasă.

Deși poate că educația a susținut fenomenul slujbelor de rahat, aceasta a fost totodată sursă de noi câștiguri palpabile. Dacă am întocmi o listă cu profesiile cu cea mai mare influență, profesorii ar trebui să se afle pe primele locuri. Și asta nu pentru că profesorii acumulează bani, putere sau poziții sociale, ci pentru că predatul contribuie la ceva mult mai important – cursul istoriei omenirii.

Poate că sună dramatic, dar să luăm ca exemplu o învățătoare de la școala primară. 40 de ani în fruntea câte unei clase de câte 25 de copii înseamnă că aceasta influențează viețile a 1 000 de copii. Mai mult decât atât, învățătoarea respectivă îi formează pe elevi la o vârstă la care sunt cei mai maleabili. Sunt niște copii, la urma urmei. Învățătoarea sau învățătorul nu numai că îi pregătește pentru viitor, ci totodată le influențează direct viitorul.

Deci, dacă putem interveni undeva într-un mod care va aduce mai târziu profit societății, atunci acel loc este sala de clasă.

Însă acest lucru nu se întâmplă aproape deloc în prezent. Toate marile dezbateri legate de educație se referă la formă. La modul de livrare. La metoda didactică. Educația este descrisă în mod constant ca fiind un mijloc de adaptare – un lubrifian menit să te ajute să aluneci prin viață fără efort. În cadrul unui ciclu de conferințe pe teme de educație, o întreagă armată de analiști de tendințe predică referitor la viitoarele aptitudini esențiale ale secolului XXI, termenii la modă fiind „creativ“, „adaptabil“ și „flexibil“.

În mod invariabil se pune accentul pe aptitudini, și nu pe valori. Pe instruire, și nu pe idealuri. Pe „capacitatea de rezolvare a problemelor“, dar nu pe ce probleme anume trebuie să rezolvăm. În mod invariabil totul se învâрте în jurul întrebării: de ce cunoștințe și aptitudini au nevoie elevii din ziua de astăzi ca să poată fi angajați pe piața muncii de mâine – piața anului 2030?

Întrebare care este cât se poate de greșită.

În 2030, probabil că va fi o mare cerere de contabili isteți, nefrământați de probleme de conștiință. Dacă vor continua tendințele actuale, țări precum Luxemburg, Olanda și Elveția vor deveni paradisuri fiscale și mai mari, care le vor permite companiilor multinaționale să se sustragă de la plata impozitelor și mai eficient, ceea ce le va lăsa țărilor în curs de dezvoltare o bucată și mai mică din plăcintă. Dacă scopul educației este acela de a ține pasul cu aceste tipuri de tendințe și nu acela de a le schimba, atunci egoismul va deveni aptitudinea esențială a secolului XXI. Și asta nu pentru că o cere legea sau piața sau tehnologia, ci numai pentru că, după cât se pare, așa vrem să ne câștigăm banii.

În schimb, ar trebui să punem o cu totul altă întrebare: Ce cunoștințe și aptitudini vrem noi să aibă copiii noștri în 2030? Și atunci, în loc să anticipăm și să ne adaptăm, ne-am concentra pe îndrumare și pe creație. În loc să ne întrebăm ce ne trebuie ca să ne câștigăm existența de pe urma uneia sau a altei slujbe de rahat, ne-am gândi cum vrem să ne câștigăm existența. Acesta este o întrebare la care nu poate să răspundă nici un analist de tendințe. Cum să poată să o facă? Analistii nu fac decât să supravegheze tendințele, nu să le creeze. Nouă ne revine această sarcină.

Ca să răspundem la această întrebare va trebui să ne analizăm pe noi înșine și propriile idealuri. Ce vrem? Mai mult timp pentru prieteni, de exemplu, sau pentru familie? Pentru muncă voluntară? Pentru artă? Pentru sport? În viitor, educația ar trebui să ne pregătească nu numai pentru piața muncii ci, în primul rând, pentru viață. Vrem să domnim în domeniul financiar? Atunci poate că ar trebui să îi învățăm pe noii economiști puțină filosofie și morală. Vrem mai multă solidaritate între diverse grupuri rasiale, sexuale și socio-economice? Să începem de la cursurile de științe sociale.

Dacă reorganizăm educația în jurul noilor noastre idealuri, piața muncii se va adapta din mers. Să ne imaginăm cum ar fi dacă am include mai multă artă, istorie și filosofie în programa școlară. Pun pariu că vor fi tot mai căutați artiștii, istoricii și filosofii. Este ca în visul legat de 2030 pe care l-a avut John Maynard Keynes în anul 1930. Mai multă prosperitate – și mai multă robotizare a muncii – ne-ar permite „să apreciem scopul mai mult decât mijloacele și să alegem ceea ce este bun în loc de ceea ce este util“. Scopul unei săptămâni de lucru mai scurte nu este acela de a sta fără să

facem nimic, ci de a putea să alocăm mai mult timp lucrurilor care sunt cu adevărat importante pentru noi.

La urma urmei, nu hotărăște piața sau tehnologia ce contează cu adevărat, ci societatea. Dacă vrem ca în secolul acesta să ne îmbogățim cu toții, atunci va trebui să scăpăm cu toții de teoria potrivit căreia orice muncă este importantă. Și, pentru că tot veni vorba despre asta, să scăpăm și de aberația potrivit căreia un salariu mai mare reprezintă într-adevăr o valoare socială.

Atunci ne-am da seama poate că din punct de vedere al creării de valori nu e rentabil să fii bancher.

Orașul New York după 50 de ani

După jumătate de secol de la grevă, Marele Măr pare să-și fi învățat lecția. „TOȚI LOCUITORII DIN NEW YORK VOR SĂ SE FACĂ GUNOIERI“ este titlul unui recent articol de ziar. În prezent cei care adună gunoiul din metropolă câștigă sume de invidiat. După cinci ani de activitate, un gunoier poate ajunge să câștige până la 70 000 de dolari plus ore suplimentare și bacșișuri. „Contribuie la bunul mers al orașului“, explică într-un articol un reprezentant al Departamentului de Salubritate. „Dacă și-ar întrerupe activitatea, oricât de puțin, întregul New York s-ar bloca.“²³

În același ziar se găsește și un interviu luat unui lucrător de la salubritate din oraș. În 2006, Joseph Lerman, care avea 20 de ani pe vremea aceea, a primit un telefon de la primărie prin care îl anunțau că fusese angajat pe post de gunoier. „M-am simțit de parcă aș fi câștigat la loto“, își amintește acesta. În prezent, Lerman se trezește la ora 4 în fiecare dimineață ca să adune sacii cu gunoi în ture de câte 12 ore. Locuitorii orașului New York consideră că este firesc să fie plătit foarte bine pentru munca prestată. „Sincer“, zâmbește purtătorul de cuvânt al primăriei, „nu degeaba bărbații și femeile acestea sunt considerați eroi ai orașului New York.“

Obiectivul viitor este să nu mai muncim deloc, ca să ne putem juca.

Arthur C. Clarke (1917–2008)

8. Cursa împotriva mașinii

Nu s-ar întâmpla pentru prima oară. La începutul secolului XX mașinile scoteau deja din uz o ocupație tradițională. În timp ce în Anglia existau încă peste un milion de astfel de slujbe în 1901, acestea au dispărut cu totul în câteva decenii.¹ Încet, dar sigur, apariția vehiculelor motorizate a condus la scăderea veniturilor până când oamenii au ajuns să nu mai aibă suficienți bani pentru mâncare.

Mă refer, desigur, la calul de tracțiune.

Iar locuitorii Tărâmului Abundenței au și ei toate motivele să se teamă pentru slujbele lor având în vedere dezvoltarea fulminantă a roboților care conduc, care citesc, care vorbesc, care scriu și – cel mai important – care calculează. „Va scădea tot mai mult rolul oamenilor ca principal factor de producție“, scria laureatul Premiului Nobel Wassily Leontief în anul 1983, „după cum rolul cailor la producția agricolă a scăzut mai întâi, după care a fost eliminat prin introducerea tractoarelor.“²

Roboții. Au devenit unul dintre cele mai puternice argumente în favoarea unei săptămâni de lucru mai scurte și a unui venit de bază universal. De fapt, dacă vor continua tendințele actuale, nu există decât o singură alternativă: șomajul structural și creșterea inegalității. „Utilajele... sunt niște hoți care vor tâlhări mii de oameni“, tuna și fulgera meșterul englez William Leadbeater la o întrunire din Huddersfield, din 1830. „Ne vom trezi că vor duce la distrugerea acestei țări.“³

Totul a început de la salariile noastre. În Statele Unite salariul real mediu al unui angajat cu program de lucru de la ora nouă la ora cinci a scăzut cu 14% între 1969 și 2009.⁴ Și în alte țări dezvoltate, din Germania și până în Japonia, a stagnat de mai mulți ani creșterea salarială pentru mai multe ocupații chiar dacă producția continuă să crească. Motivul principal este simplu: forța de muncă devine din ce în ce mai disponibilă. Dezvoltarea tehnologică îi pune pe locuitorii Tărâmului Abundenței în concurență direct

cu miliarde de alți oameni ai muncii din întreaga lume și în concurență cu înseși utilajele.

Evident că oamenii nu sunt cai. Calul are atâtea de învățat. Pe de altă parte, oamenii pot să învețe și să se dezvolte. Așa că pompăm mai mulți bani în educație și ovaționăm economia cunoașterii.

Există o singură problemă. Chiar și cei care au o diplomă înrămată pe perete au motive de îngrijorare. William Leadbeater era foarte bine pregătit pentru slujba sa până când a fost înlocuit de un război de țesut mecanizat în 1830. Problema nu este că nu avea pregătirea necesară, ci că, dintr-odată, aptitudinile sale au devenit inutile. Aceasta este o experiență care îi așteaptă pe tot mai mulți. „Până la urmă, am să îndrăznesc să spun, universul va fi distrus“, avertiza William.

Bun venit la cursa împotriva mașinii.

Cipul și cutia

În primăvara anului 1965, Gordon Moore, un cunoscut tehnician care avea să devină cofondatorul companiei Intel, a primit o scrisoare de la Electronics Magazine prin care era rugat să scrie un articol despre viitorul cipului de computer cu ocazia celei de-a 35-a aniversări a revistei. Pe atunci chiar și modelele cele mai bune aveau doar 30 de tranzistori. Tranzistorii sunt componentele de bază ale tuturor computerelor și, pe vremea aceea, tranzistorii erau mari, iar computerele mergeau încet.

Astfel Moore a început să adune cifre și a descoperit ceva care l-a surprins. Numărul tranzistorilor din fiecare cip se dubla de la an la an începând din 1959. În mod firesc, a început să se gândească: Ce-ar fi fost dacă această tendință avea să continue? Și-a dat seama cu surprindere că, până în 1975, fiecare cip avea să conțină uriașul număr de 60 000 de tranzistori. În scurt timp computerele aveau să efectueze adunări pe care nu ar fi fost în stare să le rezolve nici cei mai deștepți matematicieni la un loc!⁵ Titlul articolului

lui Moore a fost cât se poate de sugestiv: „Să îndesăm tot mai multe componente în circuitele integrate“. Respectivele cipuri astfel încărcate aveau să ne aducă „minuni precum computerele personale“, „echipamentele de comunicație portabile“ și poate chiar și „telecomenzi pentru automobile“.

Era o simplă supoziție, iar Moore știa acest lucru. Însă 40 de ani mai târziu, cel mai mare producător de cipuri la nivel mondial, Intel, oferea 10 000 de dolari celor care puteau să găsească un exemplar original al respectivului număr din Electronics Magazine. Simpla supoziție a rămas în istorie drept lege – mai exact, Legea lui Moore.

„După câțiva ani am crezut că am atins punctul-limită“, scria în 2005 tizul său. „Că lucrurile se vor opri.“⁶ Dar lucrurile nu s-au oprit. Nu încă. În 2013, consola noului joc video Xbox One avea la bază un cip care conținea numărul incredibil de cinci miliarde de tranzistori. Cât timp va mai continua, nimeni nu poate spune, dar Legea lui Moore continuă să fie valabilă.⁷

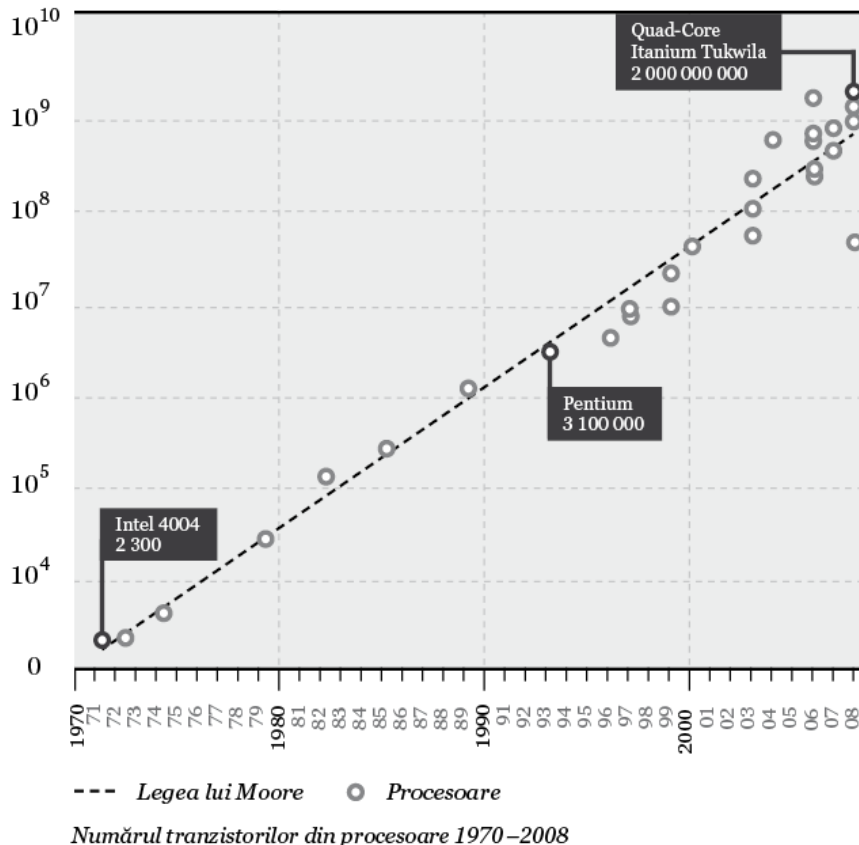
Să luăm cutia.

După cum tranzistorii au devenit unitatea de referință pentru informații la sfârșitul anilor 1950, la un moment dat, containerele de transport deveneau unitatea convențională pentru transport.⁸ Acum, o cutie rectangulară din metal nu poate să sune la fel de revoluționar precum cipurile și computerele, dar gândiți-vă așa: înaintea containerelor, toate bunurile erau încărcate în vapoare, trenuri sau tiruri unul câte unul. Fiecare încărcare, descărcare și reîncărcare însemnau zile în plus în fiecare etapă a călătoriei.

Dimpotrivă, un container nu necesită decât o singură încărcare și descărcare. În aprilie 1956, pleca de la New York primul container de transport cu destinația Houston. 58 de containere au ajuns la destinație în numai câteva ore, iar a doua zi vaporul pornea înapoi cu o altă încărcătură. Înainte de inventarea cutiei de metal, vapoarele puteau petrece între patru și șase zile în port, ceea ce reprezenta 50% din timpul transportului. Doi ani mai târziu, numai 10% din acest interval.

Apariția cipului și a cutiei a micșorat distanțele în timp ce bunurile, serviciile și capitalul au început să circule mai repede în jurul globului.⁹ Tehnologia și globalizarea au progresat simultan, mai repede ca oricând. Apoi s-a întâmplat ceva – ceva ce nimeni nu credea că ar fi fost posibil.

FIGURA 10 Legea lui Moore

Sursa: Wikimedia Commons

Forță de muncă și capital

S-a întâmplat ceva care, potrivit manualelor, nu era posibil să se întâmple.

În 1957, economistul Nicholas Kaldor și-a prezentat cei șase „factori” cunoscuți ai dezvoltării economice. Primul era: „Părțile din venitul național

corespunzătoare forței de muncă și capitalului rămân constante pe perioade lungi de timp“. Prin constant se înțelege că două treimi din venitul unei țări se duc pe salariile angajaților, iar o treime ajunge în buzunarele deținătorilor de capital – adică cei care dețin acțiunile și utilajele. Generații întregi de tineri economiști au învățat că „proporția dintre capital și forța de muncă este constantă“. Punct.

Dar nu este așa.

Situația a început să se schimbe încă de acum 30 de ani, iar astăzi numai 58% din averea țărilor industrializate se regăsește în salariile oamenilor. Poate că sună a diferență fracțională, dar, în realitate, este o schimbare de proporții. Sunt implicați mai mulți factori, printre care slăbirea sindicatelor, dezvoltarea sectorului financiar, scăderea impozitelor pe capital și apariția gigantilor asiatici. Dar care este cauza principală? Progresul tehnologic.¹⁰

Să luăm iPhone-ul ca exemplu. Este un miracol tehnologic, cu siguranță de neconceput fără cip și fără cutie. Este un telefon compus din părți fabricate în SUA, Italia, Taiwan și Japonia care sunt asamblate în China și apoi trimise în întreaga lume. Sau, să luăm ca exemplu borcanul de cremă de ciocolată Nutella. Produsul italianesc este făcut în fabrici din Brazilia, Argentina, Europa, Australia și Rusia cu ciocolată care provine din Nigeria, ulei de palmier din Malaysia, cu esență de vanilie din China și cu zahăr din Brazilia.

Poate că trăim în epoca individualismului, însă societățile noastre nu au depins niciodată atât de mult una de alta ca acum.

Marea întrebare este: Cine profită? Inovațiile din Silicon Valley atrag concedieri masive altundeva. Să luăm ca exemplu magazine online precum Amazon. Apariția comercianților online a condus la pierderea a milioane de slujbe din comerțul cu amănuntul. Economistul britanic Alfred Marshall remarcă încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea această evoluție: cu cât devine lumea mai mică, cu atât sunt mai puțini câștigători. Chiar de pe vremea sa, Marshall a observat că exista un oligopol tot mai restrâns în domeniul producției de plane mari. Pe măsură ce se construia un nou drum și se săpa un nou canal, costurile de transport scădeau cu câte un procent, ceea ce îi ajuta pe producătorii de plane să își exporte instrumentele. Prin

influența exercitată prin marketing și prin scăderea costurilor unitare ale produselor, marii producători i-au depășit tot mai ușor pe micii furnizori locali. Și pe măsură ce lumea se micșora, micii jucători din concurs au fost eliminați de pe teren.

FIGURA 11 De unde vine borcanul de Nutella?

Sediul central	Principali furnizori
Principale puncte de desfacere	Fabrici

Sursa: OECD

Prin același proces de transformare au trecut și sportul, muzica și domeniul publicistic, care sunt astăzi dominate, de asemenea, de o mână de jucători importanți. În epoca cipului, a cutiei, a comerțului electronic, a fi doar cu un procent mai puternic decât ceilalți înseamnă nu numai că ai câștigat bătălia, ci că ai câștigat chiar războiul. Economiiștii numesc acest fenomen „societatea în care câștigătorul ia totul”.¹¹ De la firmele mici de contabilitate care sunt eliminate de programe electronice de impozitare și până la librăriile de la colț de stradă care se luptă să supraviețuiască concurenței cu

uriașele magazine online – giganții au continuat să se dezvolte în toate sectoarele chiar și în condițiile în care lumea a devenit tot mai mică.

Până în prezent inegalitatea a luat proporții aproape în toate țările dezvoltate. În SUA diferențele dintre bogați și săraci sunt deja mai mari decât erau în Roma antică – o economie bazată pe munca sclavilor.¹² În Europa, de asemenea, există o tot mai mare deosebire între cei care au și cei care nu au.¹³ Până și Forumul Economic Mondial, o clică formată din antreprenori, politicieni și cântăreți celebri, a descris inegalitatea în creștere ca fiind cea mai mare amenințare cu care se confruntă economia mondială.

Cu siguranță că toate acestea s-au întâmplat foarte repede. În timp ce, în 1964, una din patru cele mai mari companii americane avea încă o forță de muncă de circa 430 000 de oameni, până în 2011 acestea aveau numai un sfert din numărul respectiv, deși valorau de două ori mai mult.¹⁴ Sau să luăm ca exemplu tragica soartă a companiei Kodak, care a inventat aparatul de fotografiat digital și care avea, la sfârșitul anilor 1980, un număr de 145 000 de angajați. În 2012, aceasta a depus cerere de intrare în faliment, în timp ce Instagram – serviciul fotografic online gratuit care avea pe atunci 13 angajați – a fost vândut la un preț de 1 miliard de dolari.

Adevărul este că e nevoie de tot mai puțini oameni pentru a crea o afacere de succes, ceea ce înseamnă că atunci când o afacere are succes, tot mai puțini oameni beneficiază de pe urma acesteia.

Automatizarea muncii intelectuale

Încă din anul 1964, Isaac Asimov prezicea: „Omenirea se va... transforma în mare parte într-o cursă de operatori de mașini“. Însă spusele sale s-au dovedit a fi oarecum optimiste. Astăzi roboții reprezintă o amenințare chiar și pentru slujbele operatorilor.¹⁵ Ca să citez o glumă cunoscută în rândul economiștilor: „În viitor fabricile o să aibă numai doi angajați: un om și un

câine. Omul o să fie însărcinat să îl hrănească pe câine. Câinele o să fie însărcinat să îl împiedice pe om să se atingă de echipamente.”¹⁶

În prezent nu sunt îngrijorați numai supraveghetorii de tendințe din Silicon Valley și profeții în tehnologie. Profesorii de la Universitatea Oxford estimează că nu mai puțin de 47% dintre slujbele americane și 54% dintre toate slujbele din Europa riscă să fie realizate de mașini.¹⁷ Și nu vorbim de următorii 100 de ani, ci de următorii 20. „Singura diferență dintre optimiști și pesimiști este legată de durată”, remarcă un profesor de la Universitatea New York. „Însă peste un secol nu o să îi prea mai pese nimănui de cât timp a durat, ci de ce se va întâmpla în continuare.”¹⁸

Recunosc că toate acestea nu sunt idei noi. Salariații sunt îngrijorați de creșterea procesului de automatizare de 200 de ani și tot de 200 de ani angajatorii îi asigură că, în mod firesc, vor apărea noi slujbe care să le ia locul. La urma urmei, dacă ne uităm la anul 1800, circa 74% dintre americani erau fermieri, iar până în 2000 numărul acestora a ajuns la numai 3%.¹⁹ Însă acest fapt nu a condus la șomaj în masă. Și să ne uităm la ceea ce scria Keynes în anii 1930 referitor la „noua boală” a „șomajului tehnologic” care urma să devină un subiect de mare importanță în scurt timp; la moartea acestuia, în 1946, lucrurile mergeau încă bine.

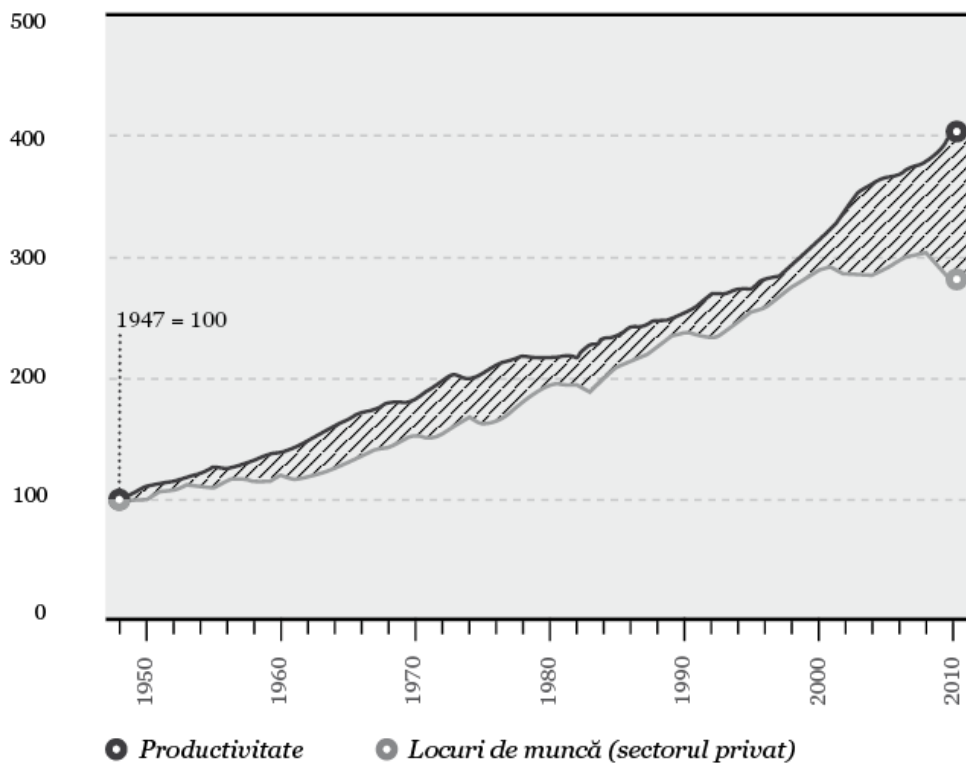
În cursul anilor 1950 și 1960, industria americană de automobile a cunoscut valuri succesive de automatizare, însă salariile și numărul locurilor de muncă au continuat să crească. Un studiu efectuat în 1963 demonstra că, deși noile tehnologii au condus la dispariția a 13 milioane de locuri de muncă în deceniul anterior, acestea au creat totodată alte 20 de milioane de noi locuri de muncă. „În loc să fim îngrijorați de dezvoltarea automatizării, ar trebui să ne bucurăm de ea”, remarca unul dintre cercetători.²⁰

Însă asta se întâmpla în 1963.

În cursul secolului XX creșterea productivității și creșterea numărului locurilor de muncă au evoluat mai mult sau mai puțin în paralel. Omul și mașina au avut aceeași traiectorie. Acum, când pășim într-un nou secol, roboții și-au intrat deodată în ritm. Aceasta a început în jurul anului 2000, cu ceea ce doi economiști de la MIT (Institutul Tehnologic din Massachusetts) numeau „marea decuplare”. „Este cel mai mare paradox al

epocii actuale“, spunea unul dintre aceștia. „Productivitatea a atins niveluri-record, inovația se dezvoltă mai repede ca oricând și, totodată, salariul mediu este în scădere și avem slujbe tot mai puține.“²¹

FIGURA 12 Productivitatea și locurile de muncă în Statele Unite, 1947–2011

Sursa: Departamentul Muncii al SUA, Biroul de Statistică a Muncii

Astăzi majoritatea slujbelor noi sunt munci necalificate – în supermarketuri, lanțuri de fast-food și azile de bătrâni. Slujbele acestea sunt încă sigure. Încă.

Pe vremea când oamenii mai conta încă

În urmă cu 100 de ani calculatoarele erau încă oameni ca tine și ca mine. Nu glumesc: pe atunci termenul „calculator“ desemna, pur și simplu, un post. Calculatorul era un lucrător – în general, o femeie – care făcea toată ziua adunări simple. În scurt timp, sarcinile acestuia au fost preluate de calculator, acesta fiind primul dintr-un lung șir de posturi preluate de computerele de diverse tipuri.

În 1990, profetul tehnologiei Ray Kurzweil a prezis că, până în 1998, computerele aveau să ajungă să fie în stare să bată un maestru al șahului. Evident că s-a înșelat. În 1997, Deep Blue l-a învins la șah pe legendarul jucător Garry Kasparov. Pe vremea aceea, cel mai rapid computer din lume era ASCI Red, creat de armata americană și care atingea o viteză de funcționare de un teraflop. Acesta era de mărimea unui teren de tenis și costa 55 de milioane de dolari. 16 ani mai târziu, în 2013, a apărut pe piață un nou supercomputer care măsoară lejer doi tetraflopi și costa doar o fracțiune din prețul menționat: PlayStation 4.

Până în 2011, computerele apăreau chiar drept concurenți la emisiunile TV. În acel an, doi concurenți eminente în jocurile de cunoștințe generale, Ken Jennings și Brad Rutter, și-au măsurat nivelul intelectual cu „Watson“ la emisiunea-concurs Jeopardy! Jennings și Rutter adunaseră deja câștiguri de peste 3 milioane de dolari, însă concurentul lor computerizat i-a măcelărit. Umplut până la refuz cu 200 de milioane de pagini de informații, inclusiv un exemplar complet din Wikipedia, Watson a răspuns corect la mai multe întrebări decât au răspuns Jennings și Rutter împreună. „Ocupația de concurent la emisiuni televizate poate fi considerată prima îndeletnicire pe care Watson a scos-o de pe piață“, remarcă Jennings, „dar sunt sigur că nu este și ultima.“²²

Noile generații de roboți ne înlocuiesc nu numai puterea musculară, ci și capacitatea intelectuală. Bun venit, dragi prieteni, în A Doua Eră a Mașinii, după cum a fost deja numită această nouă lume a cipurilor și a algoritmilor. Prima a debutat cu inventatorul scoțian James Watt, care în timpul unei plimbări din 1765 a avut ideea de a îmbunătăți motorul cu abur. Cum era duminică, credinciosul Watt a trebuit să aștepte până a doua zi ca să își pună ideea în aplicare, însă, până în 1776, acesta avea să construiască o mașină

capabilă să pompeze 20 de metri de apă dintr-o mină în numai 60 de minute.²³

Într-o perioadă în care aproape toată lumea era încă săracă, flămândă, murdară, speriată, proastă, bolnavă și urâtă, linia progresului tehnologic a început să se curbeze. Sau, mai degrabă, a început să țâșnească în sus la un unghi de circa 90 de grade. În timp ce în 1800 puterea apei îi furniza Angliei de trei mai multă energie sub formă de abur, 70 de ani mai târziu motoarele englezești cu abur generau o cantitate de energie echivalentă cu 40 de milioane de bărbați adulți.²⁴ Energia mașinilor înlocuia energia mușchilor la scară largă.

Astăzi, după două secole, a venit rândul minții noastre. Și este momentul potrivit. „Epoca computerelor se vede peste tot, mai puțin în statisticile privind productivitatea“, spunea în 1987 economistul Bob Solow. Computerele puteau deja să facă treburi destul de istețe, însă impactul lor economic era redus. La fel ca și motorul cu abur, computerul mai avea nevoie de timp, ca să spun așa, ca să adune abur. Sau să îl comparăm cu electricitatea: toate marile inovații tehnologice au avut loc în anii 1870, însă abia în jurul anului 1920 majoritatea fabricilor au trecut, de fapt, pe curent electric.²⁵

Trecând repede la ziua de astăzi, și cipurile fac lucruri care chiar și în urmă cu zece ani erau considerate încă imposibile. În 2004 doi oameni de știință cunoscuți au intitulat un capitol în mod sugestiv „De ce mai contreză încă oamenii“. ²⁶ Argumentul acestora? Condușul mașinii este ceva ce nu s-ar putea automatiza vreodată. Șase ani mai târziu, mașinile-robot ale companiei Google parcurseseră deja un milion și jumătate de kilometri.

Futurologul Ray Kurzweil este convins că, până în 2029, computerele vor fi la fel de inteligente ca oamenii. În 2045, acestea ar putea să fie chiar de un miliard de ori mai inteligente decât toate creierele umane la un loc. Potrivit profetilor în tehnologie, creșterea exponențială a puterii mașinilor de calcul este pur și simplu nelimitată. Evident, Kurzweil este în egală măsură geniu și nebun. Și este bine să reținem faptul că puterea de calcul nu înseamnă același lucru cu inteligența.

Însă, chiar și așa – îi respingem predicțiile pe propriul risc. La urma urmei, nu ar fi prima dată când am subestima puterea creșterii exponențiale.

De data aceasta, lucrurile stau altfel

Întrebarea de un milion de dolari este următoarea: ce e de făcut? Ce slujbe noi o să ne aducă viitorul? Și, mai important, o să vrem acele slujbe noi?

Angajații unor companii precum Google o vor duce bine, desigur, asigurându-li-se mâncăruri delicioase, masaj zilnic și salarii generoase. Dar ca să te angajezi în Silicon Valley ai să ai nevoie de extrem de mult talent, ambiție și noroc. Aceasta este o latură a ceea ce economiștii numesc „polarizarea pieței muncii” sau mărirea diferenței dintre „slujbe neplăcute” și „slujbe plăcute”. Deși proporția dintre slujbele care necesită și cele care nu necesită o anumită calificare specială a rămas relativ stabilă, numărul slujbelor care necesită o pregătire medie este în scădere.²⁷ Încet, dar sigur, temelia trainică a democrației moderne – clasa de mijloc – se dărâmă. Și în vreme ce SUA se află în fruntea clasamentului, nici alte națiuni dezvoltate nu sunt cu mult în urmă.²⁸

Unii locuitori ai modernului nostru Tărâm al Abundenței s-au trezit dați la o parte cu totul, deși erau sănătoși și inimoși și puși pe treabă. Asemenea cailor englezi de tracțiune de la începutul secolului XX, aceștia nu își vor mai găsi angajatori dornici să îi angajeze pe nici un salariu. Forța de muncă din Asia, din Africa și roboții o să fie întotdeauna mai ieftini. Și, chiar dacă încă adesea rentează mai mult să subcontractezi forță de muncă din Asia și Africa,²⁹ salariile și tehnologiile actuale din țările respective încep să vină din urmă, iar roboții vor ieși învingători chiar și acolo. În final, subcontractarea nu este decât o trambulină. În ultimă instanță chiar și fabricile din Vietnam și din Bangladesh se vor automatiza.³⁰

Roboții nu se îmbolnăvesc, nu își iau zile libere și nu se plâng niciodată, dar, de vreme ce ajung să forțeze mase întregi de oameni să aibă slujbe

prost plătite și lipsite de perspectivă, atunci își caută singuri beleaua. Economistul britanic Guy Standing a prezis apariția unui nou și periculos „precariat” – o clasă socială în creștere formată din oameni cu salarii scăzute, slujbe temporare și fără nici o opinie politică. Frustrările acestora par straniu de identice cu cele ale lui William Leadbeater. Meșteșugarul acela englez care se temea că mașinile o să distrugă țara – sau chiar întregul univers – făcea parte dintr-o astfel de clasă periculoasă și dintr-o mișcare care a pus bazele capitalismului.

Este vorba despre luddiți.

Bătălia de la Rawfolds Mill

11 aprilie 1812. Circa 100–200 de bărbați mascați s-au adunat pe un teren întunecat de lângă Huddersfield, între Manchester și Leeds, în Anglia. Aceștia s-au strâns în jurul unei coloane de piatră cunoscută sub numele de Dumb Steeple, fiind înarmați până în dinți cu ciocane, topoare și pistoale.

Conducătorul lor este un tânăr cultivator charismatic care se numește George Mellor. Acesta își ridică pistolul lung în aer – pistol adus din Rusia, potrivit spuselor unora – ca să îl vadă toți. Obiectivul lor este Rawfolds Mill, o fabrică deținută de un anume William Cartwright. Om de afaceri înstărit, Cartwright a introdus de curând un război de țesut mecanic care poate să preia munca a patru țesători înzestrați. De atunci a crescut uluitor șomajul în rândul luddiților din Yorkshire, după cum s-au autonumit respectivii bărbați mascați.

Însă Cartwright a fost avertizat. A chemat soldați, care acum așteaptă. După 20 de minute, 140 de gloanțe și doi morți, Mellor și oamenii lui sunt nevoiți să se retragă. Judecând după urmele de sânge găsit pe o rază de șase kilometri, au fost răniți zeci de oameni.

Două săptămâni mai târziu William Horsfall, un proprietar de moară înfuriat de atacul de la Rawfolds Mill, pornește călare de la Huddersfield în

satul învecinat Marsden jurându-se că în curând o „să se scalde călare în sângele luddiților“. Ceea ce nu știe însă este faptul că patru luddiți, printre care și Mellor, pun la cale o ambuscadă. Horsfall este ucis înainte de ora prânzului, doborât fiind de un glonț provenit dintr-un pistol rusesc.

În lunile următoare s-a răsculat întregul Yorkshire. Este numit un comitet condus de energicul magistrat Joseph Radcliff pentru a investiga Bătălia de la Rawfolds Mill și uciderea lui William Horsfall. Se lansează o razie. În scurt timp, Benjamin Walker, unul dintre cei care l-au atras în cursă pe Horsfall, i se predă lui Radcliff, în speranța că va scăpa nepedepsit și că va încasa recompensa de 2 000 de lire. Walker îi identifică pe cei care au conspirat împreună cu el ca fiind William Thorpe, Thomas Smith și conducătorul lor George Mellor.

La scurt timp după aceea toți trei atârnavă în ștreang.

Luddiții au dreptate

„Nici unul dintre deținuți nu a vărsat nici măcar o lacrimă“, scria Leeds Mercury a doua zi după execuție. Mellor se rugase și implorase să fie iertat pentru păcatele sale, însă nu făcuse nici o referire la acțiunile sale luddite. Trădătorul de Walker a scăpat de spânzurătoare, dar n-a primit nici o recompensă. Se spune că și-a sfârșit zilele sărac pe străzile Londrei.

200 de ani mai târziu, a trecut mult timp de la povestea de la Rawfolds Mill, însă există încă un atelier de confecționat frânghii în apropiere unde muncitorilor le place să povestească despre fantomele luddiților care bântuie noaptea pe câmpii.³¹ Și au dreptate; spectrul luddismului ne urmărește și în ziua de astăzi. La începutul Primei Epoci a Mașinii s-au revoltat lucrătorii din industria textilă din Anglia centrală și de nord, luându-și numele de la conducătorul mitic al mișcării, Ned Ludd, despre care se spune că ar fi zdrobit două războaie de țesut într-o explozie de furie în 1779. Pentru că syndicatele au fost scoase în afara legii, luddiții au optat

pentru ceea ce istoricul Eric Hobsbawm numește „negociere prin revoltă”. Trecând de la o fabrică la alta, activiștii au distrus totul în calea lor.

Desigur că este posibil ca muncitorul William Leadbeater să fi exagerat puțin atunci când a prezis că mașinile vor duce la „distrugerea universului”, însă temerile luddiților nu erau nici pe departe nefondate. Salariile acestora scădeau simțitor, iar slujbele le dispăreau ca praful în vânt. „Cum își vor întreține familiile acești oameni care au fost dați afară?” se întrebau țesătorii din Leeds de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. „Unii spun: Apucați-vă să învățați altă muncă. Să zicem că o facem; cine o să ne întrețină familiile în timp ce noi facem treaba asta grea; și după ce învățăm altceva, cum putem fi siguri că au meritat toate eforturile noastre; pentru că.... poate să apară altă mașină, care să ne ia și munca aia.”³²

Rebeliunea luddită, care a atins punctul culminant în jurul anului 1811, a fost înăbușită cu brutalitate. Au fost spânzurați peste 100 de oameni. Aceștia declaraseră război mașinilor, însă mașinile i-au învins. Drept urmare, acest episod este considerat, în general, drept o mică poticneală pe drumul către progres. La urma urmei, mașinile au creat atâtea locuri de muncă noi, care ajungeau chiar și după explozia demografică din secolul XX. Potrivit liber-cugetătorului radical Thomas Paine, „toate aparatele menite să ne ușureze munca sunt o binecuvântare pentru marea familie din care facem parte”.³³

Și chiar sunt. Cuvântul „robot” provine de fapt de la termenul ceh robota, care înseamnă „trudă”. Oamenii au creat roboții ca să facă exact acele lucruri pe care nu vor să le facă ei înșiși. „Mașinile trebuie să lucreze în locul nostru în minele de cărbuni”, spunea cu entuziasm Oscar Wilde în 1890. Mașinile ar trebui „să fie fochistul de pe navele cu abur, să măture străzile și să ducă corespondența în zilele ploioase și să facă orice altceva este plictisitor și neplăcut”. Potrivit lui Wilde, vechii greci cunoșteau un adevăr neplăcut: sclavia este o condiție necesară pentru civilizație. „De sclavia mecanică, de sclavia mașinilor depinde viitorul lumii.”³⁴

Cu toate acestea, mai este ceva la fel de vital pentru viitorul lumii noastre, și anume un mecanism de redistribuție. Trebuie să creăm un sistem prin care toată lumea să profite de această A Doua Epocă a Mașinilor, un sistem care să îi răsplătească și pe perdanți, și pe câștigători. Vreme de 200 de ani

sistemul respectiv a fost piața muncii, care a produs noi și noi slujbe și astfel a distribuit fructele progresului. Dar cât o să mai dureze asta? Nu cumva temerile luddiților erau premature, dar, în cele din urmă, profetice? Nu cumva pe cei mai mulți dintre noi pe termen lung ne așteaptă înfrângerea în cursa împotriva mașinii?

Ce este de făcut?

Soluții

Nu cine știe ce, potrivit multor economiști. Tendințele sunt clare. Inegalitatea va continua să crească și toți cei care nu au reușit să dobândească aptitudini pe care nu le au mașinile sau care nu reușesc să le conducă vor fi dați la o parte. „O sursă importantă de creștere a numărului locurilor de muncă în viitor va fi încercarea de a-i face pe cei cu venituri foarte ridicate să se simtă cât mai bine din toate punctele de vedere“, scrie economistul american Tyler Cowen.³⁵ Chiar dacă poate clasele inferioare au acces la anumite noi facilități, precum energie solară ieftină și Wi-Fi gratuit, marea diferență dintre acestea și cei ultrabogați va crește mai mult ca oricând.

Dincolo de asta, cei bogați și bine educați vor continua să strângă rândurile, în timp ce satele și orașele periferice vor fi din ce în ce mai sărace. Asistăm la un astfel de proces în Europa, unde spaniolii pasionați de tehnologie pot găsi mai ușor de lucru la Amsterdam decât la Madrid, iar inginerii greci își fac bagajele și se îndreaptă spre orașe precum Stuttgart și München. Absolvenții de colegii se mută aproape de alți absolvenți de colegii. În anii 1970, cel mai educat oraș american (după procentul de locuitori care absolviseră o facultate de patru ani) era cu 16% mai educat decât cel mai puțin educat oraș. Astăzi această diferență s-a dublat.³⁶ Dacă pe vremuri oamenii se judecau unii pe alții după origine, acum se judecă în funcție de diplomele de pe perete. Câtă vreme mașinile nu pot merge la școală, diplomele de licență rentează mai mult decât oricând.

Așa că nu este de mirare că răspunsul nostru tipic este să solicităm mai mulți bani pentru educație. În loc să depășim mașinile, ne străduim să ținem pasul cu ele. La urma urmei, investițiile uriașe în școli și universități ne-au permis să ne adaptăm la tsunamiurile tehnologice din secolele al XIX-lea și XX. Însă atunci nu era nevoie de prea mult pentru dezvoltarea capacității de câștig a unei națiuni de fermieri – doar aptitudini de bază, precum cititul, scrisul și aritmetica. Va fi însă cu mult mai dificil să ne pregătim copii pentru noul secol, ca să nu mai spunem cât de scump. Toate fructele la care se ajunge ușor au fost deja culese.

Alternativ, am putea să folosim exemplul marelui maestru olandez de șah Jan Hein Donner. Întrebat fiind ce strategie ar folosi dacă ar juca împotriva unui computer, acesta a răspuns fără să stea prea mult pe gânduri: „Aș aduce un ciocan“.

A folosi o asemenea cale ar însemna să călcăm pe urmele cuiva ca sfântul împărat roman Francisc al II-lea (1768–1835), care a refuzat să permită construirea de fabrici și căi ferate. „Nu, nu, nu vreau să mă bag în așa ceva“, a declarat el, „decât dacă vine revoluția peste noi.“³⁷ Refuzul său a însemnat că, la mijlocul secolului al XIX-lea, trenurile austriece erau în continuare trase de cai.

Cine vrea să culegă în continuare fructele progresului trebuie să vină cu o soluție mai radicală. După cum ne-am adaptat la Prima Epocă a Mașinii printr-o revoluție în educație și asistență socială, tot așa A Doua Epocă a Mașinii necesită măsuri drastice. Măsuri precum o săptămână redusă de lucru și venitul de bază universal.

Viitorul capitalismului

Ne este încă greu azi să ne imaginăm o societate viitoare în care munca plătită nu este începutul și sfârșitul existenței noastre. Însă incapacitatea de a ne imagina o lume în care lucrurile sunt altfel este doar o dovadă a lipsei de imaginație, nu a imposibilității de a schimba lucrurile. În anii 1950 nu

puteam concepe că apariția frigiderelor, a aspiratoarelor și, mai ales, a mașinilor de spălat va ajuta la facilitarea pătrunderii femeilor pe piața muncii în număr record și totuși s-a întâmplat.

Cu toate acestea, nu tehnologia în sine determină mersul istoriei. La urma urmei, noi, oamenii, hotărâm cum vrem să ne construim destinul. Scenariul inegalității radicale care prinde contur în SUA nu este singura noastră opțiune. Alternativa este ca, la un moment dat în decursul secolului acestuia, să respingem teoria potrivit căreia trebuie să muncim ca să trăim. Cu cât vom deveni mai bogați ca societate, cu atât piața muncii va fi mai puțin eficientă în distribuirea avuției. Dacă vrem să păstrăm avantajele tehnologiei, în ultimă instanță există numai o singură alegere, și anume redistribuția. Redistribuția masivă.

Redistribuția banilor (venitul de bază), a timpului (o săptămână mai scurtă de lucru), a impozitelor (pe venituri în loc de muncă) și, bineînțeles, a roboților. Nu mai departe de secolul al XIX-lea, Oscar Wilde aștepta cu nerăbdare ziua în care toată lumea avea să beneficieze de pe urma aparatelor inteligente care urmau să fie „proprietatea tuturor”.³⁸ Progresul tehnologic poate să facă să prospere o societate per ansamblu, însă nu există nici o lege economică pentru care să beneficieze toată lumea.

Nu cum mult timp în urmă, economistul francez Thomas Piketty i-a făcut pe toți să se revolte când a susținut că, dacă o să continuăm pe calea pe care mergem, o să ne trezim în curând din nou în societate de rentieri așa cum am mai fost în Epoca de Aur. Oamenii care dețineau capital (acțiuni, case, utilaje) se bucurau de un nivel de viață mai ridicat decât cei care doar munceau din greu. Vreme de sute de ani rentabilitatea capitalului a fost de 4–5%, în timp ce dezvoltarea economică anuală a scăzut sub 2%. Eliminând reparația unei puternice dezvoltări globale (mai puțin probabilă), impozitarea ridicată a capitalului (la fel de improbabilă) sau cel de-al Treilea Război Mondial (să sperăm), inegalitatea ar putea să capete din nou proporții înfricoșătoare.

Toate opțiunile clasice – mai multă educație, legiferare, austeritate – vor reprezenta doar o picătură într-un ocean. La urma urmelor, singura soluție este impozitarea progresivă la nivel mondial, spune profesorul Piketty, deși acesta recunoaște că asta este o simplă „utopie utilă”. Și totuși, viitorul nu

este scris în piatră. De-a lungul istoriei, drumul către egalitate a fost mereu influențat de politică. Dacă o anumită lege privind evoluția comună nu se manifestă de la sine, nu ne împiedică nimic să o implementăm noi. Într-adevăr, lipsa unei astfel de legi ar putea foarte bine să periclitizeze însăși piața liberă. „Trebuie să salvăm capitalismul de capitaliști“, conchide Piketty.³⁹

Acest paradox este frumos rezumat într-o anecdotă din anii 1960. Când nepotul lui Henry Ford l-a invitat pe șeful de sindicat Walter Reuther să viziteze împreună noua fabrică automatizată a companiei, l-a întrebat în glumă: „Walter, cum ai să îi faci pe toți roboții ăștia să-și plătească cotizația la sindicat?“

Fără să stea pe gânduri, Reuther i-a răspuns: „Henry, cum ai să-i faci să îți cumpere mașinile?“

Viitorul este deja aici – doar că nu este distribuit în mod foarte uniform.

William Gibson (n. 1948)

9. Dincolo de porțile Tărâmului Abundenței

Și mai este și acel enervant sentiment de vinovăție.

Iată-ne pe Tărâmul Abundenței filosofând despre utopii decadente și pline de bani primiți degeaba și de săptămâni de lucru de 15 ore, în timp ce sute de milioane de oameni încă sunt nevoiți să supraviețuiască doar cu un dolar pe zi. Nu cumva ar trebui mai degrabă să ne ocupăm de singura problemă gravă a epocii noastre: să își permită toată lumea de pe Pământ bucuriile Tărâmului Abundenței?

Am încercat. Lumea occidentală cheltuiește 134,8 miliarde de dolari pe an, 11,2 miliarde de dolari pe lună, 4 274 de dolari pe secundă pe ajutoare externe pentru dezvoltare.¹ Ajungem la un total de aproape 5 trilioane de dolari pe ultimii 50 de ani.² Pare mult? De fapt, cam tot atâta au costat și războaiele din Irak și Afghanistan.³ Și să nu uităm că țările dezvoltate cheltuiesc pe an pentru subvenționarea agriculturii interne de două ori mai mult decât pentru ajutoarele externe.⁴ Dar, desigur, suma este mare. Sincer vorbind, 5 trilioane de dolari reprezintă o sumă astronomică.

Așa că se pune întrebarea: a ajutat la ceva?

Aici lucrurile se complică. Răspunsul este unul singur: nu știe nimeni.

La drept vorbind, nu avem nici cea mai vagă idee. La modul relativ, anii 1970 au reprezentat perioada de glorie a ajutoarelor umanitare, dar asta pentru că situația din Africa era cât se poate de jalnică. Acum am mai redus din ajutoare și situația se îmbunătățește. Există vreo legătură? Cine știe? Fără leucoplast și Bono este posibil ca situația să fi fost de 100 de ori mai proastă. Sau nu. Potrivit unui studiu realizat de Banca Mondială, 85% din toate ajutoarele occidentale din secolul XX au fost folosite în alte scopuri decât cele pentru care au fost acordate.⁵

Deci a fost totul în zadar?

Habar nu avem.

Ceea ce avem, bineînțeles, sunt modele economice care ne spun cum se vor comporta oamenii pornind de la presupunerea că aceștia sunt ființe pur raționale. Avem studii retrospective care ne arată cum s-au schimbat o școală, un sat sau o țară după ce a primit o grămadă de bani. Avem studii de caz care ne oferă anecdote înduioșătoare sau sfâșietoare despre ajutoare care au fost de ajutor – sau nu. Și mai avem și presentimente. O mulțime de presentimente.

Esther Duflo, o profesoară de la MIT cu un puternic accent franțuzesc, compară toate aceste cercetări referitoare la ajutoarele pentru dezvoltare cu flebotomia.⁶ Această practică medicală care era odinioară populară presupunea punerea de lipitori pe venele pacienților în scopul de a restabiliza fluidele din organismul acestora. Dacă pacientul se făcea bine, doctorul se putea lăuda de reușită. Dacă pacientul murea, era clar voința Domnului. Chiar dacă doctorii respectivi acționau cu cele mai bune intenții, astăzi ne dăm seama că flebotomia a dus la pierderea a milioane de vieți. Chiar și în 1799, anul în care Alessandro Volta a inventat bateria electrică, președintele George Washington a fost ușurat de câțiva litri de sânge ca să scape de durerea de gât. După două zile a murit.

Cu alte cuvinte, flebotomia reprezintă un caz în care tratamentul este mai rău decât boala. Întrebarea este: acest lucru se aplică și în cazul ajutoarelor pentru dezvoltare? Potrivit prof. Duflo, ambele tratamente prezintă o trăsătură comună, și anume lipsa elementară de dovezi științifice.

În 2003, Duflo a ajutat la fondarea Laboratorului de Acțiune împotriva Sărăciei al MIT, care are astăzi angajați 150 de cercetători care au realizat peste 500 de studii în 56 de țări. Activitatea acestora a făcut lumea ajutoarelor pentru dezvoltare simplă ca bună ziua.

A fost odată ca niciodată un grup de control

Povestea noastră începe în Israel, undeva în secolul al VII-lea î.Hr.. Nabucodonosor, regele Babilonului, tocmai a cucerit Ierusalimul și i-a ordonat eunucului său șef să îi aducă la palat câțiva nobili israelieni. Printre aceștia se afla și Daniel, care era cunoscut drept o persoană foarte credincioasă. După ce a sosit la palat, Daniel l-a rugat pe eunucul-șef să îi permită să se abțină să mănânce din „mâncarea și vinul regelui” pentru că acesta și oamenii săi țineau un anumit regim religios. Eunucul este surprins de rugămintea sa și ripostează: „Mă tem de stăpânul meu regele”, spune acesta, „pentru că el a stabilit ce să mâncați și să beți. Dacă o să vadă regele că arătați mai rău decât ceilalți tineri de vârsta voastră, o să-mi taie capul.”

Așa că Daniel concepe o stratagemă: „Pune-ți la încercare servitorii zece zile: dă-ne doar legume de mâncare și numai apă de băut. Apoi compară-ne înfățișarea cu cea a tinerilor care mănâncă mâncare regală și abia apoi hotărăște ce să faci cu noi în funcție de cum o să arătăm.”

Babilonianul a fost de acord. După zece zile, Daniel și prietenii săi arată „mai sănătoși și mai bine hrăniți” decât ceilalți curteni și de atunci înainte nu li se mai servesc delicatese și vin regal, ci un regim format din legume. Quod erat demonstrandum.

Aceasta reprezintă prima consemnare a unui experiment comparativ în care se verifică o ipoteză și se folosește un grup de control. Câteva secole mai târziu, aceste evenimente aveau să fie imortalizate în cel mai mare bestseller al tuturor timpurilor: Biblia (a se vedea Daniel 1:1-16). Însă aveau să mai treacă alte câteva sute de ani până când acest gen de cercetare comparativă a ajuns să fie considerat drept etalonul științific de aur. În zilele noastre putem să-l numim studiu controlat randomizat (SCR). Dacă ați fi cercetători în medicină, ați proceda astfel: prin intermediul unui sistem de tragere la sorți împărțiți oamenii cu aceleași probleme de sănătate în două grupuri. Unul ia medicamentul pe care vreți să îl testați, iar celălalt ia un placebo.⁷

În cazul flebotomiei, primul experiment comparativ a fost publicat în 1836 de către doctorul francez Pierre Louis, care tratase câțiva suferinzi de pneumonie prin eliminarea imediată a câtorva litri de sânge, iar, în cazul altora, amânând folosirea lipitorilor cu câteva zile. 44% dintre cei din primul grup au murit; din cel doilea grup – 25%.⁸ În esență, doctorul Louis

realizase primele trialuri clinice din lume, iar flebotomia s-a dovedit a fi cât se poate de riscantă.

În mod bizar, primul SCR privind ajutoarele externe pentru dezvoltare s-a realizat abia în 1998. Abia după mai bine de un secol și jumătate de când doctorul Louis aruncase flebotomia la coșul de gunoi al istoriei un tânăr profesor american pe nume Michael Kremer a avut înțelepciunea de a analiza efectele gratuității manualelor asupra elevilor din Kenya. Cărțile respective erau menite să scadă numărul de absențe de la școală și să mărească notele – cel puțin teoretic. Existau o grămadă de lucrări științifice care susțineau această lucruri, iar Banca Mondială recomandase cu entuziasm un program de distribuire gratuită de cărți cu numai câțiva ani înainte, în 1991.⁹

A existat însă o mică problemă. Nici unul dintre studiile anterioare nu luase în calcul și alți factori.

Kremer s-a dedicat trup și suflet proiectului. Unindu-și forțele cu o organizație umanitară, acesta a ales 50 de școli, dintre care 25 au primit manuale gratis, în timp ce celelalte nu au primit nimic. Nu era ușor să realizezi un SCR într-o țară în care infrastructura de comunicații era foarte modestă, drumurile erau într-o stare deplorabilă, iar foametea era o realitate, însă după patru ani au început să apară rezultatele.

Cărțile gratuite nu au avut nici un efect. Rezultatele testelor nu indicau nici o îmbunătățire.¹⁰

Experimentul lui Kremer a reprezentat un punct de referință. De atunci s-a dezvoltat o adevărată industrie de randomizare în jurul ajutoarelor pentru dezvoltare, condusă de așa-numiții, pe bună dreptate, „randomiști“. Aceștia sunt cercetători care au avut suficientă intuiție, instincte și dispute ideologice cu oamenii de știință neexpuși realității cu privire la nevoile oamenilor nevoiași din Africa și din alte părți. Randomiștii caută cifre – date incontestabile care să indice care ajutoare sunt utile și care nu.

Iar randomista-șefă? Este o profesoară tânără cu un puternic accent franțuzesc.

O grămadă de bani și un plan bun

Nu cu mult timp în urmă, student fiind, am urmat un curs despre ajutoarele pentru dezvoltare. Printre cărțile care ne-au fost recomandate s-au numărat și cărți scrise de Jeffrey Sachs și William Easterly, ambii gânditori de marcă în domeniu. În 2005, Sachs a publicat cartea intitulată *Sfârșitul sărăciei* (cu o prefață scrisă de Bono, celebrul cântăreț de muzică pop), în care profesorul american susținea că se poate eradica sărăcia extremă până în 2025. Nu avem nevoie decât de o grămadă de bani și de un plan bun. Planul lui, evident.

Easterly a reacționat criticând dur ideile lui Sachs, acuzându-l că se dă drept binefăcător mesianic postcolonial și susținând că țările în curs de dezvoltare pot fi schimbate numai de jos în sus – adică prin democrație locală și, ca element esențial, piață. Potrivit lui Easterly, „cel mai bun plan este să nu ai nici un plan“.

Uitându-mă pe notițele de la vremea aceea, n-am găsit nicăieri numele de Esther Duflo. Nu mă miră deloc, având în vedere că aceasta evită fițele de intelectuali pretențioși ale unor universitari precum Sachs și Easterly. Pe scurt, ambiția ei este să „elimine presupunerile din cadrul procesului de elaborare de politici“.¹¹

Să luăm malaria, de exemplu. În fiecare an, sute de mii de copii mor de această boală, care poate fi prevenită cu plase de țânțari pe care le putem produce, transporta, distribui și îi putem învăța pe oameni cum să le folosească la un preț total de 10 dolari bucata. Într-o lucrare din 2007, intitulată „Soluția de 10 dolari“, Sachs scria: „Ar trebui să aducem armate de voluntari ai Crucii Roșii ca să distribuie plase pentru paturi și să instruiască zeci de mii de locuitori din satele din Africa“.

Pentru Easterly era evident unde aveau să ducă toate acestea. Sachs și prietenul său Bono aveau să organizeze un concert caritabil, să colecteze vreo două milioane pentru ca apoi să arunce mii de plase de țânțari peste

Africa. În cel mai scurt timp, vânzătorii locali de plase aveau să dea faliment, în timp ce plasele în plus aveau să fie folosite la pescuit sau ca voaluri de mireasă. La câțiva ani de la Campania lui Sachs Mântuitorul, când plasele-cadou se vor fi uzat, numărul copiilor care mor de malarie avea să fie mai mare ca oricând.

Sună plauzibil? Desigur.

Însă pe Esther Duflo nu o interesează speculațiile sau ceea ce sună plauzibil. Dacă vreți să știți dacă e mai bine să dăm gratis plase de țânțari sau să le vindem, puteți să filosofați de pe canapea până nu mai puteți... sau puteți să vă apucați să faceți o cercetare. Asta s-au hotărât să facă doi profesori de la Universitatea Cambridge. Au realizat un SCR în Kenya, în cadrul căruia un grup de persoane a primit plase gratuit, iar celălalt a beneficiat doar de o reducere de preț. Din momentul în care lumea a trebuit să plătească pentru plase, vânzările au scăzut vertiginos; la prețul de 3 dolari, numai 20% dintre oameni le-au cumpărat.

În schimb, aproape toată lumea din grupul care a primit plasele gratis a acceptat oferta. Mai important de atât, 90% din timp plasele au fost utilizate exact potrivit destinației lor, fie că au fost primite gratuit, fie că nu.¹²

Însă asta nu este tot. După un an, participanților la studiu li s-a dat oferit ocazia de a cumpăra încă o plasă, de această dată la prețul de 2 dolari. Toți cei care au citit cărțile lui Easterly s-ar aștepta ca persoanele care fuseseră înainte în grupul „gratuit” să refuze să plătească acum de vreme ce s-au obișnuit să fie răsfățați. Pare o teorie plauzibilă. Însă, din păcate, îi lipsește ceva esențial: dovezile. În realitate, persoanele care au primit plase gratis s-au dovedit de două ori mai dornice să cumpere noile plase decât cei care plățiseră inițial 3 dolari.

„Oamenii nu se obișnuiesc cu pomana“, subliniază succinct Duflo. „Se obișnuiesc cu plasele.“

O metodă miraculoasă?

Aceasta nu este decât o abordare cu totul nouă a economiei. Randomiștii nu țin cont de modele. Aceștia nu îi consideră pe oameni actori raționali. În schimb, consideră că suntem creaturi donquijotești, uneori niște ființe nesăbuite, alteori istețe, când fricoase, când altruiste, când egoiste. Iar această abordare pare să dea rezultate mult mai bune.

Deci, de ce ne-a luat atâta timp ca să înțelegem acest lucru?

Mă rog, din mai multe motive. Este greu, ia mult timp și costă mult să efectuezi SCR-uri în țări lovite de sărăcie. Adesea organizațiile locale nu sunt foarte încântate să colaboreze, nu în ultimul rând pentru că se tem că rezultatele studiilor vor dovedi că acestea sunt ineficiente. Să luăm, de exemplu, cazul microcreditelor. Tendințele privind ajutoarele pentru dezvoltare vin și trec, de la „buna guvernare“ la „educație“ și la „microcreditul“ sortit eșecului de la începutul acestui secol. Evaluarea microcreditului a venit de la vechea noastră prietenă Esther Duflo, care a realizat un SCR în Hyderabad (India) și a demonstrat că, lăsând la o parte toate glumele făcute cu cele mai bune intenții, nu există dovezi solide potrivit cărora microcreditele sunt eficiente la combaterea sărăciei și a bolilor.¹³ Simpla donare de bani este mult mai eficientă. După câte se pare, donațiile în bani reprezintă cea mai amplu studiată metodă împotriva sărăciei. SCR-urile realizate în toată lumea au demonstrat că atât pe termen lung, cât și pe termen scurt, și atât pe scară redusă, cât și pe scară largă, transferurile de numerar reprezintă un instrument extrem de eficient.¹⁴

Și, totuși, SCR-urile nu reprezintă o soluție imediată. Nu putem să măsurăm orice. Iar constatările nu pot fi generalizate întotdeauna. Cine poate să garanteze că distribuirea gratuită de cărți va produce aceleași efecte în vestul Kenyei ca și în nordul Bangladeshului? Și mai trebuie să ținem cont și de latura etică. Să ne imaginăm că, după o catastrofă naturală, echipa voastră de studiu furnizează ajutoare la jumătate dintre victime, însă grupul de control nu primește nimic. Acest fapt este cel puțin discutabil din punct de vedere moral. Însă acest obiectiv este irelevant când vine vorba despre ajutoarele de dezvoltare structurale. Cum oricum nu există bani suficienți pentru a rezolva toate problemele, cea mai bună metodă este să facem orice

pare să funcționeze. La fel ca în cazul medicamentelor noi: nu le-am scoate în nici un caz pe piață fără să le testăm.

Sau să luăm ca exemplu prezența la școală. Se pare că toată lumea știe cum ar trebui să mărim prezența. Ar trebui să cumpărăm uniforme. Să acordăm credite pentru plata taxelor școlare. Să dăm mese gratuite. Să instalăm toalete. Să atragem atenția publicului cu privire la valoarea educației. Să angajăm mai mulți profesori. Și așa mai departe. Toate aceste propuneri par perfect logice. Datorită SCR-urilor, însă, știm că mesele gratuite în valoare de 100 de dolari se traduc în 2,8 ani în plus de educație – de trei ori mai mult decât în cazul uniformelor gratuite. Dacă este să vorbim despre impactul dovedit, deparazitarea copiilor cu probleme intestinale s-a dovedit a conduce la un plus de 2,9 ani de educație pentru o investiție absurd de mică de 10 dolari, cât valorează tratamentul. Nici un filosof de canapea nu ar fi putut prezice așa ceva, dar, de când a fost prezentată această constatare, zeci de milioane de copii au fost vindecați de viermișori.

În realitate, puține păreri doar intuite rezistă în fața dovezilor furnizate de SCR-uri. Economiiștii tradiționali ar spune că săracii vor fi tratați de viermișori în baza propriului consimțământ, având în vedere avantajele cunoscute – și raționamentul uman inerent. Însă este fals. Într-un articol din New Yorker, din urmă cu câțiva ani, Duflo își amintea o glumă binecunoscută despre un economist care vede pe stradă o bancnotă de 100 de dolari. Fiind o persoană rațională, nu o ia de jos, pentru că nu putea să fie decât o bancnotă falsă.

Pentru randomiștii precum Duflo, drumurile sunt pline de bancnote de 100 de dolari.

Cei trei „i”

A venit vremea să punem capăt la ceea ce Duflo a denumit drept cei trei „i” ai ajutoarelor pentru dezvoltare: Ideologia, Ignoranța și Inerția. „Nu am prea multe păreri de la care să pornesc”, spunea aceasta într-un interviu din

urmă cu câțiva ani. „Am o singură părere – că trebuie să evaluăm lucrurile – și mi-o susțin cu tărie. Nu sunt niciodată nemulțumită de rezultate. Nu am întâlnit până acum nici un rezultat de care să nu fiu mulțumită.”¹⁵ Mulți așa-ziși binefăcători ar avea de învățat de pe urma acestei atitudini. Duflo este un exemplu de cum poți să combini ideile mărețe cu setea de cunoaștere, de cum să fii idealist fără a deveni ideolog.

Și totuși.

Și totuși, ajutoarele pentru dezvoltare, oricât de eficiente ar fi, sunt întotdeauna doar o picătură în ocean. SCR-urile nu pot oferi soluții unor dileme majore cum ar fi modul în care să organizăm o democrație sau de ce are nevoie o țară ca să prospere și cu atât mai puțin acestea nu pot fi rezolvate dacă doar aruncăm niște bani peste problemă. A face o fixație pentru aceste studii istețe înseamnă să uităm că cele mai eficiente măsuri împotriva sărăciei se iau în altă parte pe lanțul trofic al economiei. OCDE estimează că țările sărace pierd de trei ori mai mult din evaziunea fiscală decât primesc din ajutoarele externe.¹⁶ Măsurile împotriva paradisurilor fiscale, de exemplu, ar putea să ajute mai mult decât o vor putea face vreodată programele bine intenționate de ajutorare.

Am putea să ne gândim chiar la o scară mai mare. Imaginați-vă că ar exista o singură măsură care ar putea eradica toată sărăcia de peste tot, ridicând nivelul de trai al tuturor oamenilor din Africa peste limita occidentală a sărăciei și băgându-ne totodată în buzunar câteva salarii lunare. Imaginați-vă numai. Am implementa măsura respectivă?

Nu. Bineînțeles că nu. La urma urmei, această măsură există de ani de zile. Este cel mai bun plan care nu s-a implementat niciodată.

Mă refer la deschiderea granițelor.

Nu numai pentru banane, produse derivate și iPhone-uri, ci pentru tot și toate – pentru cei care prestează muncă intelectuală, pentru refugiați și pentru oamenii obișnuiți în căutare de pășuni mai verzi. Desigur că am învățat deja din propriile greșeli că economiștii nu pot prezice viitorul (economistul John Kenneth Galbraith glumea odată spunând că unicul scop al prognozelor economice este acela de a-i pune într-o lumină mai bună pe

astrologi), însă cu toții sunt de acord asupra acestui aspect. Patru studii diferite au demonstrat că, în funcție de nivelul mobilității de pe piața de muncă mondială, creșterea estimată a „produsului mondial brut” ar fi între 67% și 147%.¹⁷ Efectiv, deschiderea granițelor ar face pe toată lumea mai bogată.

Asta l-a determinat pe un cercetător de la Universitatea din New York să tragă concluzia că, în prezent, lăsăm „bancnote de de trilioane de dolari pe drum”.¹⁸ Un economist de la Universitatea din Wisconsin a calculat că deschiderea granițelor va face veniturile unui angolez de rând să crească cu circa 10 000 de dolari pe an, iar cele ale unui nigerian cu 22 000 de dolari pe an.¹⁹

Așa că, de ce să ne obosim să născocim diverse tertipuri folosind firimiturile ajutoarelor pentru dezvoltare – bancnotele lui Duflo de 100 de dolari – când putem mai degrabă să deschidem larg porțile Tărâmului Abundenței?

65 000 000 000 000 de dolari

După cum stau lucrurile, sună oarecum scandalos. Însă granițele lumii erau deschise cu numai un secol în urmă. „Pașapoarte sunt bune numai pentru tipi cinstiți și plicticoși”, remarcă detectivul din romanul Ocolul Pământului în 80 de zile (1874), al lui Jules Verne, adresându-i-se consulului britanic din Suez. „Știți că vizele sunt inutile și că nu este nevoie de pașapoarte?” spune consulul când protagonistul, Phileas Fogg, îl roagă să îi pună o ștampilă.

Înainte Primului Război Mondial, frontierele reprezentau niște simple linii pe hârtie. Pașapoarte erau puține la număr, iar țările care le emiteau (precum Rusia și Imperiul Otoman) erau considerate necivilizate. Pe lângă asta, acea minune a tehnologiei secolului al XIX-lea, trenul, a avut rolul de a șterge pentru totdeauna granițele.

Și apoi a izbucnit războiul. Deodată granițele au fost sigilate ca să îi țină pe spioni la distanță și toată lumea de care era nevoie ca să depună un efort în război a făcut totul în acest sens. La conferința din 1920 de la Paris, comunitatea internațională a încheiat primele înțelegeri cu privire la utilizarea pașapoartelor. În zilele noastre, dacă cineva ar vrea să meargă pe urmele lui Phileas Fogg ar trebui să depună cereri pentru zeci de vize, să treacă prin sute de controale de securitate și să fie percheziționat de nenumărate ori. În actuala epocă a „globalizării“, doar 3% din populația planetei trăiește în altă țară decât cea natală.

Însă, în mod ciudat, lumea este larg deschisă pentru orice, mai puțin pentru oameni. Bunuri, servicii și acțiuni străbat globul în lung și-n lat. Informațiile circulă liber, Wikipedia este disponibilă în 300 de limbi și numărul acestora este în creștere, iar Autoritatea Națională de Securitate poate să verifice cu ușurință ce jocuri joacă John din Texas pe smartphone-ul său.

Desigur că avem încă o serie de piedici. În Europa, de exemplu, avem tarife impuse pe guma de mestecat (1,20 € pe kilogram), iar SUA impozitează caprele importate vii (0,68 dolari pe cap),²⁰ însă, dacă eliminăm aceste bariere, economia mondială crește cu numai câteva procente.²¹ Potrivit Fondului Monetar Internațional, eliminarea restricțiilor rămase asupra capitalului ar disponibiliza cel mult 65 de miliarde de dolari.²² Mărunțiș, potrivit economistului de la Harvard Lant Pritchett. Deschiderea granițelor pentru forța de muncă ar atrage mult mai multă prosperitate – de 1 000 de ori mai multă.

În cifre: 65 000 000 000 000 de dolari. În cuvinte: șaiszeci și cinci de trilioane de dolari.

Granițele discriminează

Creșterea economică nu este un leac universal, desigur, însă dincolo de porțile Tărâmului Abundenței constituie în continuare principalul factor de

progres. În interiorul țării sunt încă multe guri de hrănit, copii de educat și case de construit.

Și simțul moral favorizează deschiderea granițelor. Să spunem că John din Texas moare de foame. Îmi cere de mâncare, dar eu îl refuz. Dacă John moare, e vina mea? Fără îndoială că eu doar l-am lăsat să moară, ceea ce, de vreme ce nu este tocmai intenționat, nu este nici tocmai o crimă.

Acum să ne imaginăm că John nu cere de mâncare, ci se duce la piață, unde o să găsească mulți doritori să îi dea produse în schimbul muncii sale. De data asta însă, angajez vreo doi răufăcători înarmați până în dinți ca să nu îl lase să intre. John moare de foame după câteva zile.

Mai pot să spun că nu sunt de vină?

Povestea lui John ilustrează sloganul nostru pentru globalizare: „orice mai puțin forța de muncă”.²³ Miliarde de oameni sunt siliți să își vândă capacitatea de muncă pe o fracțiune din prețul pe care l-ar primi pentru ea pe Tărâmul Abundenței, și totul numai din cauza granițelor. Granițele sunt singura mare cauză de discriminare din istoria mondială. Marile diferențe aduse de inegalitate între locuitorii aceleiași țări sunt nesemnificative față de cele dintre diverși cetățeni ai planetei. În ziua de astăzi, cei mai bogați 8% câștigă jumătate din venitul mondial total,²⁴ iar cei mai bogați 1% dețin mai mult de jumătate din toată averea.²⁵ Celor mai săraci un miliard de oameni le revine doar 1% din întregul consum; celor mai bogați un miliard – 72%.²⁶

Din perspectivă internațională, locuitorii Tărâmului Abundenței nu numai că sunt bogați, ci sunt putred de bogați. Cine trăiește în SUA la limita sărăciei se numără printre cele mai bogate 14% persoane de pe glob; o persoană care câștigă un venit mediu se încadrează în cei mai bogați 4%.²⁷ În vârful clasamentului, comparațiile sunt și mai stranii. În 2009, pe când criza creditelor atingea punctul culminant, primele acordate salariilor de către banca de investiții Goldman Sachs echivalau cu veniturile celor mai săraci 224 de milioane de oameni din lume puse la un loc.²⁸ Și numai opt persoane – cele mai bogate de pe Pământ – dețin la fel de mult cât cea mai săracă jumătate din întreaga lume.²⁹

Este adevărat că doar opt oameni sunt mai bogați decât 3,5 miliarde la un loc.

FIGURA 13 Care sunt cele mai bogate țări?

Această hartă prezintă țările cu cel mai mare PIB pe cap de locuitor. Cu cât țara este mai mare pe hartă, cu atâta aceasta este mai bogată.

Sursa: Sasi Group, Universitatea din Sheffield (2005)

Prima noastră de zonă geografică

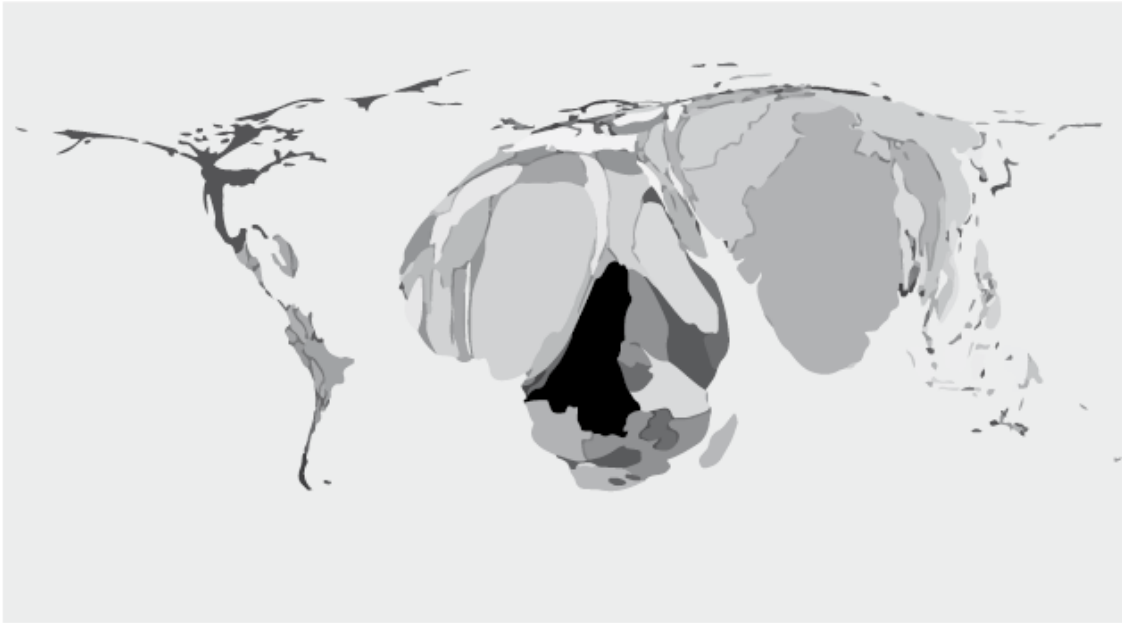
Astfel nu este de mirare că milioane de oameni bat la porțile Tărâmului Abundenței. În țările dezvoltate angajații trebuie să fie flexibili. Dacă vrei o slujbă trebuie să te ții după bani. Când însă ni se oferă slujbe ultraflexibile în țări în curs de dezvoltare, le considerăm brusc profitori economici. Cei care solicită azil au voie să rămână într-o țară numai dacă au motive să se teamă de persecuție acasă din cauza religiei sau a originii.

Dacă ne gândim bine, asta este cât se poate de bizar.

Să luăm ca exemplu un copilăș din Somalia. Există o probabilitate de 20% ca acesta să moară înainte de a ajunge la vârsta de cinci ani. Și acum comparați: soldații americani din prima linie aveau o rată a mortalității de 6,7% în Războiul Civil, de 1,8% în al Doilea Război Mondial și de 0,5% în Războiul din Vietnam.³⁰ Și, cu toate acestea, îl trimitem fără să stăm pe gânduri pe micuțul somalez înapoi dacă se dovedește că mama lui nu este o „adevărată” refugiată. Înapoi pe frontul somalez al mortalității infantile.

În secolul al XIX-lea, inegalitatea era încă o chestiune de clasă; în ziua de azi este o chestiune de zonă geografică. „Muncitori din toată lumea, uniți-vă!” era sloganul de adunare pe vremea în care toți săracii de peste tot erau mai mult sau mai puțin la fel de săraci. Însă astăzi, după cum observa renumitul economist al Băncii Mondiale Branko Milanovic, „solidaritatea proletariatului este acum, pur și simplu, moartă pentru că nu mai există un proletariat mondial”.³¹ Pe Tărâmul Abundenței limita sărăciei este de 17 ori mai sus decât în jungla de dincolo de porțile Țării de Basm.³² Până și cei care trăiesc din cupoane de alimente în SUA o duc regește în comparație cu cei mai săraci oameni de pe planetă.

FIGURA 14 Unde mor cei mai mulți copii?

Harta indică țările unde mortalitatea infantilă (până la vârsta de cinci ani) este cea mai ridicată. Cu cât țara este mai supradimensionată, cu atât rata mortalității infantile este mai mare.

Sursa: Sasi Group (Universitatea din Sheffield) și Mark Newman (Universitatea din Michigan), 2012

Cu toate acestea, cel mai mult ne îndreptăm furia asupra nedreptăților care au loc în interiorul propriilor granițe naționale. Ne indignăm că bărbații sunt plătiți mai mult decât femeile pentru aceeași muncă și că americanii albi câștigă mai mult decât americanii negri. Însă, chiar și 150% din marea diferență rasială de venituri din anii 1930 pălește în comparație cu nedreptățile provocate de granițele noastre. Un cetățean mexican care trăiește și muncește în SUA câștigă mai mult de dublu decât compatriotul său care locuiește în continuare în Mexic. Un american câștigă aproape de trei ori mai mult pentru aceeași muncă decât un bolivian, chiar și dacă au același nivel de pregătire, aceeași vârstă și același sex. Prin comparație cu un nigerian, diferența este de 8,5 – iar cifra este ajustată în funcție de puterea de cumpărare din cele două țări.³³

„Efectul graniței SUA asupra salariilor muncitorilor care au o eficiență intrinsecă egală este mai mare decât orice formă de discriminare salarială (gen, rasă sau etnie) care a fost măsurată vreodată“, observă cei trei economiști. Este apartheid la scară mondială. În secolul XXI, adevărata elită este formată nu din cei care nu s-au născut în familia potrivită sau în clasa socială potrivită, ci în țara potrivită.³⁴ Însă această elită modernă nu prea își dă seama cât de norocoasă este.

Falsificarea erorilor

Tratamentele lui Esther Duflo împotriva viermișorilor sunt o joacă de copii pe lângă extinderea oportunităților pentru imigrație. Deschiderea granițelor, chiar și puțin, este pe departe cea mai puternică armă împotriva sărăciei pe care o avem. Însă din păcate este o idee combătută întruna cu aceleași false argumente învechite.

• *Toți sunt teroriști*

Dacă urmăriți știrile, sunteți îndreptățiți să credeți așa ceva. Pentru că știrile prezintă ce s-a întâmplat astăzi (ȘTIRE DE ULTIMĂ ORĂ: ATAC TERORIST LA PARIS), iar nu ce se întâmplă în fiecare zi (ȘTIRE DE ULTIMĂ ORĂ: TEMPERATURA PLANETEI A CRESCUT CU 0,00005°C), mulți cred că terorismul este cea mai mare amenințare cu care ne confruntăm. Însă, între 1975 și 2015, probabilitatea anuală de a fi ucis în SUA într-un atac de către străini sau imigranți era de doar 1 la 3 609 709. În 30 din acei 41 de ani nu a fost nimeni omorât într-un asemenea atac și, pe lângă cele 2 983 de persoane care au murit în atacul terorist de la 11 septembrie, numai alte 41 de persoane, ca medie anuală, au fost ucise de către un terorist de origine străină în anii respectivi.³⁵

Un nou studiu efectuat de Universitatea din Warwick cu privire la valurile de migrație dintre 145 de țări demonstrează că imigrația este, de fapt, asociată cu o scădere a actelor teroriste. „Când migranții se mută dintr-o țară în alta, aceștia dobândesc noi abilități, cunoștințe și perspective“, scrie cercetătorul-șef. „Dacă suntem de acord cu opinia potrivit căreia dezvoltarea economică are legătură cu scăderea extremismului, atunci ar trebui să ne așteptăm ca o creșterea a migrării să aibă efecte pozitive.“³⁶

- *Toți sunt infractori*

Nu însă potrivit datelor. După câte se pare, persoanele care o iau de la capăt în SUA săvârșesc mai puține infracțiuni și ajung mai rar la închisoare decât populația băștinașă. Chiar dacă numărul imigranților ilegali s-a triplat între 1990 și 2013 ajungând la peste 11 milioane, rata infracționalității a scăzut în mod vizibil.³⁷ Același lucru este valabil și în cazul Marii Britanii: cu câțiva ani în urmă, cercetătorii de la Facultatea de Economie de la Londra au anunțat faptul că rata infracționalității a scăzut semnificativ în zonele care au cunoscut o imigrație masivă din Europa de Est.³⁸

Cum stau lucrurile în privința copiilor imigranților? În SUA este mai puțin probabil și ca aceștia, comparativ cu cei care au rădăcini americane, să aleagă o viață infracțională. În Europa lucrurile stau altfel. Ca să iau ca exemplu țara mea natală, Olanda, copiii imigranților marocani încalcă mai des legea. Întrebarea este, desigur, de ce? Multă vreme au fost evitate cercetările în această chestiune din motive de corectitudine politică. Însă, în 2004, s-a realizat la Rotterdam un studiu amplu menit să analizeze legătura dintre etnie și infracționalitatea în rândul tinerilor. După zece ani au apărut rezultatele. Corelația dintre originea străină și infracționalitate, după cum s-a dovedit, este egală cu zero. Nu are absolut nici un fel de valoare. Infracționalitatea în rândul tinerilor, se preciza în raport, își are originile în cartierul în care cresc copiii. În comunitățile sărace copiii de origine olandeză au exact aceleași șanse de a se implica în activitatea infracțională ca și cei aparținând minorităților etnice.³⁹

Numeroasele studii ulterioare au confirmat constatările menționate. De fapt, dacă se ține cont și de sex, vârstă și venit, rezultă că nu există nici o legătură între etnie și infracționalitate. „În plus“, scriau cercetătorii olandezi într-un articol recent, „imigranții care solicită azil sunt, de fapt, mai puțin reprezentați decât populația băștinașă.“⁴⁰

Nu că ar fi dat cineva importanță concluziilor respective. Noul gen de corectitudine politică susține că infracționalitatea și etnia sunt legate la toate nivelurile.

- *O să submineze coeziunea socială*

Părea a fi un adevăr deosebit de neplăcut, când faimosul sociolog Robert Putnam a realizat, în anul 2000, un studiu care indica faptul că diversitatea subminează coeziunea comunităților. Mai exact, acesta a constatat că îi face pe oameni mai puțin încrezători și mai puțin dispuși să își facă prieteni sau să facă muncă voluntară. Pe scurt, după cum concluziona Putnam pe baza unui număr uluitor de 30 000 de persoane întrebate, îi face „să se retragă precum broasca țestoasă“.⁴¹

Șocat fiind, a amânat ani de zile să-și dea publicității concluziile. Când acestea au fost publicate în cele din urmă, în 2007, efectul a fost – în mod previzibil – asemenea lansării unei bombe. Considerat a fi unul dintre cele mai influente studii sociologice ale secolului, studiul lui Putnam a fost citat în nenumărate ziare și rapoarte și, până în prezent, reprezintă sursa primară a politicienilor care pun la îndoială avantajele unei societăți multiculturale.

Există o singură problemă. Constatările lui Putnam s-au dovedit a fi false după ani de zile.

O analiză retrospectivă a 90 de studii a indicat că nu există absolut nici o corelație între diversitate și coeziunea socială.⁴² Nu numai că, după cum au descoperit sociologii Maria Abascal de la Universitatea Princeton și Delia Baldassarri de la Universitatea New York, Putnam a făcut greșală

esențială. Nu a ținut cont de faptul că afro-americanii și latino-americanii manifestă grade mai scăzute de încredere indiferent de locul în care trăiesc.⁴³ Dacă se modifică în funcție de asta, șocanta descoperire a lui Putnam nu mai stă în picioare.

Astfel, dacă nu este de vină diversitatea pentru lipsa de coeziune din societatea modernă de astăzi, atunci ce este de vină? Răspunsul este simplu: sărăcia, șomajul și discriminarea. „Nu diversitatea dintr-o comunitate subminează încrederea“, concluzionează Abascal și Baldassari, „ci mai degrabă dezavantajele cu care se confruntă oamenii din diverse comunități.“

- *O să ne ia locurile de muncă*

Cu toții am mai auzit asta. Când un număr mare de femei au pătruns brusc pe piața muncii în anii 1970, ziarele erau pline de previziuni potrivit cărora potopul de femei muncitoare plătite mai prost aveau să îi înlocuiască pe întreținătorii masculi de familii. Persistă o concepție eronată potrivit căreia piața locurilor de muncă este precum jocul scaunelor muzicale. Nu este așa. Femeile productive, oamenii în vârstă sau imigranții nu le vor lua locurile bărbaților, ale tinerilor sau ale cetățenilor care trudes de zor. De fapt, aceștia creează mai multe oportunități de angajare. Mai multă forță de muncă înseamnă mai mult consum, mai multă cerere, mai multe locuri de muncă. Dacă tot vrem să comparăm piața muncii cu scaunele muzicale, atunci aceasta este o versiune în care noii jucători aduc mai multe scaune.⁴⁴

- *Mâna de lucru a imigranților o să conducă la scăderea salariilor noastre*

Ca să demonstrăm falsitatea acestei idei putem apela la un studiu realizat de Centrul de Studii asupra Imigrației – un think tank – care a ajuns la concluzia că imigrația nu afectează, de fapt, deloc salariile.⁴⁵ Un alt studiu

arată chiar că nou-sosiții conduc la creșterea câștigurilor forței de muncă interne.⁴⁶ Imigranții sânguincioși stimulează productivitatea, ceea ce atrage salarii mai mari pentru toată lumea.

Iar asta nu este tot. Într-o analiză a perioadei 1990–2000, cercetătorii de la Banca Mondială au descoperit că emigrația din țară avea un efect negativ asupra salariilor din Europa.⁴⁷ Muncitorii necalificați erau cei mai neavantajați. În aceiași ani, imigranții erau mai eficienți și mai bine pregătiți decât s-ar crede în mod normal, contribuind chiar la motivarea localnicilor mai puțin pregătiți ca să țină pasul cu ei. În plus, dacă nu se angajează imigranți se preferă din ce în ce mai mult subcontractarea forței de muncă din străinătate. Iar asta, în mod ironic, chiar duce la scăderea salariilor.⁴⁸

- *Sunt prea leneși ca să muncească*

Este adevărat că pe Tărâmul Abundenței îi plătim mai mult pe oameni ca să stea degeaba decât ar câștiga în afara zidurilor noastre, însă nu există nici o dovadă cum că ar fi mai probabil ca imigranții să solicite asistență socială decât cetățenii unei anumite țări. Sau că țările cu un sistem puternic de asistență socială ar atrage mai mulți imigranți. În realitate, dacă ținem cont și de venituri și de nivelul funcțiilor, de fapt, imigranții profită mai puțin de asistența socială.⁴⁹ Per ansamblu, valoarea netă a imigranților este aproape în întregime pozitivă. În țări precum Ungaria, Irlanda, Spania, Italia și Marea Britanie, aceștia chiar obțin venituri impozabile per familie mai mari decât populația locală.⁵⁰

Nu v-am convins încă? Țările ar putea să hotărască să nu le acorde imigranților dreptul la asistență socială sau nu înainte de un anumit număr de ani sau nu înainte a fi plătit, să spunem, impozite de 50 000 de dolari. Sau puteți să creați alte astfel de condiții dacă vă temeți că aceștia constituie o amenințare politică ori că nu se vor integra. Puteți să le impuneți teste de limbă sau de cultură. Puteți să nu le acordați dreptul de vot. Și puteți să îi trimiteți înapoi dacă nu își găsesc de lucru.

Nedrept? Poate că da. Însă nu este cu mult mai nedreaptă alternativa de a-i ține la distanță pe toți fără deosebire?

- *Nu o să plece niciodată înapoi*

Astfel ajungem la un paradox fascinant: deschiderea granițelor încurajează întoarcerea imigranților.⁵¹ Să luăm ca exemplu granița dintre Mexic și SUA. În anii 1960 milioane de mexicani au trecut această graniță, însă în timp 85% dintre ei s-au întors la casele lor. Din anii 1980 și mai ales după 11 septembrie, partea americană a graniței a fost puternic militarizată, având un zid cu o lungime de 3 600 de kilometri dotat cu camere de luat vederi, senzori, drone și 20 000 de polițiști de frontieră. În ziua de astăzi, numai 7% dintre imigranții ilegali mexicani se întorc acasă.

„Cheltuim anual miliarde din dolarii contribuabililor pe întărirea granițelor, care este mai mult decât inutilă – este inefficientă“, observă un profesor de sociologie de la Universitatea Princeton. „Migranții au reacționat destul de firesc la costurile și riscurile mărite prin reducerea numărului de traversări ale frontierei.“⁵² Nu este deloc de mirare că numărul mexicanilor care se află ilegal în SUA a crescut ajungând la șapte milioane în 2007 – de șapte ori mai mulți decât în 1980.

Îmbogățește-te

Chiar și într-o lume fără poliție de frontieră, mulți săraci vor sta pe loc. La urma urmei, multă lume se simte legată de propria țară, casă și de propria familie. În plus, este scump să călătorești și puțină lume din țările sărace își permite să emigreze. Lăsând însă la o parte latura financiară, un sondaj recent de opinie a arătat că, dacă ar avea ocazia, 700 de milioane de oameni s-ar muta într-o altă țară.⁵³

Nu putem să ne deschidem granițele peste noapte, desigur – și nici nu ar fi bine. Migrația necontrolată ar eroda cu siguranță coeziunea socială de pe Tărâmul Abundenței. Însă chiar trebuie să ne amintim un lucru: într-o lume de o inegalitate nebună, migrația este cel mai puternic instrument de combatere a sărăciei. Cum știm asta? Din experiență. Când viața în Irlanda anilor 1850 și din Italia anilor 1880 a luat o întorsătură dramatică, majoritatea țăranilor săraci au plecat; la fel au făcut și 100 000 de olandezi în 1830–1880. Toți au plecat peste ocean, în țara în care oportunitățile păreau nelimitate. Cea mai bogată țară din lume, Statele Unite, este o națiune construită de imigranți.

Astăzi, după un secol și jumătate, sute de milioane de oameni din toată lumea locuiesc în adevărate închisori în aer liber. Trei sferturi din toate zidurile și gardurile de frontieră au fost construite după anul 2000. Mii de kilometri de sârmă ghimpată separă India de Bangladesh. Arabia Saudită își îngrădește întregul teritoriu. Și chiar dacă Uniunea Europeană își deschide în continuare granițele dintre statele membre, aceasta alocă milioane ca să deturneze ambarcațiuni fragile în Marea Mediterană. Această politică nu a diminuat șuvoiul de potențiali imigranți, însă îi ajută pe traficanții de persoane să își construiască o afacere înfloritoare și a afectat între timp viețile a mii de oameni. Iată-ne după 20 de ani de la căderea zidului Berlinului, și din Uzbekistan până în Thailanda și din Israel în Botswana lumea are mai multe bariere ca oricând.⁵⁴

Oamenii nu au evoluat stând într-un loc. Avem în sânge dorul de ducă. Dacă privim în urmă cu câteva generații, fiecare are câte un imigrant în arborele genealogic. Și să ne uităm la China contemporană, unde, cu 20 de ani în urmă, cea mai mare migrație din istoria mondială a condus la un aflus de sute de milioane de chinezi de la țară la orașe. Oricât ar fi de perturbatoare, migrația s-a dovedit de multe ori a fi unul dintre cele mai puternice motive ale progresului.

Deschideți porțile

Ceea ce ne duce înapoi la cele 134,8 miliarde de dolari pe an, 11,2 miliarde pe lună, 4 274 de dolari pe secundă. Pare a fi o sumă uriașă, însă nu este. Totalul final al ajutoarelor pentru dezvoltarea mondială ajunge în jurul sumei pe care o cheltuiește doar pe sănătate o țară europeană mică precum Olanda. Americanii de rând cred că guvernul lor federal cheltuiește mai mult de un sfert din bugetul național pe ajutoare externe, însă cifra adevărată este de mai puțin de 1%.⁵⁵ Între timp, porțile Tărâmului Abundenței rămân închise și baricadate. Sute de milioane de oameni se îmbulzesc în afara acestei comunități închise, exact cum odinioară săracii băteau cu putere la porțile orașelor fortificate. Articolul 13 din Declarația Universală a Drepturilor Omului spune că toată lumea are dreptul să plece din propria țară, însă nu i se garantează nimănui dreptul să se mute pe Tărâmul Abundenței. Și, după cum descoperă repede cei care solicită azil, procedura este și mai plină de birocrăție, mai înnebunitoare și mai lipsită de speranță decât cea prin care se aplică la asistența socială. În ziua de astăzi, dacă vrei să ajungi în Țara de Basm, nu mai este nevoie să îți croiești drumul prin kilometri întregi de budincă de orez, ci prin munți întregi de formalități.

Poate că peste un secol și ceva vom privi în urmă la aceste frontiere după cum privim astăzi sclavagia și apartheidul. Însă un lucru este cert: dacă vrem să facem lumea mai bună nu are rost să evităm migrația. Ar putea ajuta fie și doar să întredeschidem ușa. Dacă toate țările dezvoltate ar accepta fie și cu numai 3% mai mulți imigranți, săracii lumii ar avea de cheltuit 305 miliarde de dolari în plus, spun oamenii de știință de la Banca Mondială.⁵⁶ Aceasta este suma totală a tuturor ajutoarele pentru dezvoltare – luată de trei ori.

După cum scria în 1987 Joseph Carens, unul dintre principalii susținători ai deschiderii granițelor: „s-ar putea ca libera migrație să nu se poată realiza imediat, însă este un obiectiv pentru care ar trebui să ne luptăm”.⁵⁷

Nu ideile noi ne provoacă probleme, ci descotorosirea de cele vechi.

John Maynard Keynes (1883–1946)

10. Cum schimbă ideile lumea

La sfârșitul verii anului 1954, un tânăr psiholog de succes citea ziarul, când a observat pe ultima pagină un titlu ciudat:

PROFEȚIE DE PE PLANETA CLARION

APEL CĂTRE ORAȘ: FUGIȚI DIN CALEA POTOPULUI.

NE VA ÎNGHIȚI PE 21 DEC,

SPAȚIUL COSMIC CĂTRE LOCUITORII DIN SUBURBII.

Curios, psihologul, al cărui nume era Leon Festinger, continuă să citească. „Lake City va fi distrus de o inundație dinspre Marele Lac exact înaintea răsăritului, pe 21 decembrie.” Mesajul provenea de la o casnică dintr-o suburbie a orașului Chicago care îl primise, potrivit spuselor sale, de la niște ființe superioare de pe o altă planetă: „Aceste ființe au vizitat Pământul”, spunea aceasta, „în așa-numitele farfurii zburătoare”.

Exact asta aștepta Festinger. Avea ocazia să cerceteze o problemă simplă, dar spinoasă care îl frământa de ani de zile: Ce se întâmplă când oamenii suferă o criză gravă a propriilor convingeri? Cum avea să reacționeze respectiva casnică văzând că nu a venit nici o farfurie zburătoare să o salveze? Ce se întâmplă când nu are loc marele potop? În urma unor mici investigații, Festinger a descoperit că femeia, o anume Dorothy Martin, nu era singura care era convinsă că avea să vină sfârșitul lumii pe 21 decembrie 1954. În jur de 12 dintre discipolii săi – toți americani inteligenți și integri – renunțaseră la slujbele lor, își vânduseră bunurile sau își părăsiseră soții sau soțiile din cauza acestei convingeri.

Festinger s-a hotărât să se infiltreze în secta de la Chicago. Imediat a observat că membrii sectei nu se străduiau să îi convingă pe alții de iminența sfârșitului lumii. Salvarea le era rezervată numai acestora, puținilor aleși. În dimineața zilei de 20 decembrie 1954, doamna Martin a primit un nou mesaj de sus: „La miezul nopții o să fiți băgați în niște mașini parcate și o să fiți duși într-un loc în care veți fi îmbarcați într-un balcon [farfurie zburătoare]“.

Emoționat, grupul a început să aștepte să se înalțe la cer.

Seara zilei de 20 decembrie 1954

11:15 p.m.: Doamna Martin primește un mesaj prin care i se cere grupului să își pună paltoanele și să aștepte.

12:00 a.m.: Nu se întâmplă nimic.

12:05 a.m.: Unul dintre credincioși observă că un alt ceas din încăpere indică ora 11:55 p.m. Grupul conchide că nu este încă miezul nopții.

12:10 a.m.: Mesaj de la extratereștri: farfuriile zburătoare întârzie.

12:15 a.m.: Sună telefonul de câteva ori: sunt jurnaliști care vor să afle dacă s-a sfârșit lumea.

2:00 a.m.: Unul dintre adepții mai tineri, care se aștepta să fie deja la o distanță de câțiva ani-lumină, își amintește că mama lui avea de gând să anunțe poliția dacă nu se întorcea acasă până la ora 2 dimineața. Ceilalți îl asigură că plecarea sa este un sacrificiu pe care merită să îl facă ca să salveze grupul, așa că acesta pleacă.

4:00 a.m.: Unul dintre credincioși spune: „Am rupt legătura cu toată lumea. Le-am întors spatele tuturor. Nu-mi pot permite să am îndoieli. Trebuie să cred.“

4:45 a.m.: Doamna Martin mai primește un mesaj: Dumnezeu a decis să salveze Pământul. Împreună, micul grup a răspândit atâta „lumină“ în noaptea aceea încât Pământul a fost salvat.

4:50 a.m.: Un ultim mesaj venit de sus: Extratereștrii vor ca noua veste „să fie transmisă imediat către ziare“. Înarmați cu această nouă misiune, credincioșii informează ziarele și posturile de radio locale înainte de răsărit.

Când nu se împlinesc profețiile

„Unui om care are o anumită convingere îi este greu să și-o schimbe.“ Așa își începe Leon Festinger relatarea acelor evenimente în cartea *When Prophecy Fails* (Când nu se împlinesc profețiile), publicată pentru prima dată în 1956 și care constituie un text de referință în psihologia socială până în zilele noastre. „Spune-i că nu ești de acord cu el și o să plece“, continuă Festinger. „Prezintă-i fapte și cifre și îți va pune la îndoială sursele. Fă apel la logică și nu o să înțeleagă ce vrei să spui.“

Este ușor să râdem la auzul poveștii doamnei Martin și a credincioșilor săi, însă nici unul dintre noi nu este imun la fenomenul descris de Festinger. „Disonanță cognitivă“, l-a numit acesta. Când realitatea vine în contradicție cu cele mai profunde convingeri ale noastre, preferăm să reanalizăm realitatea decât să ne schimbăm concepția despre lume. Și nu numai atât, devenim chiar mai rigizi decât înainte în propriile convingeri.¹

Cu toate acestea, avem tendința să fim destul de flexibili când vine vorba de chestiuni practice. Majoritatea dintre noi chiar suntem dispuși să acceptăm sfaturi despre cum să scăpăm de pete sau să tăiem castraveții. Nu, abia când vine vorba despre idei politice, ideologice sau religioase devenim mai încăpățânați ca oricând. Tindem să ne întărim poziția când cineva ne pune la îndoială părerile cu privire la sancționarea infracțiunilor, la sexul premarital sau la încălzirea globală. Acestea sunt idei de care oamenii au tendința să se atașeze, ceea ce îngreunează detașarea. A face asta ne-ar afecta sentimentul de identitate și poziția în cadrul grupurilor sociale – la biserică sau în familie sau în cercul de prieteni.

Un factor care cu siguranță nu are legătură cu asta este prostia. Cercetătorii de la Universitatea Yale au demonstrat că oamenii cu studii sunt mai inflexibili în privința convingerilor lor decât ceilalți.² La urma urmei, studiile îți dau instrumentele necesare susținerii opiniilor. Oamenii inteligenți au multă experiență în găsirea argumentelor, a specialiștilor și a studiilor care le susțin convingerile preexistente, iar internetul ne ajută mai mult ca oricând să fim consumatori propriilor opinii, putând să mai găsim o dovadă cu doar un clic.

Oamenii isteți, concluzionează ziaristul american Ezra Klein, nu își folosesc inteligența ca să găsească răspunsul corect; și-o folosesc ca să găsească răspunsul care vor ei să fie corect.³

Când mi-a sunat ceasul la miezul nopții

Trebuie să mărturisesc ceva. Pe când scriam Capitolul 6 din cartea de față („O săptămână de lucru de 15 ore“), am dat de un articol intitulat „S-ar putea ca săptămâna mai scurtă de lucru să nu ne crească bunăstarea“.⁴ Era un articol din New York Times despre un studiu sud-coreean în care se susținea că o săptămână de lucru cu 10% mai scurtă nu i-a făcut pe angajați mai fericiți. După ce am mai căutat pe Google, am ajuns la un articol din ziarul londonez Telegraph în care se susținea că munca mai puțină ar putea să fie total dăunătoare sănătății.⁵

Deodată eram Dorothy Martin și mi-a sunat ceasul la miezul nopții. Mi-am mobilizat imediat mecanismele de apărare. În primul rând, aveam anumite dubii referitoare la sursă: Telegraph este un ziar conservator, deci cât de în serios puteam să iau articolul respectiv? În plus, mai era și acel „s-ar putea“ din titlul articolului din New York Times. Cât de concludente erau, de fapt, concluziile studiului? Mi-au intervenit chiar și stereotipurile: sud-coreenii ăia sunt așa de obsedați de muncă – probabil că au lucrat mai mult chiar și atunci când au raportat mai puține ore. În plus, fericire? Cum anume o măsoară?

Mulțumit, am dat la o parte studiul. M-am convins că nu putea să fie relevant.⁶

Vă mai dau un exemplu. În Capitolul 2 am prezentat argumente în favoarea venitului de bază universal. Este o convingere în care am investit mult în ultimii ani. Primul articol pe care l-am scris pe această temă a adunat aproape un milion de vizionări și a fost selectat de Washington Post. Am ținut cursuri despre venitul de bază universal și am pledat în favoarea lui la televiziunea olandeză. Am primit o mulțime de e-mailuri pline de entuziasm. Nu cu mult timp în urmă, chiar am auzit pe cineva numindu-mă „Domnul Venit de Bază“. Încet, dar sigur, opinia mea a ajuns să îmi definească identitatea personală și profesorală. Cred cu sinceritate că venitul de bază universal este o idee căreia i-a venit timpul să fie pusă în practică. Am cercetat problema amănunțit și dovezile conduc în această direcție. Însă, dacă este să fiu sincer, mă întreb uneori dacă mi-aș permite să observ dacă dovezile ar indica în alt sens. Aș fi suficient de atent – sau de curajos – încât să îmi schimb părerea?

Puterea unei idei

„Continuă să îți construiești castele în cer“, a fost remarca usturătoare a unui prieten la scurt timp după ce i-am trimis unele dintre articolele mele despre săptămâna redusă de lucru și despre un venit de bază universal. La urma urmei, ce sens are să venim cu noi idei nebunești când politicienii nu pot nici măcar să echilibreze bugetul?

Atunci am început să mă întreb dacă ideile noi pot cu adevărat să schimbe lumea.

Acum, răspunsul vostru instinctiv (și pe bună dreptate) ar putea fi: Nu se poate – oamenii își vor păstra cu încăpățănare vechile idei care le convin. Ideea este că știm că ideile s-au schimbat de-a lungul timpului. Ceea ce ieri era avangardist astăzi este de bun simț. Simon Kuznets și-a dorit realizarea ideii de PIB. Adepții randomizării încurcă planurile ajutoarelor pentru dezvoltare forțându-le să își dovedească eficiența. Întrebarea care se pune nu este dacă ideile noi le pot învinge pe cele vechi, ci cum.

Studiile sugerează că șocurile bruște pot face minuni. James Kuklinski, politician și om de știință de la Universitatea din Illinois, a descoperit că oamenii sunt mai înclinați să își schimbe părerile dacă se confruntă cu fapte noi și neplăcute cât mai direct posibil.⁷ Luați ca exemplu succesul recent al politicienilor de dreapta care avertizaseră deja cu privire la „amenințarea islamică“ încă din anii 1990, dar care nu se bucuraseră de prea mare atenție până la șocanta distrugere a Turnurilor Gemene de pe 11 septembrie 2001. Niște puncte de vedere care fuseseră cândva izolate au devenit brusc o obsesie colectivă.

Dacă este adevărat că ideile nu schimbă lucrurile în mod treptat, ci haotic – în șocuri – atunci premisa de bază a democrației noastre, a jurnalismului nostru și a educației noastre este complet greșită. Asta ar însemna, în esență, că modelul iluminist despre cum își schimbă oamenii opiniile – prin culegere de informații și deliberare rațională – este, de fapt, un punct de

menținere a status-quo-ului. Ar însemna că aceia care au încredere deplină în raționalitate, nuanțe și compromisuri nu sunt în stare să înțeleagă cum conduc ideile lumea. O concepție despre lume nu este un set de Lego în care se pune o piesă aici, se adaugă alta acolo. Este o fortăreață apărută din răspuțeri, cu toate întăririle posibile până când presiunea devine atât de puternică încât se prăbușesc zidurile.

În decursul lunilor în care Leon Festinger s-a infiltrat în secta doamnei Martin, psihologul american Solomon Asch a demonstrat că presiunea grupului poate chiar să ne determine să ignorăm ceea ce am vedea foarte clar cu propriii ochi. Printr-un experiment devenit acum celebru, acesta le-a arătat subiecților trei linii pe o foaie de hârtie și i-a întrebat care este mai lungă. Când toată lumea din încăperea (toți fiind colaboratori ai lui Asch, fără ca subiectul să o știe) a dat același răspuns, la fel a făcut și subiectul – deși era clar că era greșit.⁸

La fel stau lucrurile și în politică. Oamenii de știință care studiază fenomenul politic au constatat că modul în care votează lumea este determinat mai puțin de percepțiile acestora legate de propriile vieți și mai mult de concepțiile lor legate de societate. Nu ne interesează în mod deosebit ce poate să facă guvernul pentru noi personal; vrem să știm ce poate face acesta pentru noi toți. Când votăm, o facem nu doar pentru noi înșine, ci și pentru grupul din care vrem să facem parte.

Însă Solomon Asch a mai descoperit ceva. O singură voce disonantă poate schimba totul. Când o singură altă persoană din grup a insistat asupra adevărului, subiecții testului au fost mai înclinați să aibă încredere în propriile simțuri. Să fie aceasta o încurajare pentru toți cei care se simt asemenea unor voci singuratice care urlă în pustiu: continuați să construiți castele în cer. Va veni și vremea voastră.

O noapte lungă

În 2008, a fost ca și cum ne-am confruntat, în sfârșit, cu cel mai mare caz de disonanță cognitivă de după anii 1930. Pe 15 septembrie, banca de investiții Lehman Brothers și-a declarat falimentul. Deodată, întreg sectorul bancar mondial părea sortit prăbușirii precum un șir de piese de domino. În lunile următoare, teorii legate de piața liberă s-au prăbușit și au ars una după alta.

Fostul președinte al Rezervei Federale, Alan Greenspan, poreclit odinioară „Oracolul” sau „Maestrul”, a fost uluit. „Nu numai că instituțiile financiare în sine devin mai puțin vulnerabile la șocurile provocate de factorii de risc”, susținea acesta încrezător în 2004, „ci și sistemul financiar în ansamblu a devenit mai rezistent.”⁹ Când Greenspan s-a pensionat în 2006, toată lumea a crezut că va fi imortalizat în panoplia campionilor financiari din istorie.

Într-o sesiune a comisiei parlamentare care a avut loc doi ani mai târziu, bancherul falit a recunoscut că se afla „într-o stare șocantă de neîncredere”. Încrederea lui Greenspan în capitalism suferise o mare înfrângere. „Am găsit un defect. Nu știu cât este de important sau de permanent. Am fost foarte afectat de acest fapt.”¹⁰ Întrebat fiind de un congressman dacă a fost indus în eroare de propriile idei, Greenspan a răspuns: „Tocmai de aceea am fost șocat, pentru că, de mai bine de 40 de ani, aveam numeroase dovezi că funcționează excepțional de bine”.

Lecția de la 21 decembrie 1954 este că totul se concentrează în acel moment de criză. Când ceasul bate miezul nopții, ce urmează? O criză poate să creeze ocazia apariției de idei noi, dar poate la fel de bine să vină în sprijinul vechilor convingeri.

Deci, ce s-a întâmplat după 15 septembrie 2008? Mișcarea Occupy i-a entuziasmat repede pe oameni, dar a dispărut la fel de repede. Între timp, partidele politice de orientare de stânga au pierdut alegerile cam în toată Europa. Grecia și Italia mai mult sau mai puțin au pus la păstrare democrația cu totul și au derulat reforme neoliberale ca să își mulțumească creditorii, ajustând guvernul și stimulând flexibilitatea pieței muncii. Și în Europa de Nord guvernele au proclamat intrarea într-o nouă epocă de austeritate.

Și Alan Greenspan? Când, după câțiva ani, a fost întrebat de un reporter dacă a existat vreo eroare în ideile sale, a dat un răspuns hotărât: „Deloc.

Cred că nu există nici o alternativă.“¹¹

Trecând direct la prezent: reforma fundamentală a sectorului bancar nu a avut încă loc. Bancherii de pe Wall Street primesc cele mai mari prime de la criză încoace.¹² Iar rezervele de capital ale băncilor sunt mai mici ca oricând. Joris Luyendijk, ziarist la Guardian care și-a petrecut doi ani uitându-se sub capota sistemului financiar londonez, și-a rezumat experiența din 2013 astfel: „Este ca și cum ai fi la Cernobîl și vezi că au repornit reactorul, dar au aceeași conducere de pe vremuri“.¹³

Trebuie să vă întrebați: disonanța cognitivă din 2008 a fost măcar suficient de mare? Sau a fost prea mare? Investisem prea mult în vechile noastre convingeri? Sau, pur și simplu, nu au existat alternative?

Această ultimă variantă este cea mai îngrijorătoare dintre toate.

Cuvântul „criză“ provine din greaca veche și înseamnă, pur și simplu, „a despărți“ sau „a cerne“. O criză ar trebui astfel să fie un moment de adevăr, o perioadă critică în care se face o alegere esențială. Însă este ca și cum, în 2008, nu am fost în stare să facem o astfel de alegere. Când ne-am confruntat dintr-odată cu prăbușirea întregului sistem bancar, nu existau alternative reale; nu puteam decât să ne târâm pe același drum.

Atunci, poate, criză nu este cuvântul potrivit pentru situația actuală. Pare mai degrabă că suntem în comă. Tot un cuvânt din greaca veche. Înseamnă „somn adânc, fără vise“.

Luptătorii rezistenței capitaliste

Totul este profund ironic, dacă stai să te gândești.

Doi oameni care sigur și-au dedicat viața construirii de castele în Spania cu siguranța nefirească că li se va da dreptate într-o bună zi au fost fondatorii

gândirii neoliberale. Îi admir pe amândoi: filosoful alunecos Friedrich Hayek și cunoscutul intelectual Milton Friedman.

În ziua de azi, „neoliberal“ este o expresie umilitoare la adresa tuturor celor care nu sunt de acord cu politica de stânga. Hayek și Friedman, însă, au fost neoliberali mândri care au considerat că este de datoria lor să reinventeze liberalismul.¹⁴ „Trebuie să transformăm din nou construcția unei societăți libere într-o aventură intelectuală“, scria Hayek. „Avem nevoie de o Utopie liberală.“¹⁵

Chiar dacă îi consideri niște șmecheri care au introdus moda lăcomiei și care se fac vinovați de criza financiară care a adus milioane de oameni la sapă de lemn – chiar și așa, ai multe de învățat de la Friedrich Hayek și Milton Friedman.

Unul s-a născut la Viena, altul la New York. Amândoi credeau cu tărie în puterea ideilor. Vreme de mulți ani, ambii au făcut parte dintr-o mică minoritate, un fel de sectă, care funcționa în afara coconului liniei principale de gândire. Împreună au distrus coconul, schimbând drastic lumea într-un mod în care mulți ditatori și miliardari abia visează că o pot face. Au început prin a face bucățele lucrarea de o viață a marelui lor rival, economistul britanic John Maynard Keynes. Se pare că singurul lucru pe care aceștia îl aveau în comun cu Keynes era convingerea că ideile economiștilor și ale filosofilor reprezintă forțe mai puternice decât interesele legitime ale marilor afaceriști sau ale politicienilor.

Această poveste începe pe 1 aprilie 1947, la mai puțin de un an de la moartea lui Keynes, când 40 de filosofi, istorici și economiști s-au reunit într-un mic sat din Mont Pèlerin (Elveția). Unii călătoriseră săptămâni întregi, traversând oceane ca să ajungă acolo. În anii care au urmat, aveau să fie cunoscuți sub numele de Societatea Mont Pèlerin.

Toți cei 40 de gânditori care au venit în acest mic sat elvețian au fost rugați să își spună părerea și împreună au format un corp de luptători de rezistență

capitalistă împotriva supremației socialiste. „Există, desigur, puțini în ziua de astăzi care nu sunt socialiști“, se plânse odinioară Hayek, inițiatorul evenimentului. Într-o vreme în care prevederile New Deal le împinseseră până și pe Statele Unite spre politici mai socialiste, o apărare a pieței libere era considerată încă drept total revoluționară, iar Hayek se simțea „fără nici o speranță în dezacord cu epoca sa“.¹⁶

Milton Friedman se afla și el la întrunirea înțelepților. „Iată-mă și pe mine, un provincial american tânăr și naiv“, avea să își aducă ulterior aminte Friedman, „care făcea cunoștință cu oameni din toată lumea, dedicați cu toții aceluiași principii liberale ca și noi; cu toții fiind atacați în țările lor, însă printre ei se numărau savanți, unii deja celebri, alții care urmau să devină.“¹⁷ De fapt, nu mai puțin de opt membri ai Societății Mont Pèlerin aveau să câștige Premiul Nobel.

Cu toate acestea, în 1947, nimeni nu putea prezice un viitor cu atâtea stele. Multe zone din Europa zăceau în ruine. Procesul de reconstrucție era colorat de idealurile lui Keynes: locuri de muncă pentru toți, scăderea pieței libere și reglementarea băncilor. Starea de război s-a transformat în stare de asigurări sociale. Însă în aceeași perioadă gândirea neoliberală a început să atragă atenția datorită eforturilor Societății Mont Pèlerin, un grup care avea să devină unul dintre principalele think tank-uri din secolul XX. „Împreună au contribuit la accelerarea unei transformări a politicii mondiale cu implicații care vor continua să reverbereze timp de decenii“, spune istoricul Angus Burgin.¹⁸

În anii 1970, Hayek a fost înlocuit la președinția Societății de către Friedman. Sub conducerea americanului minuscul și cu ochelari a cărui energie a depășit-o chiar și pe cea a predecesorului său, societatea s-a radicalizat. În principal, nu exista nici o problemă în jur pentru care Friedman să nu dea vina pe guvern. Iar soluția era întotdeauna piața liberă. Șomaj? Eliminați salariul minim. Dezastru natural? Puneți companiile să organizeze o campanie de ajutorare. Școli fără bani? Privatizați învățământul. Un sistem de sănătate prea scump? Privatizați-l și pe el și scăpați de controlul public, că tot veni vorba. Abuzul de substanțe? Legalizați drogurile și lăsați piața să facă minuni.

Friedman a folosit toate mijloacele posibile ca să își răspândească ideile, concepând un întreg repertoriu de prelegeri, editoriale, interviuri radio, apariții televizate, cărți și chiar și un documentar.

În prefața la bestsellerul său *Capitalism or Freedom* (*Capitalism sau libertate*), acesta scria că este de datoria gânditorilor să ofere întruna alternative. Idei care par „imposibile din punct de vedere politic” astăzi pot deveni într-o bună zi „inevitabile din punct de vedere politic”.

Nu rămânea decât să aștepte momentul decisiv. „Numai o criză – reală sau considerată ca atare – conduce la schimbare reală”, explica Friedman. „Când începe o asemenea criză, acțiunile întreprinse depind de ideile din jur.”¹⁹ Criza a început în octombrie 1973, când Organizația Țărilor Arabe Exportatoare de Petrol a crescut prețurile la țiței cu 70% și a impus un embargo pe petrol Statelor Unite și Olandei. Inflația a depășit cotele maxime și economiile occidentale s-au afundat în recesiune. „Stagflația”, după cum este numit acest efect, nu era nici măcar posibilă potrivit teoriei lui Keynes. Însă Friedman o prezisese.

Tot restul vieții, Friedman nu a încetat să sublinieze faptul că succesul său ar fi fost de neconceput fără munca pregătitoare depusă încă din 1947. Dezvoltarea neoliberalismului a decurs ca o cursă de ștafetă, în cadrul căreia grupul de experți le-a predat ștafeta ziariștilor, care le-au predat-o politicienilor. Cei care au alergat pe ultima sută de metri au fost cei mai puternici lideri occidentali, Ronald Reagan și Margaret Thatcher. Întrebată fiind care consideră că a fost cea mai mare victorie a sa, răspunsul lui Thatcher a fost: „Noii laburiști”. Sub conducerea neoliberalului Tony Blair, până și rivalii ei social-democrați din Partidul Laburist ajunseseră să îi împărtășească viziunea despre lume.

În mai puțin de 50 de ani, o idee care fusese cândva respinsă ca fiind radicală și neimportantă ajunsese să conducă lumea.

Lecția neoliberalismului

Unii susțin că în zilele noastre nu prea mai contează cu cine votezi. Chiar dacă avem partide de dreapta și de stânga, nici una din cele două orientări nu pare să aibă o strategie clară pentru viitor. Dintr-un capriciu al sorții, invenția neoliberală a doi oameni care credeau cu îndârjire în puterea ideilor a blocat acum dezvoltarea unor noi idei. S-ar părea că am ajuns la „capătul istoriei“, democrația liberală fiind ultima stație, iar „consumatorul liber“ fiind ultima formă a speciei noastre.²⁰

Până să fie numit Friedman președinte al Societății Mont Pèlerin în 1970, majoritatea filosofilor și a istoricilor din cadrul acesteia se retrăseseră deja, pentru că dezbaterile deveniseră excesiv de tehnice și de economice.²¹ Privind retrospectiv, venirea lui Friedman a marcat zorii unei ere în care economiștii aveau să devină principalii gânditori ai lumii occidentale. Astăzi ne aflăm în continuare în acea eră.²²

Locuim într-o lume a managerilor și a tehnocraților. „Să ne concentrăm doar pe rezolvarea problemelor“, spun aceștia. „Să ne concentrăm doar să o scoatem la capăt.“ Deciziile politice sunt tot timpul prezentate ca o chestiune de necesitate – ca evenimente neutre și obiective, ca și cum nu ar exista alte opțiuni. Keynes a observat apariția acestei tendințe chiar de pe vremea lui. „Oamenii practici, care se cred excepții de la influențele intelectuale“, scria acesta, „sunt, de obicei, sclavii vreunui economist defunct.“²³

Când s-a prăbușit Lehman Brothers pe 15 septembrie 2008, marcând astfel începutul celei mai mari crize din anii 1930 încoace, nu existau alternative reale la îndemână. Nu pregătise nimeni așa ceva. Ani de zile intelectualii, ziariștii și politicienii susținuseră cu toții cu tărie că ajunsesem la sfârșitul erei „marilor discursuri“ și că venise momentul ca ideologiile să fie înlocuite cu pragmatism.

În mod firesc, ar trebui să ne mândrim în continuare cu libertatea pentru care s-au luptat generațiile anterioare și pe care au câștigat-o. Dar întrebarea este: ce valoare mai are libertatea de exprimare când nu mai avem nimic care să merite a fi spus? Ce sens mai are libertatea de asociere când nu mai avem nici un sentiment de afiliere? Ce sens mai are libertatea religioasă când nu mai credem în nimic?

Pe de o parte, lumea devine în continuare tot mai bogată, mai sigură și mai sănătoasă. Zi de zi tot mai mulți oameni sosesc în Țara de Basm. Acesta este un triumf uriaș. Pe de altă parte, a venit momentul ca noi, locuitorii Tărâmului Abundenței, să ne revendicăm noua utopie. Să ridicăm din nou pânzele. „Progresul reprezintă realizarea Utopiilor“, scria Oscar Wilde cu mulți ani în urmă.²⁴ O săptămână de lucru de 15 ore, un venit de bază universal și o lume fără granițe... Toate astea sunt niște visuri nebunești – însă pentru cât timp?

Acum oamenii se îndoiesc că „ideile și credințele umane sunt principalele motoare ale istoriei“, după cum susținea Hayek pe vremea când neoliberalismul era încă în fașă. „Ne este greu tuturor să ne imaginăm că crezul nostru [sic] poate fi diferit de ceea ce este în realitate.“²⁵ Ar lua o generație, arăta acesta, până când să înceapă să predominie ideile noi. Tocmai din acest motiv avem nevoie de gânditori care să fie nu numai răbdători, ci să aibă și „curajul de a fi «utopici»“.

Să considerăm că aceasta a fost învățătura trasă după Mont Pèlerin. Să fie aceasta mantra tuturor celor care visează la o lume mai bună, ca să nu auzim din nou că bate miezul nopții și că încă stăm pe-aici, cu mâna goală, așteptând să ne salveze niște extratereștri care nu vor veni niciodată.

Ideile, oricât de cumplite, au schimbat lumea și o vor face din nou. „Într-adevăr“, scria Keynes, „lumea nu este condusă de nimic altceva.“²⁶

Utopia se zărește la orizont. Fac doi pași spre ea; face doi pași în spate. Mai înainte zece pași și orizontul se îndepărtează cu alți zece pași. Oricât m-aș deplasa, nu am să o ajung niciodată. Așa că, ce sens are utopia? Are următorul sens: să nu te oprești din mers.

Eduardo Galeano (1940–2015)

EPILOG

Așadar, întreb pentru ultima dată: cum transformăm utopia în realitate?
Cum implementăm toate aceste idei?

Calea de la ideal la real mi s-a părut dintotdeauna fascinantă. Omul de stat prusac Otto von Bismarck este autorul vestitului citat: „Politica este arta posibilului“. Cu siguranță această impresie pare să se păstreze dacă urmărești știrile din Washington sau Westminster. Dar mai există un gen de politică la fel de importantă. Mă refer la Politica scrisă cu inițială majusculă, care nu se referă la reguli, ci la revoluție. Nu la arta posibilului, ci la a face imposibilul inevitabil.

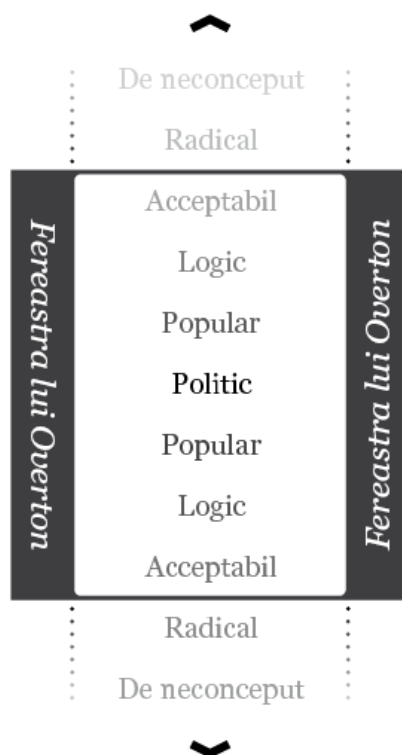
În această arenă a politicii încap încă mulți politicieni, de la gunoieri la bancheri, de la oameni de știință la pantofari, de la scriitori la voi, cei care citiți cartea de față. Iar această Politică este diametral opusă politicii cu p mic. În timp ce politica urmărește să reafirme status-quo-ul, Politica evadează.

Fereastra lui Overton

Avocatul american Joseph Overton a fost primul care a explicat mecanismele Politicii în anii 1990. A pornit de la o întrebare simplă: de ce atâtea idei bune nu sunt luate în serios?

Overton și-a dat seama că politicienii, dacă vor să fie realeși, nu își permit să aibă puncte de vedere care sunt percepute ca fiind prea extreme. Ca să rămână la putere, trebuie să își păstreze ideile în limitele a ceea ce este acceptabil. Această fereastră a acceptabilului este plină de scheme care au fost aprobate de către experți, evaluate de serviciile statistice și au mari șanse să ajungă în cărțile de drept.

FIGURA 15 Fereastra lui Overton

Sursa: „Fereastra lui Overton“ de Hydrargyrum este înregistrată sub nr. CC BY-SA 2.0

Oricine face incursiuni în afara „ferestrei lui Overton“ intră pe un drum accidentat. Va fi imediat etichetat drept „nearealist“ sau „nerezonabil“ de către mass-media, paznicul înfricoșător al ferestrei. Televiziunea, de exemplu, oferă puțin timp sau spațiu pentru prezentarea de idei fundamentale opuse. În schimb, emisiunile de dezbateri ne bagă pe gât un carusel nesfârșit cu aceleași persoane care spun aceleași lucruri.

Și totuși, în ciuda acestui fapt, o societate se poate schimba complet în câteva decenii. Fereastra lui Overton se poate modifica. O strategie clasică pentru a face acest lucru este emiterea unor idei atât de șocante și de subversive încât orice este mai puțin radical pare deodată logic. Cu alte cuvinte, pentru a transforma radicalul în rezonabil, nu trebuie decât să lărgim limitele radicalului.

Donald Trump în SUA, Boris Johnson în Marea Britanie și islamofobul Geert Wilders în propria mea țară au stăpânit această artă la perfecție. Poate că nu sunt mereu luați în serios, dar sigur au reușit să tragă fereastra lui Overton pe turta lor. De fapt, de câteva decenii, fereastra aceasta se deplasează spre dreapta atât în chestiunile economice, cât și în cele culturale. Cum economiștii neoliberali au câștigat dezbaterea economică, dreapta încearcă să monopolizeze și discursul legat de religie și de migrație.

Asistăm la o schimbare de curs colosală. Din punct de vedere istoric, politica era apanajul stângii. Fii realist, cere imposibilul! suna apelul la mobilizare al demonstranților parizieni din 1968. Sfârșitul sclaviei, dezvoltarea sistemului de asistență socială – toate acestea au fost idei progresiste, la început nebunești și „iraționale“, dar, în cele din urmă, au fost acceptate ca fiind de bun simț.

În zilele noastre, însă, stânga pare să fi uitat arta Politicii. Mai rău decât atât, mulți gânditori și politicieni de stânga încearcă să înăbușe sentimentele radicale din rândul alor lor și să facă față terorii pierderii voturilor. Am început să mă gândesc la această atitudine în ultimii ani ca la un fenomen de „socialism supus“.

Este un fenomen internațional, care se poate observa pe tot globul în rândul armatelor de gânditori și de mișcări de stânga, de la sindicate la partide politice, de la editorialiști la profesori universitari. Concepția asupra lumii a socialistului supus este în sensul că neoliberalii au reușit să controleze jocul rațiunii, al judecății și al statisticilor, lăsând doar emoțiile pe seama stângii. Inima este la locul ei. Socialiștii supuși au prea multă compasiune și găsesc politicile actuale profund nedrepte. Când văd că sistemul de asistență socială se prăbușește, aceștia dau fuga să salveze ce pot. Însă când vine momentul de criză, socialistul supus se dă bătut în fața argumentelor opoziției, acceptând mereu terenul pe care are loc dezbaterea.

„Datoria națională a scăpat de sub control“, concluzionează aceștia, „dar putem să creăm noi programe bazate pe venituri.“

„Lupta împotriva sărăciei este îngrozitor de scumpă“, gândesc socialiștii, „dar așa se întâmplă când faci parte dintr-o națiune civilizată.“

„Impozitele sunt foarte mari“, se plâng, „dar fiecare face ce poate.“

Socialistul supus uită că adevărata problemă nu este datoria națională, ci gospodăriile și afacerile foarte mari. Uită că lupta împotriva sărăciei este o investiție care rentează din plin. Și uită că, în acest răstimp, bancherii și avocații curăță rahații în detrimentul gunoierilor și al asistentelor.

Strunirea și înfrânarea opoziției reprezintă singura misiune care i-a mai rămas socialistului supus. Împotriva privatizării, împotriva ordinii sociale, împotriva austerității. Având în vedere că sunt împotriva atâtor lucruri, nu ne rămâne decât să ne întrebăm: în favoarea a ce sunt socialiștii supuși?

Tot timpul țin cu nefericiții societății: săracii, izolații social, solicitanții de azil, neputincioșii și cei discriminați. Deplâng islamofobia, homofobia și rasismul. Sunt obsedați de proliferarea „neînțelegerilor“ care împart lumea în gulere albastre și gulere albe, săraci și bogați, oameni obișnuiți și cei mai bogați 1% și încearcă în zadar să se „reconecteze“ cu un electorat care a dispărut de mult.

Însă cea mai mare problemă a socialiștilor supuși nu este faptul că nu au dreptate. Cea mai mare problemă a lor este că sunt plictisitori. Plictisitori ca mânerul ușii. Nu au nimic de povestit, nici măcar o limbă în care să povestească.

Și, tot mai des, parcă celor de dreapta le place să piardă. De parcă toate eșecurile, blestemele și atrocitățile au drept principal scop să dovedească faptul că au avut tot timpul dreptate. „Este un gen de activism“, remarcă Rebecca Solnit în cartea sa *Hope in the Dark* (Speranță în întuneric), „care urmărește mai degrabă susținerea identității decât atingerea unor rezultate.“ Ceea ce înțelege foarte bine Donald Trump este faptul că majoritatea oamenilor preferă să fie de partea învingătorilor. („O să câștigăm atât de mult. O să vă saturați de câștigat.“) Majorității oamenilor nu le plac mila și paternalismul Bunului samaritean.

Din păcate, socialistul supus a uitat că povestea stângii ar trebui să fie o poveste a speranței și a progresului. Și nu mă refer la o poveste care impresionează numai pe câțiva împătimiți cărora le face plăcere să filosofeze despre „postcapitalism“ sau „intersecționalitate“ după ce citesc

vreun volum stufos. Cel mai mare păcat al stângii academice este faptul că devine fundamental aristocratică, scriind într-un jargon bizar, care face cele mai simple teme să pară amețitor de complicate. Dacă nu poți să-ți descrii propriul ideal pe înțelesul unui copil de 12 ani destul de isteț, atunci, la urma urmei, probabil că numai tu ești de vină. Avem nevoie de un discurs care să se adreseze milioanele de oameni de rând.

Totul începe cu redobândirea limbajului progresului.

Reforme? Da, desigur. Să-i facem o revizie generală adevărată sistemului financiar. Să silim băncile să creeze rezerve mai mari ca să nu se prăbușească dacă apare o nouă criză. Să le desființăm, la nevoie, astfel încât data viitoare contribuabilii să nu fie lăsați să plătească nota de plată pentru că băncile sunt „prea mari ca să dea greș”. Să expunem public și să distrugem toate paradisurile fiscale, astfel încât bogații să poată în sfârșit fi determinați să își plătească în mod corect contribuțiile, iar contabilii lor să se ocupe de ceva demn de luat în seamă.

Meritocrația? Aduceți-o. Să îi plătim, în sfârșit, pe oameni în funcție de contribuția lor reală. Gunoierilor, asistentelor și profesorilor să li se mărească considerabil salariile, evident, în timp ce câțiva lobbyiști, avocați și bancheri o să își vadă salariile scăzute simțitor. Dacă vrei să faci o treabă care să rănească publicul, n-ai decât. Dar ai să plătești privilegiul cu un impozit mai barosan.

Inovația? Cu siguranță. Chiar și acum se irosește o mare cantitate de talent. Dacă absolvenții de la Ivy League își alegeau odinioară slujbe în domeniul cercetării, în administrația publică și în educație, în zilele noastre este mult mai probabil ca aceștia să opteze pentru domeniul bancar, cel juridic sau să devină răspânditori de reclame, pe Google și Facebook. Gândiți-vă un moment cum miliarde de dolari proveniți din impozite sunt pompate în cele mai bune creiere ale societății, doar ca acestea să învețe cum să îi exploateze pe alții cât mai eficient cu putință și o să vi se facă rău. Închipuiți-vă cât de diferite ar putea fi lucrurile dacă cei mai buni și mai deștepți din generația noastră și-ar dubla eforturile depuse pentru rezolvarea marilor probleme ale epocii noastre. Schimbările climatice, de exemplu, și îmbătrânirea populației și inegalitatea... Asta ar fi adevărata inovație.¹

Eficiența? Exact despre asta este vorba. Gândiți-vă: fiecare dolar investit într-o persoană fără adăpost se întoarce întreit sau chiar mai mult sub forma scăderii cheltuielilor de sănătate, cu poliția și a celor judiciare. Imaginați-vă numai ce ar însemna eradicarea sărăciei în rândul copiilor. Rezolvarea unor astfel de probleme este cu mult mai eficientă decât „gestionarea” acestora, care costă mult mai mult pe termen lung.

Să eliminăm statul-dădacă? Punct ochit. Să scăpăm de cursurile alea absurde și pretențioase de reorientare profesională pentru șomeri (care, de fapt, prelungesc șomajul) și să încetăm să îi antrenăm ca să îi umilim pe solicitanții de ajutoare. Să le acordăm tuturor un venit de bază – capital de risc pentru oameni – care să ne dea puterea de a ne stabili singuri cursul vieții.

Libertatea? Așa, soro. În momentul de față mai mult de o treime din forța de muncă este blocată în „slujbe de rahat”, considerate ca fiind lipsite de sens de către titularii lor. Nu cu mult timp în urmă am ținut un discurs în fața câtorva sute de consultanți referitor la amploarea luată de munca fără nici o valoare. Spre uimirea mea, nu am auzit șușoteli batjocoritoare din public. Mai mult decât atât, în timp ce beam ceva după, câteva persoane mi-au spus că o slujbă total neimportantă, dar bine plătită, le dăduse, de fapt, libertatea financiară să execute o lucrare plătită mai puțin, dar care meritase efortul.

Aceste povești îmi amintesc de toți ziariștii liber-profesioniști care sunt antrenați să facă munci de PR pentru companii pe care le disprețuiesc ca să își subvenționeze activitatea investigativă (cu privire exact la același gen de companii). S-a întors lumea cu susul în jos? După câte se pare, în capitalismul modern ne finanțăm lucrurile care ne aduc cu adevărat satisfacții cu... rahat.

A venit vremea să ne redefinim conceptul de „muncă”. Când susțin o săptămână mai scurtă de lucru, nu cer cu insistență weekend-uri lungi și letargice. Cer să petrecem mai mult timp făcând lucruri care contează cu adevărat pentru noi. Cu câțiva ani în urmă, scriitoarea australiană Bronnie Ware a publicat o carte intitulată The Top Five Regrets of the Dying (Cele mai mari cinci regrete ale muribunzilor), despre pacienți pe care îi îngrijise de-a lungul carierei sale de asistentă.² Și, ghici ce? Nimeni nu a spus că

regretă că nu a fost mai atent la prezentările PowerPoint ale colegilor sau că nu a încercat puțin mai mult să găsească soluții privind co-crearea perturbatoare din societatea în rețea. Cel mai mare regret al acestora era: „Păcat că nu am avut curajul să-mi trăiesc viața cu sinceritate față de mine însumi în loc de viața pe care o așteptau alții din partea mea“. Numărul doi: „Păcat că am muncit atât de mult“.

În întregul spectru de la stânga la dreapta auzim despre nevoia de mai multă muncă și de mai multe locuri de muncă. Pentru majoritatea politicianilor și a economiștilor piața muncii este neutră din punct de vedere moral: cu cât mai mult, cu atât mai bine. Aș spune că a venit momentul pentru o nouă mișcare muncitorească. Una care să lupte nu numai pentru mai multe slujbe și salarii mai mari, ci, mai presus de asta, pentru munci cu valoare intrinsecă. Atunci o să observăm o creștere a șomajului când o să petrecem mai mult timp cu marketing plictisitor, administrație tâmpită și porcării care poluează, și o scădere a șomajului când o să începem să investim mai mult timp în lucruri care ne satisfac.

Două sfaturi finale

Însă, mai întâi, va trebui ca socialiștii supuși să înceteze să își plângă de milă cu superioritatea lor morală și ideile lor depășite. Oricine se consideră progresist ar trebui să fie un far călăuzitor nu numai de energie, ci și de idei, nu numai de indignare, ci și de speranță și în egală măsură de etică și de comerț agresiv. În esență, socialistul supus duce lipsă tocmai de ingredientul vital pentru schimbarea politică: convingerea că există cu adevărat o cale mai bună. Că utopia chiar se poate realiza.

Nu încerc să spun că va fi ușor să controleze Politica, cu P mare. Dimpotrivă. Obiectivul cel mai greu de realizat este să fie luat în serios. Cu asta m-am confruntat și eu în ultimii trei ani, în care am încercat să pledez pentru un venit de bază universal, o săptămână redusă de lucru și eradicarea

sărăciei. Mi s-a spus iar și iar că astfel de idei sunt nerealiste, scumpe și de-a dreptul tâmpite.

Mi-a luat ceva timp ca să îmi dau seama că așa-zisa lipsă a mea de realism nu prea avea de a face cu erori reale în modul meu de a raționa. A spune că ideile mele sunt „nerealiste“ era, pur și simplu, un mod mai simplist de a spune că acestea nu se potriveau, de fapt, situației actuale. Și cel mai bun mod de a-i face pe oameni să tacă este să îi faci să se simtă proști. Este chiar mai bun decât cenzura, pentru că devine aproape garantat faptul că oamenii o să-și țină gura.

Când am început să scriu despre venitul de bază, majoritatea oamenilor nici nu auziseră de așa ceva. Însă acum, după numai trei ani, ideea s-a răspândit peste tot. Și Finlanda, și Canada au anunțat ample experimente. Începe să prindă foarte bine și în Silicon Valley. GiveDirectly (organizația menționată în Capitolul 2) lansează, în Kenya, un studiu foarte important dedicat venitului de bază. Iar în țara mea, Olanda, nu mai puțin de două primării pun în practică venitul de bază.

Ceea ce a trezit brusc interesul a fost un referendum organizat în Elveția pe 5 iunie 2016. Poate că numai vreo 200 de elvețieni știau în urmă cu cinci ani ce este venitul de bază, însă astăzi lucrurile stau cu totul altfel. Desigur că propunerea a fost respinsă de marea majoritate, dar să nu uităm că, nu mai departe de 1959, cea mai mare parte a elvețienilor au votat nu și în legătură cu o altă propunere bizară: dreptul de vot al femeilor. Când s-a organizat un al doilea referendum, în 1971, majoritatea au votat pentru.

Ceea ce vreau să spun este că referendumul elvețian nu reprezintă sfârșitul discuției, ci doar începutul acesteia. De la publicarea primei ediții olandeze a cărții mele, am vorbit despre aceasta la Paris, Montreal, New York, Dublin și Londra. Pretutindeni venitul de bază a fost întâmpinat cu entuziasm, entuziasm care provine exact din aceiași factori. De la criza financiară mondială din 2008 și de la începutul erei Brexitului și a lui Trump, tot mai mulți oameni își doresc un antidot real și radical la xenofobie și la inegalitate. O nouă hartă a lumii. O nouă sursă de speranță. Pe scurt, o nouă Utopie.

Așadar, în încheiere, aș dori să le fac două recomandări tuturor celor care sunt gata să pună în practică ideile propuse în cartea de față. În primul rând, să știți că există și alții ca voi în lume. Mulți, mulți alții. Am cunoscut nenumărați cititori care mi-au spus că, deși cred într-un tot în ideile din carte, văd lumea ca pe ceva corupt și lacom. Iar răspunsul meu pentru ei este următorul: închideți televizorul, uitați-vă în jur și organizați-vă. Majoritatea oamenilor nu și-au vândut încă sufletele.

Și, în al doilea rând, v-aș sugera să mai îngroșați puțin obrazul. Nu lăsați pe nimeni să vă spună ce și cum. Dacă vrem să schimbăm lumea, trebuie să fim nerealiști, nerezonabili și imposibili. Aduceți-vă aminte: cei care au militat pentru abolirea sclaviei, pentru dreptul de vot al femeilor și pentru căsătoria între persoane de același sex au fost și ei odinioară considerați nebuni. Asta până când timpul a dovedit că au avut dreptate.

Note

Capitolul 1 Revenirea Utopiei

¹ Sărăcia extremă înseamnă a trăi cu mai puțin de 1,25 dolari pe zi, sumă suficientă numai ca să supraviețuiești. A se vedea François Bourguignon și Christian Morrisson, „Inegalitatea dintre cetățenii lumii: 1820–1992“, *American Economic Review* (septembrie 2002).

[http://piketty.pse.ens.fr/files/Bourguignon Morrisson2002.pdf](http://piketty.pse.ens.fr/files/Bourguignon%20Morrisson2002.pdf)

² În Olanda persoanele fără adăpost primesc în jur de 10 000 de dolari pe an ca ajutor de la stat. PNB pe cap de locuitor în Olanda anilor 1950, ajustat la puterea de cumpărare și inflație, era de 7 408 dolari (potrivit datelor de pe gapminder.org). Din 1600 și până în 1800, acesta a fost între 2 000 și 2 500 de dolari.

³ A se vedea cifrele prezentate de către istoricii Angus Maddison, J. Bolt și J.L. van Zanden, „Prima revizuire a Proiectului Maddison; reevaluarea creșterii economice dinaintea de 1820“, Documentul de lucru 4 din Proiectul Maddison (2013). <http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/home.htm>

⁴ Herman Pleij, Dromen van Cocagne. Middeleeuwse fantasieën over het volmaakte leven (1997), p. 11

⁵ Organizația Mondială a Sănătății, „Obezitatea și excesul de greutate“, Fișa informativă nr. 311 (martie 2013).

<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/>

⁶ Manuel Eisner, „Tendințe pe termen lung în infracționalitatea violentă“, Universitatea din Chicago (2003), tabelul 2.

<http://www.vrc.crim.cam.ac.uk/vrcresearch/paperdownload/manuel-eisnerhistorical-trends-in-violence.pdf>

⁷ Banca Mondială, „Actualizare a estimărilor Băncii Mondiale cu privire la sărăcia consumului din lumea în curs de dezvoltare“ (2012).
http://siteresources.worldbank.org/INTPOVCALNET/Resources/Global_Poverty_Update_2012_02-29-12.pdf

⁸ J.O., „Evoluția situației din Africa: creșterea economică și alte lucruri bune“, Economist (1 mai 2013).
<http://www.economist.com/blogs/baobab/2013/05/development-africa>

⁹ Centrul de Știri al ONU, „Secretarul General Adjunct al ONU solicită să se acționeze urgent pentru abordarea crizei mondiale din salubritate“ (21 martie 2013). <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=44452>

¹⁰ Potrivit cifrelor de pe Internet Live Stats; a se vedea:
<http://www.internetlivestats.com>

¹¹ Potrivit Organizației Mondiale a Sănătății, speranța medie de viață în Africa pentru cei născuți în anul 2000 era de 50 de ani. În 2012, aceasta era de 58 de ani.
http://www.who.int/gho/mortality_burden_disease/life_tables/situation_trends_text/en/

¹² Potrivit cifrelor de la Banca Mondială:
<http://apps.who.int/gho/data/view.main.700?lang=en>

¹³ Consumul caloric mediu zilnic de persoană a crescut de la 2 600 în 1990 la 2 840 în 2012 (în Africa Subsahariană de la 2 180 la 2 380). Miina Porka et al., „De la insuficiența alimentelor către dependența comercială: Analiză istorică a disponibilității alimentare globale“, Plos One (18 decembrie 2013). <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24367545>

¹⁴ Bjørn Lomborg, „Stabilirea obiectivelor mondiale corecte“, Project Syndicate (20 mai 2014). <https://www.project-syndicate.org/commentary/bj-rn-lomborg-identifies-the-areas-in-which-increased-development-spending-can-do-the-most-good>

¹⁵ Unul dintre aceștia este Audrey de Grey de la Universitatea Cambridge, care a ținut o prelegere TED pe această temă:

http://www.ted.com/talks/aubrey_de_grey_says_we_can_avoid_aging

¹⁶ Peter F. Orazem, „Evaluare: Educația“, Centrul pentru Consens de la Copenhaga (aprilie 2014).

<http://copenhagenconsensus.com/publication/education>.

¹⁷ „Unde au dispărut toți spărgătorii?“ Economist (18 iulie 2013).

<http://www.economist.com/news/briefing/21582041-rich-worldseeing-less-and-less-crime-even-face-high-unemployment-andeconomic>

¹⁸ Francis Fukuyama, „Sfârșitul istoriei?“ National Interest (vara anului 1989). <http://ps321.community.uaf.edu/files/2012/10/Fukuyama-End-of-history-article.pdf>

¹⁹ Andrew Cohut et al., Economiiile piețelor în curs de dezvoltare mai bine cotate în perioadele de criză. Declinul mondial are efecte foarte negative; Inegalitatea în creștere, Pew Research (23 mai 2013), p. 23.

<http://www.pewglobal.org/files/2013/05/Pew-Global-Attitudes-Economic-Report-FINAL-May-23-20131.pdf>

²⁰ Lyman Tower Sargent, Utopianismul. O introducere foarte sumară (2010), p. 12. Uitați o variantă budistă a Tărâmului Abundenței: „Când vor să se hrănească, nu trebuie decât să pună acest orez pe o anumită piatră mare, din care iese instantaneu o flacără [și] le pregătește mâncarea“.

²¹ Ian C. Storey (trad.), Fragmente de comedie veche, Vol. III: Philonicus către Xenophon. Adespota. Loeb Classical Library, 515 (2011), p. 291.

https://www.loebclassics.com/view/telecides-testimonia_fragments/2011/pb_LCL515.291.xml

²² Russell Jacoby, Imaginea imperfectă. Gândirea utopică pentru o epocă anti-utopică (2005). A se vedea și ultima mea carte (în olandeză), De geschiedenis van de vooruitgang (2013), în care discut despre distincția făcută de Jacoby între cele două forme de gândire utopică.

²³ George Kateb, citat în: Lyman Tower Sargent, Utopianismul. O introducere foarte sumară (2010), p. 107. Chiar și așa, cei care aprofundează utopia lui Thomas Morus vor fi surprinși neplăcut. Morus a descris o societate extrem de autoritară, ai cărei locuitori erau vânduți ca sclavi pentru infracțiuni relativ mărunte. Însă este esențial să înțelegem că toată această poveste i s-ar fi părut ca o gură de aer proaspăt țăranului medieval. Sclavia era o pedeapsă mult mai indulgentă în comparație cu repertoriul uzual de spânzurări, ciopârțire în patru și arsul pe rug. Însă merită să precizăm și faptul că mulți dintre critici nu au prins ironia lui Morus pentru că nu i-au citit cartea în originalul său în latină. Ghidul nostru turistic în utopia lui Morus, de exemplu, se numește Hythlodæus, care traduce ca „debitor de prostii“.

²⁴. Branko Milanovic, „Inegalitatea mondială: De la clasă la locație, de la proletari la migranți“, Documentul de lucru pentru studierea politicilor Băncii Mondiale (septembrie 2011).
<http://elibrary.worldbank.org/doi/book/10.1596/1813-9450-5820>

²⁵ Despre SUA, a se vedea Bryan Caplan, „Diferențele dintre democrați și republicani: Împotriva înțelepciunii convenționale“, Library of Economics and Liberty (7 septembrie 2008).
http://econlog.econlib.org/archives/2008/09/how_dems_and_re.html.
Despre Anglia, a se vedea James Adams, Jane Green și Caitlin Milazzo, „S-a depolarizat publicul britanic odată cu elitele politice? O perspectivă americană cu privire la opinia publică britanică“, Comparative Political Studies (aprilie 2012). <http://cps.sagepub.com/content/45/4/507>

²⁶ A se vedea Alain de Botton, Religia pentru atei (2012), Capitolul 3

²⁷ Ceea ce nu înseamnă că este vorba despre o alegere: numeroase studii au demonstrat că marea majoritate a populației din toate țările dezvoltate este îngrijorată de materialism, individualism și cultura lipsită de scrupule a epocii moderne. În SUA, un sondaj de opinie la nivel național a demonstrat că majoritatea americanilor își doresc ca societatea „să se îndepărteze de avariție și exces și să se orienteze către un mod de viață mai axat pe valori, comunitate și familie“. Citat din Richard Wilkinson și Kate Pickett, Nivelul spiritului. De ce egalitatea este mai bună pentru toți (2010), p. 4.

²⁸ Parafrizat din filmul Fight Club, profesorul de dezvoltare durabilă Tim Jackson, și sute de alte variante ale acestui citat

²⁹ Citat din Don Peck, „Cum va transforma noua eră de șomeri America“, Atlantic (martie 2010).
<http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/03/how-a-new-jobless-erawilltransform-america/307919/>

³⁰ Wilkinson și Pickett, Nivelul spiritului, p. 34

³¹ Organizația Mondială a Sănătății, „Sănătate pentru adolescenții din întreaga lume. O a doua șansă în al doilea deceniu“ (iunie 2014).
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/112750/1/WHO_FWC_MCA_14.05_eng.pdf?ua=1

³² Wilkinson și Pickett, Nivelul spiritului, p. 36. Aceasta se referă la tinerii din America de Nord, însă aceeași tendință se observă și în alte țări dezvoltate.

³³ Citat din Ashlee Vance, „Actuala bulă tehnologică este diferită“, Bloomberg Businessweek (14 aprilie 2011). http://www.businessweek.com/magazine/content/11_17/b4225060960537.htm

³⁴ John Maynard Keynes, „Posibilități economice pentru nepoții noștri“ (1930), Eseuri despre persuasiune.
<http://www.econ.yale.edu/smith/econ116a/keynes1.pdf>

³⁵ Bertrand Russell, Filosofie și politică (1947), p. 14

³⁶ Bertrand Russell, Idealuri politice (1917), Capitolul 1

Capitolul 2 De ce ar trebui să dăm bani nemunciți la toată lumea

¹ Aceasta este o estimare foarte conservatoare. Potrivit unui studiu realizat de către guvernul britanic, suma este de 30 000 de lire pentru fiecare persoană fără adăpost pe an (pentru asistență socială, cheltuieli cu poliția, cheltuieli judiciare etc.). În cazul menționat, suma trebuie să fi fost mult mai mare fiind vorba despre cei mai cunoscuți vagabonzi. În studiu se menționează sume de până la 400 000 de lire pentru o singură persoană fără adăpost pe an. A se vedea Departamentul pentru comunități și autorități locale, „Raport faptic privind costurile legate de persoanele fără adăpost” (august 2012).

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/7596/2200485.pdf.

² În general, destinatarilor nu li s-a spus suma exactă de bani din „bugetul lor personalizat”, potrivit raportului Broadway; cu toate acestea, pe parcursul raportului se menționează că unul dintre oamenii fără adăpost a propus scăderea sumei de la 3 000 la 2 000 de lire, ceea ce înseamnă că sigur știa.

³ Banii nu li se dădeau direct persoanelor fără adăpost. Toate cheltuielile acestora trebuia să fie aprobate de către „directorul pentru oamenii străzii”, care o făcea mereu cu promptitudine. Faptul că respectivul control era redus a fost confirmat de către unul dintre asistenții sociali într-un interviu acordat publicației Economist (a se vedea Capitolul 2, nota 6): „Noi le spuneam doar: «Este viața voastră și voi decideți ce faceți cu ea, iar noi suntem dispuși să vă ajutăm dacă vreți».” În raport se menționează că: „În interviurile acordate, multe persoane au folosit expresiile «Am ales» sau «Am decis» cu referire la locuințe și la modul în care își utilizau propriul buget, subliniind faptul că erau conștienți că era vorba despre propriile alegeri și decizii”.

⁴ Fundația Joseph Rowntree a publicat un amplu raport cu privire la experiment, pe care l-am folosit drept sursă pentru toate citatele folosite aici. A se vedea Juliette Hough și Becky Rice, Furnizarea de ajutoare specifice persoanelor fără adăpost. Evaluarea programului-pilot din Londra (2010). <http://www.jrf.org.uk/publications/support-rough-sleepers-london>

⁵ În 2013, proiectul a fost extins la 28 de persoane fără adăpost din Londra, dintre care 20 de oameni ai străzii aveau deja un acoperiș deasupra capului.

⁶ „Eliminarea intermediarilor“, Economist (4 noiembrie 2013).
<http://www.economist.com/node/17420321>

⁷ Citat din Jacob Goldstein, „Este o prostie să le dăm săracilor fără să le cerem nimic în schimb?“, New York Times (13 august 2013).
<http://www.nytimes.com/2013/08/18/magazine/is-it-nuts-to-give-to-the-poor-without-strings-attached.html>

⁸ Johannes Haushofer și Jeremy Shapiro, „Rezumat politic: Efectele donațiilor necondiționate în numerar“.
https://www.princeton.edu/~joha/publications/Haushofer_Shapiro_Policy_Brief_2013.pdf

⁹ Prestigioasa organizație de evaluare a organizațiilor caritabile GiveWell, care a analizat peste 500 de organizații caritabile, a plasat GiveDirectly pe locul patru în clasamentul celor mai bune organizații caritabile.

¹⁰ Christopher Blattman, Nathan Fiala și Sebastian Martinez, „Crearea de liber-profesioniști calificați în țările în curs de dezvoltare: Dovezi experimentale din Uganda“, Quarterly Journal of Economics (14 noiembrie 2013). http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2268552

¹¹ Christopher Blattman et al., „Întărirea capacității economico-sociale a femeilor prin antreprenoriat. O evaluare experimentală a Programului de ajutor generator de venituri pentru femei din Uganda“ (aprilie 2013).
<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/17862/860590NWP0Box30ySeriesNo10Uganda0hr.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Vezi și Isobel Coleman, „Combaterea sărăciei cu donații necondiționate în bani“, Consiliul pentru Relații Externe (12 decembrie 2013).
<http://blogs.cfr.org/development-channel/2013/12/12/fighting-poverty-with-unconditional-cash/>

¹² Christopher Blattman et al., „Revenirea la ajutoarele în bani și pentru microîntreprinderi în rândul celor extrem de săraci: Un experiment pe teren“. http://sites.bu.edu/neudc/files/2014/10/paper_15.pdf

¹³ În continuare vă prezint câteva studii cu privire la efectele „subvențiilor în numerar“ condiționate și necondiționate. În Africa de Sud: Jorge M.

Agüero și Michael R. Carter, „Efectele donațiilor necondiționate în bani asupra nutriției: Subvențiile pentru ajutarea copiilor din Africa de Sud“, Universitatea din Cape Town (august 2011). <http://www.ipc-undp.org/pub/IPCWorkingPaper39.pdf>.

În Malawi: W. K. Luseno et al., „O analiză pe mai multe nivele a efectelor Schemei pilot de ajutoare în bani din Malawi asupra sănătății copiilor de vârstă școlară“, Planul de Politică pentru Sănătate (mai 2013). <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4110449/>.

Tot în Malawi: Sarah Baird et al., „Efectele pe termen scurt ale Programului de ajutor financiar necondiționat pentru educație asupra comportamentului sexual al tinerelor“. http://cega.berkeley.edu/assets/cega_research_projects/40/Short_Term_Impacts_of_a_Schooling_CCT_on_Sexual_Behavior.pdf

¹⁴ Charles Kenny, „În combaterea sărăciei, banii sunt surprinzător de eficienți“, Bloomberg Businessweek (3 iunie 2013). <http://www.bloomberg.com/bw/articles/2013-06-03/for-fighting-poverty-cash-is-surprisingly-effective>

¹⁵ Joseph Hanlon et al., Dați-le pur și simplu bani săracilor (2010), p. 6

¹⁶ Armando Barrientos și David Hulme, „Dați-le pur și simplu bani săracilor. Revoluția dezvoltării din Sudul planetei“, Prezentare pentru OCDE. <http://www.oecd.org/dev/pgd/46240619.pdf>

¹⁷ Christopher Blattman și Paul Niehaus, „Să vadă bani. De ce donațiile în bani contribuie la diminuarea sărăciei“, External Affairs (mai–iunie 2014)

¹⁸ David McKenzie și Christopher Woodruff, „Ce învățături tragem din evaluările programelor de pregătire pentru afaceri și antreprenoriat?“ Documentul de lucru pentru studierea politicilor al Băncii Mondiale (septembrie 2012). <http://ftp.iza.org/dp6895.pdf>

¹⁹ Hanlon et al., Dați-le pur și simplu bani săracilor, p. 4. Bineînțeles că donațiile în bani nu reprezintă leacul universal – nu o să stabilească punți de legătură și nu o să aducă pacea. Însă vor schimba foarte multe. Donațiile în

bani „sunt cât se poate de aproape de un remediu miraculos pentru dezvoltare“, remarcă Nancy Birdsall, președinta Centrului pentru Dezvoltare Globală din Washington. Citat din ibid., p. 61.

²⁰ Trebuie să menționăm faptul că această scădere nu a fost semnificativă din punct de vedere statistic, deci în majoritatea cazurilor donațiile în bani nu au nici un efect asupra nivelului consumului de tutun și de alcool. A se vedea David K. Evans și Anna Popova, „Donațiile în bani și bunurile tentante. O analiză a dovezilor la nivel mondial“, Documentul de lucru pentru studierea politicilor Băncii Mondiale (mai 2014).
<http://documents.worldbank.org/curated/en/2014/05/19546774/cash-transfers-temptation-goods-review-global-evidence>

²¹ Blattman și Niehaus, „Să vadă banii“

²² În 2009, în Lancet se scria: „Majoritatea datelor actuale privind donațiile în bani, condiționate sau necondiționate, spulberă contraargumentele potrivit cărora aceste programe îi fac pe adulți să nu mai caute de lucru sau dau naștere la o cultură de dependență care perpetuează sărăcia din generație în generație“. A se vedea editorialul Lancet, „Donațiile în bani pentru copii. Investiția în viitor“, Lancet (27 iunie 2009).

²³ Claudia Haarmann et al., „Schimbarea! BIG [Basic Income Grant = Finanțarea veniturilor de bază] în Namibia“, Raportul de evaluare (aprilie 2009), p. VII.
http://www.bignam.org/Publications/big_Assessment_report_08b.pdf

²⁴ Inclusiv Thomas Paine, John Stuart Mill, H.G. Wells, George Bernard Shaw, John Kenneth Galbraith, Jan Tinbergen, Martin Luther King și Bertrand Russell

²⁵ A se vedea, de exemplu, Matt Zwolinski, „De ce a susținut Hayek venitul de bază?“, Libertarianism.org (23 decembrie 2013).
<http://www.libertarianism.org/columns/why-did-hayeksupportbasic-income>

²⁶ Robert van der Veen și Philippe van Parijs, „O cale capitalistă către comunism“, Theory & Society (1986).
https://www.ssc.wisc.edu/~wright/ERU_files/PVP-cap-road.pdf

²⁷ Citat de susținătorul venitului de bază, Charles Murray, în Annie Lowrey, „Propunerea Elveției de a-i plăti pe oameni ca să rămână în viață“, New York Times (12 noiembrie 2013).

<http://www.nytimes.com/2013/11/17/magazine/switzerlands-proposal-to-pay-people-for-being-alive.html>

²⁸ Citat din Zi-Ann Lum, „Un oraș canadian a eliminat cândva sărăcia și aproape toată lumea a uitat de asta“, Huffington Post.

http://www.huffingtonpost.ca/2014/12/23/mincome-indauphin-manitoba_n_6335682.html

²⁹ Citat din Lindor Reynolds, „Marele experiment din Dauphin“, Winnipeg Free Press (12 martie 2009).

<http://www.winnipegfreepress.com/local/dauphins-great-experiment.html>

³⁰ Aici și în restul prezentei secțiuni, orice referire denumește dolarii SUA.

³¹ Citat din Vivian Belik, „Un oraș fără sărăcie?“, Dominion (5 septembrie 2011). <http://www.dominionpaper.ca/articles/4100>. „Pentru mulți economiști problema o constituia faptul că munca nu ar mai fi motivantă“, remarca Wayne Simpson, un alt economist canadian care a analizat Mincome. „Dovezile au arătat că nu a fost nici pe departe atât de rău pe cât au sugerat unii autori.“ Citat din Lowrey, „Propunerea Elveției de a-i plăti pe oameni ca să rămână în viață“.

³² Citat dintr-o prelegere preluată de pe Vimeo: <http://vimeo.com/56648023>

³³ Evelyn Forget, „Orașul fără săraci“, Universitatea Manitoba (februarie 2011). <http://public.econ.duke.edu/~erw/197/forget-cea%20282%29.pdf>

³⁴ Allan Sheahen, *Garantarea venitului de bază. Dreptul tău la siguranță economică* (2012), p. 108

³⁵ Dylan Matthews, „Un venit garantat pentru fiecare american ar elimina sărăcia – și nu ar distruge economia“, Vox.com (23 iulie 2014). <http://www.vox.com/2014/7/23/5925041/guaranteed-income-basic-poverty-gobry-labor-supply>

³⁶ Citat din Allan Sheahen, „De ce să nu garantăm locuri de muncă la toată lumea? De ce au dat rezultate experimentele privind impozitul negativ pe venit din anii 1970.” Document pentru discuții USBIG (februarie 2002). <http://www.usbig.net/papers/013-Sheahen.doc>. Cercetătorii au considerat că s-ar putea ca oamenii să lucreze chiar mai mult dacă statul ar crea mai multe locuri de muncă. „Scăderea efortului de muncă provocată de ajutorul financiar ar fi din plin compensată prin furnizarea de ocazii mai mari de angajare în locurile de muncă din domeniul public.”

³⁷ Matthews, „Un venit garantat pentru fiecare american ar elimina sărăcia”

³⁸ „Economistii solicită asigurarea de venituri”, New York Times (28 mai 1968)

³⁹ Brian Steensland, Eșuata revoluție a asistenței sociale. Lupta Americii legată de politica venitului garantat (2008), p. 123

⁴⁰ Citat din Sheahen, Garantarea venitului de bază, p. 8

⁴¹ Steensland, Eșuata revoluție a asistenței sociale, p. 69

⁴² Citat din Peter Passell și Leonard Ross, „Daniel Moynihan și președintele ales Nixon: Cum nu a început caritatea de acasă”, New York Times (14 ianuarie 1973).
<http://www.nytimes.com/books/98/10/04/specials/moynihan-income.html>

⁴³ Citat din Leland G. Neuberg, „Apariția și eșecul Planului lui Nixon de asistență a familiei”, Document pentru discuții USBIG (ianuarie 2004).
<http://www.usbig.net/papers/066-Neuberg-FAP2.doc>

⁴⁴ Bruce Bartlett, „Regândirea ideii de venit de bază pentru toți”, New York Times Economix (10 decembrie 2013).
<http://economix.blogs.nytimes.com/2013/12/10/rethinking-the-ideaofa-basic-income-for-all>

⁴⁵ Steensland, Eșuata revoluție a asistenței sociale, p. 157.

⁴⁶ Glen G. Cain și Douglas Wissoker, „O nouă analiză a stabilității conjugale din cadrul Experimentului de menținere a venitului din Seattle (Denver)“, Institutul de Cercetare cu privire la Sărăcie (ianuarie 1988). <http://www.irp.wisc.edu/publications/dps/pdfs/dp85788.pdf>.

⁴⁷ Potrivit unui sondaj efectuat de către Harris în 1969. Mike Alberti și Kevin C. Brown, „Momentul de glorie al venitului garantat“, Remapping Debate. <http://www.remappingdebate.org/article/guaranteed-income's-moment-sun>

⁴⁸ Matt Bruenig, „Cum ar afecta venitul de bază universal sărăcia“, Demos (3 octombrie 2013). <http://www.demos.org/blog/10/3/13/how-universal-basic-income-would-affectpoverty>

⁴⁹ Linda J. Bilmes, „Moștenirea financiară a Irakului și a Afghanistanului: Cum deciziile legate de cheltuielile pe timp de război vor constrânge bugetele naționale de securitate pe viitor“, serie de documente de lucru pentru cercetare universitară (martie 2013). <https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?Id=923>

⁵⁰ Încercați să faceți următorul exercițiu de gândire: un venit de bază de 1,25 de dolari pe zi pentru toți locuitorii Pământului ar costa pe an 3 miliarde de dolari, adică 3,5% din PIB-ul mondial. Același ajutor financiar acordat celor mai săraci 1,3 miliarde de locuitori ar necesita mai puțin de 600 miliarde de dolari, adică aproximativ 0,7% din PIB-ul mondial, și ar elimina complet sărăcia extremă.

⁵¹ Walter Korpi și Joakim Palme, „Paradoxul redistribuției și strategiile egalității: Instituțiile de stat de asigurări sociale, inegalitatea și sărăcia în țările occidentale“, Revista americană de sociologie (octombrie 1998). <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.111.2584&rep=rep1&type=pdf>

⁵² Wim van Oorschot, „Globalizarea, statul european cu sistem de ajutor social și protecția săracilor“, în A. Suszycki și I. Karolewski (ed.), Cetățenia și identitatea în statul cu sistem de ajutor social (2013), pp. 37–50

⁵³ Alaska este cel mai bun astfel de exemplu, fiind singura entitate politică cu venit de bază necondiționat (de doar 1 000 de dolari pe an), finanțat din veniturile petroliere. Ajutorul este practic pentru toți. Potrivit profesorului Scott Goldsmith, de la Universitatea Alaska din Anchorage, ar fi un act de sinucidere pentru un politician să pună la îndoială acest program. În parte datorită acestui mic venit de bază, Alaska are cea mai scăzută inegalitate dintre statele SUA. A se vedea Scott Goldsmith, „Dividendul Fondului Permanent din Alaska: Un experiment în distribuția avuției“, al 9-lea Congres Internațional BIEN (12 septembrie 2002).

[http://www.basicincome.org/bien/pdf/2002 Goldsmith.pdf](http://www.basicincome.org/bien/pdf/2002%20Goldsmith.pdf)

⁵⁴ Studiile legate de comportamentul câștigătorilor la loto indică faptul că, chiar și când câștigă lozul cel mare, oamenii nu își abandonează serviciul, iar dacă totuși o fac, o fac ca să petreacă mai mult timp cu copiii sau ca să își găsească un alt loc de muncă. A se vedea celebrul studiu Roy Kaplan, „Câștigătorii la loto: Între mit și realitate“, Jurnalul comportamentului la jocurile de noroc (toamna 1987), pp. 168–178

⁵⁵ Deținuții sunt un bun exemplu. Având asigurate mâncarea și un acoperiș deasupra capului, aceștia nu au altceva de făcut decât să se relaxeze, ați putea crede. Însă în închisori interzicerea muncii este, de fapt, folosită drept pedeapsă. Dacă un deținut nu se poartă cum trebuie, acestuia i se interzice accesul la atelier sau la bucătărie. Aproape toată lumea vrea să își aducă un fel de contribuție, chiar dacă ceea ce numim „muncă“ sau „șomaj“ își schimbă sensul în acest context. Într-adevăr, punem prea puțin accent pe uriașul volum de muncă neplătită pe care o depun deja oamenii.

⁵⁶ A spus asta la televiziunea canadiană. Urmăriți clipul aici: <https://youtu.be/EPRTUZsiDYw?t=45m30s>.

Capitolul 3 Sfârșitul sărăciei

¹ Jessica Sedgwick, „Noiembrie 1997: Deschiderea Cazinoului Cherokee“ (1 noiembrie 2007).

https://blogs.lib.unc.edu/ncm/index.php/2007/11/01/this_month_nov_1997/

² James H. Johnson Jr., John D. Kasarda și Stephen J. Appold, „Evaluarea efectelor economice și non-economice ale Cazinoului Harrah’s Cherokee din Carolina de Nord“ (iunie 2011). https://www.kenan-flagler.unc.edu/~media/Files/kenaninstitute/UNC_KenanInstitute_Cherokee.pdf

³ Banii pentru copiii sub 18 ani se varsă într-un fond la care aceștia au acces la vârsta majoratului.

⁴ Jane Costello et al., „Legăturile dintre sărăcie și psihopatologie. Un experiment simplu“, Jurnalul Asociației Medicale Americane (octombrie 2003). <http://jama.jamanetwork.com/article.aspx?articleid=197482>

⁵ Citat din Moises Velasquez-Manoff, „Ce se întâmplă când săracii primesc stipendii?“, New York Times (18 ianuarie 2014). <http://opinionator.blogs.nytimes.com/2014/01/18/what-happenswhen-the-poor-receive-a-stipend/>

⁶ William Copeland și Elizabeth J. Costello, „Veniturile părinților și rezultatele copiilor: Un cvasi-experiment“, American Economic Journal: Applied Economics (ianuarie 2010). <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/pmc2891175/>

⁷ Citat din Velasquez-Manoff, „Ce se întâmplă când săracii primesc stipendii?“. Potrivit lui Costello, banii căpătați – și nu noile amenajări (școala, spitalul) – au schimbat lucrurile, de vreme ce îmbunătățirea vieții nativilor Cherokee a fost vizibilă din momentul sosirii banilor, cu mult înainte de darea în folosință a noilor clădiri.

⁸ Costello et al., „Legăturile dintre sărăcie și psihopatologie“, p. 2029

⁹ Richard Dowden, „Filosofia Thatcher“, Catholic Herald (22 decembrie 1978). <http://www.margarethatcher.org/document/103793>

¹⁰ Sendhil Mullainathan și Eldar Shafir, Lipsurile: De ce contează atât de mult faptul că avem prea puțin (2013)

¹¹ Velasquez-Manoff, „Ce se întâmplă când săracii primesc stipendii?”

¹² Donald Hirsch, „O estimare a costurilor sărăciei în rândul copiilor în 2013”, Centrul de Cercetare pentru Politici Sociale.
[http://www.cpag.org.uk/sites/default/files/Cost of child poverty research update\(2013\).pdf](http://www.cpag.org.uk/sites/default/files/Cost%20of%20child%20poverty%20research%20update(2013).pdf)

¹³ Donald Hirsch, „Estimarea costurilor legate de sărăcia în rândul copiilor”, Fundația Joseph Rowntree (octombrie 2008).
<http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/2313.pdf>

¹⁴ A se vedea, ca exemplu, Harry J. Holzer et al., „Costurile economice ale sărăciei din Statele Unite. Efectele viitoare asupra copiilor care cresc în sărăcie”, Centrul pentru Progres American (ianuarie 2007).
<https://www.americanprogress.org/issues/poverty/report/2007/01/24/2450/the-economic-costs-of-poverty>

¹⁵ Am rotunjit cifrele respective. A se vedea Greg J. Duncan, „Costurile economice ale sărăciei din primii ani ai copilăriei”, Parteneriatul pentru Succes Economic în America, rezumatul ediției nr. 4 (februarie 2008).
<http://ready-nation.s3.amazonaws.com/wp-content/uploads/Economic-Costs-Of-Early-Childhood-Poverty-Brief.pdf>

¹⁶ Valerie Strauss, „Costul sărăciei în rândul copiilor: 500 de miliarde de dolari pe an”, Washington Post (25 iulie 2013).
<http://www.washingtonpost.com/blogs/answer-sheet/wp/2013/07/25/the-cost-of-childpoverty-500-billion-a-year/>

¹⁷ Daniel Fernandes, John G. Lynch Jr. și Richard G. Netemeyer, „Cultura financiară, educația financiară și comportamentele financiare ulterioare”, Management Science (ianuarie 2014).
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2333898

¹⁸ Adică speranța medie de viață. În mod firesc, întodeauna există diferențe considerabile de sănătate între cei bogați și cei săraci dintr-o anumită țară.

Însă asta nu diminuează faptul că creșterea economică încetează destul de repede să afecteze speranța medie de viață de la nivel național.

¹⁹ Citat din Rutger Bregman, „99 problemen, 1 oorzaak“, De Correspondent. <https://decorrespondent.nl/388/99-problemen1oorzaak/14916660-5a5eee06>

²⁰ A se vedea și Brian Nolan et al., Schimbarea inegalităților și a efectelor sociale din țările bogate: Experiențele a 30 de țări (2014). Acest raport referitor la un important studiu realizat de un număr de peste 200 de cercetători din Europa, SUA, Australia, Canada, Japonia și Coreea de Sud prezintă legături puternice între inegalitate și fericirea redusă, mobilitatea socială și rezultatele electorale și o dorință crescută de statut social. Corelațiile dintre infrafracționalitate și implicarea socială sunt mai puțin clare; sărăcia produce efecte adverse mai mari la toate nivelurile decât inegalitatea.

²¹ În mod ironic, este mai puțin probabil ca cei care locuiesc în țări cu inegalitate mare, precum Germania și Norvegia, să își atribuie merite personale pentru reușite. În SUA, din contră, este mai puțin probabil (după cum arată World Values Survey) ca lumea să își considere succesele ca fiind rezultatul norocului sau al împrejurărilor.

²² Jonathan D. Ostry, Andrew Berg și Charalambos G. Tsangarides, „Redistribuția, inegalitatea și creșterea economică“, FMI (aprilie 2014). <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2014/sdn1402.pdf>

²³ Constatările lui Wilkinson și Pickett's au produs senzație, însă de la publicarea The Spirit Level (Nivelului spiritului) au mai apărut zeci de studii care le-au confirmat teoria. În 2011, Fundația Joseph Rowntree a realizat o analiză a dovezilor acestora și a ajuns la concluzia că există, într-adevăr, un amplu consens științific cu privire la corelația dintre inegalitate și problemele sociale. Și, în mod decisiv, există și o cantitate considerabilă de date în sprijinul legăturii de cauzalitate. A se vedea Karen Rowlingson, „Inegalitatea de venituri provoacă probleme de sănătate și sociale?“ (septembrie 2011). <http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/inequality-income-social-problems-full.pdf>

Din contră, în țările cu un regim mai extins de asistență socială bogatii și

Dim contra, în țările cu un regim mai extins de asistență socială bogații și săracii sunt, în general, mai fericiți și au mai puține astfel de probleme sociale. Pentru o analiză mai detaliată, a se vedea Patrick Flavin, Alexander C. Pacek și Benjamin Radcliff, „Evaluarea impactului mărimii și a obiectivelor aparatului guvernamental asupra bunăstării umane”, *Social Forces* (iunie 2014). <http://sf.oxfordjournals.org/content/92/4/1241>

²⁴ Jan-Emmanuel De Neve și Nattavudh Powdthavee, „Inegalitatea de venituri face țări întregi mai puțin fericite”, *Harvard Business Review* (12 ianuarie 2016). <https://hbr.org/2016/01/incomeinequality-makes-whole-countries-less-happy>

²⁵ A se vedea Matei 26:11, Marcu 14:7 și Ioan 12:8

²⁶ Citat din Emily Badger, „Foamea îi face pe oameni să muncească mai mult, precum și alte prostii pe care le credeam odinioară despre sărăcie”, *Atlantic Cities* (17 iulie 2013). <http://www.theatlanticcities.com/jobs-and-economy/2013/07/hunger-makes-people-work-harder-and-other-stupid-things-we-used-believe-about-poverty/6219/>

²⁷ Bernard de Mandeville, *Fabula albinelor sau Vicii personale, beneficii publice* (1714)

²⁸ Samuel Johnson, *Scrisoare către James Boswell*, 7 decembrie 1782

²⁹ Citat din Kerry Drake, „Wyoming le poate oferi locuințe persoanelor fără adăpost și poate economisi bani”, *Wyofile* (3 decembrie 2013). <http://www.wyofile.com/column/wyominghomelessness-place-livesave-money/>

³⁰ Un studiu efectuat în Florida a demonstrat că o persoană care locuiește pe stradă costă 31 000 de dolari pe an, în timp ce dacă i se asigură o locuință și un lucrător social aceasta ar costa statul doar 10 000 de dolari. În cadrul unui studiu efectuat în Colorado s-au calculat costuri de 43 000 de dolari, respectiv de 17 000 de dolari anual. A se vedea Kate Santich, „Costul persoanelor fără adăpost în Florida centrală? 31 000 de dolari pe persoană”, *Orlando Sentinel* (21 mai 2014). http://articles.orlandosentinel.com/2014-05-21/news/os-cost-of-homelessness-orlando-20140521_1_homeless-

individuals-central-florida-commission-tulsa. Și Scott Keyes, „Colorado dovedește că acordarea de locuințe oamenilor străzii costă mai puțin decât dacă aceștia sunt lăsați să locuiască pe străzi“, Think Progress (5 septembrie 2013).

<http://thinkprogress.org/economy/2013/09/05/2579451/coloradohomeless-shelter>

³¹ Malcolm Gladwell a scris un eseu excepțional pe această temă. A se vedea <http://gladwell.com/million-dollar-murray>

³² Birgit Kooijman, „Rotterdam haalt daklozen in huis“, Binnenlands Bestuur (28 august 2009). <http://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/achtergrond/achtergrond/rotterdam-haalt-daklozen-inhuis.127589.lynkx>

³³ Plan van aanpak Maatschappelijke Opvang Fase II, „Van de straat naar een thuis“. http://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/5.sociaal-maatschappelijk/Zorg_voor_sociaal_kwetsbaren/ocw_Plan_van_Aanpak_MO_fase2_samenvatting_1_.pdf

³⁴ În 2006, erau circa 10 000 de oameni fără adăpost în cele mai mari patru orașe, potrivit Planului de acțiune. În 2009, numărul acestora a scăzut la 6 500, însă în 2012 a sărit la 12 400. A se vedea Statistics Netherlands Statline, „Daklozen; persoonskenmerken“. <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=80799NED&LA=L>

³⁵ Cebeon, „Kosten en baten van Maatschappelijke opvang. Bouwstenen voor effectieve inzet van publieke middelen“ (2011). <http://www.opvang.nl/site/item/kosten-en-baten-van-maatschappelijke-opvang-bouwstenen-voor-effectieve>

³⁶ Rupert Neate, „Scandalul celor 11 milioane de locuințe goale din Europa“, Guardian (23 februarie 2014). <http://www.theguardian.com/society/2014/feb/23/europe-11m-empty-properties-enough-house-homeless-continent-twice>

³⁷ Richard Bronson, „Oamenii fără adăpost și locuințele goale – O parodie americană“, Huffington Post (24 august 2010).
http://www.huffingtonpost.com/richard-skip-bronson/post_733_b_692546.html

³⁸ Citat din John Stoehr, „Soluția la lipsa de locuințe“, American Conservative (20 martie 2014).
<http://www.theamericanconservative.com/articles/the-answer-to-homelessness>

³⁹ Citat din Velasquez-Manoff, „Ce se întâmplă când săracii primesc stipendii?“

Capitolul 4 Bizara poveste a președintelui Nixon și a proiectului său de lege privind venitul de bază

¹ Scriitorul britanic L.P. Hartley (1895–1972) în romanul său Intermediarul (1953)

² Brian Steensland, Eșuata revoluție a asistenței sociale. Lupta Americii legată de politica venitului garantat (2008), p. 93

³ Ibid., p. 96

⁴ Ibid., p. 115

⁵ Peter Passell și Leonard Ross, „Daniel Moynihan și președintele ales Nixon: Cum nu a început caritatea de acasă“, New York Times (14 ianuarie 1973). <http://www.nytimes.com/books/98/10/04/specials/moynihan-income.html>

⁶ Ibid.

⁷ Un studiu recent realizat la Universitatea Johns Hopkins relevă faptul că în ultimii 30 de ani statul american, care implementează programe de ajutor social, s-a axat tot mai mult pe „săracii bogați” – persoane care au de lucru, sunt căsătorite sau care sunt în vârstă și se consideră că „merită” mai mult ajutor. Drept urmare, condițiile de trai pentru cele mai sărace familii, majoritatea fără tați, s-au înrăutățit cu 35% din 1983. În 2012, aproape 1,5 de milioane de gospodării, inclusiv 2,8 de milioane de copii, trăiau în condiții de „sărăcie extremă” cu mai puțin de 2 dolari de persoană pe zi. Vezi Gabriel Thompson, „Ați putea supraviețui cu 2 dolari pe zi?”, Mother Jones (13 decembrie 2012).

<http://www.motherjones.com/politics/2012/12/extremepoverty-unemployment-recession-economy-fresno>

⁸ Reading Mercury (11 mai 1795).

<http://www1.umassd.edu/ir/resources/poorlaw/p1.doc>

⁹ A se vedea Thomas Malthus, „Eseu despre principiul populației” (1798).

<http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf>

¹⁰ Ca să simplific, îl numesc pe David Ricardo „economist”, însă pe vremea sa acesta era considerat „economist politic”. După cum se explică în capitolul despre PIB, economiștii moderni sunt o invenție a secolului XX.

¹¹ Raportul Comisiei Majestății sale privind analizarea administrării și a funcționării în practică a Legilor săracilor (1834), pp. 257–261.

<http://www.victorianweb.org/history/poorlaw/endallow.html>

¹² Polanyi a avut însă o altă opinie față de predecesorii săi cu privire la respectivul eșec ostentativ. Acesta considera că sistemul Speenhamland a dus la scăderea salariilor prin subminarea acțiunii colective a muncitorilor.

¹³ Boyd Hilton, Un popor nebun, rău și periculos? Anglia 1783–1846 (2006), p. 594

¹⁴ Fred Block și Margaret Somers, „La umbra sistemului Speenhamland: Politica socială și vechea lege a săracilor”, Politics & Society (iunie 2003), p. 287

¹⁵ În Bangladesh, de exemplu, în 1970, femeile încă nășteau în medie șapte copii, dintre care un sfert mureau înainte de a împlini cinci ani. În ziua de astăzi, femeile bengaleze au doar doi copii, iar mortalitatea infantilă a scăzut la 4%. Peste tot în lume imediat ce scade sărăcia, scade și rata mortalității infantile și creșterea populației încetinește.

¹⁶ Frances Coppola, „Experiment cu venitul de bază“, Pieria (12 ianuarie 2014). http://www.pieria.co.uk/articles/an_experiment_with_basic_income. A se vedea și Walter I. Trattner, De la legea săracilor la statul cu programe de asistență socială. Istoria asistenței sociale în America (1999), pp. 48–49

¹⁷ Hilton, Un popor nebun, rău și periculos?, p. 592

¹⁸ Etalonul de aur este un sistem monetar în care valoarea banilor se bazează pe o anumită cantitate de aur. Revenirea din 1819 la valoarea antebelică a lirei a cauzat deflație (valoarea lirei a crescut). Aceasta a fost o veste bună pentru cei care aveau deja mulți bani, nu însă și pentru restul britanicilor. Prețurile grâului au continuat să scadă, țăranilor le era tot mai greu să primească împrumuturi, iar șomajul a crescut foarte mult. După o sută de ani, Keynes a înțeles că guvernele occidentale repetau greșeala lui Ricardo continuând să susțină etalonul de aur după Marea Criză. Același lucru s-a întâmplat după apariția mării crize din 2008, când Europa a susținut un euro care, pentru țările din sudul său, era ca etalonul de aur (cum nu au putut să își devalorizeze moneda, poziția concurențială a acestora s-a deteriorat, iar șomajul a crescut simțitor). La fel ca în 1834, au existat destui politicieni în 1930 și în 2010 care au pus consecințele acestei politici macroeconomice (sărăcie, șomaj etc.) pe seama așa-numitei leni a muncitorilor și a unui stat prea generos cu asistența socială.

¹⁹ B. A. Holderness, „Prețuri, productivitate și rezultate“, din Istoria agrară a Angliei și a Țării Galilor, vol. 6: 1750–1850, ed. G.E. Mingay (1989), p. 140

²⁰ Joseph Hanlon et al., Dați-le pur și simplu bani săracilor (2010), pp. 17–18

²¹ Block and Somers, „La umbra sistemului Speenhamland“, p. 312

²² Mark Blaug, „Reanalizarea raportului privind legea săracilor“, *Journal of Economic History* (iunie 1964), pp. 229–245.
<http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=7548748>

²³ Hanlon et al., *Dați-le pur și simplu bani săracilor*, pp. 16–17

²⁴ În același an, istoricul Gertrude Himmelfarb a publicat *Ideea de sărăcie*, în care reia la rândul său criticile aduse de Malthus, Bentham și de Tocqueville sistemului Speenhamland.

²⁵ Matt Bruenig, „Când experții i-au acuzat pe albi de «cultura sărăciei»“, *The Week* (1 aprilie 2014). <http://theweek.com/article/index/259055/when-pundits-blamed-white-people-for-a-culture-of-poverty>

²⁶ „Sunt șocat să văd aceste concluzii și să spun că noi, oamenii de știință, ne-am înșelat“, a spus Moynihan în fața Congresului. Unul dintre motivele pentru care acesta, republican conservator fiind, crezuse dintotdeauna într-un venit de bază a fost pentru că ar fi consolidat instituția căsătoriei. A se vedea „Retrospectiva experimentelor privind impozitul negativ pe venit: Reanalizarea celor mai inovatoare studii de pe teren din politica socială“, Document de discuții USBIG (iunie 2004).
<http://www.usbig.net/papers/086-Levine-et-al-NIT-session.doc>

²⁷ Citat din Steensland, *Eșuata revoluție a asistenței sociale*, p. 216

²⁸ Barbara Ehrenreich, „Redescoperirea sărăciei: Cum am vindecat «cultura sărăciei», iar nu sărăcia“, *Economic Hardship Project* (15 martie 2012).
http://www.tomdispatch.com/blog/175516/tomgram%3A_barbara_ehrenreich,_american_poverty,_50_years_later/

²⁹ Austin Stone, „Asistența socială: Sfatul de disperare al lui Moynihan“, *First Things* (martie 1996). <http://www.firstthings.com/article/1996/03/001-welfare-moynihans-counsel-of-despair>

³⁰ Daniel Patrick Moynihan, „Discurs despre reforma asistenței sociale“ (16 septembrie 1995). <http://www.j-bradford-delong.net/politics/danielpatrickmoynihansspee.html>

³¹ Dincolo de asta, odată implementat, planul lui Nixon ar fi fost greu de abrogat pentru că ar fi atras rapid o amplă susținere. „Noile politici dau naștere unei noi politici“, scrie Steensland, Eșuata revoluție a asistenței sociale, p. 220.

³² Ibid., p. 226

³³ Ibid., p. x

³⁴ Într-o amplă meta-analiză a 93 de programe europene, nu s-au găsit nici un fel de rezultate sau s-au găsit rezultate negative la cel puțin jumătate dintre ele. Vezi Frans den Butter și Emil Mihaylov, „Activerend arbeidsmarktbeleid is vaak niet effectief“, ESB (aprilie 2008). <http://personal.vu.nl/f.a.g.den.butter/activerendarbmarktbeleid2008.pdf>

³⁵ Stephen Kastoryano și Bas van der Klaauw, „Evaluarea dinamică a asistenței căutării de locuri de muncă“, Documentele de discuții IZA (15 iunie 2011). <http://www.roa.nl/seminars/pdf2012/BasvanderKlaauw.pdf>

³⁶ Este cinic faptul că adesea solicitanților nu li se permite să desfășoare anumite munci practice în schimbul ajutoarelor pe care le primesc pe motiv că asta ar conduce la reducerea numărului locurilor de muncă plătite.

³⁷ Deborah Padfield, „Punctul de vedere al unui consultant pe tema ajutoarelor de șomaj: o pledoarie pentru venitul de bază“, Open Democracy (5 octombrie 2011). <http://www.opendemocracy.net/ourkingdom/deborah-padfield/through-eyes-of-benefits-adviser-plea-for-basic-income>

³⁸ David Graeber, „Despre fenomenul slujbelor de rahat“, Strike! Magazine (17 august 2013). <http://www.strikemag.org/bullshitjob>

Capitolul 5. Cifre noi pentru o nouă eră

¹ Webb, „Economia Japoniei este în cădere liberă după cutremur și tsunami“, Guardian (13 martie 2011).
<http://www.theguardian.com/world/2011/mar/13/japan-economyrecession-earthquakesunami>

² Merijn Knibbe, „De bestedingsgevolgen van de watersnoodramp: een succesvolle «Keynesiaanse» schok“, Lux et Veritas (1 aprilie 2013).
<http://www.luxetveritas.nl/blog/?p=3006>

³ Frédéric Bastiat, „Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas“ (1850).
<http://bastiat.org/en/twisatwins.html>

⁴ Citat din Diane Coyle, PIB. O poveste scurtă, dar duioasă (2014), p. 106

⁵ OCDE (2011), „Gătitul și îngrijirea copiilor, construcțiile și reparațiile: munca neplătită din întreaga lume“, Society at a Glance 2011, p. 25.
http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/society-at-a-glance-2011/cooking-and-caring-building-and-repairing_soc_glance-2011-3-en. A se vedea și: Coyle, PIB, p. 109

⁶ Coyle, PIB, p. 108

⁷ J.P. Smith, „«Lapte risipit?»: Includerea valorii economice a laptelui de mamă la calculul produsului intern brut“, Journal of Human Lactation (noiembrie 2013). <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23855027>

⁸ Potrivit Institutului Internațional pentru Studii Strategice, China a cheltuit 112 miliarde de dolari pentru armată în 2013.

⁹ Statisticienii încearcă din greu să ia în calcul dezvoltarea produselor, însă le este extrem de dificil să o facă. Progresul realizat în privința anumitor aparate tehnice, precum lămpile sau computerele, se reflectă doar parțial în PIB. A se vedea Diane Coyle, Economia suficienței. Cum să ne conducem economia ca și cum viitorul ar conta (2012), p. 37

¹⁰ Robert Quigley, „Costul unui gigabit de-a lungul anilor“, Geeko-system (8 martie 2011). <http://www.geekosystem.com/gigabyte-cost-over-years>

¹¹ Erik Brynjolfsson și Andrew McAfee, *A Doua Epocă a Mașinii* (2014), p. 112

¹² Clifford Cobb, Ted Halstead și Jonathan Rowe, „Dacă PIB-ul este ridicat, de ce nu o duce bine America?“, *Atlantic Monthly* (octombrie 1995). <http://www.theatlantic.com/past/politics/ecbig/gdp.htm>

¹³ Jonathan Rowe, „Produsul Intern Brut“, Declarație în fața Comisiei senatoriale a SUA pe probleme de comerț, știință și transport (12 martie 2008). <http://jonathanrowe.org/the-gross-domestic-product>

¹⁴ Dacă s-ar ajusta PIB-ul astfel, partea industriei financiare ar scădea cu o valoare cuprinsă între o cincime și o jumătate. A se vedea Coyle, *PIB*, p. 103

¹⁵ David Pilling, „Și-a depășit PIB-ul utilitatea?“, *Financial Times* (4 iulie 2014). <http://www.ft.com/intl/cms/s/2/dd2ec158-023d11e4-ab5b-00144feab7de.html> – axzz39szhgwni

¹⁶ Citat din Comitetul European pentru Risc Sistemic, „Este Europa saturată de bănci?“ (iunie 2014), p. 16

¹⁷ Oscar Wilde, *Sufletul omului în socialism* (1891)

¹⁸ Citat din Coyle, *PIB*, p. 10

¹⁹ Citat din J. Steven Landefeld, „PIB: Una dintre marile invenții ale secolului XX“, *Bureau of Economic Analysis*. http://www.bea.gov/scb/account_articles/general/0100od/maintext.htm

²⁰ Maarten van Rossem, *Drie Oorlogen. Een kleine geschiedenis van de 20e eeuw* (2008), p. 120

²¹ Citat din Landefeld, „PIB: Una dintre marile invenții ale secolului XX“

²² Timothy Shenk, „Lunga umbră de la Mont Pèlerin“, *Dissent* (toamna 2013). <http://www.dissentmagazine.org/article/thelongshadow-of-mont-pelerin>

²³ Citat din Jacob Goldstein, „Inventarea «economiei»“, Planet Money (28 februarie 2014).

<http://www.npr.org/blogs/money/2014/02/28/283477546/the-invention-of-the-economy>

²⁴ Coyle, PIB, p. 25

²⁵ Ascultați discursul în care Kennedy a spus acest lucru:.

<https://www.youtube.com/watch?v=5P6b9688K2g>

²⁶ John Stuart Mill, Utilitarianism (1863), Capitolul 2

²⁷ Oscar Wilde, O femeie fără importanță (1893), Actul II

²⁸ A se vedea William Baumol, Boala costurilor. De ce se ieftinesc computerele, dar nu și asistența medicală (2012)

²⁹ Se fac încercări, desigur. De exemplu în educație, prin teste standardizate în care se folosesc întrebări cu răspunsuri multiple, lecții online și clase cu mai mulți elevi. Însă câștigurile în privința eficienței sunt în detrimentul calității.

³⁰ Susan Steed și Helen Kersley, „Puțin mai bogați: Calcularea valorii reale a diferitelor profesii“, New Economics Foundation (14 decembrie 2009).

<http://www.neweconomics.org/publications/entry/a-bit-rich>

³¹ Kevin Kelly, „Economia post-productivă“, Technium (1 ianuarie 2013).

<http://kk.org/thetechnium/2013/01/the-post-produc/>

³² Simon Kuznets, „Venitul național, 1929–1932“, Oficiul Național de Cercetare Economică (7 iunie 1934).

<http://www.nber.org/chapters/c2258.pdf>

³³ Coyle, PIB, p. 14

³⁴ Simon Kuznets, „Cum să judecăm calitatea“, New Republic (20 octombrie 1962)

Capitolul 6. O săptămână de lucru de 15 ore

¹ John Maynard Keynes, „Posibilități economice pentru nepoții noștri“ (1930), Eseuri despre persuasiune.

<http://www.econ.yale.edu/smith/econ116a/keynes1.pdf>

² John Stuart Mill, Principii de economie politică cu unele dintre aplicațiile acestora în filosofia socială (1848), Cartea IV, Capitolul VI.

<http://www.econlib.org/library/Mill/mlP61.html>

³ Citat din eseul lui Bertrand Russell, „Laudă lenei“ (1932).

<http://www.zpub.com/notes/idle.html>

⁴ Benjamin Kline Hunnicutt, „Sfârșitul programului scurt“, Istoria muncii (vara 1984), pp. 373–404

⁵ Ibid.

⁶ Samuel Crowther, „Henry Ford: De ce sunt în favoarea săptămânii de lucru de cinci zile pe un salariu de șase zile“, World's Work.

https://en.wikisource.org/wiki/HENRY_FORD:Why_I_Favor_Five_Days'_Work_With_Six_Days'_Pay

⁷ Andrew Simms și Molly Conisbee, „Concediul de grădinărit la nivel național“, în Anna Coote și Jane Franklin (ed.), Timpul este de partea noastră. De ce avem nevoie cu toții de o săptămână de lucru mai scurtă (2013), p. 155

⁸ „Nixon susține propunerea de săptămână de 4 zile“, Milwaukee Sentinel (25 septembrie 1956)

⁹ Jared Cohen, Roboții umani în mitologie și știință (1966)

¹⁰ Hillel Ruskin (ed.), Timpul liber. Către o teorie și politică (1984), p. 152

¹¹ Isaac Asimov, „Vizită la Expoziția Mondială din 2014“, New York Times (16 august 1964). <http://www.nytimes.com/books/97/03/23/lifetimes/asi-v-fair.html>

¹² Citat din Daniel Akst, „Ce învățăminte putem trage din îngrijorarea din trecut legată de automatizare?“, Wilson Quarterly (vara 2013). <http://wilsonquarterly.com/quarterly/summer-2014-where-have-all-the-jobs-gone/theres-much-learn-frompast-anxiety-over-automation/>

¹³ Secvență din Familia Jetson în seria 1, episodul 19

¹⁴ Citat din Matt Novak, „50 de ani cu familia Jetson: De ce rămâne de actualitate serialul“, Smithsonian (19 septembrie 2012). <http://www.smithsonianmag.com/history/50-years-of-the-jetsons-why-the-show-still-matters-43459669/>

¹⁵ Sangheon Lee, Deirdre McCann și Jon C. Messenger, Programul de lucru în lume. Tendințe legate de orele de lucru, legi și politici dintr-o perspectivă comparativă la nivel mondial (2007). http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_104895.pdf

¹⁶ Rasmussen Reports, „Numai 31% din muncă într-o săptămână de 40 de ore“ (13 decembrie 2013). http://www.rasmussen-reports.com/public_content/lifestyle/general_lifestyle/december_2013/just_31_work_a_40_hour_week

¹⁷ Wall Street Journal Staff, Iată ziua de mâine! Viața și munca în anul 2000 (1967)

¹⁸ Hanna Rosin, „Sfârșitul oamenilor“, Atlantic (iulie/august 2010). <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/07/the-end-of-men/308135/2/>

¹⁹ New Economics Foundation, 21 de ore. De ce o săptămână mai scurtă de lucru ne poate ajuta pe toți să prosperăm în secolul XX, p. 10. <http://www.neweconomics.org/publications/entry/21-hours>

²⁰ Citat din Mirjam Schöttelndreier, „Nederlanders leven vooral om te werken“, De Volkskrant (29 ianuarie 2001)

²¹ D’Vera Cohn, „Își petrec părinții suficient timp cu propriii copii?“, Population Reference Bureau (ianuarie 2007).
<http://www.prb.org/Publications/Articles/2007/DoParentsSpendEnoughTimeWithTheirChildren.asp>

²² Rebecca Rosen, „Muncitorii Americii: stresați, copleșiți, complet epuizați“, Atlantic (martie 2014).
<http://www.theatlantic.com/business/archive/2014/03/americas-workers-stressed-out-overwhelmed-totallyexhausted/284615/>

²³ Institutul Olandez de Cercetare Socială, Nederland in een dag. Tijdsbesteding in Nederland vergeleken met die in vijftien andere Europese landen (2011)

²⁴ Sondajul olandez la nivel național privind condițiile de muncă (Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden), 2012.
http://www.monitorarbeid.tno.nl/dynamics/modules/SFIL0100/view.php?fil_Id=53

²⁵ Derek Thompson, „Suntem cu adevărat suprasolicitați? O anchetă – în 6 grafice“, Atlantic (iunie 2013).
<http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2013/06/are-wetruly-overworked/309321/>

²⁶ Yoon Ja-young, „Smartphone-urile au dus la 11 ore în plus de muncă pe săptămână“, Korea Times.
http://www.koreatimes.co.kr/www/news/biz/2016/06/488_207632.html

²⁷ Calcule realizate prin intermediul website-ului.
<http://www.gapminder.org>

²⁸ Citat din Herman Pleij, Dromen van Cocagne. Middeleeuwse fantasieën over het volmaakte leven (1997), p. 49

²⁹ Juliet Schor, Americanul suprasolicitat. Declinul neașteptat al timpului liber (1992), p. 47. Merită să precizăm că vânătorii și culegătorii lucrau probabil chiar mai puțin. Arheologii estimează că au lucrat cel mult 20 de ore pe săptămână.

³⁰ Benjamin Kline Hunnicutt, Ziua de șase ore a lui Kellogg (1996), p. 35

³¹ În lucrarea sa clasică *Avuția națiunilor*, Adam Smith scria: „Cel care muncește cu moderație ca să poată munci în mod constant nu numai că își menține sănătatea mai mult timp, ci, în decursul unui an, execută o cantitate mai mare de lucrări“.

³² Kline Hunnicutt, Ziua de șase ore a lui Kellogg (1996), p. 62

³³ Ziua de lucru a lui Kellogg a redevenit pentru scurt timp de opt ore în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, dar după război marea majoritate a angajaților săi au votat revenirea la ziua de șase ore; abia când li s-a permis directorilor fabricilor de cereale să stabilească singuri numărul de ore, aceștia, unul câte unul, au făcut din nou zilele de lucru de opt ore. Însă, potrivit profesorului Benjamin Kline Hunnicutt de la Universitatea din Iowa, în cele din urmă presiunea externă de a munci și a consuma în același ritm ca ceilalți a subminat cel mai mult săptămâna de lucru de șase ore.

³⁴ New Economics Foundation, 21 de ore, p. 11

³⁵ Într-o analiză recentă a experimentelor privind activitățile independente de la începutul secolului XX și până în prezent se concluzionează că autonomia și controlul sunt cu mult mai importante decât numărul de ore lucrate. Persoanele care își pot organiza singure timpul sunt mult mai motivate și obțin rezultate mai bune. A se vedea M. Travis Maynard, Lucy L. Gilson și John E. Mathieu, „Capacitatea – un capriciu sau un lucru extraordinar? O analiză pe mai multe nivele a ultimelor două decenii de cercetare“, *Journal of Management* (iulie 2012).
<http://jom.sagepub.com/content/38/4/1231>

³⁶ Sara Robinson, „Dați-ne înapoi săptămâna de lucru de 40 de ore“, *Salon* (14 martie 2012).
http://www.salon.com/2012/03/14/bring_back_the_40_hour_work_week

³⁷ Pentru un rezumat, a se vedea Nicholas Ashford și Giorgos Kallis, „O săptămână de lucru de patru zile: O politică de îmbunătățire a condițiilor de muncă și de mediu din Europa“, European Financial Review (aprilie 2013). <http://www.europeanfinancialreview.com/?p=902>

³⁸ Christian Kroll și Sebastian Pokutta, „Doar o zi perfectă? Întocmirea unui program zilnic optimizat de fericire“, Journal of Economic Psychology (februarie 2013). <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167487012001158>

³⁹ David Rosnick, Mai puține ore de lucru ca mijloc de încetinire a schimbărilor climatice (Centrul pentru Cercetare Economică și de Politici). <http://www.cepr.net/documents/publications/climate-changeworkshare-2013-02.pdf>

⁴⁰ Kyle Knight, Eugene A. Rosa și Juliet B. Schor, „Reducerea creșterii economice pentru realizarea durabilității mediului: Rolul jucat de orele de lucru“. http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_301-350/4.2KnightRosaSchor.pdf

⁴¹ Potrivit unui studiu, stagiarii din spitale fac de cinci ori mai multe greșeli în stabilirea diagnosticului în săptămânile în care lucrează excesiv de mult față de săptămânile în care lucrează normal. Christopher P. Landrigan et al., „Efectele reducerii numărului de ore de muncă al internilor asupra erorilor medicale grave din unitățile medicale de urgență“, New England Journal of Medicine (octombrie 2004). <http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/nejmoa041406>. Există, de asemenea, numeroase studii care demonstrează faptul că munca excesivă dăunează sănătății. A se vedea meta-analiza: Kate Sparks et al., „Efectele orelor de lucru asupra sănătății: o evaluare meta-analitică“, Jurnalul psihologiei ocupaționale și organizaționale (august 2011). <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.2044-8325.1997.tb00656.x/abstract>

⁴² Jon C. Messenger și Naj Ghosheh, „Distribuția muncii în timpul Marii Crize“ (Organizația Internațională a Muncii).

http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_187627.pdf

⁴³ În Germania, care a ieșit din criză mai puternică decât restul Europei, acest lucru a determinat salvarea a mii de locuri de muncă. Vezi și Nicholas Ashford și Giorgos Kallis, „O săptămână de lucru de patru zile”.
<http://www.europeanfinancialreview.com/?p=902>

⁴⁴ Andreas Kotsadam și Henning Finseraas, „Statul intervine în lupta dintre sexe: efectele cauzale ale concediului de paternitate”, Social Science Research (noiembrie 2011).
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0049089X11001153>

⁴⁵ Ankita Patnaik, „Sfere care se intersectează: Rolul politicilor la promovarea gospodăriilor cu doi întreținători și doi îngrijitori de copii”, Adunarea Anuală a Asociației Americane privind Populația din 2014.
https://www.researchgate.net/publication/255698124_Merging_Separate_Spheres_The_Role_of_Policy_in_Promoting_‘Dual-Earner_Dual-Carer’_Households

⁴⁶ Rutger Bregman, „Zo krijg je mannen achter het aanrecht”, De Correspondent. <https://decorrespondent.nl/685/Zo-krijg-jemannen-achter-het-aanrecht/26334825-a492b4c6>

⁴⁷ Niels Ebdrup, „Ar trebui să lucrăm numai 25 de ore pe săptămână, susține profesorul”, Science Nordic (3 februarie 2013).
<http://sciencenordic.com/we-should-only-work-25-hoursweekargues-professor>

⁴⁸ Erik Rauch, „Productivitatea și săptămâna de lucru”.
<http://groups.csail.mit.edu/mac/users/rauch/worktime>

⁴⁹ Pentru un rezumat al atitudinilor din diferite țări, a se vedea Robert Skidelsky și Edward Skidelsky, Cât înseamnă suficient? Dragostea de bani și pledoaria pentru traiul bun (2012), pp. 29–30

⁵⁰ Pentru un rezumat, a se vedea Jonathan Gershuny și Kimberly Fisher, „Societatea post-industrială: De ce nu va dispărea programul de lucru

pentru nepoții noștri“, Sociology Working Papers (aprilie 2014).
<http://www.sociology.ox.ac.uk/working-papers/post-industrious-society-why-work-time-will-not-disappear-for-our-grandchildren.html>

⁵¹ Richard Layard, Fericirea (2005), p. 64. A se vedea și Don Peck, „Cum va transforma America noua eră a șomajului“, Atlantic (martie 2010).
<http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/03/how-a-new-jobless-era-will-transform-america/307919/>

⁵² Juliet Schor, „Triplul câștig“, în Anna Coote și Jane Franklin (ed.), Timpul este de partea noastră. De ce avem nevoie cu toții de o săptămână de lucru mai scurtă (2013), p. 14

⁵³ Carl Honoré, Slavă lentorii (2004), Capitolul 8

⁵⁴ Schor, Americanul suprasolicitat, p. 66

⁵⁵ Gândiți-vă la cheltuielile cu formarea profesională, cu schemele de pensii, cu asigurările de șomaj și cu sănătatea (acestea din urmă mai ales în SUA). Majoritatea țărilor au asistat la creșterea acestor „costuri invariabile pe oră“ în ultimii ani. A se vedea Schor, „Triplul câștig“, p. 9

⁵⁶ Nielsen Company, „Americani se uită la televizor mai mult ca niciodată“. <http://www.nielsen.com/us/en/insights/news/2009/americans-watching-more-tv-than-ever.html>. Vezi și <http://www.statisticbrain.com/television-watching-statistics>.

⁵⁷ Bertrand Russell, Laudă lenei (1935, 2004), p. 14

Capitolul 7. De ce nu e rentabil să fii bancher

¹ Descriere preluată dintr-un articol din perioada respectivă din New York Times

² „Zile înmiresmate în orașul distracției“, Time (16 februarie 1968)

³ Deși, oficial, numai 12 281 de lobbyiști erau înregistrați în Washington în 2014, acest lucru nu era adevărat pentru că un număr tot mai mare de lobbyiști lucrează neoficial. Lee Fang, „Unde au dispărut toți lobbyiștii?“, Nation (19 februarie 2014). <http://www.thenation.com/article/shadow-lobbying-complex/>

⁴ Jean-Louis Arcand, Enrico Berkes și Ugo Panizza, „Prea multe finanțe?“, document de lucru al FMI (iunie 2012)

⁵ Scott L. Cummings (ed.), Paradoxul profesionalismului. Avocații și posibilitatea justiției (2011), p. 71

⁶ Aalt Dijkhuizen, „Hoogproductieve en efficiënte landbouw: een duurzame greep!?“ (martie 2013). https://www.wageningenur.nl/upload_mm/a/3/9/351079e2-0a56-41ff-8f9c-ece427a42d97_NVTL_maart_2013.pdf

⁷ Umair Haque, „Criza bancară irlandeză: O parabolă“, Harvard Business Review (29 noiembrie 2010)

⁸ Ann Crotty, „Cum au preluat barurile irlandeze rolul băncilor în 1970“, Business Report (18 septembrie 2013)

⁹ Antoin Murphy, „Banii într-o economie fără bănci – cazul Irlandei“, Manchester School (martie 1978), pp. 44–45

¹⁰ Donal Buckley, „Cum a zguduit națiunea criza bancară de șase luni“, Independent (29 decembrie 1999)

¹¹ Haque, „Criza bancară irlandeză: O parabolă“

¹² Roger Bootle, „De ce trebuie economia să pună accentul pe creație mai mult decât pe distribuție“, Telegraph (17 octombrie 2009)

¹³ John Maynard Keynes, „Posibilități economice pentru nepoții noștri“ (1930), Eseuri despre persuasiune.

<http://www.econ.yale.edu/smith/econ116a/keynes1.pdf>

¹⁴ David Graeber, „Despre fenomenul slujbelor de rahat“, Strike! Magazine (17 august 2013). <http://www.strikemag.org/bullshit-job>

¹⁵ Alfred Kleinknecht, Ro Naastepad și Servaas Storm, „Overdaad schaadt: meer management, minder productiviteitsgroei“, ESB (8 septembrie 2006)

¹⁶ A se vedea Tony Schwartz și Christine Poratz, „De ce urăști munca“, New York Times (30 mai 2014). http://www.nytimes.com/2014/06/01/opinion/sunday/why-you-hate-work.html?_r=1

¹⁷ Will Dahlgreen, „37% dintre muncitorii britanici consideră că au slujbe fără valoare“, YouGov (12 august 2015). <https://yougov.co.uk/news/2015/08/12/british-jobs-meaningless>

¹⁸ După cum am observat în Capitolul 4, o mare meta-analiză a 93 de programe europene legate de „piața activă a muncii“ nu a identificat nici un efect sau a identificat efecte negative în cel puțin jumătate dintre cazuri. A se vedea Frans den Butter și Emil Mihaylov, „Activerend arbeidsmarktbeleid is vaak niet effectief“, ESB (aprilie 2008). <http://personal.vu.nl/f.a.g.den.butter/activerendarbmarktbeleid2008.pdf>

¹⁹ Peter Thiel, „Ce s-a întâmplat cu viitorul?“, Founders Fund. <http://www.foundersfund.com/the-future>

²⁰ William Baumol, „Antreprenoriat: productiv, neproductiv și distructiv“, Journal of Political Economy (1990), pp. 893–920

²¹ Sam Ro, „Investitorii de la bursa de valori au devenit absurd de nerăbdători“, Business Insider (7 august 2012). <http://www.businessinsider.com/stock-investor-holding-period-2012-8>

²² Benjamin Lockwood, Charles Nathanson și E. Glen Weyl, „Impozitarea și distribuirea talentului“. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1324424

²³ Stijn Hustinx, „Iedereen in New York wil vuilnisman worden“, Algemeen Dagblad (12 noiembrie 2014)

Capitolul 8. Cursa împotriva mașinii

¹ Categoriile de care potrivit informațiilor furnizate de Recensământul Agricol, O viziune a Marii Britanii de-a lungul timpului.
http://www.visionofbritain.org.uk/unit/10001043/cube/AGCEN_HORSES_1900

² Citat din Erik Brynjolfsson și Andrew McAfee, A Doua Epocă a Mașinii (2014), p. 175

³ Citat din Leeds Mercury (13 martie 1830)

⁴ Michael Greenstone și Adam Looney, „Tendințe“, Milken Institute Review (toamna anului 2011).
http://www.milkeninstitute.org/publications/review/2011_7/08-16MR51.pdf

⁵ Gordon Moore, „Să îndeșăm tot mai multe componente în circuitele integrate“, Electronics Magazine (19 aprilie 1965). http://web.eng.fiu.edu/npala/eee6397ex/Gordon_Moore_1965_Article.pdf

⁶ Intel, „Fragmente dintr-o conversație cu Gordon Moore: Legea lui Moore“ (2005).
http://large.stanford.edu/courses/2012/ph250/lee1/docs/Excepts_A_Conversation_with_Gordon_Moore.pdf

⁷ În 1965, Moore continua să considere că numărul tranzistorilor avea să se dubleze la fiecare 12 luni. În 1970, a modificat numărul la 24 de luni. În prezent, numărul acceptat este 18.

⁸ Arthur Donovan și Joseph Bonner, Cutia care a schimbat lumea: 50 de ani de transport cu ajutorul containerelor (2006)

⁹ Un articol din Atlantic m-a făcut să mă gândesc la apariția în paralel a cipului și a cutiei. Desigur că globalizarea și dezvoltarea tehnologică nu pot fi separate de vreme ce globalizarea este facilitată de progresul tehnologic. A se vedea Charles Davi, „Misterul incredibilei reduceri a rolului muncitorilor americani“, Atlantic (11 februarie 2013). <http://www.theatlantic.com/business/archive/2013/02/the-mystery-of-the-incredible-shrinking-american-worker/273033/>

¹⁰ OCDE a estimat că tehnologia (mai ales cea a informației și a comunicațiilor) este cauza a 80% din scăderea ponderii salariilor din PIB. Această tendință este evidentă și în țări precum China și India, unde proporția forței de muncă a scăzut, de asemenea. A se vedea și Loukas Karabarbounis și Brent Neiman, „Scăderea la nivel mondial a proporției forței de muncă“, Quarterly Journal of Economics (februarie 2014). <http://qje.oxfordjournals.org/content/129/1/61.abstract>

¹¹ Robert H. Frank și Philip J. Cook, Societatea în care învingătorul ia tot: De ce cei puțini din vârful clasamentului primesc atât de mult față de noi ceilalți (1996)

¹² Walter Scheidel și Steven J. Friesen, „Mărimea economiei și distribuția veniturilor în Imperiul Roman“, Journal of Roman Studies (noiembrie 2009). <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=7246320&fileId=S0075435800000071>

¹³ Kaja Bonesmo Fredriksen, „Inegalitatea veniturilor în Uniunea Europeană“, Documentele de lucru ale OCDE (16 aprilie 2012). [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=eco/wkp\(2012\)29&docLanguage=En](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=eco/wkp(2012)29&docLanguage=En)

¹⁴ Derek Thompson, „Așa arată economia post-salarială“, Atlantic (20 aprilie 2011). <http://www.theatlantic.com/business/archive/2011/04/this-is-what-the-post-employeeconomy-looks-like/237589/>

¹⁵ Să îi luăm ca exemplu pe radiologi: după ce studiază peste zece ani, aceștia sunt cel mai bine plătiți specialiști din domeniul medical – dar cât va mai dura acest lucru? În curând, vor concura cu scannere de ultimă oră care pot face aceeași muncă mai bine și la un preț de o sută de ori mai mic.

Avocații se confruntă deja cu aceeași problemă. Investigații ce necesitau cândva munca unor juriști bine plătiți care căutau în mormane de documente juridice poate fi efectuată acum de computere, fără dureri de cap sau de ochi. O mare companie de produse chimice care de curând a verificat prin intermediul unui software activitatea juriștilor săi din anii 1980 și 1990 a constatat o rată de precizie de numai 60%. „Gândiți-vă câți bani s-au cheltuit ca să ne fie puțin mai bine decât dacă dădeam cu banul“, povestea unul dintre foștii avocați. A se vedea John Markoff, „Armata de avocați scumpi, înlocuiți de software mai ieftine“, New York Times (4 martie 2011). <http://www.nytimes.com/2011/03/05/science/05legal.html>

¹⁶ Warren G. Bennis a fost primul care a spus asta. Citat preluat din Mark Fisher, Cartea de citate a milionarului (1991), p. 15

¹⁷ Carl Benedikt Frey și Michael A. Osborne, „Viitorul pieței muncii: În ce măsură sunt locurile de muncă susceptibile de a fi înlocuite de computere?“ Oxford Martin School (17 septembrie 2013). http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf. Pentru calcule privind Europa, a se vedea: <http://www.bruegel.org/nc/blog/detail/article/1399-chart-of-the-week-54-percent-of-eu-jobs-atrisk-of-computerisation>

¹⁸ Gary Marcus, „De ce ar trebui să ne gândim la amenințarea inteligenței artificiale“, New Yorker (24 octombrie 2013). <http://www.newyorker.com/online/blogs/elements/2013/10/why-we-should-think-about-the-threat-of-artificial-intelligence.html>

¹⁹ Susan B. Carter, „Forța de muncă pentru statisticile istorice ale Statelor Unite, Ediția Milenară“ (septembrie 2003). <http://economics.ucr.edu/papers/papers04/04-03.pdf>

²⁰ Yale Brozen, „Automatizarea: Catastrofa în retragere“, Left & Right (septembrie 1966). <https://mises.org/library/automationretreating-catastrophe>

²¹ David Rotman, „Cum distruge tehnologia locurile de muncă“, MIT Technology Review (12 iunie 2013).

<http://www.technologyreview.com/featuredstory/515926/how-technology-is-destroying-jobs>

²² Citat din Brynjolfsson și McAfee, A Doua Epocă a Mașinii, p. 27

²³ Ian Morris, De ce ne conduce Occidentul – momentan (2010), p. 495

²⁴ Ibid., p. 497

²⁵ Diane Coyle, PIB. O poveste scurtă, dar duioasă (2014), p. 79

²⁶ Frank Levy și Richard Murnane, Noua diviziune a muncii (2004)

²⁷ Există indicii potrivit cărora chiar și locurile de muncă pentru persoane foarte calificate sunt amenințate începând din 2000, făcându-le pe acestea să caute slujbe mai puțin calificate. Tot mai mulți salariați sunt supracalificați pentru posturile pe care le ocupă. A se vedea Paul Beaudry, David A. Green și Ben Sand, „Marea scădere a cererii pentru activități calificate și bazate pe cunoștințe“, National Bureau of Economic Research (ianuarie 2013).

http://www.economics.ubc.ca/files/2013/05/pdf_paper_paul-beaudry-great-reversal.pdf

²⁸ Bas ter Weel, „Banen in het midden onder druk“, Raportul de Politici al Biroului Olandez pentru Analizarea Politicii Economice CPB (iunie 2012). <http://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-policy-brief-2012-06-loonongelijkheid-nederland-stijgt.pdf>

²⁹ Se poate ca globalizarea chiar să fi frânat progresul tehnologic. La urma urmei, în momentul de față, hainele noastre nu sunt produse de brațe metalice robotizate sau de cyborgi inteligenți, ci de degete fragile de copii din Vietnam și China. Multe companii încă subcontractează muncă din Asia mai mult decât folosesc roboți. Din acest motiv probabil încă mai așteptăm să ni se împlinească multe dintre visele tehnologice din secolul XX. A se vedea David Graeber, „Despre mașinile zburătoare și rata în scădere a profitului“, The Baffler (2012).

³⁰ Andrew McAfee, „Până și fabricile care exploatează oameni se automatizează. Ce ne rămâne de făcut?” (22 mai 2014). <http://andrewmcafee.org/2014/05/mcafee-nike-automationlabor-technology-globalization/>

³¹ Steven E. Jones, Împotriva tehnologiei. De la luddiți până la neo-luddism (2006), Capitolul 2

³² „Petiția prelucrătorilor de lână din Leeds, 1786“, Modern History Sourcebook. http://www.fordham.edu/halsall/mod/1786_machines.asp

³³ Citat din Robert Skidelsky, „Moarte mașinilor?”, Project Syndicate (21 februarie 2014). <http://www.project-syndicate.org/commentary/robert-skidelsky-revisits-the-luddites-claim-that-automation-depresses-real-wages>

³⁴ Oscar Wilde, „Sufletul omului în socialism“ (1891)

³⁵ Tyler Cowen, S-a terminat cu mediocritatea. Întărirea Americii după Epoca Marii Stagnări (2013), p. 23

³⁶ Ibid., p. 172

³⁷ Citat din Daron Acemoglu și James A. Robinson, De ce eșuează națiunile. Originile puterii, ale prosperității și ale sărăciei (2012), p. 226

³⁸ Oscar Wilde, „Sufletul omului în socialism“ (1891)

³⁹ Thomas Piketty, „Salvați capitalismul de capitaliști prin impozitarea averilor“, Financial Times (28 martie 2014). <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/decdd76e-b50e-11e3-a746-00144feabdc0.htmlaxzz44qTtjlZN>

Capitolul 9. Dincolo de porțile Tărâmului Abundenței

¹ OCDE, „Ajutoarele acordate țărilor în curs de dezvoltare cresc din nou în 2013 atingând valori-record“ (8 aprilie 2014).

<http://www.oecd.org/newsroom/aid-to-developing-countries-reboundsin-2013-to-reach-an-all-time-high.htm>

² Owen Barder, „Sunt ajutoarele bani aruncați pe fereastră?“, Centrul pentru Dezvoltare Globală (12 mai 2013). <http://www.cgdev.org/blog/aid-waste-money>

³ Linda J. Bilmes, „Moștenirea financiară a Irakului și a Afghanistanului: Cum deciziile legate de cheltuielile pe timp de război vor reduce pe viitor bugetele naționale de securitate“, Serie de documente de lucru pentru cercetare universitară (martie 2013).

<https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?Id=923>. (A se vedea și Capitolul 2)

⁴ Am făcut acest calcul pentru 2009. A se vedea OCDE, „Politicile agricole în țările OCDE“ (2009). <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/43239979.pdf>

⁵ Dambisa Moyo, Ajutoare moarte (2009), p. 39

⁶ Urmăriți prezentarea TED a lui Duflo aici:.

http://www.ted.com/talks/esther_duflo_social_experiments_to_fight_poverty

⁷ Nu observăm această „randomizare“ în Cartea lui Daniel. Studiile moderne sunt, de obicei, „în dublu orb“, adică nici doctorul, nici pacienții nu știu cine și ce medicament ia.

⁸ Alfredo Morabia, „Pierre-Charles-Alexandre Louis și evaluarea flebotomiei“, Journal of the Royal Society of Medicine (martie 2006). <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/pmc1383766/pdf/0158.pdf>

⁹ Jessica Benko, „Schema ultra-eficientă și ultra-științifică de ajutorare a săracilor din întreaga lume“, Wired (11 decembrie 2013). <http://www.wired.com/2013/11/jpal-randomized-trials/>

¹⁰ Paul Glewwe, Michael Kremer și Sylvie Moulin, „Manuale și rezultatele la examene: Dovezi dintr-o posibilă evaluare din Kenya“ (1 decembrie 1998). http://www.econ.yale.edu/~egcenter/infoconf/kremer_paper.pdf

¹¹ Citat din Ian Parker, „Laboratorul sărăciei“, New Yorker (17 mai 2010). http://www.newyorker.com/reporting/2010/05/17/100517fa_fact_parker

¹² Jessica Cohen și Pascaline Dupas, „Liberă distribuție sau împărțirea consturilor? Dovezi dintr-un experiment de prevenire a malariei“, seria de documente de lucru NBER (octombrie 2008). <http://www.nber.org/papers/w14406.pdf>

¹³ A se vedea Abhijit Banerjee, Esther Duflo, Rachel Glennerster și Cynthia Kinnan, „Miracolul microfinanțării? Dovezi privind evaluarea randomizată“ (30 mai 2009). <http://economics.mit.edu/files/8172>

Și Jeffrey Sachs s-a inspirat de la Duflo. Cu câțiva ani în urmă, acesta i-a cerut să îi evalueze proiectul „Satele Millennium“, în cadrul căruia 13 regiuni din Africa Subsahariană au devenit terenul de testare pentru ideile maestrului. Duflo a spus că era prea târziu ca să facă un SCR amănunțit, iar Sachs nu a mai căutat-o de-atunci niciodată. Apoi Nina Munk, o ziaristă, care a cercetat ani de zile Satele Millennium, a publicat în 2013 o carte foarte bine primită de public. Verdictul său? Proiectul a costat o avere, însă rezultatele sale au fost minime.

¹⁴ Christopher Blattman și Paul Niehaus, „Să vadă bani. De ce donațiile în bani contribuie la diminuarea sărăciei“, External Affairs (mai–iunie 2014). <https://www.foreignaffairs.com/articles/showthem-money>

¹⁵ Citat din Parker, „Laboratorul sărăciei“

¹⁶ Angel Gurría, „Evazioniștii de la nivel mondial“, Guardian (27 noiembrie 2008). <http://www.theguardian.com/commentisfree/2008/nov/27/comment-aid-development-tax-havens>

¹⁷ Michael Clemens, „Economie și emigrație: bancnote de trilioane de dolari aruncate pe jos?“ Centrul pentru Dezvoltare Globală, p. 85.

http://www.cgdev.org/sites/default/files/1425376_file_Clemens_Economics_and_Emigration_FINAL.pdf

¹⁸ Ibid.

¹⁹ John Kennan, „Granițe deschise“, Oficiul Național de Cercetare Economică. <http://www.nber.org/papers/w18307.pdf>

²⁰ Organizația Mondială a Comerțului, „Centrul privind tarifele“. <http://tariffdata.wto.org/Default.aspx?culture=en-us>

²¹ Kym Anderson și Will Martin, „Reforma comerțului agricol și Programul de dezvoltare de la Doha“, Banca Mondială (mai 2005). <http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-3607>

²² Francesco Caselli și James Feyrer, „Produsul secundar al capitalului“, FMI. <http://personal.lse.ac.uk/casellif/papers/MPK.pdf>. A se vedea și Lant Pritchett, „Stânca de la graniță“, din Ravi Kanbur și Michael Spence, Capitalul propriu și creșterea economică într-o lume în proces de globalizare (2010), p. 263. http://www.hks.harvard.edu/fs/lpritch/Labor_Mobility_docs/cliff_at_the_borders_submitted.pdf

²³ Pentru versiunea originală a poveștii lui John, a se vedea Michael Huemer, „Cetățenism și granițe deschise“. <http://openborders.info/blog/citizenism-and-open-borders>

²⁴ Branko Milanovic, „Inegalitatea mondială a veniturilor în cifre: de-a lungul istoriei până în ziua de azi“, Documentul de lucru pentru studierea politicilor al Băncii Mondiale. <http://heymancenter.org/files/events/milanovic.pdf>

²⁵ Richard Kersley, „Avuția mondială atinge o nouă valoare-record“, Credit Suisse. <https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=F2425415-DCA7-80B8-EAD989-AF9341D47E>

²⁶ Platforma de Cunoștințe privind Dezvoltarea Durabilă a Națiunilor Unite, „Un nou parteneriat global: Eradicarea sărăciei și transformarea

economiilor prin dezvoltare durabilă“ (2013), p. 4.
http://www.un.org/sg/management/pdf/HLP_P2015_Report.pdf

²⁷ Am făcut aceste calcule folosind instrumentul de pe site-ul www.givingwhatwecan.org, unde vă puteți compara averea cu cea a populației de pe glob.

²⁸ Branko Milanovic, „Inegalitatea mondială a veniturilor: ultimele două secole și efectele acestora asupra următorului secol“ (toamna 2011).
<http://www.cnpds.it/documenti/milanovic.pdf>

²⁹ „Doar 8 oameni dețin o avere egală cu cea a unei jumătăți de planetă“, Oxfam (16 ianuarie 2017).
<https://www.oxfam.org.uk/en/pressroom/pressreleases/2017-01-16/just-8-men-owns-wealth-half-world>

³⁰ Nicholas Hobbes, Essential Militaria. Fapte, legende și curiozități despre război de-a lungul timpului (2004)

³¹ Milanovic, „Inegalitatea mondială a veniturilor în cifre“

³² În 2015, pragul sărăciei pentru o familie din SUA de un singur membru era de circa 980 de dolari pe lună. Pragul sărăciei utilizat de Banca Mondială este de doar peste 57 de dolari pe lună, ceea ce plasează pragul SUA aproape de 17 ori deasupra sărăciei extreme.

³³ Michael A. Clemens, Claudio E. Montenegro și Lant Pritchett, „Prima de locație: Diferențele salariale din cadrul SUA“, Harvard Kennedy School (ianuarie 2009).
[https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/4412631/Clemens Place Premium. pdf?sequence=1](https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/4412631/Clemens%20Place%20Premium.pdf?sequence=1)

³⁴ Marea majoritate a celor „bogați“ din țările sărace nu locuiesc de fapt în țările lor de baștină. Patru din cinci haitieni care câștigă peste 10 dolari pe zi și sunt incluși în statisticile haitiene trăiesc în realitate în Statele Unite. Mutarea în alt loc este cel mai bun mod de a scăpa de sărăcie. Și chiar și cei care rămân acasă beneficiază de pe urma mutării: în 2012, imigranții au

transferat 400 de miliarde de dolari în țările lor de origine – aproape de patru ori mai mult decât toate ajutoarele externe la un loc.

³⁵ Alex Nowrasteh, „Terorismul și imigrația: O analiză a riscurilor“, Policy Analysis Cato Institute. <https://www.cato.org/publications/policy-analysis/terrorism-immigrationrisk-analysis>

³⁶ Nicola Jones, „Studiile indică faptul că imigrația nu este cauza terorismului“. http://www2.warwick.ac.uk/newsandevents/pressreleases/study_indicates_immigration/

³⁷ Walter Ewing, Daniel E. Martínez și Rubén G. Rumbaut, „Incriminarea imigrației din Statele Unite“, American Immigration Council Special Report (iulie 2015). <https://www.americanimmigrationcouncil.org/research/criminalizationimmigration-united-states>

³⁸ Brian Bell, Stephen Machin și Francesco Fasani, „Infraționalitatea și imigrația: Dovezi de la mari valuri de imigranți“, Documentul de discuții CEP nr. 984. <http://eprints.lse.ac.uk/28732/1/dp0984.pdf>

³⁹ F.M.H.M. Driessen, F. Duursma și J. Broekhuizen, „De ontwikkeling van de criminaliteit van Rotterdamse autochtone en allochtone jongeren van 12 tot 18 jaar“, Politie & Wetenschap (2014). [https://www.piresearch.nl/files/1683/driessen+e.a.+\(2014\)+de+ontwikkeling+van+de+criminaliteit+van.pdf](https://www.piresearch.nl/files/1683/driessen+e.a.+(2014)+de+ontwikkeling+van+de+criminaliteit+van.pdf)

⁴⁰ Godfried Engbersen, Jaco Dagevos, Roel Jennissen, Linda Bakker și Arjen Leerkes, „Geen tijd verliezen: van opvang naar integratie van asielmigranten“, WRR Policy Brief (decembrie 2015). <http://www.wrr.nl/publicaties/publicatie/article/geen-tijdverliezen-van-opvang-naar-integratie-van-asielmigranten-4/>

⁴¹ Michael Jonas, „Dezavantajele diversității“, The Boston Globe (15 august 2007). http://archive.boston.com/news/globe/ideas/articles/2007/08/05/the_downside_of_diversity/

⁴² Tom van der Meer și Jochem Tolsma, „Diversitatea etnică și efectele acesteia asupra coeziunii sociale“, *Annual Review of Sociology* (iulie 2014). <http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-soc-071913-043309>

⁴³ Maria Abascal și Delia Baldassarri, „Nu dați vina pe diversitate pentru lipsa de încredere“, *New York Times* (20 mai 2016). http://www.nytimes.com/2016/05/22/opinion/sunday/dont-blame-diversity-for-distrust.html?_r=1

⁴⁴ Adesea imigranții prestează munci pe care cetățenii țării respective le consideră sub demnitatea lor. În condițiile fenomenului de îmbătrânire a populației, vor exista în curând nenumărate locuri de muncă pentru care populația Tărâmului Abundenței va găsi suficienți oameni ca să le ocupe. Așa că, ce sens are să ne transformăm întreprinzătorii, inginerii, oamenii de știință și cercetătorii eficienți în îngrijitori, femei de serviciu și culegători de roșii când putem să apelăm la ajutorul lucrătorilor străini? Orice strămutare, dacă este cazul, va fi doar provizorie și locală. În plus, imigranții ocupă, în general, locuri de muncă deținute anterior de alți imigranți.

⁴⁵ George Borjas, „Imigrația și muncitorul american. Rezumat din literatura academică“, *Centrul pentru Studii privind Imigrația* (aprilie 2013). <http://cis.org/sites/cis.org/files/borjas-economics.pdf>

⁴⁶ Heidi Shierholz, „Imigrația și salariile: Progresele metodologice relevă câștiguri modeste pentru muncitorii indigeni“, *Institutul de Politici Economice* (4 februarie 2010). http://epi.3cdn.net/7de74ee0cd834d87d4_a3m6ba9j0.pdf. A se vedea și Gianmarco I.P. Ottaviano și Giovanni Peri, „Regândirea efectelor imigrației asupra salariilor“. <http://www.nber.org/papers/w12497>

⁴⁷ Frederic Docquier, Caglar Ozden și Giovanni Peri, „Efectele salariale ale imigrației și emigrației“, *OCDE* (20 decembrie 2010). <http://www.oecd.org/els/47326474.pdf>

⁴⁸ Tyler Cowen, S-a terminat cu mediocritatea. Întărirea Americii după Epoca Marii Stagnări (2013), p. 169

⁴⁹ Corrado Giuliatti, Martin Guzi, Martin Kahanec și Klaus F. Zimmermann, „Ajutoarele de șomaj și imigrația: Date din UE“, Institutul pentru Studierea Muncii (octombrie 2011). <http://ftp.iza.org/dp6075.pdf>

Despre SUA, a se vedea Leighton Ku și Brian Bruen, „Utilizarea ajutoarelor de asistență publică de către cetățenii și imigranții fără cetățenie din Statele Unite“, Institutul Cato (19 februarie 2013). http://object.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/working_paper-13_1.pdf

⁵⁰ OCDE, „Perspectivele migrației internaționale“, p. 147. http://www.globalmigrationgroup.org/sites/default/files/Liebig_and_Mo_2013.pdf

⁵¹ Mathias Czaika și Hein de Haas, „Efectele politicilor legate de viză asupra evoluției migrației internaționale“, Lucrarea DEMIG (aprilie 2014). <http://www.imi.ox.ac.uk/publications/wp-89-14>

⁵² Doug Massey, „Înțelegerea crizei imigrației din America“, Procesul verbal al Societății Americane de Filosofie (septembrie 2007). <https://www.amphilsoc.org/sites/default/files/proceedings/1510304.pdf>

⁵³ Gallup, „700 de milioane din întreaga lume își doresc să migreze permanent“. <http://www.gallup.com/poll/124028/700-millionworldwidedesiremigrate-permanently.aspx>

⁵⁴ Dick Wittenberg, „De terugkeer van de Muur“, De Correspondent. <https://decorrespondent.nl/40/de-terugkeer-van-de-muur/1537800098648e4>

⁵⁵ Dylan Matthews, „Americani de deja consideră că o treime din buget se duce pe ajutoare externe. Ce-ar fi dacă ar fi adevărat?“, Washington Post, (8 noiembrie 2013). <https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2013/11/08/americans-already-think-a-third-of-the-budget-goes-to-foreign-aid-what-if-it-did/>

⁵⁶ Terrie L. Walmsley, L. Alan Winters, S. Amer Ahmed și Christopher R. Parsons, „Măsurarea impactului migrației forței de muncă prin folosirea modelului fluxurilor bilaterale de migrație“, Banca Mondială. <https://www.gtapi.agecon.purdue.edu/resources/download/2398.pdf>

⁵⁷ Joseph Carens, „Străini și cetățeni: Pledoarie pentru deschiderea granițelor“, Review of Politics (primăvara anului 1987).
[http://philosophyfaculty.ucsd.edu/faculty/rarneson/phil267fa12/aliens and citizens.pdf](http://philosophyfaculty.ucsd.edu/faculty/rarneson/phil267fa12/aliens_and_citizens.pdf)

Capitolul 10. Cum schimbă ideile lumea

¹ Joe Keohane, „Cum dau greș faptele“, Boston Globe (11 iulie 2010).
http://archive.boston.com/bostonglobe/ideas/articles/2010/07/11/how_facts_backfire/

A se vedea și Leon Festinger, Henry Riecken și Stanley Schachter, Când profețiile dau greș: Un studiu social și psihologic al unui grup modern care a prezis sfârșitul lumii (1956)

² Site-ul grupului de studiu este <http://www.culturalcognition.net>

³ Ezra Klein, „Cum ne prosteste politica“, Vox, (6 aprilie 2014).
<http://www.vox.com/2014/4/6/5556462/brain-dead-howpolitics-makes-us-stupid>

⁴ Nicholas Bakalar, „Poate că săptămâna redusă de lucru nu ne-ar crește bunăstarea“, New York Times (28 august 2013).
<http://well.blogs.nytimes.com/2013/08/28/shorter-work-week-may-notincrease-well-being/>

⁵ Katie Grant, „Un program de lucru de mai puține ore ar putea fi dăunător pentru sănătate“, Telegraph (22 august 2013)

⁶ Desigur că de atunci am analizat studiul. Ca să citez din rezumat: „În vreme ce a crescut satisfacția cu privire la orele de lucru, reducerile acestora nu au avut nici un efect asupra satisfacției de muncă și viață. În plus, efectele pozitive ale SWB se pot compensa prin creșterea intensității

muncii.“ Cu alte cuvinte, sud-coreenii au trecut la programul săptămânal mai scurt, însă lucrau mai mult.

⁷ James H. Kuklinski et al., „Dezinformarea și răspândirea cetățeniei democratice“, Journal of Politics (august 2010), p. 810.
<http://richarddagan.com/framing/kuklinski2000.pdf>. În acea noapte de decembrie 1954, s-a dovedit faptul că șocurile pot face minuni. Când a văzut că nu a venit nici o farfurie zburătoare, un membru al sectei s-a convins. Acesta a încetat să mai creadă în urma masivei „de-confirmări“ de la miezul nopții, potrivit spuselor lui Festinger. (În mod deloc surprinzător, acesta investise cel mai puțin în convingerea sa, netrebuind decât să își contramandeze o excursie de Crăciun în Arizona ca să fie prezent acolo în noaptea cu pricina.)

⁸ Solomon Asch, „Opiniile și presiunea socială“, Scientific American, (noiembrie 1955). <http://kosmicki.com/102/Asch1955.pdf>

⁹ Alan Greenspan, „Discursul ținut cu ocazia Convenției Anuale a Asociației Bancherilor Americani, New York“ (5 octombrie 2004).
<http://www.federalreserve.gov/boarddocs/Speeches/2004/20041005/default.htm>

¹⁰ Citat din Edmund L. Andrews, „Greenspan recunoaște că s-a înșelat în privința reglementărilor“, New York Times (23 noiembrie 2008).
<http://www.nytimes.com/2008/10/24/business/economy/24panel.html>

¹¹ A declarat asta la ABC News: <http://abcnews.go.com/ThisWeek/video/interview-alan-greenspan-10281612>

¹² Edward Krudy, „Primele în bani pe Wall Street au crescut cel mai mult de la criza din 2008: raport“, Reuters (12 martie 2014).
<http://www.reuters.com/article/us-usa-bonuses-idUSBREA2B0WA20140312>

¹³ Jurgen Tiekstra, „Joris Luyendijk: «Dit gaat helemaal fout»“, Volzin (septembrie 2013). <http://www.duurzaamnieuws.nl/joris-luyendijk-dit-gaat-helemaal-fout/>

¹⁴ A se vedea, ca exemplu, Milton Friedman, „Neoliberalismul și perspectivele sale“, Farmand (17 februarie 1951). http://0055d26.netsolhost.com/friedman/pdfs/other_commentary/Farmand.02.17.1951.pdf

¹⁵ F. A. Hayek, „Intelectualii și socialismul“, University of Chicago Law Review (primăvara anului 1949). <https://mises.org/etexts/hayekintellectuals.pdf>

¹⁶ Citat din Angus Burgin, Marea putere de convingere. Reinventarea piețelor libere după criză (2012), p. 13

¹⁷ Citat din ibid., p. 169

¹⁸ Ibid., p. 11

¹⁹ Ibid., p. 221

²⁰ Francis Fukuyama, Sfârșitul istoriei și ultimul om (1992)

²¹ La sfârșitul vieții, Friedman a spus că studiasse cu adevărat în profunzime un singur filosof: pe austriacul Karl Popper. Popper susținea că știința de calitate se învâрте în jurul „falsicabilității“, necesitând o continuă căutare de lucruri care nu se potrivesc propriei tale teorii în loc să cauți numai confirmarea acesteia. Însă, după cum am observat, majoritatea oamenilor abordează teoriile exact pe dos. Acesta pare să fie însă și motivul pentru care neoliberalismul – și Friedman însuși – au eșuat.

²² Stephanie Mudge, „Baza socială a austerității. Viziunea tunelului european și ciudatul caz al lipsei stângii“, Documentul SPERI nr. 9 (februarie 2014). <http://speri.dept.shef.ac.uk/wp-content/uploads/2013/01/SPERI-Paper-No.9-The-Social-Bases-of-Austerity-PDF-579KB.pdf>

²³ John Maynard Keynes, Teoria generă a muncii, a intereselor și a banilor (1936), ultimul alineat

²⁴ Oscar Wilde, „Sufletul omului în socialism“ (1891)

²⁵ Citat din Burgin, Marea putere de convingere, p. 217

²⁶ Keynes, Teoria generală, ultimul alineat

Epilog

¹ Iar acum, pentru că discutăm despre acest subiect, cu cine este mai bine să începem dacă nu cu cel mai mare capitalist de risc din istorie: guvernul? Aproape toate inovațiile originale sunt plătite din banii contribuabililor, la urma urmei. Fiecare bucățică de tehnologie de bază din iPhone-ul vostru – comunicațiile mobile, Siri, microcipuri și touchscreen – a fost inventată de cercetători plătiți de la bugetul de stat. A se vedea Mariana Mazzucato, Statul antreprenorial: Spulberarea miturilor privind sectoarele public și privat (2013).

² Bronnie Ware, Lista celor mai mari regrete ale muribunzilor. O viață transformată de către cei dragi care pleacă dintre noi (2012)

Mulțumiri

Nici o carte nu se scrie singură, dar nu am avut niciodată până acum parte de atât de mult ajutor. În primul rând, le mulțumesc membrilor echipei de la The Correspondent, casa mea ca scriitor, care mi-au pus la dispoziție informații și sfaturi legate de articole și de cărți, și care mi-au atras atenția asupra diverselor greșeli. De asemenea, colegilor mei, mai ales celor care au citit tot manuscrisul sau fragmente din acesta – Jesse Frederik, Andreas Jonkers, Erica Moore, Travis Mushett și Rob Wijnberg – le datorez o uriașă recunoștință.

Un mare mulțumesc echipei de design Momkai – Martijn van Dam, Harald Dunnink, Shannon Lea, Cynthia Mergel, Leon Postma și Frazer Sparham – pentru infograficele de excepție (și pentru răbdarea nesfârșită ori de câte ori mai făceam o mică modificare).

Am avut marea onoare să îl am ca editor pe Wil Hansen pentru versiunea originală în limba olandeză a acestei cărți, acesta salvându-mă din nou de logica mea defectuoasă și de formulările ciudate. Îi sunt în egală măsură răspunzător lui Elizabeth Manton, traducătoarea cărții, pentru simțul limbii și pentru părerea sa neprețuită. Când mă întreba lumea cum merge traducerea în engleză, le mărturiseam temerea că s-ar putea să fie mai bună decât originalul.

Cartea de față nu s-ar fi bucurat de succes fără minunata editoare olandeză Milou Klein Lankhorst. Aceasta mi-a și prezentat-o pe viitoarea mea agentă, Rebecca Carter, care a fost convinsă de potențialul cărții mele și imediat m-a prezentat editorilor mei Ben George de la Little, Brown și Alexis Kirschbaum de la Bloomsbury, ale căror opinii au îmbunătățit și mai mult cartea de față.

În cele din urmă, dar nu în ultimul rând, am fost binecuvântat să fiu susținut de familia mea, de prietenii mei și, mai ales, de Maartje. Ea m-a criticat

uneori destul de dur, dar critica ei a fost necesară, pentru simplu motiv că, de obicei, are dreptate.

Pentru orice chestiune de logică deficitară, formulări ciudate și iluzii nerealizabile rămase îmi asum întreaga răspundere.

Notă privind traducătoarea în limba engleză

Elizabeth Manton este o traducătoare de origine americană care locuiește în prezent în Olanda. Aceasta are un master în istoria artei la Institutul Courtauld de Artă din Londra și un master în traduceri la VU Amsterdam. Printre traducerile sale anterioare se numără Financing Cathedral Building in the Middle (Finanțarea construirii de catedrale în Evul Mediu) și Revolution Justified (Revoluția justificată).